

Joachimsthal
Reichenburg



V spomin in proslavo
petdesetletnega
vladarstva
cesarja
Franciška Jožeta I.
1848—1898.



Letnik VIII

Slavnostni

**PEDAGOGIŠKI
LETNIK.**

1898.

Izdalo in založilo

„Pedagogičsko društvo“ v Krškem.

S sliko in prilogo.



V Ljubljani 1898.

Natisnila „Národna tiskarna“.

Slavnostni
PEDAGOGIŠKI

1898.

LETNIK.

V spomin in proslavo petdesetletnega vladarstva
cesarja

Frančiška Jožefa I.

Izdalo in založilo
„Pedagogičsko društvo“ v Krškem.

S sliko in prilogo.



V Ljubljani 1898.

Natisnila „Národná tiskarna“.

Slavnostni
PEDAGOGIŠKI

1898.

LETNIK.

V spomin in proslavo petdesetletnega vladarstva
cesarja

Frančiška Jožefa I.

Izdalo in založilo

„Pedagogičsko društvo“ v Krškem.

S sliko in prilogo.



V Ljubljani 1898.

Natisnila „Národná tiskarna“.

II. dx 33371

030024230



„St. Norbertus“ Druckerei, Wien.

H. Witt.

Kaiser Franz Josef I.

im Colson-Donat (als Großmeister des Ordens vom goldenen Vlies).

Naš cesar Frančišek Jožef I. (1848—1898.)

(S sliko.)

V spomin in proslavo petdesetletnega vladanja
Njegovega Veličanstva.

Priobčil nadučitelj Jernej Ravnikar.

Uvod.



Dne 11. julija 1898. l. je minulo uprav 615 let, odkar je habsburški orel razpel svoje peroti čez naše pokrajine — ter s tem priklenil tudi usodo slovenskega naroda na usodo presvitle vladarske rodovine, ki je umela po modrem in previdnem vladanji pridobiti si srca vseh Slovencev, da so se ves čas držali zvesto in neomahljivo prestola po besedah našega pesnika Koseskega :

„Hrast se omaje in hrib, — zvestoba Slovencu ne gane!“

Dne 2. decembra 1898. l. obhajali pa bomo petdesetletnico vladanja cesarja Frančiška Jožefa I., t. j. slavnost, kakoršne ni doživel — razen Friderika IV. (1439—1493) — noben drugi Habsburžan. To redko svečanost slavili bodo vsi narodi mnogojezične Avstrije, kateri se pridruži tudi mali, a žilavi narod slovenski, ter bode tekmoval z naudušenostjo, kako bi dostojnejše proslavljal ta zgodovinsko imeniten dogodek. — Slovenci pak se moramo še posebej z veseljem spominjati petdesetletnice vladanja Njegovega Veličanstva radi tega, ker z letom 1898. preteče prva petdesetletnica narodnega života. Vsaj ve sleharni razumnik slovenski, kako pozabljen

je bil naš narod do 1848. leta; kako je slovenski kmet živel pod jarmom nasledkov fevdalnega sistema, isto tako je bil zapadel narod sam nadvladi dveh mogočnih sosednih narodov, da so ga že izbrisali iz vrste narodov. Bili so v Slovencih redki možje, ki bi gojili nado, da nastopijo za nas boljši in srečnejši časi, da »vremena Kranjcem bodo se zjasnila« — in da tudi »slovenski rod postane kedaj narodna osebnost«. — Z nastopom vladarstva sedanjega modrega, blagega, dobrega in viteškega vladarja in cesarja **Frančiška Jožefa I.** pričeli pa so se tudi za Slovence boljši časi, obetajoč tedanjim maloštevilnim rodoljubom, da se jim izpolnijo nade, uresničijo vzori, ki so jih gojili v svojih srcih.

V dan, ko se bomo spominjali srečnega petdesetletnega vladanja našega cesarja in vladarja, izvestno se bode tudi vzradovalo srce vsacega slovenskega učitelja, kajti le Njegovemu Veličanstvu se moramo zahvaliti, da nam je podarilo novi šolski zakon, ki ga smemo po vsej pravici imenovati »biser avstrijskega zakonodajstva«. — Ko bode v drugi dan decembra 1898. l. na milijone zvestih avstrijskih podanikov sklepalo svoje roke ter prosilo dobrega, vsemogočnega Boga za našega predobrega in preblagega vladarja in cesarja, takrat pridružilo se bode tem tudi slovensko učiteljstvo, vedno zvesto in udano prestolu in vsej vzvišeni vladarski rodbini s slovensko nežno šolsko mladino vred h goreči molitvi: »Previdnost božja ohrani nam predobrega in premilostivega cesarja in vladarja **Frančiška Jožefa I.** še mnogo let v splošno blaginjo vseh avstrijskih narodov«! Mogočnejše kakor kedaj zadonela bode ta dan po vseh avstrijskih pokrajinah v raznih jezikih pesen:

„Bog ohrani, Bog obvari
Nam cesarja, Avstrijo!“



Habsburški rod.

Zgodovina nam pripoveduje, da bode 1898. l. minulo uprav 1000 let, odkar se imenuje prvi vladar — začetnik lotarinške rodovine, kajti 898. l. že je vladal v severni pokrajini (v dolnji Alzaciji) grof Eberhård III. Njegovi potomci zadobé 974. l. naslov »mejni grofje« gorenje Lotaringije; 1047. l. postanejo celó vojvodje Lotarinški, ki so vladali blizo 700 let (do 1733. l.), katerega leta se polasté dežele Francozi; l. 1871. pa pride pod nemško oblast.

Sto let skoraj — mlajši, a veliko imenitnejši je rod Habsburžanov, ki pa se je po smrti zadnjega (Karola VI.) s hčerjo njegovo, veliko cesarico Marijo Terezijo združil s prej imenovanim rodom. Kot začetnik rodu Habsburžanov se imenuje 952. l. Guntram Imoviti, grof altenburški (tako so ga imenovali po njegovem gradu na Švicarskem v kantonu argavskem). Grof Radbod altenburški, najbrže vnuk Guntramov, sezida s pomočjo svojega brata ali pa svaka, škofa Vernerja iz Štrasburga »Habespurg«, t. j. Habichtsburg (Habsburg) na »Wülpelsbergu« v Argavu; razvaline tega gradu vidijo se še dandanes. Habsburg pa niso imeli za svoje bivališče, akoravno so se potem Altenburžani imenovali po njem: novi grad

bila je le nekaka trdnjava. Dandanes stanuje v razvalini požarni čuvaj.

Z Rudolfom I., s svojim najimenitnejšim prednikom zasloveli so Habsburžani. Porodil se je 1218. l., oče njegov je bil Albreht Modri, mati pa grofinja kiburška. Rudolf je po materi podedoval 1264. l. grofijo kiburško v curihškem kantonu. Po medvladji — »po strašnih in hudih časih« — izvolili so na veliko srečo države nemški volilni knezi 1273. l. Rudolfa Habsburškega nemškim kraljem. L. 1278. premaga Rudolf svojega najnevarnejšega in največjega nasprotnika, kralja českega Otokarja II., ter si pridobi Avstrijo, Štajersko in Kranjsko, katere dežele je s privoljenjem nemških knezov podelil svojemu sinu Albrehtu (poznejšemu nemškemu cesarju Albrehtu I.). Vnuk Rudolfa Habsburškega, vojvoda Albreht I. avstrijski si je pridobil 1335. l. Koroško, njegov sin Rudolf IV. Ustanovnik (imeniten tudi za Kranjsko) pa 1363. l. Tirolsko. Ko Rudolf IV. 1365. l. umrje brez neposrednih dedičev, razdeli se rod Habsburžanov med njegova dva brata Albrehta III. in Leopolda III. v dve koloni: avstrijsko ali Albrehtovo in štajersko ali Leopoldovo. Leopold poveča svoje dežele 1369. l. s pridobitvijo Priborja na Brizgovem (Freiburg in Breisgau), l. 1374. slovenske dežele (windische mark), l. 1375. grofije Trga (Feldkirch) in 1382. l. Trsta z okolico. Albrehta III. vnuk, Albreht V., podeduje od svojega tasta, nemškega cesarja Žige (iz rodu Luksenburžanov) Ogrsko in Česko, ki je bil 1438. l. tudi voljen nemškim cesarjem (cesar Albreht II.). Od tega časa počenši bili so avstrijski vladarji skoro v nepretrganej vrsti ob enem tudi nemški cesarji. Čez jedno leto po izvolitvi nemškim cesarjem umrje že cesar Albreht II. — in osemnajst let kasneje (1457) pa tudi njegov edini sin (po smrti očetovi rojen — imenovan Posmrtnik (Posthumus) — Ladislav, star šele sedemnajst let. S tem je izumrlo avstrijsko-albrehtovo koleno, kraljestvi Ogrsko in Česko ste pa bili za Avstrijo zopet izgubljeni. Stričnik

Albrehtov od Leopoldove panoge, (ki se je v tem času razcepila v štajersko in tirolsko), Friderik štajerski, katerega so bili že 1440. l. (po Albrehtu) izvolili nemškim cesarjem (Friderik III.) pridobi tudi doleno Avstrijsko; njegov brat Albreht VI. postane pa nadvojvoda gorenje-avstrijski; svojega stričnika Sigmunda tirolskega pa sta odškodovala z letnim davkom. Po smrti Albrehtovi l. 1463. dobi Friderik tudi gorenje Avstrijsko; po odpovedi Sigmunda tirolskega tudi Tirolsko 1490. l. Friderikov sin Maksimilijan (pozneje cesar Maksimilijan I.), ki so ga imenovali po pravici »zadnjega viteza«, povekšal je habsburško moč po svoji ženitvi z Marijo burgundsko, s hčerjo Karola Predrznega — burgundskega; po njej je podedoval burgundske dežele ob dolnjem Renu in ob dolnji Skaldi. Oče njegov je bil 1457. l. štajerski vojvodini pridružil Celjsko grofijo. — Izmed vseh vladarjev habsburškega rodu je Friderik III. (IV.) jedini, ki je vladal več let, kot sedanji cesar, 58 let v svojih dednih deželah, 53 let pa kot nemški cesar. Koncem 1906. l. — ako pripusti božja previdnost — dosegel bode naš priljubljeni cesar Frančišek Jožef jednako število let svojega vladanja.

Maksimilijan I. prepusti Nizozemsko (dedščino Marije burgundske) še pri svojem življenju svojemu sinu Filipu Lepemu ter pridobi vsled dedinskih pogodb pokneženo grofijo goriško (1500. l.); l. 1505. pridruži svojim deželam še bavarske okraje Kufstein, Kitzbühel in Rattenberg na meji tirolski. Po ženitvi Filipa Lepega z Ivano kastiljsko, dednico Španske, dobé 1496. l. Habsburžani tudi to močno državo v svojo last. Filip Lepi, ki je umrl že pred svojim očetom (1506.), zapusti dva sina: Karola in Ferdinanda. Karol dobi Španijo in Nizozemsko, po smrti svojega deda Maksimilijana (1519.) pa še avstrijske dedne dežele in cesarsko dostojanstvo nemško kot Karol V., prepusti pa že 1521. l. avstrijske dežele in 1531. l. tudi nemško cesarsko krono svojemu bratu Ferdinandu I., ki je začetnik nemške, ali nove avstrijske habsburške pa-

noge; nasprotno je Karol ustanovil špansko panogo za Španijo in Nizozemsko. V smislu dedinskih pogodeb cesarja Maksimilijana I., ki je zaročil svojega vnuka Ferdinanda s hčerjo Vladislava, kralja češkega in ogrskega in svojo vnukinjo Marijo z Vladislavovim sinom Ludovikom II., pridobi 1527. l. Ferdinand I. češke in ogrske dežele, namreč kraljestva: Česko, Hrvaško, Dalmacijo, Slavonijo, Ogrsko, vojvodino gorenjo in dolenjo Šlesko, mejno grofijo Moravsko, gorenje in dolenje Lažice (Lau-sitz) in kneževino Erdeljsko (od 1540. l. združena z Ogrsko); z Ogrsko si je pridobil tudi naslov »kralj Jeruzalemski«.

Ferdinandu I. so sledili cesarji: njegov sin Maksimilijan II. (1564—1576); tega sin Rudolf II. (1576—1612); njegov brat Matija (1612—1619); stričnik njegov (vnuk Maksimilijana II.) Ferdinand II. (1619—1637); tega sin Ferdinand III. (1637—1657); tega sin Leopold I. (1657—1705); sin njegov Jožef I. (1705—1711); tega brat Karol VI. (1711 do 1740), zadnji Habsburžan moškega rodu: najst let pred smrtjo Karola VI. preminul je zadnji Habsburžan — španske panoge (1700).

Izmed dežel, ki so jih imeli španski Habsburžani, dobi kraljestvo Špansko z naselbinami vred vnuk Ludovika XIV., kralja francoskega; Karol VI. pa pridobi po vojski za avstrijsko nasledstvo (1713) Nizozemsko, Milan, Mantovo, Neapolj in Sicilijo. Pet let kasneje osvoji v turški vojski Banat in del Valahije in Srbije, zadnje pa je Avstrija zgubila že 1729. l., pustili so avstrijskemu vladarju samo naslov »veliki vojvoda srbski«.

Karol VI. in njegova žena Elizabeta Kristina brunšviška imela sta jedinega sinčka, ki pa je že umrl predno je bil jedno leto star. Dne 19. aprila 1713. pokliče cesar svoje svetovalce k sebi, da v prisotnosti teh objavi tako imenovano pragmatično sankcijo, katera je določala: 1. da se avstrijske dedne dežele nikdar ne smejo razdeliti; 2. da nasleduje tudi ženski zarod vladarske rodbine, ko bi utegnil moški izmreti.

Ves čas svojega vladanja se je trudil Karol VI., pragmatični sankeiji pridobiti veljavo pri evropskih državah, kar se mu je končno vsled marsikatere žrtve tudi posrečilo. Odstopiti je moral 1738. l. Neapolj in Sicilijo stranskemu rodu španskih Burbonov; Franciji pa je moral že popred obljubiti Lotaringijo, za kar je dobil Parmo in Piačenco, kasneje pak pridobi svojemu zetu še Toskano.

Po smrti (1716) malega carjeviča dobi cesar dve hčeri: v 13. dan maja 1717. l. Marijo Terezijo, 1718. l. pa Marijo Ano.

Marija Terezija se je poročila s Frančiškom Štefanom, velikim vojvodo toskanskim dné 12. februarja 1736. l. S tem se začena

habsburško-lotarinska vladarska rodbina.

Frančišek Štefan (rojen 8. decembra 1708. l., umrl 18. avgusta 1765. l.) prišel je na Dunaj že v petnajstem letu svoje starosti, vzgojili so ga na cesarskem dvoru. Njegovo ime je bilo v Avstriji jako popularno, kajti veliko njegovih prednikov je služilo v avstrijski vojni, vzlasti se je odlikoval njegov ded, vojvoda Karol IV. lotarinški, ki je bil 1683. l., ko so oblegali Turki Dunaj zadnjikrat, cesarski vojski na čelu ter je uprav on pripomogel največ, da ni turška vojska dobila v oblast avstrijske prestolnice. Po svojem očetu Leopoldu je dobil Frančišek Štefan 1729. l. Lotaringijo. Ker pa je pričakoval dobiti veliko vojvodino toskansko, (kar se je v resnici tudi zgodilo 7. julija 1737. l.), odstopil je svojo očetovo dedščino 1733. l. Stanislavu Lescinskemu, tastu Ludovika XV., kralja francoskega. Njegov mlajši brat Karol Aleksander se je oženil s sestro Marije Terezije, z nadvojvodino Marijano; bil je kasneje cesarski namestnik na Nizozemskem.

Ko je umrl Karol VI. (20. oktobra 1740. l.), ni bilo nobenega moškega Habsburžana več, ki bi prevzel vlado. Tako nastopi vladarstvo v smislu pragmatične sankeije starejša hči zadnjega Habsburžana, Marija Terezija.

Toda zdaj preté cesarici in naši očetnjavi vsestranske nevarnosti; več evropskih držav se je vzdignilo proti njej, pozabivši pokojnemu cesarju dane obljube in zagotovila. Sovražniki so menili Avstrijo razkosati, dežele pa med seboj razdeliti. Besede princa Evgena so bile pač resnične, ki jih je govoril večkrat: »Najboljše poročstvo za pragmatično sankcijo bi bila močna vojska in dobro napolnjene denarnice«. Največji nasprotnik junaški cesarici je bil izborni knez Karol Albert bavarski, ki jej ni hotel pripoznati očetove dedščine. Oklicati se je dal 1742. l. v Frankobrodu za nemškega cesarja pod imenom Karol VII. — ter se je postavil na čelo cesaricinih sovražnikov, kar je provzročilo vojsko za avstrijsko nasledstvo. Šele po smrti »Karola VII.« (1745. l.) nastopijo za Marijo Terezijo in avstrijsko državo boljši časi.

Marija Terezija je imela veselje nad tem, da so nemški volilni knezi 1745. l. izvolili nemškim cesarjem njenega soproga Frančiška I. — Koliko dobrega in koristnega je blaga cesarica storila za časa svojega 40letnega vladanja za vso državo, zapisano je z zlatimi črkami v zgodovini avstrijski, kar naj čitatelj blagovoli sam čitati. Tukaj nam je prostor pretesen, da bi zamogli o njej govoriti obširno. Smemo pa povdarjati, da je Marija Terezija istinita utemeljiteljica skupne avstrijske države. —

Cesarica Marija Terezija, začetnica današnje cesarske vladarske hiše, je imela šestnajst otrok, od kojih jo je deset preživelo: štirje sinovi in šest hčera in sicer sinovi: Jožef II. (od l. 1765., tudi nemški cesar in sovladar svoje matere, po smrti Marije Terezije (1780) samovladar; Leopold (od 1765. l. naslednik svojega očeta — veliki vojvoda toskanski, po smrti svojega brata Jožefa — 18. februarja 1790. l. —, ki je bil brez otrok, cesar Leopold II.); Ferdinand (zet in dedič vojvode modenškega, na ta način utemeljitelj habsburško-lotarinške stranske rodovine Modena-d' Este, ki pa je štela samo tri rôde; ustanovitelju je sledil njegov sin vojvoda Fran-

čišek IV. modenski, temu zopet njegov sin Frančišek V., s katerim je 1875. l. odmrli možki zarod) — in Maksimilijan, izbórni knez kolonjski in minsterski, veliki nemški križevnik; hčere: Ana, (opatica v Pragi in Celovcu); Marija Kristina, (žena vojvode Alberta saksonskega-tešinskega, sina Avgusta III., kralja poljskega); Elizabeta, (opatica v Inomostu); Marija Amalija, (žena vojvode parmskega); Marija Antonija (Antoinette, žena Ludovika XVI., francoskega) in Karolina Marija, (žena kralja Ferdinanda IV. neapoljskega in siciljanskega).

Cesar Leopold II. (rojen 1747. l., z letom 1765. pa poročen z Marijo Alojzijo špansko) je imel tudi šestnajst otrok in sicer devet sinov:

cesar Frančišek;

Ferdinand, ki je po drugorodstvu (Secundogenituri) prevzel veliko vojvodino toskansko kot Ferdinand III. in je začetnik toskanski panogi rodu habsburško-lotarinškega. Ta je ded še danes živega, toda od 1860. l. nič več vladajočega velikega vojvode Ferdinanda IV., predstojnika nadvojvodove rodbine avstrijsko-toskanske;

nadvojvoda Karol, junak aspernski, oče nedavno umrlih nadvojvod Albrehta in Vilhelma;

nadvojvoda Jožef, palatin ogrski, oče sedanjega konventskega vrhovnega vojskovodje, nadvojvode Jožefa;

nadvojvoda Anton, po odstopu svojega brata Karola, veliki nemški križevnik;

nadvojvoda Ivan, od 1848-49. l. državni upravnik;

nadvojvoda Rajner, kraljev namestnik lombardski, oče danes živečih nadvojvod Leopolda, Ernesta in Rajnerja;

nadvojvoda Ludovik, svetovalec cesarja Ferdinanda do marca 1848. l. in

nadvojvoda Rudolf, knezonadškof olomuški. —

Cesarja Leopolda najstarejši sin Frančišek (rojen 12. februarja 1768. l., umrl 2. marca 1835. l.) — nemški

cesar Frančišek II. — vodil je že vladarstvo začasno po smrti Jožefa II. do nastopa Leopolda toskanskega (od 18. februvarja do 12. marca 1790. l.). Njegov oče je vladal komaj dve leti, umrl je že 1. marca 1782. l. Zdaj nastopi vladarstvo v vseh dednih deželah Frančišek, ki je bil dne 14. julija 1792. l. tudi izvoljen nemškim cesarjem. Vsled političnih zmešnjav na Nemškem, ki jih je povzročil Napoleon I., spremeni Avstrijo v »dedno cesarstvo« dné 14. avgusta 1804. l., sebi pak si pridene naslov »cesar avstrijski« — Frančišek I.; dné 6. avgusta 1806. l. odloži tudi »rimsko cesarsko krono«, ki že itak ni imela posebne veljave več, s tem je prenehalo rimsko nemško cesarstvo.

Pri prvi delitvi poljskega kraljestva 1772. l. pridobi Avstrija Gališko in Vladimirsko; l. 1775. pa Bukovino, katero so Turki odstopili prostovoljno cesarici Mariji Tereziji. Cesar Frančišek I. dobi pri tretji delitvi Poljskega 1797. l. še veliko vojvodino krakovsko za odškodbo Lombardije in Nizozemskega (Belgije), Benetk, Istre in Dalmacije. Ko so evropske vevlasti 1815. l. užugale Napoleona I. popolnoma, dobila je Avstrija po sklepu kongresa (zboru) na Dunaji z dné 8. junija 1815. l. predsedstvo nemške zavezne države, kar je trajalo nad pol stoletja, — ali naši očetnjavi ni donášalo nobene koristi.

Cesar Frančišek I. je bil oženjen štirikrat: od 1788. l. z Elizabeto Viljemino Virtemberško, (umrla 1790. l. s svojim jedinim otrokom); od 1790. l. s svojo sestrično Marijo Terezijo, (hčerjo Ferdinanda IV. in Karoline Marije, najmlajše hčere cesarice Marije Terezije), ki mu je povila trinajst otrok, (Marija Lujiza, bila je najstarejša hči, omožena kasneje z Napoleonom I.; izmed sinov pa omenimo cesarjeviča Ferdinanda in njegovega brata nadvojvodo Frančiška Karola, očeta našega cesarja); od 1808. l. (druga žena je umrla 13. aprila 1807. l.) z Marijo Alojzijo Blaženko modensko, vnovič s sestrično († 1816. l.) in od 1816. l. s Karolino Avgusto bavarsko (polsestro po ma-

terah našega cesarja in cesarice), ki ga je preživela 38 let. Oba zadnja zakona sta bila brez otrok.

Cesar Ferdinand (od 1835. l. — 1848. l.; od 1830. l. že venčani kralj ogerski) rojen 19. aprila 1793. l. je bil poročen z Marijo Ano, hčerjo kralja sardinskega, ni imel nobenega otroka, umrl je dne 29. junija 1875. l. v Pragi, žena njegova pa dne 4. maja 1884. l. ravno tam.

Nečak njegov in naslednik v vladarstvu od 2. decembra 1848. l. naš vzvišen vladar, spremenil je dne 21. decembra 1867. l. naslov »dedni cesar avstrijski« v »cesar avstrijski in kralj ogerski« — in ko je dne 20. novembra 1875. l. izumrla druga panoga njegove vzvišene rodovine, prevzel je še naslov »vojvoda modenski in guastalski«.

Polni ali veliki naslov našega vladarja se glasi:

Francišek Jožef I.

po milosti božji cesar avstrijski, kralj ogrski in češki, kralj lombardski in beneški, dalmatinski, hrvaški, slavonski, gališki, vladimirski in ilirski, kralj jeruzalemski i. t. d.; nadvojvoda avstrijski; veliki vojvoda toskanski in krakovski; vojvoda lotarinški, salcburški, štajerski, koroški, kranjski in bukovinski; veliki knez erdeljski; mejni grof moravski; vojvoda gorenje in dolenje Šlezije, modenski, parmski, piačenski in guastalski, tešinski, furlanski, dubrovniški in zaderski; pokneženi grof habsburški, tirolski, kiburški, goriški in gradiščanski; knez tridentinski in briksenski; mejni grof gorenjih in dolenjih Lužic in isterski; grof hohenembski, feldkirški, bregenski, i. t. d.; gospod Trsta, Kotora in Slovenske krajine; veliki vojvoda srbski i. t. d., i. t. d. — Cesarsko in kraljevsko apostolsko Veličanstvo. —

Nadvojvoda Frančišek Jožef.

Cesarjevič Ferdinand ni bil posebno trdnega zdravja, kar je njegovemu očetu cesarju Frančišku I. napravljalo veliko skrbi; vsled tega je bil za vladarstvo svojemu bratu določen drugi cesarjev sin nadvojvoda Frančišek Karol, rojen dné 7. decembra 1802. l., ki se je poročil dné 4. novembra 1824. l. s princesinjo Frideriko Dorotejo Zolijo, hčerjo kralja Maksa Jožefa bavarskega, rojeno 27. januarija 1805. l., toraj sedem let pred svojim bratom. Vsa Avstrija je obračala zaupljivo svojo nado na srečno zvezo tega zakona, kajti znano je bilo v obče že takrat, da bode prvorojenec nadvojvoda Frančiška Karola nekdam zasedel prestol svojih slavnih prednikov.

»Bilo je pred poldnem 1830. l., dné 18. avgusta — tako beremo v prvem zvezku knjižnice družbe sv. Cirila in Metoda — »ko se je peljala kočija iz cesarskega gradu Schoenbrunn v mesto Dunaj. Nadvojvoda Frančišek Karol dirjal je k svojemu očetu naznanjat, da se mu je rodil prvi sin. Vesel objame cesar Frančišek I. svojega sina, topovi zagrmé po mestu, nadvojvoda pa sede hitro zopet v kočijo, da bi se peljal nazaj k svoji ženi in svojemu sinu. Po ulicah se je gnetlo vse polno ljudi. Učenci so vreli ravno iz šole. Z navdušenimi klici pozdravljalo je ljudstvo mladega očeta, vsak mu je hotel razodeti svojo radost, vsak se je gnetel proti vozu, da bi mu pokazal, kako ga veseli, da se je narodil naslednik cesarju, kajti starejši cesarjev sin Ferdinand ni imel otrok. Vesela se je zbirala mladina na potu nadvojvode, vesela je tekala za vozom in pozdravljala priljubljenega nadvojvodo. Tega je gnalo sree v Schoenbrunn nazaj k svojemu sinu, ko pa vidi, da teka mladina za njim, da bi si pokvaril lahko kak deček svoje zdravje, tekaje za vozom, reče kočijažu: »Ne vozi tako hitro; dečki so že vroči, prehladili se bodo sicer!« Mirnim korakom se je peljal dalje, ljudje so vri-skali in klicali od veselja, ko so čuli take besede.

Poludne je že bilo, ko se je pripeljal nadvojvoda zopet v Schoenbrunn. Tedaj je bil star 28 let, mož čvrste, krepke postave, ljubeznjivost mu je sijala iz oči. —

Že oče našega cesarja si je pridobil s svojo ljubeznjivostjo srca vseh svojih podložnikov. Reveži so ga spoštovali kot svojega očeta, kajti rad je delil ubožcem, rad je pomagal tudi pridnim obrtnikom. On je bil pokrovitelj niževavstrijskemu obrtniškemu društvu. Če je le zvedel, da je prišel kdo v zadrego brez svoje krivde, pomagal mu je precej. Necega dné pelje se s svojim adjutantom na sprehod v Prater, v velik gaj, kamor se hodijo Dunajčanje najrajše sprehajati. Ko se pripeljeta do neke gostilne, zapazi nadvojvoda, da je zaprta. »Kaj pomeni to?« vpraša svojega adjutanta. Ker mu ta ni vedel odgovora, pošlje urno, ko prideta domu, slugo povpraševati, kaj je s krčmarjem. Še tisti dan mu poroči sluga, da je krčmar ubožal, ker je trla bolezen njega in njegovo rodbino, da je dolžan kakih 400 gld., ter da so mu zaprli krčmo, ker so ga rubili upniki. Kmalu na to se pelja nadvojvoda zopet v Prater. Krčma je bila sedaj odprta, krčmar je stal na pragu in je pozdravljal z veselim srcem nadvojvodo. Ta mu je bil plačal dolgó, ker je zvedel, da krčmar ni sam kriv svoje nesreče.

Koliko je izdal za bolnike, za slepce, za sirote, za gluhoneme in za druge nesrečneže, se ne da povedati, ker je dajal tako, kakor velewa sveto pismo, naj levica ne ve, kaj daje desnica. Večkrat je obiskal celó sam kakega reveža, da mu je pomagal. Zato ga pa je ljubilo tudi ljudstvo nad vse, imenovalo ga je le »očeta revežev«. Kjer koli se je pokazal, pozdravljalo ga je ljudstvo tako spoštljivo in tako prijazno, da so se čudili tujei. Nadvojvoda sam je odzdravljaj tudi najnižjemu; če je hodil po dunajskih ulicah, nosil je klobuk navadno v roki, da bi le ne prezrl kakega pozdrava. —

Razun Frančiška Jožefa podaril je Bog nadvojvodi Frančišku Karolu še tri sinove: Ferdinanda Maksa,

kasnejšega nesrečnega cesarja mehikanskega, Karola Ludovika († dné 19. maja 1896. l.) in Ludovika Viktorja in hčer Marijo Ano, katero pa ja pokosila smrtna kosa že v petem letu njene starosti.

Mladost nadvojvode Frančiška Jožefa.

Kakor njegovi stariši, tako je bil tudi nadvojvoda Frančišek Jožef usmiljenega srca — sosebnost pa do revežev že od prve svoje mladosti. Njegov ded, tedanji cesar Frančišek I. ga je imel neizmerno rad. Sleharni dan so morali mladega vnuka pripeljati k njemu. Prigodilo se je pogosto, da so ministri in drugi cesarski svetniki stali pri avdijenci cesarjevi nasproti vozičku, v katerem je ležal mali »Franci«, tako ga je navadno imenoval cesar in vsa cesarska rodovina. Nekoč je nekdo, ki je bil tudi pri cesarjevi avdijenci, na tleh pobral zgubljeni čreveljček cesarskega vnuka, katerega je vzel s sebo, da ga njegova rodbina ohrani kot dragocen spomenik. — Ko je znal nadvojvoda za silo tekati, kupil mu je cesar puško in sabljo z malo vojaško opravo. Kadar je prišel na to k dedu, moral je stopati po povelju dedovem in sukati svoje orožje, kar je bilo dedu posebno všeč. Največje veselje je ded imel tudi s tem, da je malega svojega vnuka opazoval na skrivnem pri njegovih otroških igrah.

V Laksenburgu se je v 18. dan avgusta 1834. l. — ko je mali »Franci« obhajal svoj četrti rojstveni dan — med njim in njegovim dedom vršila jako mična dogodba. Nadvojvoda je tekal vesel po tratah, vozil je svoj voziček, nakladal je seno nanj ter se je radoval, kakor se radujejo otroci splošno. Pogosto pa je pogledaval z milim očesom vojaka, ki je stal pri vratih na straži. — Kmalu se pripeljeta cesar in cesarica obiskat svojega vnuka. »Franci« jima teče vesel nasproti. Toda hitro pocuka svojega deda za sukno ter pravi: »Daj mi kaj za vojaka; revež je«! Cesar se nasmeje ter mu da bankovec. Deček teče vesel

k vojaku, pa mu ponuja denar. Ali vojak prezentira s puško, denarja pa ne vzame, ker je to straži strogo prepovedano. Dolgo ponuja mali nadvojvoda: »Vzemi, vzemi! Ko pa vidi, da se vojak ne gane, steče žalosten k dedu ter mu toži, da vojak neče denarja vzeti. »Vojak na straži ne sme vzeti denarja«, tolaži ga ded. Vtakni mu denar v torbo za patrone, ki mu visi na hrbtu«! Fantek steče vnovič vesel k vojaku. Ali, o joj, torba visi previsoko, on ne more do nje. Ko cesar vidi, kako žalosten je mali vnuk vsled tega, pristopi bliže, vzdigne ga, cesarica Karolina pa odpre vojakovo torbo, da položi »Franci« bankovec vanjo. Vesel ploska z rokama in pravi: »Kaj ne, zdaj pa ta mož ni več revež«! — Vesel ga objame cesar; drugi dan pa pošlje k polku, pri katerem je služil obdarovani vojak, prašat, kdo in kak človek je ta. Od polkovnika zve, da je jeden najboljših mož, in da podpira od svoje male plače še svojo revno mater. Vojakova ljužben do svoje matere gane cesarja v srce. Urno pošlje svoto denarja, ki je bila potrebna za odkup moža. Oprosti ga toraj vojaštva, obdaruje ga bogato ter ga pošlje materi na dom. Tako je pomagala dobrosrčnost mladega nadvojvode dobremu sinu od vojakov. Stara mati in njen sin sta živela še dolgo srečna in vesela, kajti cesarjeva milost jima je ostala naklonjena in lastna pridnost je pomnožila sinu premoženje, da je umrl kot pošten in bogat kmet. — Slikar Peter Fendi, ki je bil od strani priča opisanega prizora, narisal je precej osnutek, po katerem je napravil pozneje krasno sliko. Cesarica Karolina Avgusta je hranila to sliko do svoje smrti (1873); na to pa jo je dobilo v dar Dunajsko mesto.

Otroška leta teko hitro. Za otroka pride kmalu čas pouka in učenja. V nežni mladosti je vodila pouk in vzgojo grofica Marija Lujiza Sturmfelder. Pravijo, da je bila stroga, a tudi ljubeznjiva, njeni učenci so jo ljubili še kasneje, ko jim ni bila več varuhinja. Nadvojvode so se je radi spominjali; ko je ležala grofica že na smrtni

postelji, obiskavali so jo mladenči ter so ji s tem kazali svojo ljubezen in spoštovanje.

Ko so bili odrasli nadvojvode, dobili so svoje odgojitelje; sedaj so nastopili za nje resni časi učenja. Vodja vsim je postal grof Henrik Bombelles; nadvojvoda Frančišek Jožef pa dobi še posebnega vzgojitelja, namreč grofa Janeza Koroninija. Kdor bi vtegnil misliti, da sinovom iz cesarske rodbine ne treba v mladosti truditi se, motil bi se jako. Uprav ti so namenjeni za vladanje, od teh je odvisen blagor vse države, zato se morajo že od mladih nog pripravljati za svoj težavni posel. Vzlasti cesarjevič, naslednik na prestolu očetovem, mora se izuriti v vseh strokah uradovanja. On, ki naj bode nekdanj vrhovni vodja cele armade, mora poznati svojo vojno na vse strani; on, ki naj bode nekdanj najvišji sodnik, mora poznati temeljito pravo sodnijsko in politično; on, ki naj zapoveduje šolstvu, mora poznati vse stroke šolstva od najvišjega do narodnega. On se mora seznaniti z obrtništvom, z razmerami trgovine, s kmetijstvom in z rudarstvom in z vsemi vednostmi, kolikor se jih goji po prostrani državi, da more umno vladati. Že slavna cesarica Marija Terezija je gledala strogo na to, da so se njeni sinovi priučili takoj v mladosti pravih načel, po katerih naj se ravnaajo vladarji, da jim ni treba poslušati vedno svojih svetovalcev, temveč da zamorejo o vsaki stvari tudi sami soditi. Na avstrijskem cesarskem dvoru imajo ta načela še vedno pred očmi. Z ozirom na to so cesarjeviču nasledniku preskrbeli celo vrsto najboljših pedagogov. Kakor smo že omenili, je bil »posebni vzgojitelj« grof Janez Koronini. Drugi odlični učitelji našega cesarja so še bili: državni svetnik Pilgram (za državoznanstvo), dvorni svetnik Jožef baron Lichtenfels (za državljansko in kazensko pravo), dr. Moric Fraenzl (za statistiko in narodno gospodarstvo), opat Otmar Rauscher, takrat ravnatelj orientalske akademije, pozneje knezonadškof in kardinal Dunajski (za modroslovje in

zgodovino), kanonik dr. Jožef Columbus (za cerkveno pravo), dr. Fick (za zgodovino), profesor Albert Jaeger (za zgodovino Tirolskega), profesor Helm (za pravo), dvorni svetnik Zaleski (za poljščino). Kasneje dobi nadvojvoda še polkovnika pl. Hauslab (za vojaško znanstvo). Baron Handel in izvrstni pravnik dr. Karol Albaneler sta ga poučevala v avstrijskem zakonoznanstvu. Tu naj še omenimo, da je moral mladi nadvojvoda z mesecem januarjem 1847. l. vsako nedeljo priti v državno pisarno, kjer se je pod nadzorstvom in vodstvom Metternichovem vadal v praktičkem uradovanju državnih zadev.

Soigralci in deloma tudi součenci Frančiška Jožefa so bili sinovi njegovih učiteljev-vzgojiteljev, mali grofje Marko in Karol Bombelles in Frančišek Koronini, kasneje se je tem pridružil še grof Eduvard Taaffe, (poznejši ministerski predsednik).

Učenje se je pričelo s početnimi nauki in z veroznanstvom; pred vsem pa se je gledalo na temeljito poznanje teorije in na praktičke vaje v jezikih. Mladi učenec je pokazal osobito v tej stroki svojo izborna nadarjenost. Čez malo let se je mladi nadvojvoda poleg latinščine, grščine, francoščine in angleščine priučil tudi jezikov avstrijskih: češčine, poljščine, srbo-hrvaščine, madjarščine, italijanščine i. t. d. Pri nastopu vladarstva je Frančišek Jožef razumel skoro vse jezike svoje države. Temu je sledilo: pouk iz prirodoznanstva, zemljepisa in zgodovine, končno pa pouk iz vojaškega znanstva, modroslovja in pravoznanstva. Se ve da pri tem ni zanemarjal svojega telesa, kajti »le zdrav duh v zdravem telesu« zamore zadostovati dolžnostim vladarjevim, kakor je že velela slavna Marija Terezija odgojiteljem svojih otrok, naj jih utrdijo na duhu in na telesu ter naj jih ne razvadijo na nobeno stran.

Cesarjevič se je vadal plesanja, plavanja, borenja, jahanja in streljanja v tarčo, kar je posebno vplivalo na

njegovo lično kretanje, nad katerim strmi še dan danes ves vnanji svet. Kot jezdec je vzbujal povsodi občudovanje — še celó na Angleškem, kjer je jahanje jedna prvih zabav. Čudno je to — tako se pripoveduje —, da je mladi nadvojvoda imel pred konjem poseben strah. Kedo bi to verjel, kadar vidi našega viteškega vladarja dirjati s čistokrvnim vrancem! — Kako izvrsten strelec je bil in je še vedno Frančišek Jožef znano je v obče; njegovi spremljevalci na lovu vejo to prav dobro. Kot najstleten deček je že zadel črno piko v tarči. Tisto leto, ko je nastopil vladarstvo, ubil je z jednim strelom dve divji kozi. —

Z lepimi umetnijami se cesarjevič ni mogel pečati, ker mu je za to primanjkovalo časa. Do godbe ni imel posebnega veselja, nasprotno pa so večinoma vsi drugi udje naše cesarske rodovine ljubitelji lepe godbe. Posebno nadarjenost in veselje pa je imel cesarjevič do risanja, v tej stroki je napravil več prav dobrih osnutkov — vzlasti iz vojaškega življenja, ki so skoraj vse bolj smešnega načina. V risanji ga je poučeval slikar bojev, Janez Nep. Geiger, (rojen 1805. l., † 1880. l.), ta je bil tudi učitelj nadvojvode Ferdinanda Maksa, katerega je kasneje tudi spremljal na potovanju po jutrovih deželah. Kot petnajstleten mladenič potoval je nadvojvoda Frančišek Jožef po Dalmaciji — in takrat je narisal celo mapo raznih osnutkov, od katerih se jih je več ohranilo do današnjega dne.

Zdaj naj še povemo nekoliko o načinu, redu in času pouka in vzgoje pri mladem cesarjeviču in njegovih bratih. Učitelji in vzgojitelji napravili so natančen dnevni red. Ob šestih zjutraj že se je začel po letu pouk: na tanko so bile določene ure za veronauk, za jezike, za zgodovino, za računstvo, za prirodoslovje, za igro kakor za telesne vaje. Tako sedanji cesar že od mladosti nima skoro urice, v kateri bi mogel delati, kar bi se mu ljubilo. Zamuditi ne sme niti minute, kajti natančnost je najlepši kinč vladarjev.

Cesarjevič Frančišek Jožef je bil zmerom natančen. Točno ob minuti je bil vedno na svojem mestu. Še sedaj se tujci ne morejo načuditi, da ga nikdar ni treba čakati. Ako reče, ob ti ali oni uri pridem sem ali tja, pride ob ti uri, naj sije solnce ali naj pada dež, toča ali sneg z neba. —

Poleg že imenovanih predmetov pa cesarjevič med tem tudi ni zanemarjal obrtnijskega pouka. Obiskoval je s svojimi učitelji razne obrtnijske zavode, tovarne i. t. d., da se je poučeval sam o razmerah raznih obrtov. Posebno ga je zanimalo steklarstvo. Sam je spisal večji spis o tej umetnosti. —

Kadar je prišel čas počitka, vadil se je najrajše s svojimi tovariši, mladima grofoma Bombelles-oma in mladim Koroninijem in z drugimi v bojnih igrah. Po vrtu v Schoenbrunnu so igrali dečki. Frančišek Jožef jim je bil vojvoda. Bojevali so se med seboj, da je bilo veselje gledati, kako so se iskriale oči mlademu princu.

Te otroške igre pa niso trajale predolgo, kajti kmalu je bilo treba uriti se resno v orožju. Imenovani polkovnik Hauslaub ga je učil vojaških vednosti; moral pa je pričeti kakor prostak. Oblekel se je v opravo pešca in se je vadil v njej; a ne sam, ampak z novinci, da je poskusil sam, kako je treba ravnati z ljudmi, kateri pridejo ravno k vojakom. Ko se je navadil sam hoditi po vojaški in rabiti puško kakor vsak drug prostak, vadil se je opravila vsake šarže, ter se tako privadil voditi vedno večje krdelo do cele kompanije, kasneje do polka itd.

Ko se je bil izuril kot pešec, vadil se je kot konjik. Tudi tu moral je obleči opravo prav priprostega ulanca, svojega konja ni smel imeti, jahati je moral na navadnem konju kakor vsak drug konjik. Jahati se je bil učil sicer že poprej, ali ni mu šlo ravno gladko. Sedaj pa, ko se je moral ka ati na jahališču med prostimi vojaki, šlo mu je bolje. V nekaterih tednih sedel je v sedlu kakor pribit, da so se mu čudili častniki, ko je kazal svojemu

očetu svojo spretnost na konju ter dirjal pred njim in sukal svoje orožje kakor star vojak. Ta spretnost se vidi pri njem še dandanes, pokazal jo je pa tudi sam 1851. l., ko je prišel ruski car obiskat ga na Dunaj. Tedaj se je splašil adjutant ruškega carja konj. Ljudstvo je kričalo od strahu, ko je obležal jezdec brez zavesti na tleh in je skočil konj splašen med ljudi. Ali cesar sam zgrabi preplašenega konja s krepko roko za uzdo in ga ukroti. —

Kot topničar je moral Frančišek Jožef tudi začeti na najnižji stopinji. V priprosti obleki je moral sestri na top ter se vaditi posla vseh števil, katere imajo opravila, predno je top gotov za strel. Takrat topov še niso basali od zadej kakor sedaj; od spredaj sta morali poriniti številki 1. in 2. smodnik in kroglo v cev. Tako opravilo ni bilo ravno brez nevarnosti. Lahko bi se zgodilo, da se vname smodnik, ko ga porivajo z drogom v cev. Ali vendar mu tega opravila niso opustili, da se navadi natančno vsega. Tudi pri topničarjih je opravljal posel vsake posamezne šarže. Vse te vaje so mu bile na dobro. Spoznal je, koliko je vredno natančno spolnjevanje vsakega povelja — tudi malenkostnega. Ob jednom se je okreplal na telesu, postal je neustrašen, pa vendar premišljen mladenič, ki je spoznal svojo moč, ter jo je znal rabiti tudi o pravem času.

Da se seznanil z opravi vojakov po trdnjavah, pošlje ga oče v Olomuc, kjer se je moral plaziti po rovih, v katerih delajo mine, kakor vsak drug vojak.

Tako mu je tekel čas. Od jutra do večera je bilo opravila zadosti; še celo ob nedeljah ni bil prost, kakor smo omenili že popred — je moral hoditi v državno pisarno, da se je uril v državnih opravilih.

Akoravno sam še ni mogel prijeti za orožje, ker je imela država mir na vse strani, mu vendar ni manjkalo tudi lepih vzgledov vojaških kreposti. Nadvojvoda Friderik, sin slavnega avstrijskega vojskovodje Karola, kateri je bil zmagal dné 21. in 22. maja 1809. l. pri Aspernu

prvi hrabrega francoskega cesarja Napoleona I., se je bil odlikoval med Angleži, s katerimi so ga bili poslali na Jutrovo, naj ukroti vladarja Egipčanskega, Mehemed Alija. Na čelu svojih vojakov je bil osvojil 26. septembra 1840. l. trdni grad mesta Saide. Dne 4. novembra istega leta, uprav v dan godu svojega očeta, razvil je prvi avstrijsko zastavo na trdnjavi Akonski, ko se je boril hrabro in vspešno nad poldrugo uro z Avstrijci proti sovražnikom. Celó angleški poveljnik ga je pohvalil rekoč: »Mladi nadvojvoda je izvrsten pomorščak in hraber junak. On navdušuje tudi naše vojake; vsi ga hvalijo«. Zato mu je podelil cesar Ferdinand vitežki red Marije Terezije. S kakim veseljem so sprejeli Friderika Avstrijci, kak lep izgled je bil mlademu komaj dvanajstletnemu Frančišku Jožefu, si pač lahko mislimo.

Tri leta kasneje, dné 5. aprila 1843. l. praznoval je pa Dunaj — in cela Avstrija petdesetletnico, kar si je bil zaslužil nadvojvoda Karol veliki križ Marije Terezije. O njem je sodil Napoleon I. sam, da je bil najslavnejši vojskovodja svojega časa. Pri tej slavnosti obljuboval si je tudi Frančišek Jožef, da bode posnemal slavnega svojega sorodnika.

Kot sedemnajstletni mladenič je nastopil Frančišek Jožef prvokrat javno. Dne 16. oktobra 1847. l. ga pošlje cesar na Ogrsko, da ondi v njegovem imenu postavi slovesno nadvojvodo Štefana za velikega župana peštanske županije. Od vseh strani so privreli ogrski velikaši pozdravljat cesarjevega poslanca. Njegovi predniki so govorili o takih prilikah svojim podložnikom navadno v latinskem jeziku. Ko pa stopi Frančišek Jožef v lični opravi cesarskega huzarja na prestol, oglasi se prvič v narodovem govoru. Hotel je s tem pokazati, da spoštuje cesar in on sam materin jezik vsakega svojega naroda, da hoče občevati z vsakim v materinem jeziku. Vsi so strmeli od samega veselja, ko zaslišijo iz ust nadvojvodovih glasove svojega govora. Vsi so začeli navdušeno

klicati nadvojvodi: »Eljene! V nekaj trenutkih pridobil si je mladenič srca vseh — in po vsi Avstriji vzbudila je ta novica veselo nado v boljšo bodočnost. (I. zvezek »družbe sv. Cirila in Metoda«.)

Nadvojvoda Francišek Jožef na bojišču.

Najsrčnejši želji cesarjevičevi — iti na bojišče v Italijo, so končno tudi vstregli. Tam je stal s svojo vojsko stari in hrabri maršal Radecki, katerega slavi vsak Avstrijec. Nadvojvodina Zofija pisala je lastnoročno v 22. dan aprila 1848. l. Radeckiju med drugim tudi to: »Svoje najdražje, svojo kri izročam v Vaše roke. Vodite mojega otroka na svojih potih — kolikor moč dobro in s častjo! Bodite mu oče, kajti on je tega vreden, ker je priden in pošten mladenič! —

Grof Koronini zdaj ni bil več njegov vzgojitelj, da bi ga bil spremljal v Verono, glavno stanišče Radeckijevo; na njegovo mesto so poklicali majorja grofa Aleksandra Mensdorff-Pouilly-ja, ki je bil tudi nadvojvodov komornik. Ob enem so imenovali cesarjeviču namesto grofa Bombelles-a prvim komornikom grofa Karola Grūnne-ja.

Nadvojvoda Albreht in Francišek Jožef prideta skupno v tabor Radeckijev. Stari in skušeni maršal pozdravi spoštljivo cesarjeviča, ali zmajeval je s svojo sivo glavo, ker je vedel, kolika bo njegova odgovornost, ko bi se nadvojvodi kaj pripetilo. Cesarjevič ga pa potolaži rekoč: »Morda niso premislili dobro, ko so me pošiljali sem; ker sem pa tu, brani mi čast, da se ne vrnem! To moško govorjenje je bilo mazilo za srce starega vojaka. Radecki objame s solzami v očeh mladega nadvojvodo kot svojega sobojevnika. Kadar koli je kasneje stari junak govoril o tem sestanku, zalivale so mu vedno solze oči!

Spomina vreden dan je bil 6. majnik 1848. l., ko so Avstrijci pričeli boj pri sv. Luciji. Na sleharnega avstrij-

skega vojaka prišla sta po dva sovražnika, toda vsak Avstrijec boril se je tudi za dva. Srčno so klicali vojaki: »Živijo«! ko so zagledali med seboj nadvojvodo, prisezali so si, da dajo kri in življenje za cesarja in za njegove. To prisego pa so tudi spolnili pošteno. Ob devetih zjutraj se vname boj. Avstrijci so pripravili vse, vsaka hiša, vsaka vas je bila utrjena, pota so bila zadelana z drevjem in kamenjem. Nad dve uri je bila dolga vrsta bojevnikov. Na pokopališču pri sv. Luciji so bili lovci 10. lovskega batalijona. Šestkrat večja množica jih napade, topovi gromé kakor bi bil sodnji dan, krogle švigajo kakor toča izpod neba, ali lovci se ne ganejo. Radecki sam in nadvojvoda Frančišek Jožef dirjata med junaki in vodita boj. Blizu nadvojvode udari krogla v tla, a mladi junak se ne ustraši, druga krogla iz topa udari blizu Radeckega ter ga posuje s prstjo, tretja krogla odtrga adjutantu Radeckega škrice sè suknje, toda nikdo se ne ustraši. Poludne je že, a topovi gromijo še vedno in puške prasketajo. Avstrijci se ne ganejo. Italijani napenjajo zaman vse svoje sile, vabijo italijanske avstrijske polke, da naj zapusté avstrijske vrste, toda ti odgovarjajo: »Avanti colla bajonetta (z bajoneti nad nje«!) ter jih porinejo nazaj.

Ob dveh popoldne pokliče Radecki še pomoči iz Verone. Nekaj bataljonov, med njimi dve kompaniji polka Prohaska, prihité svojim pomagat. Kakor vihra se vržejo nad sovražnika. Italijani se spusté v beg. Strah in groza se jih je bila lotila; nekateri vojaki so bežali z bojišča kar na svoj dom. Tako je bil naklestil Radecki sovražnike pri sv. Luciji. Stari in izkušeni vojskovodja je nadaljeval vojno ter povsodi srečno zmagoval Italijane; nadvojvode Frančiška Jožefa pa ni bilo več zraven, kajti že 8. junija 1848. l. je bil v Inomostu na Tirolskem, kjer je bil tudi cesarski dvor. Tukaj je nadaljeval svoje učenje iz cerkvenega in avstrijskega prava in iz zgodovine. Kadar se je pokazal ljudem, pozdravljali so ga navdušeno; poznalo se mu je, da ga je bil boj učvrstil; videl je bil s svojimi

očmi, kako so se borili junaki za svojega cesarja, ne meneč se za svoje življenje; bil je tudi sam v smrtni nevarnosti, postal je bil bolj resen, pa tudi bolj možat.

Dné 8. avgusta poda se Frančišek Jožef z grofoma Grünne in Mensdorff na Dunaj (v Schoenbrunn); dné 12. tistega meseca pride za njim tudi cesar sam. Profesorja Lichtenfels in Columbus sta s cesarjevičem nadaljevala pouk — in sicer samo do 6. oktobra, kajti dogodki na Dunaju so napravili temu konec. Prihodnjega dné (7. oktobra) zapusti cesar s svojim dvorom Dunaj ter se poda v Olomuc. Cesarjevič Frančišek Jožef in drugi principi spremljali so na celem potu do Olomuca cesarjev voz na konjih. Pot je peljala čez Kromeriž v Olomuc. Cesar in cesarica s svojimi najbližjimi sorodniki so se ustanovili v knezonadškofijskem dvorcu. Ostali udje cesarske rodovine so stanovali v uradnih in samostanskih poslopih, dvorniki in oni dostojanstveniki, ki so prišli kasneje z Dunaja, med njimi tudi nekateri ministri — begunci — dobili so stanovanje v privatnih hišah in po gostilnah. Na bolehnega cesarja je vse to vplivalo jako občutno — tako, da ni mogel več sprejemati v avdijenci raznih deputacij, ki so dohajale v Olomuc iz raznih krajev. Kmalu po tem dogodku niso več videli tujci cesarja. Ostali udje cesarske rodovine pa so se radi sprehajali po mestnih drevoredih. Nadvojvoda Frančiška Karola in njegovo visoko gospo so videli ljudje sleharni dan na sprehodu; večkrat sta imela pri sebi najmlajšega sina, šest in pol leta starega nadvojvodo Ludovika Viktorja; — pogosto pa ju je spremljal tudi cesarjevič, bodoči cesar in vladar. Le malo jih je bilo, ki so vedeli, da je nadvojvoda Frančišek Jožef izbran za naslednika cesarju Ferdinandu. Cesarjeviča samega so obvestili o tem še-le meseca novembra. Celo bližji sorodniki cesarske rodovine niso vedeli, kaj namerava cesar storiti. Dve leti mlajšemu bratu cesarjevičevemu, Ferdinandu Maksimilijanu se je vse to skrivnostno postopanje zdelo čudno, zato nekoč

pravi: »Za Francija imajo gotovo zopet pripravljeno kako mesto cesarskega namestnika . . .«

Tako so mislili tudi drugi, ki so bili opazovali cesarjeviča, kajti ta je postajal od dne do dne bolj zamišljen, vedel je prav dobro, kako težko breme ga čaka za njegovih mladih let. — Poročila z Dunaja in z Ogrskega niso bila nič kaj vesela. —

Še 1. decembra 1848. l. poučeval je cesarjeviča dr. Columbus v cerkvenem pravu, a že drugi dan zasedel je učeneec — prestol avstrijski.

Dogodki 1. 1848.

Predno nadaljujemo opisovati življenje in delovanje mladega cesarja, potrebno je izpregovoriti o dogodkih 1848. l., ki so v tesni zvezi z nastopom njegovega vladarstva.

Leto 1848. smemo sploh imenovati »prekucijsko leto«, kajti koj početkom tega leta so se pričele prekucije po vsi Evropi. Prevrat se je začel na Francoskem in od tam se je širila nezadovoljnost vedno dalje. — Avstrijska vlada ni bila slepa in tudi ni prezirala popolnoma mnogovrstne znake, napovedujoče bodoči prevrat; dandanes vemo, da so vladni krogi dobro poznali pretečo nevarnost, da pa niso menili, da je že tako blizo, niti niso imeli zmožnosti, da bi bili začasa ukrenili, kar je moglo odvrniti najhujšo nevarnost. Metternich sam je bil uverjen ob opasnosti položaja, uvidel je tudi mnoge hibe vladnega sistema, katerega nazivajo navadno, a ne točno »Metternichovo«; stvarnik tega sistema ni bil on, temveč cesar Frančišek I., čegar oporoka je velela Metternichu ohraniti ta sistem nedotakljiv; proti svojemu boljšemu uverjenju je bil potem Metternich oporoke Frančiškove verni izvršitelj. Sam povdarja pogosto glavno hibo tega sistema: »Ni se vladalo, nego na mesto vladanja je sto-

pila malenkostna uprava, vtikajoča se v vse zadeve in stvari in prezirajoča načela zarad nebrojnih in nevažnih podrobnostij. Mesto po reformah, »vladali« so s policijo in zato ni vlada zbudila v narodu, n. pr. na Ogrskem, takrat zaupanja, kadar je predlagala za Ogre dobre načrte. Potrpežljivost mase narodov se je zdela pa vladi tudi brezkončna; da bi se mogel izcimiti revolucionar iz dunajskega ljudstva, to se je vladi zdelo nemogoče, smešno poleg tolikih svaril. —

Stari sistem se je trudil na vse kriplje, da bi otel princip legitimite, a branil je ta princip tudi v tistih ozirih, v katerih je duh časa zahteval nekaj popustljivosti. V teku let je zadobil tudi princip sovladanja narodov, samodoločbe državljanov — legitimite, a poleg tega tudi narodnostni princip v modernem plemensko - kulturnem smislu. Vzrastla je ta legitimite iz notranje nujnosti človeškega razvijanja, katero vodi do hrepenenja po zlati svobodi. Metternich je pisal 7. marca 1848. l. v Berlin: »Dandanes preti državam tista usoda, kakor spodkopanim hišam; kakor hitro pride potres, hipoma mu sledi polom«. Pomislil pa ni, kako bi zavaroval hišo proti polomu po vzgoji naroda za pametno rabo svobode. Narodnostni princip se mu je posebno studil; bil mu je samo nova oblika — revolucije. Vsaj je trdil sploh, »da Avstrija ne bi mogla prebiti »svobode«, zato se je trudil ukovati vse narode v spone absolutizma, mesto da bi po gojitvi posebnih koristi pojedinih narodov vzbudil jim zavest avstrijske narodnosti. Ni se bilo čuditi, da po marčevih viharjih ni bilo skoro sluha o njej in da je Avstriji tako hitro pretel popolen razpad. Razpokani obroč absolutizma se je razletel predno je bila zavarovana stara zgradba z novimi in boljšimi vezmi. Naloga pa, katero je bilo rešiti, avstrijskim državnikom, sama na sebi ni bila vsakdanja; navadni, po francoski revoluciji sestavljeni kánon liberalnih in ustavnih idej za Avstrijo ni zadostoval, za razmere avstrijske ni bilo primernih obrazcev, kajti tu so

bila zamotana pitanja državnopravna in narodnostna, rešitve nujno potrebna.

Ker se ni zgodilo ničesar, kar je velel duh časov, našla je revolucija široko in gladko pot.

V zatišji Metternichovega sistema se je nabralo pogloma toliko netila, da si je poiskalo z elementarno silo samo duška, ko je padla v nje iskra iz velike gromade na Francoskem, ki je meseca februarja 1848. leta v malo urah požgala prestol Ludovika Filipa orleanskega. Za nas je bila odločilna revolucija na Dunaji, kateri so dale večjo silo dogodbe na Laškem, revolucije ogrskega zbora in shod svatovaclavski v Pragi.

Zbrani dunajski dijaki so sklenili adresu cesarju in so zahtevali v njej svobodo vere, uka, besede in tiska ter sklicanje narodnega državnega zbora. Bliskoma se je razsiral stari sistem kos za kosom; novo ministerstvo je bilo brez moči; bilo je »odgovorno«, a nikdo ni vedel — komu; privolilo je vse, kar je razburjeni Dunaj zahteval. Padli pa so stebri absolutizma: Metternich, Sedlnicky i. dr.; razglasila se je svoboda tiska, oboroženje naroda, narodna straža in »konstitucija — vesoljni lek« za vse rane, toda v bistvu njegovem ni vedel nikdo nič gotovega povedati. Ogrom so dovolili personalno unijo z Avstrijo; celo Čehom je cesarski patent obečal 8. aprila krasne reči: ravnopravnost češčine z nemščino, ustavodajni deželni zbor na široki volilni podlagi, odgovorno deželno vladno v Pragi, pogajanje zastran državnopravne zveze Česke z Moravsko in Šlezijo, osvobojenje kmetov; odpravo graščinskih sodišč, uvedenje javnega in ustmenega pravosodja, samoupravo občin i. t. d. Dne 25. aprila je vlada razglasila prvo avstrijsko ustavno listino, ki je pa bila mrtvo rojeno dete; pokopala jo je dunajska demokracija s podporo nemške stranke, škileče v Frankobrod. Ostalina te ustave je bila borna; obljuba vlade, da skliče državni zbor na podlagi malone neomejene volilne pravice, — državni zbor pa da bode imel skleniti novo ustavo državi.

Na Dunaji so živeli tudi Slovenci in mnogo drugih Slovanov; marsikateri med njimi ni ostal nevtralen v burnih dneh, nego se udeležil tudi občnega gibanja.

O pripravah za 13. dan marca, ki so jih delali dijaki, da bi šli v zbornico deželnih stanov, vedeli so tudi Slovenci — vsaj je to vedel sleharni, izvzemši Sedlnickega, vsemogočnega načelnika dunajske policije.¹⁾

V 13. dan marca 1848. leta imeli so dolenjeavstrijski deželni stanovi v deželni hiši svoje posvetovanje. Na dvorišči pa se je zbralo mnogo ljudstva, ki je tam razsajalo, vlomilo v zbornico in prisililo stanove, da so šli k cesarju, kjer pa niso dosegli svojega namena. Prišel je nadvojvoda Albreht z vojniki in razgnal je s silo uporno množico, od katere je bilo šest oseb ustreljenih vkljub temu, da so vojaki merili visoko. Te osebe so takozvane žrtve marčne revolucije. Občinstvo je zahtevalo burno, da se odstranita Metternich in Sedlnicky. Metternich se je mislil obdržati s tem, da je dovolil tiskovni zakon, a je moral vendar odstopiti. Pobegnil je s Sedlnickyjem z Dunaja, tudi nadvojvoda Albreht je odšel. Metternich je živel nekaj časa v Londonu, potem pa na Dunaji, kjer je umrl 1859. l., star 86 let. Cesar je dovolil ustanovitev narodne straže in tiskovno svobodo, v lastnoročnem pismu z dné 15. marca pa je obljubil ustavo.

V ministerstvo so bili poklicani drugi možje: grof Kolovrat je postal prvi odgovorni minister, baron Pillersdorf je prevzel ministerstvo notranjih zadev. Po odstopu prvega je bil ministerski predsednik grof Ficquelmont, vojni minister Peter Zanini, naučni minister baron Sommaruga. Ficquelmont pa se ni obdržal dolgo, — in njegovo mesto je prevzel Pillersdorf.

Novo ustavo, sestavljeno po vzoru belgijske ustave, oklicali so dné 25. aprila 1848. l., ki pa nikakor ni ugajala

¹⁾ To je posneto iz knjige „Slovenci in 1848. leto“, spisal Josip Apih, izdala „Matica slovenska 1888. l.“ Več o dogodbah onih burnih dni kakor tudi o gibanju Slovencev 1848. l. najdeš v imenovani knjigi.

avstrijskim razmeram. Avstrijski narodi niso bili prav nič zadovoljni z novo ustavo, — Ogrski, Lombardiji in Beneški pa ni bila namenjena. Novi ustavi so se posebno upirali Čehi in Poljaki, razna društva, dijaki in radikalno časopisje. Ko je nameravala vlada razpustiti »osrednji odbor«, ki je imel braniti narodne pravice, vzdignilo se je ljudstvo dné 15. maja ter zahtevalo, da se prekliče sedanja ustava, popravi volilski zakon in skliče nov državni zbor. Cesarska rodovina in ves cesarski dvor se je preselil v Inomost dne 18. maja. Dunajčani so prosili cesarja, da bi se zopet vrnil, kar se je zgodilo šele 12. avgusta. Vlada zahteva, da se razide »dijaška legija«, tega pa ne stori in Dunajčani napravijo nekaj barikad po ulicah. Pillersdorf je dosegel, da se je iz dijakov, občinskih odbornikov in narodne straže sestavil »meščanski odbor«, predsednik mu je bil dr. Fischhof.

Nadvojvodo Janeza so imenovali dné 15. junija cesarjevim namestnikom. Dunajsko ministerstvo ni nastopalo s potrebno odločnostjo zoper upornike. Vsled tega mora Pillersdorfovo ministerstvo odstopiti; Doblhoff je sestavil novo ministerstvo: Wessenberg (predsednik in minister vnanjih zadev), Doblhoff (minister notranjih zadev), Latour (vojni minister), Bach (pravosodje), Kraus (denarstvo), Schwarzer (javna dela) in Hornbostel (trgovski minister). Ko so se izvršile nove državnozbornske volitve, sklical se je novi državni zbor dné 22. julija.

Poljaki so nameravali zopet ustanoviti staro poljsko kraljestvo ter hoteli v ta namen vzeti Avstriji Gališko, Krakovo, Bukovino in vzhodno Šlezijo. Ker pa je tedanji guverner grof Stadion dné 17. aprila po vladinem naročilu odpravil tlako, niso mogli za to idejo pridobiti kmetov, ki so ostali Avstriji zvesti podložniki. Med Rusini in Poljaki je bilo hudo nasprotje. Cesar je pomilostil poljske begunce, ki so se vrnili zopet v svojo domovino. V Krakovu je nastal dné 26. julija upor, katerega pa je

vlada kmalu udušila. Nemiri v Lvovu pa niso bili znatni in kmalu je nastal mir v Galiciji.

Na Češkem so stanovni podpisali prošnjo do cesarja, kateri ja sprejel češko odposlanstvo dne 22. marca. Cesar je pomilostil poljske begunce, ki so se vrnili zopet v svojo domovino. V Krakovu je nastal dne 26. julija upor, katerega pa je vlada kmalu udušila. Nemiri v Lvovu pa niso bili znatni in kmalu je nastal mir v Galiciji.

Na Češkem so stanovni podpisali prošnjo do cesarja, kateri je sprejel češko odposlanstvo dne 22. marca. Cesar je ustregel nekaterim željam, obljubivši, druge zadeve kasneje rešiti. Na ljudskem shodu v Pragi so zahtevali združenje nekdanjih pod češko krono spadajočih kronovin, skupen deželni zbor in posebno deželno ministerstvo za notranje zadeve. V ta namen odpošljejo v novič poslanstvo na Dunaj, ki pa združenja čeških dežel ni moglo doseči. Tudi v Pragi so se vršili neredi. Čehi niso hoteli poslati v Frankobrod svojih zastopnikov, osnovali pa so slovanski odbor; ta je vabil poslance vseh avstrijskih Slovanov na slovanski shod v Prago, da bi se posvetovali o skupnih zadevah. Deželnim glavarjem je bil imenovan grof Lev Thun, ki je sporazumno s poveljnikom knezom Windischgraetzom imenoval začasno namestniško svetovalstvo, v katerem sta bila tudi zgodovinar Palacky in Rieger. Cesar pa ni potrdil tega svetovalstva.

Dne 2. junija je zboroval v Pragi slovanski shod, na katerem je bilo 340 zaupnih mož. Predsedoval je Palacky. Osnovali so tri oddelke: češki, poljsko-rusinski in hrvatsko-srbsko-slovenski (jugoslovanski). Na tem shodu se je sklenilo, da razjasnijo Evropi v posebnem pismu slovanske razmere, cesarju pa v prošnji naznanijo slovanske želje in pritožbe. Poslanci so si tudi obljubili delovati z vsemi zakonitimi pripomočki za enakopravnost z drugimi avstrijskimi narodi. Med zborovanjem pa so nastali v Pragi resni poulični nemiri, pri katerih je nekdo ustrelil Windischgraetzovo ženo. Windischgraetz

zatre kmalu upor, nekatere upornike so zaprli, drugi pa so pobegnili večinoma na Dunaj. Slovanski shod je nehal zborovati, poslanci pa so se vrnili na svoj dom.

Po Italiji se je zelo razširila narodna zavest; takozvani italijanissimi so zahtevali od Avstrije Lombardijo, Benečansko, južne Tirole, Trst in velik del Primorskega. Pri tem je Lahe vzlasti spodbujala angleška vlada. Mesto Milan se je uprlo in tudi doseglo, da se je umaknil Radecki v Verono. V Benetkah je tudi nastala prekucija, ki se je urno širila in odvetnika Manina izvolila predsednikom ljudovlade. Upornikom je pomagal sardinski kralj Karol Albert z vojaško silo. Da je slavni Radecki premagal sardinskega kralja in upornike pri »sv. Luciji« smo že povedali. Pričakoval je pomoči iz Avstrije, ki je celo nameravala odreči se večini posestev v gorenji Italiji. Dunajska vlada se je pogajala z uporniki ter je hotela v marsičem odnehati. Radecki pa premaga sardinsko vojsko pri Sommacampagni in pri Custozzi ter prisili Karola Alberta k premirju.

Dunajski vladi je napravljajl največ preglavice in skrbi prevrat na Ogerskem, ki je bil velike nevarnosti za naše cesarstvo. Ogrsko poslanstvo je prišlo na Dunaj z mnogimi zahtevami, katere je naposled cesar potrdil. Nastali pa so prepiri med Madjari, Srbi in Hrvati, ki so hoteli ločiti se od Ogrov. Palatin nadvojvoda Štefan imenuje po cesarjevem naročilu novo ministerstvo pod predsedstvom grofa Battyany-ja, Ludovik Košut pa je bil finančni minister. Novo ministerstvo je osvobodilo kmete, obdačilo vse stanove in ustanovilo narodno stražo. Cesar Ferdinand je prišel sam v Požun, kjer je pritrdil vsem madjarskim zahtevam. Ogerska vlada se je potem preselila v Budim-Pešto, ki je bila malo odvisna od Dunaja, kajti Ogrsko z Avstrijo je vezalo samo še osebno jedinstvo. Oblast čez vse je imel Košut, največji nasprotnik Habsburžanov, ki je deloval dosledno na to, da jih odstrani od ogrskega prestola.

Ta prevrat in nove uredbe na Ogrskem pa ni zadovoljil Hrvatov in Srbov. Dne 17. marca 1848. l. že je predlagal Ivan Kukuljevič v zagrebškem mestnem starešinstvu prošnjo do kralja, da se kmalu skliče deželni zbor »trojedine kraljevine«, kar je bilo z navdušenjem sprejeto. Kralj je sprejel veliko hrvatsko odposlanstvo prav ljubeznjivo, Josipa Jelačića pa je imenoval za bana trojedine kraljevine in upravitelja vojaške krajine, drugim zahtevam pa ni ugodil. Ban Jelačić je bil odločen mož in vojak, udan zvesto kralju Ferdinandu, ki je proti madjarskim težnjam utrjeval avstrijsko domoljubje med Hrvati. Kmete je oprostil tlake in desetine ter si s tem pridobil veliko zaslug. Zoper Jelačića pa sta se vzdignila palatin in ogrsko ministerstvo ter skušala pri kralju sumničiti bana. Proti Ogrom so se vzdignili tudi avstrijski Srbi, izvolivši v Karlovcih Jožefa Rajačića kot patrijarha in narodnega voditelja. Poslanstvo srbsko je prišlo v Zagreb v hrvatski deželni zbor, kjer je sklenilo zvezo s Hrvati. Srbi so si izbrali tudi svoj narodni odbor, da izvede srbske zahteve.

Jelačić je bil sklical deželni zbor proti volji Ferdinandovi ter ga otvoril z velikanskim sijajem. Ban je prisegel pod milim nebom kralju in domovini zvestobo in po dokončani cerkveni svečanosti otvoril deželni zbor, ki je proglasil enakopravnost med Hrvatsko in Ogrsko, ob enem pa zahteval zedinjenje Dalmacije in vojaške Krajine s Hrvatsko. Dne 12. junija se poda Jelačić z velikim poslanstvom do cesarja v Inomost, izročivši mu zahteve deželnega zbora. Cesar ga sprejme nemilostno, svetujoč mu, naj se Hrvati poravnajo z Ogrji. Med potoma proti domu Jelačić še-le izve, da ga je cesar na zahtevanje Ogrov odslovil in hrvatski deželni zbor proglasil nezakonitim. Jelačić pa navzlic temu ni odložil banske časti in je zopet sklical deželni zbor. Na to se je podal na Dunaj, kjer ga je prebivalstvo vsprejelo jako slovesno. Ker pa pogajanja z ogrskim ministerskim pred-

sednikom niso imela vspeha, vrnil se je ban v Zagreb ter zbral 40.000 mož broječo vojsko, s katero je prekorčil Dravo dne 11. septembra 1848. l.

V 22. dan julija 1848. l. se je sešel državni zbor na Dunaju. I. Kudlich je v tretji seji predlagal, da se osvobodi kmet tlake in sploh graščinskih bremen. Po dolgem pogajanju se je sprejel predlog z dodatkom, da se dovoli graščakom odškodnina za nekatere dolžnosti podložnih kmetov. Cesar vrnil se je že dne 12. avgusta na Dunaj, pritrdivši kasneje sklepom državnega zbora. Med zasedanjem državnega zbora so se vnovič ponavljali na Dunaju nemiri, katere so provzročile dogodbe na Ogrskem. Demokratična stranka se je zavezala z Madjari, kateri so poslali na Dunaj poslanstvo tedaj, ko je šel Jelačić z vojsko nad Madjare, »da osvobodi deželo nesposobne in nepriljubljene ustaške vlade«.

Košut je vedno očitneje roval zoper Avstrijo, ločil je honvede od avstrijske vojske in razveljavil vrednost avstrijskega denarja za Ogrsko. Madjari so se ujemali z italijanskimi uporniki in Nemci v Frankobrodu. Vojaki ogrski so pobegnili iz Italije in drugih krajev in se podvrgli ogrskemu ministerstvu. Dunajska vlada pa se je na to ohrabrila in dne 4. septembra zopet potrdila Jelačića kot bana hrvatskega; Srbom je pomagala s tem, da je potrdila generala Suplikaca proti Madjarom.

Jelačić je prišel s svojo vojsko do Blatnega jezera, kjer se je hotel palatin ž njim pogajati, toda ban mu ni zaupal. Palatin nadvojvoda Štefan se je na to odpovedal svoji časti ter se podal na Nemško. Glavnim poveljnikom na Ogrskem je cesar imenoval grofa Lamberga. Vso oblast v tem času pak je imel Košut, ki je v ogrskem državnem zboru dosegel, da niso priznali Lamberga kot poveljnika. Nahujskano ljudstvo je umorilo Lamberga dne 27. septembra. Jelačić se je bližal Budim Pešti, a bil je pri Stolnem Belgradu premagan. Cesar sedaj imenuje Jelačića kraljevim namestnikom na Ogrskem in raz-

pusti državni zbor ogrski, ki pa se noče udati. Zdaj se je začela vojska med cesarjem in Košutom.

Dogodki na Ogrskem so vplivali močno na druge avstrijske kronovine, posebno pa na Dunaj. Košutovo delovanje je merilo na to, da odstrani vojnega ministra grofa Latoura, da na to lažje oborožuje svojo vojsko. Narodno gibanje na Dunaju in po drugih avstrijskih deželah za sedaj še ni bilo nevarno za Avstrijo, ker so še premalo poznali tedanje razmere in narodno gibanje na Nemškem. Avstrijski Nemci so sicer volili poslance v Frankobrod, ker pa je bil državni upravitelj nadvojvoda Janez in Schmerling državni minister, se ni nasprotstvo toliko občutilo med nemškimi in avstrijskimi interesi. Nemški rovarji pa so vendar veliko vplivali na avstrijska demokratična društva. Minister Latour je poslal banu vojake na pomoč navzlic žuganju dunajske radikalne stranke. Pri odhodu nekega gališkega polka z Dunaja, ustavili so polk na Taborskem mostu narodni stražniki in akademična legija. Nastal je boj, ki se je razširil tudi po mestu, kjer so grofa Latoura pred poslopjem vojnega ministerstva ubili in na neki svetilnici obesili. To se je zgodilo dne 6. oktobra 1848. l.

Kakor smo bili že omenili, pobegnil je cesarski dvor v trdnjavo Olomuc. Slovanski poslanci so zapustili državni zbor ter se zbrali v Pragi. Glavno poveljništvo je poveril cesar knezu Alfredu Windischgraetzu, ki je prišel dne 20. oktobra pred Dunaj ter se je tam združil z dunajsko posadko. Ban Jelačić pa je prihitel z Ogrske proti Dunaju, od koder je pobegnilo mnogo prebivalcev. Poveljnik dunajski narodni straži je bil L. Messenhauser, ostali uporni vojski pa poljski general Bem. Dunajsko ustajo in obrambo so vodili državni zbor s stalnim odborom in načelnikom Fischhofom, občinski odbor, dijaški odbor in osrednji odbor dunajskih demokratov. Uporniki so pričakovali pomoči iz Nemčije in Ogrske. Nemška narodna skupščina v Frankobrodu je poslala nekaj poslancev, da bi posre-

dovali, toda Windischgraetz se ni spuščal v pogajanja. Dunajčanom je sicer hitela na pomoč madjarska vojska, katero pa je premagal Jelačić pri Schwechatu. Avstrijska vojska pa je obkolila Dunaj, ki se je udal dné 31. oktobra. Windischgraetz je proglasil za Dunaj obsedno stanje, razorožil prebivalstvo, odpravil politična društva in vpeljal vojaško vlado. Bem je pobegnil, od ostalih voditeljev pa je vojaško sodišče obsodilo nekatere na smrt (tudi poveljnika narodne straže Messenhauserja), druge pa v večletno ječo. S tem je bil končan dunajski prevrat.

Avstrija pa je sedaj pripravljala se na vojsko zoper uporne Madjare. Cesar Ferdinand I. je proglasil v manifestu z dné 7. novembra Košuta in njegove pristaše kot veleizdajnike in je podredil Windischgraetzu vse ogrske oblasti. Državni zbor na Dunaju je prenehal že popred zasedanje, cesar pa je sedaj premestil državni zbor v Kromeriž na Moravsko, kjer so se zopet zbrali dné 22. novembra vsi poslanci ter se posvetovali o osnovnih pravicah in novi državni ustavi. Poljak Smolka je bil izvoljen predsednikom državnega zbora.

Dné 21. novembra je Avstrija dobila novo ministerstvo, v katerem je bil ministerski predsednik knez Feliks Schwarzenberg; drugi člani novega ministerstva so bili: grof Frančišek Stadion za notranje zadeve, pl. Thinnfeld za poljedelstvo, Karol pl. Bruck za trgovino, baron Frančišek Kordon vojni minister, baron Filip Kraus finančni minister in Aleksander Bach za pravosodje. Ministerstvo je tudi obljubilo, da bode zboljšalo upravo in pravosodje ter tako zopet utrdilo državni red. (Glej Orožnovo »ustavoznanstvo«.)

Francišek Jožef nastopi vladarstvo.

Bilo je na saboto dné 2. decembra 1848. l., ko so se v Olomucu vršila pomembna posvetovanja. Zgodaj v jutro že so opazili pred cesarskim dvorcem živahno gibanje. Na večer popred sta dospela semkaj Windischgraetz in Jelačić. Vojaštvo dobi povelje, zjutraj nastopiti v praznični opravi (paradi) baje na čast došlima vojskovodjema. Komaj pa pridejo bataljoni na vežbališče, vidijo mnogo dvorjanov v praznični opravi na potu proti knezoškofijskemu dvorec; med tem se je raznesla novica, da morajo ob osmi uri v cesarski dvorec priti vsi v Olomucu bivajoči višji dostojanstveniki. Ob polu osmih začno prihajati razne imenitne osebe kakor: višji duhovniki, diplomatje, višji častniki in uradniki, komorniki in komornice, ki so se zbrali v sobah poleg prestolne dvorane. Na obrazih vseh se je poznala nekaka radovednost in sleharni je hotel izvedeti, kaj sploh pomeni ta ukaz — priti tako zgodaj na cesarski dvor. Večina navzočih ni imela niti slutnje o tem, kaj ima priti; oni pa, ki so vedeli, so molčali.

Ob osmih vstopijo v Olomucu bivajoči udje cesarske rodovine: nadvojvodje Ferdinand Maksimilijan in Karol Ludovik (brata Franciška Jožefa), Karol Ferdinand, Viljem, Jožef in Ferdinand d' Este, potem nadvojvodinja Elizabeta (žena nadvojvode Ferdinanda d' Este) in mati, nadvojvodinja Marija Doroteja (vdova ogrskega palatina), ki pa so bili brez vsega spremstva.

Edino ti so imeli vstop v prestolno dvorano, vsi drugi morali so počakati zunaj ter so vgibali še dalje, kaj pomeni vse to.

V prestolni dvorani bili so že ministri, maršal knez Windischgraetz in uprav feldeajgmojstrom imenovani baron Jelačić, dalje grof Grünne, prvi komornik nadvojvode Franciška Jožefa, ter svetnik Hübner; ta je imel opravilo pri mizi, na kateri so bili razni papirji, kar je na pri-

sotne napravilo vtis, da se mora danes nekaj važnega zgoditi.

Celo nadvojvode in njihove soproge niso bili na čistem, čemu so sploh prišli za svedoke. Nadvojvoda Karol Ferdinand obrne se do vojnega ministra, generala Kordona ter ga vpraša: »Povejte mi vendar, kaj pa pomeni vse to, da so nas poklicali tako zarano semkaj?« Vojni minister pak se je izgovarjal: »Cesarska visokost, blagovolite le malo potrpeti, zremo takoj.«

Kmalu na to se odpro stranske sobe cesarjeve; prvi vstopi glavni adjutant knez Jožef Lobkovitz, za njim pa se prikažeta cesar in cesarica v spremstvu nadvojvode Frančiška Karola, nadjvodinje Zofije in sina Frančiška Jožefa; za temi sta sledila stari veliki dvorski maršal deželni grof Friderik Egon Fürstenberg in deželna grofinja Terezija Fürstenberg, cesaričina velika dvorna hišnica.

Vse je bilo tiho. Na cesarju se je opazila neka notranja vznemirjenost. Cesarica in nadvojvodinje se vsedejo na pripravljene stole; cesar pa vstopi v sredo družbe vzame v roke neko listino ter prebere to-le imenitno izjavo: »Važni vzroki prisilili so Nas odložiti cesarsko krono — in sicer na ljubav Našega ljubljenega nečaka, presvitlega gospoda nadvojvode Frančiška Jožefa, kojega proglasimo polnoletnim; sicer bi moral po našem hišnem redu nastopiti vlado Naš ljubljeni brat, presvitli gospod nadvojvoda Frančišek Karol, toda ta je izjavil odločno, da prepusti prestolonasledstvo svojemu presvitlemu sinu.«

Na to cesar zaukaže knezu Schwarzenbergu, ministru cesarske hiše, prijaviti dotične državne listine in sicer: izjavo polnoletnosti mladega nadvojvode Frančiška Jožefa, odpoved nadvojvode Frančiška Karola in odpoved cesarja Ferdinanda. Listine so podpisali v navzočnosti presenečene družbe cesar, nadvojvoda Frančišek Karol in knez Schwarzenberg.

Mladi in novi cesar se približa potem k svojemu stricu, poklekne pred njega — toda niti besedice ni mogel

izpregovoriti, tako ga je presunil ta prizor. Cesar pak se je nagnil proti svojemu nečaku, blagoslovljajoč ga, nato ga vzdigne in srčno objame. Govori mu s tresočim glasom besede: »Bog naj Te blagoslavlja! — Bodi priden, in Bog Te bode varoval!«

Cesarica Marija Ana in njena svakinja, nadvojvodinja Zolija ihteli sta glasno. Ne le gospe, tudi navzoči gospodje pri tem resnem in pomembnem dogodku niso mogli se zdržati solz.

Mladi cesar vsprejme nato cesarico kleče, ki ga je objela in poljubila solznih oči. Istotako so storili stariši mladega cesarja; na to se približa vsem navzočim sorodnikom, poda vsakemu posebej roko in ga objame, — ti mu pa častitajo.

Konečno prebere svetnik Hübner svoj zapisnik o vsem tem dogodku, katerega razen obeh cesarjev podpisujejo vsi navzoči.

Cesarski dvor se na to poda v svoje prostore, Schwarzenberg pa odpre vrata prestolne dvorane, kamor se vsuje zunaj čakajoča množica, kateri razodene na kratko spremembo vladarstva. Po mestu Olomucu so to razglasili javno še tisto dopoldne; v druge kraje širne Avstrije pa so poslali posebne ordonance (raznašalce ukazov).

Kmalu potem vsprejme mladi cesar svoje ministre in oba navzoča vojskovodji. Windischgraetzu hiti nasproti, objame ga in pravi: »Vam se zahvaljujemo za vse, kar je še!« Jelačića in ministerskega predsednika vzprejel je tudi prav prijazno.

Okoli jednajste ure je nadvojvoda Ferdinand d' Este prijavil vojaški posadki, ki je še vedno čakala v polni paradi, odstop starega cesarja in nastop novega. Zdaj pride cesar Frančišek Jožef v opravi svojega dragonskega polka, spremljan od Windischgraetza in Jelačića pred vojaštvo prvikrat kot najvišji vojaški poveljnik. Godba

zaigra avstrijsko himno, vojaki pa pozdravljajo navdušeno svojega novega vladarja.

Od tod gre novi cesar naravnost k svojemu stricu Ferdinandu, da ga spremi na novo mesto, kajti Ferdinandov dvor je dobil takoj povelje zapustiti Olomuc. Frančišek Jožef je spremljal na konju voz, v katerem so se peljali na kolodvor cesarska dvojica, nadvojvoda Frančišek Karol in nadvojvodinja Zofija. Okoli jedne ure je zapustil Olomuc posebni vlak, v katerem se je odpeljal Ferdinandov dvor v zlato Prago, kjer je odstopivši cesar s cesarico ostal do smrti. Tukaj se je Ferdinand Dobrotljivi bavil najrajše s fiziko in botaniko, to sta bila njegova najljubša predmeta.

S prvim vlakom odpeljeta se Windischgraetz in Jelačić na Dunaj, ministri pa v Kromeriž, kjer jih je čakal državni zbor že od ranega jutra. Schwarzenberg je predsedniku naznanil brzojavno, da naj skliče državni zbor na osmo uro k izvanredni seji radi važnih obvestil. Lahko si mislimo, s kako napetostjo in nepotrpežljivostjo so poslanci pričakovali prihod ministrov. — Schwarzenberg s svojimi tovariši vstopi v dvorano, kjer zasedejo takoj prostore pri ministerski mizi. Ministerski predsednik vstane in izpregovori: »Danes zvršil se je čin svetovnega pomena, kar nam bode precej jasno«. Zdaj prebere zapisnik, v katerem je bil opisan dogodek današnjega jutra, ki se je vršil v prestolni dvorani Olomuškega cesarskega dvorca. Ko je prišel do odstavka, da je cesar Ferdinand sklenil vladarstvo odložiti, osupnili so poslanci ter pogledovali začudeno drug drugzega.

Cesar Ferdinand bi bil rad osrečil vse narode v Avstriji, obljubil jim je že marsikaj — in ljudski zastopniki v Kromerižu so stavili vanj veliko nade v dosego narodnih pravic . . . Zdaj pa pride bliskoma ta zgodovinsko znamenita izprememba na prestolu, ki se je zgodila tako nenadoma . . .

Zdaj prebere Schwarzenberg manifest novega vladarja, v katerem med drugim povdarja: ravnopravnost vseh narodov, ravnopravnost pred zakonom in sedelovanje narodnih zastopnikov pri zakonodajstvu . . . Cesar pa je govoril tudi jasno, ko je rekel, da se nadeja, »da se posreči vse dežele in kose države združiti v jedno veliko državno telo«.

Od vseh strani so zdaj potovale deputacije poklanjat se novemu vladarju in zahvaljevat se Ferdinandu. Frančišek Jožef je govoril slehernemu odposlanstvu prijazno besedo, ki je bila pogosto tudi jako pomenljiva, odposlanstvu državnega zbora je n. pr. rekel, da hoče proučiti ustavo in jo potem potrditi. S temi besedami so se razkadle sanje o suvereniteti ustavodajnega zbora.

Tudi zakoniti zastopniki slovenskega naroda so se poklonili cesarju Frančišku Jožefu. Vsi deželni zastopi so pozdravili cesarja z adresami; tudi Kranjska je odbrala odposlanstvo (Guttman, Baumgartner, Trpinec, Miha Smole, Karol Holzer, Lambert Luckmann, grof Andrej Hohenwart i. dr.), ki je nesla v Olomuc addresso cesarju in ministerstvu; cesar jih je vzprejel milostno. Potem so šli dalje v Prago zahvaljevat se odstopivšemu Ferdinandu, ki je stoloval na kraljevih Hradčanah. Pri tej priliki so Kranjci, zajedno tudi v resnici zastopniki Slovencev, pohodili »Slovansko Lipo«. Čehi so vzprejeli brate Slovence jako ljubeznjivo, kakor nam svedoči med drugim zahvalno pismo, katero je poslal ljubljanski magistrat »Slovanski Lipi« 5. januarja 1849. l.; vrnivši se piše Guttman Čehom, »da bodemo vedno pomnili srečne dni radosti, ki smo jih preživeli med slovanskimi brati.«

Posredno v imenu Slovencev sta tudi deželnih stanov odbora na Koroškem in Štajerskem poklonila se Frančišku Jožefu. Iz Trsta pa so poslali deputacijo treh članov; bile so zastopane tri narodnosti tržaške: Nemec je zastopal Plaucher, Lahe Conti, Slovence pa vladika Legat. K Legatu so prišli pred njegovim odhodom za-

stopniki okoličanov prosit ga, da naj cesarju sporoči tudi njihovo udanost, kajti »še so tisti, ki so bili 1809. l. — Slovani so in hočejo obstanek Avstrije in meje njene braniti do zadnje kaplje krvi. V tem duhu so jih odgojili očetje, tisto ljubezen do Avstrije pa vcepé tudi oni sinovom in vnukom svojim«. Vladika naj pove cesarju, da so bila slovanska usta veren tolmač srcu in prepričanju.

V sredini med upornimi narodi v iztoku in zapadu je toraj zvestoba Slovencev ostala neomahljiva, in niso je mogli omajati tudi pozivi »svobode« od severa ne. To pa je bilo baš, ko se je vojska dotaknila tudi slovenske zemlje. Ob bregovih Adrije prežalo je laško brodogve Albinijevo na priliko, da bi mu laško prebivalstvo podalo prijateljsko roko in da bi postavilo nogo na avstrijska tla. Zato so slovanski (slovenski in hrvatski) prostovoljci Lazaričevi pazili ondi in zabranili nakane Lahov, dočim je Radecki v gorenji Italiji zopet ustanovil vlado avstrijskega orla. (Glej Apihovo knjigo: »Slovenci in 1848. leto«).

Znano je, da je cesar že, predno se je udal Dunaj, premestil državni zbor v Kromeriž. Program ministerskega predsednika Schwarzenberga v prvi seji je v obče zadovoljil tudi Slovence — osobito radi tega, ker sta bila v ministerstvu tudi dva Slovana. Slovenci so ostali v vladni stranki in pristopili slovanskemu klubu, ki je štel 120 udov. V Kromerižu je večkrat kateri izmed slovenskih poslancev govoril ter stavil kak samostalen predlog. Pri razpravi o »osnovnih pravicah« je nastala razburjenost tudi mej slovenskimi poslanci. Pri razpravi o točki I. (»Vsa oblast izvira iz naroda«) obveljal je konečno Slovenca Ulepiča predlog, da se izpusti ta točka, »ker ne spada sem«. Tej točki se je zlasti upiral grof Stadion ter to imenoval revolucionarno in nespametno glumo. To je bil za državni zbor velik udarec; še večjo hibo pa si je nakopal s tem, da je dne 23. januarja 1849. l. vojski v Italiji dovolil izjemno poslati nekaj zastopnikov v Kromeriž. Očividno se je s tem nameravalo, reakciji napra-

viti konec. Vojska z Laškega pa pošlje dne 8. februarja namesto zastopnikov državnemu zboru — odposlanstvo s protestom (ugovorom), katerega so podpisali vsi od najvišjega poveljnika do prostaka, kar je uplivalo neizmerno slabo na zakonodajen zastop.

Knez Schwarzenberg zaukaže naposled — dne 7. marca 1849. l. — obkoliti z vojaki zbornico v Kromerizu ter s tem poslancem zabrani vstop v dvorano. — Cesarski manifest, s katerim je bil razpuščen državni zbor, glasi se proti koncu: »Narodi avstrijski pričakujejo od cesarja ustavo«. Ker pa niso vse kronovine v Kromerizu zastopane po poslancih, državni zbor nima pravice, o tem razpravljati.«

Cesar je izdal novo ustavo za vso Avstrijo, ki ni stopila nikdar v veljavo, imela je pak precej zdravega jedra v sebi. Oglejmo si nekatere odstavke bolj natanko. Prvi paragraf pravi, da so v Avstriji, te dežele: Nadvojvodina Avstrija nad in pod Anizo, vojvodina Štajerska, Salcburška, kraljestvo Ilirija, obstoječe iz vojvodine Kranjske in Koroške, grofije Goriške in Gradišćanske, mejne grofije Istrske in Trsta z okolico itd. Nova ustava potemtakem ni uresničila popolnoma »zedinjene Slovenije«, Ilirija je bila samo večja državnopravna jednota. Korošci niso marali biti v zvezi s Kranjsko, na kar jim je vlada že 13. marca obljubila razrušiti Ilirijo. Tako se tudi ni ustanovil deželni zbor kronovine Ilirije, na njegovo mesto je potem stopilo več deželnih zborov. Kranjska je postala po novodeželnem redu »nerazdružna kronovina«, kakor tudi Koroška. Štajerska se je upravno razdelila v tri okrožja: Bruck, Gradec in Maribor, k zadnjemu so se pridružili malone vsi slovensko-štajerski okraj.

Minister pravosodja, Aleks. Bach je sicer priznal pri sodnijski preosnovi, da morajo uradniki v takih krajih, kjer je več zakonito priznanih jezikov, biti večji dotičnih jezikov. Kranjsko je smatral Bach v tem pogledu za celoto; o Koroški pa pravi, da umejo in govoré mnogi Slo-

venci tudi nemščino, vsled tega ni možno točno določiti jezikovne meje; ustanovil je 8 slovenskih sodnijskih okrajev, 5 mešanih in 16 nemških. Na Štajerskem je osnoval Bach poleg dveh nemških, jedno slovensko sodnijsko okrožje, katero je obsegalo slovenske kraje in imelo sedež v Celju. O Primorskem Bach sodi, da ima sicer večinoma slovansko prebivalstvo, da pa je važnejši italijanski živelj, in ni mogoče izvesti razvrstitve po narodnosti, vendar pa se bo oziralo na narodnost, kolikor bode mogoče. Iz tega razvidimo, da se narodna jednako-pravnost ni izvela dosledno, kar velja še posebno za šolstvo.

Kolikor se tiče slovenskih zahtev in pridobitev v tej dobi, omenimo najpred, da je Anton Črne v državnem zboru zahteval, da se odpravijo po slovenskih pokrajinah slovenščine nezmožni uradniki, kar sta tudi zahtevala v posebni peticiji poslanca Ambrož in Stercin. Vlada je na to za Štajersko zaukazala meseca junija 1848. l., da se izdajajo spisi in odloki v slovenščini, ako to zahtevajo stranke. Meseca julija je dovolila vlada poslovenjevanje zakonov, uredeb in oglasov za kranjsko kronovino. »Slovensko društvo« je pričelo prevajati v materinščino državljanski in kazenski zakonik; najmarlivejša prelagatelja sta bila Matej Cigale in Anton Mažgon.

Kranjski deželni stanovi so prosili za uvedenje slovenščine v šole. Načrt za osnovo narodnih šol z dné 2. septembra 1848. l. ima določilo, da se odslej mora poučevati v osnovnih šolah izključno v materinščini; samo na željo občine se sme poleg materinščine še poučevati drugi deželni jezik. Ta ukaz je bil gotovo velika pridobitev, toda le malokje se je izvrševal. Koncem avgusta 1848. l. je vlada odredila, da je na gimnazijah učni predmet tudi slovnica in slovstvo materinščine in družega deželnega jezika, ako je potrebno. Leta 1849. se je ustanovila v Ljubljani slovenska poljedelska šola, na kateri sta poučevala Karol Dežman in dr. Orel. Tudi so kranjski

stanovi zahtevali ustanovitev tehniške šole (realke) s slovensko rokodelsko šolo, a tej zahtevi se ni ugodilo.

V načrtu »osnova javnega pouka« je bilo določeno, da se ustanovi za vsako kronovino »šolsko deželno svetovalstvo«. Ambrož se je na Dunaju potegoval za to, da dobé vsi Slovenci skupaj jedno šolsko svetovalstvo za vse slovenske pokrajine. »Slovensko društvo« v Ljubljani je l. 1849. tudi poslalo prošnjo do vlade zaradi vseslovenskega šolskega svetovalstva in izdavanja šolskih knjig, toda brezuspešno.

L. 1848. se je sprožila tudi misel, da se osnuje v Ljubljani slovensko vseučilišče. V ta namen je poslalo »Slovensko društvo« prošnjo ministerstvu; slovenska državna poslanca dr. Ulepič in dr. Kavčič sta se skupno z ostalimi prizadevala tudi za dovolitev vseučilišča. Vlada je to obljubila in »Slovensko društvo« prosila, da mu imenuje strokovnjake za slovenska predavanja o civilnem in kriminalnem pravu. To vseučilišče bi bilo bolj skromno in bi se osnovalo na ta način, da bi se združile že obstoječe višje šole (licej, bogoslovnica in ranocelski zavod) ter dopolnile, slovenščina pa bi se polagoma uvela za vse vede in predavanja.

Vlada je imenovala za slovenska predavanja na predlog »Slovenskega društva« dr. Lehmana za kriminalni zakonik in Antona Mažgona za civilni zakonik. Pri tem pa je tudi ostalo. Minister grof Stadion je še malo pred razpustom kromeriškega državnega zbora izjavil, da je vseučilišče v Ljubljani potrebno in koristno in da osnovanje ljubljanskega vseučilišča zahteva tudi »strogo spoštovanje načela narodne enakopravnosti in jednakega varovanja vseh interesov«. Uresničiti pa se da načrt še le tedaj, ko bo dovršena reforma višjih šol, dotlej pa zadostujejo slovenska pravoslavna predavanja. Mažgon je na to kmalu umrl; vlada pa je ustavila predavanja v Ljubljani; pozneje pa so imeli v Gradcu slovenska predavanja dr. Kranjec, dr. Kopač in dr. Skedl. L. 1849. prosil je tudi

ljubljski mestni zastop za vseučilišče, a vlada je odgovorila, da se je ta zadeva odložila samo zaradi velikih stroškov. — (Glej »Orožnovo ustavoznanstvo«.)

Kako pa je bilo s slovenščino sploh v šoli? Odstavek (§) 4. — oktrovane ustave je zahteval za manjšine v mešanih deželah, da se jim uredi šolstvo tako, »da se morejo izobraziti v materinščini«. Vlada je sicer 4. dné julija 1849. l. zaukazala, da se v slovenskih okrajih štajerskih rabi začetkom novega šolskega leta slovenščina kot učni jezik — z dostavkom: »V slovenskih okrajih se mora pač začeti pouk v materinščini; ako pa pretežna večina dotičnikov zahteva, ne sme se odlašati pravočasni pouk v nemščini«. Tem odlokom je sledil tudi jako pičel uspeh. Tu in tam so pričeli učitelji tudi po Koroškem, Štajerskem itd. rabiti slovenščino v šoli, toda večinoma so jo morali zopet opustiti, ko so dobili zaradi »zanemarjenja« nemščine karajoče odloke, češ, da se otroci itak doma uče »windisch«. V Celovcu se ni dovolila razvrstitev šolarčkov po narodnosti, da bi se potem poučevali v materinščini. V Celovcu so začeli štirje učitelji pač poučevati slovenski, a razupili so jih koj za »panslaviste«. Ker je tudi celovško izobraževališče ostalo izključno nemško, bilo je lahko reči, da se ne izvede še tako kmalu, kar je velevala ustava in vlada in kar je dne 22. septembra 1849. zapovedal tudi krški škofijski ordinarijat, »da naj se tam, ker je učitelj dovolj večš slovenščini, takoj začne slovensko poučevanje, in da se morajo ostali učitelji v jednom letu priučiti slovenščini«.

Kar je v tem oziru obetal Bach, to se ni zgodilo; oktrovana ustava in deželni redi so ostali na popirju in v 31. dan decembra 1851. l. je vlada ustavo naravnost odpravila; pokopala je mrtvorojeno dete; ž njo je šla svoboda »v Bachovo pisarno«, v katero si videl peljati mnogo stopinj, nobene pa iz nje. (Apihova knjiga: »Slovenci in 1848. leto«.)

Burna doba vladanja cesarja Franciška Jožefa I.

Dne 12. februarja 1849. l. pridene si cesar Francišek Jožef I. geslo »*viribus unitis*« (z združenimi močmi). Ogrji nikakor niso bili zadovoljni, da se je Ferdinand odpovedal vladi. Košut, zagrizeni nasprotnik Habsburžanov, je to vporabljal v svoje namene, trosil je namreč mej kmete neresnico, da hoče cesar zopet vpeljati tlako. Stara ogrska ustava mu je bila za to tudi dober pripomoček, ker po tej — ogrski kralj brez dovojitve deželnega zbora ne more odložiti vladarstva, novi pak brez vednosti Ogrov tudi vlade ne sme prevzeti. Narodna skupščina toraj ni marala novega kralja pripoznati ter se je izrekla le za Ferdinanda, kot pravnega vladarja na Ogrskem.

Schwarzenberg pa se je pri tem pripravljaj na vojno proti upornim Madjarom, ne meneč se za poravnavo, kajti Ogrska mora prenehati kot samostalna kraljevina in uvrstiti se ima med druge dežele kot navadna kronovina.

Začetkom decembra napoti se vojna proti Ogrski. Knez Windischgraetz prevzame poveljništvo ter razpostavi vojsko v dva oddelka na obeh straneh Dunave; general Šimunič dobi povelje vdariti v deželo z Moravskega, Goetz s Šlezkega, Schlick iz Galicije, general Puchner iz Sedmograškega, ki naj se združi s Srbi in Jelačićem. S to vojsko, broječo nad 80.000 vojniki so nameravali Ogre vničiti; ti pa so takoj izprevideli, da Bude in Pešte ne morejo rešiti; zapusté toraj te mesti ter se umaknejo v močvirnate kraje za reko Tiso. Deželni zbor vzame dragocenosti in zaklade s seboj in se preseli v Debrečín.

Ogrji so s tem nameravali cesarsko vojsko oslabiti, ker so vedeli, da obe mesti potrebujeji mnogo vojakov. Munkač, Leopoldovo, Komorn, Petervaradin, Osek bili so vrlo zavarovani, posadka v teh mestih pa je sklenila, braniti se do zadnje kaplje krvi.

Artur Goergey zapusti trdnjavo Leopoldovo s 15.000 možmi in pride na pomoč vojski v Komornu; če

bi pa bila velika sila, gre v gorenjo Ogrsko, da napade Schlicka za hrbtom. Honvedov in prostovoljcev so imeli Ogri pač nad 100.000, seveda polovico novincev, izmed katerih je bila polovica po trdnjavah in drugih krajih — tako, da vojska na planem ni štela nad 50.000 vojnikov. V začetku so imeli srečo cesarski. Windischgraetz zasede januarja Budo, Schlik se pomakne do Košic, ter od tam prisili ogrskega vojnega ministra Meszarosa po krvavem boju, da se je pomaknil za Tiso. Goergey in Klapka pa sta ga prisilila z združeno vojsko, da je moral zapustiti ta kraj. Ogri so veliko pridobili s tem, da so se združili posamezni vojni oddelki, ki so stali skupno za reko Tiso ter bili v zvezi z vlado v Debrečinu. Avstrijci zdaj niso mogli te reke prekoračiti.

Ogrske čete so imele posamezne voditelje, ne pa pravega nadpoveljnika, kar je slabo vplivalo na vojnike. Košut je to izprevidel ter je po svojem poslancu v Parizu — grofu Teleki-ju — ponudil Poljaku Dembinskitu nadpoveljništvo, kar je ta tudi sprejel ter takoj osnoval vojni zbor, obstoječ iz Bema, Vetterja, Klapke in Goergeya.

Nasprotstvo pa je trajalo še dalje; generali tudi niso posebno čislali Košuta in deželnega zbora.

Pri teh odnošajih se ni čuditi, da je Windischgraetz dné 26. in 27. februarja premagal Dembinskega; ako bi cesarska vojska porabila ugodno priliko, vničena bi bila ogrska vojska popolnoma. Leopoldovo so cesarski sicer imeli v svojih rokah, Komorna pa niso mogli dobiti. Knezu zdaj ni bila sreča več mila — navzlic temu, da je Srbe nameraval združiti z banovo vojsko — bili so dné 15. marca pri Szegedinu premagani. — Saksonci in Rumunci na Erdeljskem niso bili vneti za kako zvezo z upornimi Madjari; podpolkovnik Urban in podmaršal Puchner sta jih v tem podpirala vrlo. Tam se je pričela vojna že meseca oktobra. Urban je zasedel Kološvar in Deš, toda Bem se je klatil s svojo uporno vojsko po goratih krajih, koder stanujejo Saksonci ter se mu

je postavil po robu. Ta uporni general, pravcati vodja raztresenih krdel, bil je nepričakovano tukaj ali tam — in predno so mislili nanj, osvojil si je že 1. dné januarja 1849. leta ves severni del Erdeljskega, Puchnerju pa je odrezal pot. Podmaršal pokliče v deželo Ruse, ti so stali pripravljeni na meji in — dne 1. februvarja zasede ruski general Engelhardt Sibinj s 6000 možmi, upornike pa zapodi proti Šegešvaru, s tem pridobi Puchner zopet prosto pot; Bem pa ga premaga dné 3. marca pri Medjašu popolnoma — tako, da je moral do Valaškega bežati; osvoboji Sibinj in prepodi Engelhardta čez mejo. Deželo je imel sedaj v svoji oblasti. Ogrska vojska je štela 124.000 mož in 800 topov, Avstrijci pa so imeli samo 60.000 vojakov.

Dembinski je nameraval prestopiti 1. marca levi breg reke Tise, popred pa je zbral vso svojo vojsko od Široka do Kala, o čemur cesarski še slutili niso. Ogrji pa so napravili veliko napako, ker so vsled ljubosumnosti in častihlepnosti domačih generalov, nadpoveljništvo vzeli Dembinskemu in poverili na to nadpoveljništvo generalu Vetterju; s tem se je operacija zakasnila za več dni.

Vetter preloži svoj glavni tabor v Mikloš, pomakne se do Čegleda in zapové Goergey-ju odriniti v Kapolno. Knez Windischgraetz vidi, da je njegovo desno krilo v nevarnosti, umakne se vsled tega, ker ni vedel, kaj namerava nasprotnik.

Ogrji vzemo poveljništvo zopet Vetterju; najprej imenujejo poveljnikom Klapko, potem pa Goergeya-ja, ki je zbral ob gorenji Tisi 60.000 mož broječo vojsko, katera je bila za kneza jako nevarna.

Windischgraetz sklene zapustiti Pešto in preseliti se v Budo, kajti izprevidel je, da bode cesarska vojska morala kmalu zapustiti Ogrsko. Dné 15. aprila ga odpokličejo, na njegovo mesto pa imenujejo Welden. Napake svojega prednika ni mogel popraviti. Podmaršal Welden je bil primoran ostaviti Pešto, katero zasede Goergey z

nepopisljivim veseljem. Cesarska vojska je oblegovala Komorn več mesecev — brezuspešno.

Ti uspehi uporne vojske so Košuta v njegovi poznati častihlepnosti podkrepili še bolj, naravno je toraj, da je že sanjal o tem, da postane kralj ogrski ali vsaj predsednik ogrske republike. Vzlic temu, da so mu Goergey in generali odsvetovali, staval je dné 14. aprila 1849. l. v ogrskem državnem zboru predlog: »Ogrska se proglasi slovesno kot neodvisna država, habsburški-lotarinški rod pa se odstavi za večne čase od ogrskega prestola«.

Prihodnji dan so že vsprejeli v zbornici ta predlog. Ta korak onemogočil je vsako pogajanje. Avstrija je bila prisiljena prositi ruske pomoči, drugače bi morala deželo izgubiti. Avstrijska vojska je stala več tednov pri Požunu. Ruski maršal Paskievič prestopi ogrsko mejo s 65.000 Rusi in z 200 topovi, Grotenhielm vdere v Moldavo s 40.000, Lüders pa na Erdeljsko z 20.000 možmi. Združena vojska štela je čez 200.000 vojakov, tej nâsproti je stalo 175.000 ogrskih upornikov, od katerih je bila polovica neizvežbanih in neizkušenih novincev. Podmaršala Weldena so nadomestili z baronom Heynau-om; vse čete, ki niso bile doma neobhodno potrebne, poslali so na Ogrsko, kamor je odšel sam cesar.

Dné 20. maja dobi Goergey po srditem boju Budo v oblast. Cesarski so se držali pod generalom Hentzijem hrabro; pri tej obrambi je bil Hentzi hudo ranjen in vsled prizadetih ran je tudi umrl. Košut, predsednik nove republike, pride na to v slovesnem sprevodu v Budo, kjer pa se ni čutil posebno varnega.

Haynau premaga Ogre pri Rabi in cesar Frančišek Jožef koraka slovesno kot zmagovalec v mesto dné 13. junija.

Košut izprevidi, da bode v kratkem konec njegove slave, spozabi se pa vendar tako daleč, da ponudi ogrsko krono nekemu ruskemu princu; ruski general Lüders pa ga je kar naravnost zavrnil. Nasprotniki Goergeyevi so dosegli, da so mu vzeli nadpoveljništvo; ker pa so se ge-

nerali izrazili, da vojska nima do nobenega toliko zaupanja kot do njega, prepusté mu še armado ob gorenji Dunavi, akoravno so jej imenovali že družega poveljnika, vsled česar je bil Goergey hudo užaljen.

Kmalu na to premagajo cesarski njegovo vojsko pri Komornu; zdaj je bil odrezan od vlade in od ostalih čet. Da bi mu olajšali daljno pomikanje, vzdigne se Dembinski iz Čolnoka proti Hatvanu, katerega pa Rusi odpodé. V bakški županiji je stal Jelačić s svojo vojsko. Mesto Arad se je udalo Ogrom vsled lakote; Klapka pa je nadlegoval cesarsko vojsko v Komornu ter jo podil do Požuna. Od zdaj naprej si ne pridobé Ogri nobene zmage več. Jediní Bem se je bojeval še hrabro proti Rusom in Avstrijcem, ko pa ga dne 5. avgusta premagajo pri prelazu »rudeča veža«, zapusti Erdeljsko in se poda v Banat.

Istega dne zmaga Haynau Ogré pri Szcerégi ter jih prisili, umakniti se v Temešvar, kjer je bil — dne 9. avgusta — zadnji krvav boj; 50.000 mož broječa vojska pod Dembinskijem in Perczelnom bila je poražena popolnoma; s to zmago je bil otet tudi Temešvar. Košut, boječ se, da bi kateri izmed generalov ne prodal vojske ter bi njega ne izdal kot glavnega provzročitelja revolucije, pojasni — dne 11. avgusta ministerstvu, da se zdaj vlada ne more nič več vzdržati — ter da je najbolje ustanoviti »diktaturo«, za kar bi bil najpripravnejši Goergey, kajti tega se je bal najbolj; s tem mu je hotel dati le novega opravila, da bi sam dobil priliko pobegniti z dežele. Bem ga je sicer prosil, naj se poda k armadi, da ni še vse izgubljeno. Imel je tudi še mnogo trdnjav na razpolago; toda mož je bil strahopetec, imel je samo v mislih, kako bode rešil svoje življenje. Ubežal je na Turško predno se je vdala Ogrska združeni cesarski vojski.

V 11. dan avgusta nastopi Goergey kot diktator, ki pa ni mislil resno na nadaljno bojevanje, akoravno je imel pri sebi 30.000 odločnih bojevnikov, v bližini njegovi je bilo več razstresenih čet — tako da bi bil lahko

združil nad 80.000 mož, — lahko bi se bil postavil v bran, kar bi bilo častno za pravega vojaka. Toda zato mu je manjkalo poguma, svojih vojščakov ni navduševal, nasprotno pravil jim je pogosto o amnestiji (pomiloščenju) od strani Rusov; častnikom je celo zatrjeval, da bodo ostali v svojih častnih službah. Dogovarjal se je že od 8. avgusta s Paskijevičem, kateremu je objavil precej, ko je prevzel diktaturo, da pripelje svojo armado pred Vilagoš nasproti ruski premoči, da jo s tem prisili vdati se. Dne 12. avgusta napoti se Goergey proti Vilagošu — in na ravnini ščeleski zaukaže svoji — 30.000 mož — broječi vojski odložiti orožje. Mnogi izmed vojakov so se zjokali — in nekateri so se celo sami usmrtili.

Goergeyeve vojake so odpeljali v Veliki Varadin, kjer se je vršil preki sod; njega samega pa so odpeljali v Celovec, kjer je živel ločen od svojih rojakov, ki so ga zaničevali kot grdega izdajalca svoje domovine.

Bem, ki je nameraval še dalje vojevati se, poda se zdaj na Turško; posamezni voditelji so morali vdati se, — in dne 2. oktobra 1849. leta izroči tudi Klapka pod častnimi pogoji generalu Haynau — Komorn. Paskijevič je pisal na to ruskemu carju: »Ogrska se vklanja Vašemu Veličanstvu«. — Haynau postopal je zdaj jako ostro in kruto s premaganimi uporniki. Mnogo upornih velikašev je pobegnilo v Turčijo, ostali in častniki pa so bili hudo kaznovani ter so umrli na morišču ali pa so sedeli delj časa v ječi. S tem se je končala ogrska prekucija.

Poglejmo zdaj nekoliko v Italijo, kjer se je meseca sušca znova začela vojska med Avstrijo in Sardinijo. Kralj Karol Albert se je udal pritisku radikalne stranke, in je odpovedal Avstrijancem premirje, akoravno je sprva želel, da bi se stvar poravnala na kakem shodu evropskih vladarjev. Toda med temi je bilo preveč nasprotja in nikakor se niso mogli zediniti, kje in kako bi se sešli; zmagovalna Avstrija pa si shoda ni čisto nič želela, ampak bila je pripravljena, da sama z orožjem dožene

razpor z Italijo ter napravi red in mir po svoji razsodbi. Čim dalje pa so se zavlačali dogovori, tem težje je čakal sardinski kralj, ker se je bal republikancev, ki so takrat zmagali v Rimu in Toskani; doma pa jih je proti njemu neprenehoma ščuval Mazzini. Primanjkovalo mu je tudi hrane za toliko vojakov in lombardskih beguncev. To so bili toraj vzroki, da je odpovedal sardinski kralj dne 12. marca 1849. l. premirje. Bilo je obupno začetje, kajti sardinski vojaki so bili slabo oboroženi in niso imeli niti jednega dobrega generala, ki bi jih vodil in jim delal pogum. V tej zadregi je Karol Albert najel Poljaka Chrzanovskega ter ga imenoval vrhovnim poveljnikom, ki je bil vojakom čisto tuj in ni razumel niti jezika italijanskega. Radecki je na vsako stran bil na boljšem od svojih nasprotnikov, a topov je imel za tretjino več. Dobro je premislil bojno osnovo ter znal sovražnika tako slepiti, da do zadnjega trenutka ni mogel ničesar uganiti.

Ob Ticinu je razpostavil prednje straže, ki so motile Sardince; a dne 18. marca je odrinil sam z glavno vojsko od Milana, toda ne naravnost proti meji, ampak po nasprotnem potu proti Lodiju, kakor da bi namerjaval umakniti se nazaj za Reko Addo. Med potjo je nenadoma krenil proti zahodu ter je zjutraj dne 20. marca bil v Paviji, kamor so se napotila tudi druga avstrijska krdela. Tisti trenutek, ko je izteklo premirje, šli so Avstrijci v Paviji čez Ticin, užugali pri Cavi Ramorina, poveljnika lombardskega krdela, ter ga zapodili nazaj čez reko Pad. Karol Albert in Chrzanovski sta med tem višje gori na potu proti Milanu prestopila Ticin, ali ko ni bilo nikjer sledu o sovražniku, vrnila sta se nazaj ter pozno zvečer dobila poročilo, da je Radecki na potu od Pavije. Osupli Chrzanovski je moral svojo bojno osnovo hitro preurediti ter je pri Mortari in pri Vigevanu namestil nekoliko vojske, ki je nasprotnike imela toliko časa zadrževati, da bi se mogla glavna vojska zbrati in pripraviti. Pri obeh

mestih je toraj dne 21. marca bil hud boj, ali na večer so zmagali Avstrijci. Med tem se je Chrzanovski z vsemi svojimi vojniki — kakih 50.000 mož — postavil na prav dobrem kraji pri Novari. Tu se je dne 23. marca unela odločilna bitva. Avstrijci se tu niso nadjali vse nasprotne vojske, pa so le z malim številom vojakov šli v boj; ko pa so čutili moč sovražnikov, izprevideli so zmoto ter pošiljali čim dalje več krdel na bojišče. Sardinci so se bojevali hrabro, ali popoldne so jeli pešati in naposled je Radecki zmagal slavno.

Karol Albert je obupaval, pa se je navlašče podal v največjo nevarnost; krogle so frčale vedno okrog njegove glave, ali zadela ga ni nobena. Prosil je premirja, a ko mu ga Radecki ni dovolil, sklical je pozno zvečer k sebi svoje sinove in več vojaških častnikov ter je odstopil kraljevski prestol svojemu sinu Viktorju Emanuelu. Potrtega srca je nato preoblečen skozi avstrijske straže odpotoval v Nizzo, od tod pa dalje na Portugalsko ter dne 19. aprila prišel bolan v Oporto, kjer je že dne 26. julija umrl. Drugo jutro po njegovem odhodu dne 24. marca je dovolil Radecki novemu kralju premirje proti temu, da mu je v zastavo prepustil ves svet do reke Sesie in trdnjavo Alessandrijo. Na dan bitve pri Novari so se republikanci vzdignili v Bresciji, ali general Haynau jih je dne 31. marca pokoril in ostro kaznoval. V Genovi so prenapeti rovarji tudi sklicali republiko, toda že dne 5. aprila so se udali brez boja sardinskemu generalu Lamarmori. Poveljnika Ramorina so kot izdajalca obsodili na smrt in ga ustrelili.

Dolgo se Sardinija in Avstrija niste mogli pobotati zastran miru, kajti državni zbor v Turinu ni maral odobriti nobene pogodbe, ki lombardskim beguncem ni zagotovila pomiloščenja. Avstrijska vlada pa uprav v tem ni odnehala. Minister D' Azeglio je tedaj zapustil državni zbor, Viktor Emanuel je miril narod s posebnim razglasom, novi državni zbor pa je meseca januarja 1850. l.

potrdil pogoje miru z Avstrijo. Benečani so se sicer upirali Avstrijcem še po bitvi pri Novari. Manin je vodil navdušeno in hrabro brambo mesta ter ni odjenjal niti potem, ko so cesarski vojaki vzeli trdnjavo Malghero, akopram sta se v Benetkah začeli kolera in lakota. Šele po poročilih iz Vilagoša je upadlo Benečanom srce — in dne 22. avgusta 1849. l. so se podali proti temu, da so začetniki in vodniki upora smeli svobodno oditi. (Glej »Staretovo občno zgodovino«).

Pod hrabrim maršalom Radeckijem so se bojevali proti italijanskim rovarjem in sardinski vojski v letih 1848. in 1849. tudi vsi slovenski polki. Tedaj so uprav Slovenci pokazali, da so junaki vsi od prvega do zadnjega, ki ne pozabijo prisege do zadnje kaplje krvi. Tu naj navedemo na kratko le nekatere izgleds slovenske hrabrosti. Najslavnejši junak slovenski bil je Andrej baron Čehovin, c. kr. stotnik (rojen 26. avgusta 1810. l. v gorenji Branici blizu Vipave, umrl 10. septembra 1855. l. v 45. letu svoje dobe v Badenu pri Dunaju, kamor je šel zdravja iskat). Boril se je posebno hrabro dne 29. maja 1848. l. pri Montanari ter si pridobil »veliko srebrno hrabrostno svetinjo«; dalje v bitvi pri Somakampanji dne 25. julija istega leta se je držal tako hrabro, da so mu podelili zopet »veliko zlato hrabrostno svetinjo«; najbolj pa se je proslavil v odločilni bitki pri Novari dne 23. marca 1849., za kar je dobil najvišje vojaško odlikovanje, namreč »Marije Terezije red«. (Več o tem slavnem slovenskem junaku najdeš v koledarju »družbe sv. Mohorja za l. 1898.) — Drugi junak je bil Frančišek Gornik, doma od sv. Jakoba v slovenskih Goricah, ki je n. pr. v Benetkah stražil smodnišnico samo s 17 možmi. Tri italijanske bojne ladije priplujejo pred mali otok, na katerem je stala smodnišnica. Ali junaški Gornik se jih ne ustraši. »Rajše užgem smodnik, da pojdemo vsi v zrak, kakor bi vam prepustil kraj, kamor so me postavili za stražnika v imenu mojega cesarja«! Držal se je dva

dni možato, in odšel je šele, ko je prišlo povelje od njegovega stotnika, naj odide. Radecki ga je za ta čin pohvalil in cesar mu je podelil »zlato svetinjo«. — Matija Črni, doma s Kranjskega, je tretji junak, ki je stražil s svojim krdelom trdnjavico Rocco d' Anfo posebno hrabro. Obkolijo ga uporniki od vseh strani, obetajoč mu denarja in časti, ako jim preda trdnjavico. Hrabri Črni jim pa odgovori mirno: »Izročil vam bodem, a le svinca iz naših pušek«! Več sto upornikov je bilo okoli trdnjave, toda niso se upali napasti zvestih Slovencev. Ko so mislili prelesti po noči obzidje, spodili so jih hrabri vojaki s krvavimi glavami nazaj, ter so se držali hrabro, dokler jim ne pridejo naši na pomoč in odženejo druhal. Črni je dobil tudi »zlato svetinjo« za svoj hrabri čin. — Tukaj nam manjka prostora, da bi našteli vse vojaške čine slovenskih rojakov na italijanskih tleh, povemo kar naravnost, da so se borili tako srčno in vstrajno, da se je odkrival sam vojskovodja, kadar je jahal mimo slovenskega polka. —

Komaj se je udušil upor na Ogrskem in v Italiji ter se povrnil mir v avstrijsko cesarstvo, pretila je znova nevarnost — in sicer iz Nemčije. Nemški narodni zbor v Frankobrodu je namreč sklenil, da se ustanovi zavezna država pod pruskim predsedstvom in posebej zaveza z Avstrijo. Tacemu vodstvu pa se nikakor ni maral ukloniti avstrijski cesar in je dné 5. aprila 1849. l. ukazal avstrijskim poslancem vrniti se domov iz frankobrodске zbornice. Pruski kralj Friderik Viljem IV. ni sprejel cesarske krone. Nadvojvoda Janez je spretno zastopal avstrijske zadeve kot državni upravitelj na Nemškem. Shod avstrijskega cesarja s kraljema bavarskim in virtemberškim v Bregencu dné 11. oktobra 1850. l. pa je prisilil pruskega kralja, da se je udal avstrijskim zahtevam. Zavezna ustava je na to ostala še nadalje nespremenjena.

Cesar Francišek Jožef na delu za prosveto in napredek svojih narodov.

Vojska na Ogrskem in na Italijanskem še ni bila končana — in že se je mladi vladar poprijel energično dela za prosveto v svojem cesarstvu. V dopolnilo k avstrijski ustavi je izdal cesar dva posebna patenta, od katerih določa prvi osnovne pravice, drugi pa izvršitev zemljiške odveze. Minister grof Stadion je odstopil in v novem ministerstvu je prevzel notranje zadeve dr. Bach, vitez Schmerling pravosodje in grof Leo Thun nauk in bogočastje. Schmerling je uvedel porotne sodnije, Thun pa je izboljšal sosebno srednje šole in vseučilišča. Dne 8. avgusta 1849. l. so odprli državni brzojav zasebnikom, s tem je pridobila mnogo kupčija. Konec istega leta osnovali so posebno ministerstvo za obrt in trgovino in javne zgradbe; po vseh kronovinah pak so vpeljali kupčijske in obrtniške zbornice. Z dném 30. decembra 1849. l. stopila je v veljavo nova politiška uprava. Dežele so dobile cesarske namestnike; večje kronovine so se razdelile na okrožja in ta na okrajna glavarstva. — Odpravili so »patrimonialno (dedno) sodno oblast graščakov«. Cesar je postal najvišji sodnik v državi. Na Dunaju so ustanovili najvišje sodišče in najvišje ovržno (kasacijsko) sodišče; po večjih mestih pa deželna, po manjših zborna (kolegijalna) sodišča. Občine so odkazali okrajnim (kantonskim) sodiščem.

Velike važnosti je bil »zakon o predpravici« (privilegij), ki je čuval izumnika, da se ne sme njegove iznajdbe ponarejati; tako tudi »lovski in gozdni zakon« v varstvo kmetske koristi.

Jako blagodejno je uplival »cesarski reformator« na razvoj **šole**. Zdaj še-le se osnuje v državi »prava ljudska šola« pod vodstvom strogo znanstveno naobrazenega učiteljstva. Preosnovale so se gimnazije in realke na novo, isto tako vseučilišča. Za preiskavanja so

osnovali geologiški državni zavod, centralni (osrednji) zavod za meteorologiška (vremenska) opazovanja i. t. d. Za ohranitev in preiskavanje starih zgodovinskih spomenikov osnovala se je centralna (osrednja) komisija kot vez med znanostjo in umetnostjo; v ta namen so osnovali še »akademijo znanosti«.

Za javno varnost se je tudi skrbelo z ustanovitvijo orožniških čet, po mestih pa z važnimi naredbami za redarstvo. Država je prevzela vodstvo v zdravstvenem oskrbovanju ter je ustanovila zdravstvene komisije in imenovala okrožne zdravstvene svetnike in okrajne zdravnike.

Skratka v vseh strokah državne uprave pokazalo se je novo življenje v korist in blaginjo prebivalstva, za kar seveda je imel največ zaslug mladi cesar.

Dne 2. decembra 1849. l. je cesar ustanovil »cesarski avstrijski Frančišek-Jozefov red« v priznanje posebne zvestobe in zaslug v vojski in miru. Red se deli v veliki križ, komturski križ in vitežki križ. Redov znak je rdeče emeliran zlat križ s črkama V. U. (viribus unitis) t. j. cesarsko geslo, — nad križem je cesarska krona. S tem redom odlikovani, ga nosijo na rdečem traku. — Kmalu potem je cesar ustanovil »zlati in srebrni križec za zasluge« (s krono ali brez krone) za civilne osebe in »vojaški zaslužni križec« poleg »vojaške svetinje« za daljšo vojaško službovanje. —

Cesar se je hotel tudi osebno prepričati o potrebah posameznih dežel in mest; v ta namen je potoval od septembra do novembra 1851. l. po Gališkem in Laškem.

Vlada je izprevidela, da je marčna ustava z l. 1849. v nasprotstvu z državnim jedinstvom in monarhičnim načelom, vsled tega je prijavila že meseca avgusta 1850. l. da se vrne v izvirniku vladarjevim rokam. V dveh lastnoročnih pismih je cesar odpravil marčno ustavo in osnovne pravice. Tretje lastnoročno pismo določa temelj novemu organičnemu zakonodajstvu. Kot nadomestilo za narodno

zastopništvo je dne 14. aprila 1851. l. stopilo v veljavo od Marije Terezije ustanovljeno »državno svetovalstvo«, člane tega svetovalstva je imenoval cesar. —

Narodi avstrijski so tedaj čakali še precej časa, da so dobili pravico pri zakonodajstvu. —

Dne 5. aprila 1852. l. preminul je oni državnik, ki je bil cesarju s početka vladanja vrl svetovalec, — to je bil knez Feliks Schwarzenberg. Njemu je sledil grof Buol-Schauenstein.

Dne 8. maja 1852. l. obišče našega cesarja ruski car Nikolaj, ki je na Dunaju ostal 3 dni. Naš vladar pa je dne 15. decembra 1852. l. posetil pruskega kralja Viljema IV. v Berlinu, kjer je bival do 24. decembra. Naslednje leto je vrnil pruski kralj obisk našemu cesarju. Posledica tega je bilo zedinjenje carinske in kupčijske pogodbe (sklepljena dné 19. februarja 1854. l. na 20 let.)

Velikega pomena je tudi cesarjevo potovanje po Ogrskem od 4. junija do 14. avgusta 1852. l., kjer so ga povsodi sprejemali naudušeno v znak sporazumljenja z novo vlado. To potovanje cesarjevo je imelo za Ogre ta vseh, da so odpravili vojaška sodišča ter da so pomilostili mnogo upornikov.

Meseca oktobra je potoval cesar tudi po Hrvaškem in Primorskem, koder ga je ljudstvo pozdravljalo z nepopisljivo navdušenostjo.

Dne 18. februarja 1853. l. je pretila našemu mlademu cesarju velika nevarnost. Neki Janez Libenyi je skušal vladarja zavratno usmrtiti — uprav ob 1. uri popoldne, ko se je cesar sprehajal s svojim adjutantom grofom Maksimilijanom O' Donnel. Malopridnež skoči z velicim nožem v roki nad cesarja; na krik neke ženske se spne vladar po koncu in to je bila zanj sreča, ker vsled tega je nož obtičal v zlatem ovratniku, le konec ga je nekoliko ranil. Potepuh je namerjal vnovič mahiniti z nožem, toda pri tej priči ga zgrabita cesarjev adjutant in dunajski meščan Jožef Ettenreich, ki je pritekel ce-

sarju na pomoč. Dragoceno življenje našega cesarja je bilo s tem rešeno. Frančišek Jožef je ohranil svojo prirojeno mirnost in dobrosrčnost tudi pri vsej tej nevarnosti. Ko je Ettenreich malopridneža vrgel ob tla — in ko je grof O' Donnel jel s hrbtom sablje po njem mahati, pravi cesar: »Ne tepite ga! — brisoč si z robcem kri, ki mu je tekla od tilnika. O' Donnel je celo mislil, da je bil nož otrovan, vsled tega je cesarju izsesal kri z ustnicami. Cesar se je le bal, kak strah bode ta nezgoda povzročila v njegovi rodbini, zato je rekel večkrat: »Le mati, mati moja ne smejo o tem ničesa zvedeti! Cesar se je napotil s svojim adjutantom peš v cesarski dvorec ter je tolažil vznemirjeno ljudstvo, ki ga je spremljevalo, neprenehoma z besedami: »Pomirite se! — Ni nič huđega! — Jaz sočustvujem s svojimi vrlimi vojaki v Milanu!« ... Takrat se je ponovil uprav upor v Milanu, katerega so pa urno udušili naši vojaki.

Oba cesarjeva rešitelja so poplašali po zaslugah. Ettenreichu so podelili plemstvo in red cesarja Frančiška Jožefa. Grofu O' Donnelu pa je vsa armada podarila krasen častni ščit s primernim napisom.

Ljudstvo je obrnilo sedaj ves srd proti grdemu napadovalcu, dvaindvajsetletnemu krojaškemu pomagaču, ki je bil doma iz okolice Stolnega Belegagrada na Ogrskem. Dobri cesar pak je celo nameraval mu odpustiti smrtno kazen. Iz državnih ozirov pa to vendar ni šlo — in malopridneža so usmrtili dne 26. februvarja. Blagi cesar pa je odprl pri tej priliki vnovič svoje dobro srce — ter je revni materi Libenyi-jevi določil letno pokojnino. — Napad pa — kakor se je izkazalo kasneje — ni bil v nobeni zvezi z ogrskimi uporniki.

Rana ni bila nevarna in cesar je kmalu ozdravil. Nepopisno je bilo veselje med Dunajčani, ko so cesarja videli po tej nezgodi prvokrat na izprehodu. Od vseh strani se je čul glas, da naj se v trajni spomin cesarjeve rešitve ustanovi kak primeren spomenik. In res, pod po-

kroviteljstvom najstarejšega cesarjevega brata Ferdinanda Maksa so sklenili v spomin na to sezidati zaobljubljeno (votivno) cerkev. Dne 24. aprila 1856. l. so položili temeljni kamen, dne 24. aprila 1879. l. pa so cerkev slovesno blagoslovili. —

Veliko veselja vzbudila je mej narodi vest, da se je cesar zaročil s svojo sestričino Elizabeto, bavarsko princesinjo. (Nadvojvodica Zofija, mati našega cesarja, in Ludovika, bavarska princezinja ste bili hčeri kralja bavarskega, Maksimilijana Jožefa; princezinja Ludovika, žena bavarskega vojvode Maksimilijana — bila je mati naše cesarice.) Poroka se je vršila dne 24. aprila 1854. l. na Dunaju. Bila je to med rodbinama Habsburg in Witteisbach že triindvajseta zakonska zveza, kar zabiležimo tukaj na kratko v kronologičnem redu:

1273. l. je Ludovik, grof bavarski imel za ženo Marijo, hčer vojvode brabantkega, s katero je živel v srečnem zakonu. Na enkrat pa je začel dvomiti nad njeno zvestobo — ter jo v jezi ukaže ob glavo djati, več oseb pa da usmrtiti, ker je mislil, da so bile tega krive. Nedolžnost grofinje se je dokazala — in Ludovik, katerega imenuje zgodovina Strogega, si je to gnal tako k srcu, da je čez noč osivel. Skesanega srea izprosi si od papeža odveze, v spravo pa ustanovi kartuzijanski samostan v Fürstenfeldu. Imel pa je še strah pred novoizvoljenim kraljem Rudolfom habšburškim; ta pa je potreboval izborne kneze proti mogočnemu Otokarju, kralju češkemu. Radi miru na Nemškem je dovolil Rudolf, da je njegova hči Matilda vzela v zakon Ludovika Strogega.

1278. l. je njena sestra Katarina omožila se z Otonom, vojvodo bavarskim, ki pa je umrla zgodaj ter ni učakala izvolitev svojega moža ogrskim kraljem l. 1305.

1334. l. oženil se je Oton Veseli, vojvoda avstrijski z Elizabeto, hčerjo bavarskega vojvode Štefana; dva sinova iz tega zakona sta umrla v nežni mladosti.

1339. l. bila je poroka Albrehta IV., vojvode avstrijskega, z Ivano, hčerjo Albrehta I. bavarskega. Njegov sin Albreht II. združil je prvokrat Češko z Avstrijo.

1406. l. oženil se je vojvoda Friderik »s prazno možnjo« z Elizabeto, hčerjo cesarja Ruperta. »Bila je lepa, bleda gospa« — kakor jo imenujejo kronisti — ki je prenašala stanovitno nesrečo svojega moža, ko so ga bili izobčili.

1412. l. je vzel v zakon bavarski vojvoda Henrik Imoviti Marjeto, hčer Albrehta IV., vojvodo avstrijskega.

1487. l. je omožil cesar Friderik IV. svojo hčer Kunigundo z Albrehtom IV., vojvodo bavarskim; s tem se je poravnalo nasprotstvo med obema vladarjema.

1546. l. sklenila se je zakonska zveza med Marijo Ano, hčerjo cesarja Ferdinanda I. in bavarskim vojvodom Albrehtom V.

1570. l. se je omožila Marija, hči Albrehta V., vojvode bavarskega s Karolom, vojvodo štajerskim. Bila je jako duhovita in tudi pobožna gospa.

1600. l. oženil se je njen sin, cesar Ferdinand II. z Marijo Ano, hčerjo Viljema, vojvode bavarskega.

1635. l. omožila se je Marija Ana, hči cesarja Ferdinanda, z Maksimiljanom I., vojvodo bavarskim.

1676. l. oženil se je cesar Leopold I. v tretje z Eleonoro Magdaleno Terezijo, hčerjo Viljema, vojvode neuburškega. Bila je zelo krepotna in pobožna žena, tudi v vednostih je bila dobro izurjena. Po smrti cesarja Jožefa I. je vodila spretno vladarstvo do prihoda svojega družega sina Karola IV., ki je bil na Španskem.

1678. l. se je omožila Marija Ana Jožefa, hči Ferdinanda III. z Ivanom Viljemom, vojvodo neuburškim, ki je kmalu potem postal izborni knez.

1685. l. je dal cesar Leopold I. svojo hčer Marijo Antonijo v zakon izbornemu knezu Maksu Emanuelu, osvojitelju Belega grada.

1722. l. vzela je Marija Amalija, hči cesarja Jožefa I. izbornega kneza Karola Albrehta, ki je bil kasneje nemški cesar Karol VII.

1765. l. se je omožila njegova hči Marija Jožefa s cesarjem Jožefom II.

1795. l. se je oženil izborni knez Teodor, bavarsko-sulcbaški z Marijo Leopoldino, hčerjo nadvojvode Ferdinanda d' Este.

1816. l. vzel je cesar Frančišek I. za svojo ženo Marijo Karolino Avgusto, hčer Maksimilijana, kralja bavarskega.

1824. l. omožila se je njena sestra Zofija z nadvojvodo Frančiškom Karolom.

1842. l. zvršila se je poroka nadvojvode Frančiška Ferdinanda z Adalgundo, hčerjo Ludovikovo, kralja bavarskega.

1844. l. se je omožila druga hči kralja Ludovika Hildegarda z nadvojvodo Albrehtom — in

1844. l. je njen brat, princ Luitpold vzel v zakon Avgusto, hčer Leopolda II. toskanskega.

Že prej smo omenili, da je cesar Frančišek Jožef odbral za svojo družico princesinjo Elizabeto, drugo hčer vojvode Maksimilijana bavarskega, rojeno 24. decembra leta 1837.

V 18. dan avgusta 1853. l. podpisal je v Išli zaroko. Po starem geslu: »Z Bogom začni vsako delo«, katerega se drži vedno kakor njegovi predniki, podal se je s svojo izvoljenko v župnijsko cerkev, kjer je prosil blagoslova nebeške kraljice za preimeniten začetek. Nevesta je zapustila dne 20. aprila 1854. l. Monakovò. Od svojih dragih se je poslavljala solznih oči; najzadnjemu strežaju je podala roko v slovo. Po ulicah se je vse trlo, od vseh krajev je privrelo ljudstvo pogledat ljubko princezinjo, ki je odhajala na Dunaj. Akoravno je bila še mlada, bila je že »angelje revežem; ni se toraj čuditi,

da so jokali za njo oni, katerim je izkazovala dobrote. — Vsa mesta, vse vasi ob reki Dunavi, po kateri se je vozila nevesta, bile so okinčane; Dunajčani pa so okrasili mesto, kakor nikoli poprej, ker so vedeli, kako blaga in dobra vladarica se bliža avstrijski prestolnici.

Dne 23. aprila dospela je na Dunaj. Veselo so pozdravljali zvonovi mlado nevesto. Po imenitnih mestnih in po priprostih vaških cerkvah donela je »hvala Bogu«, povsodi pa so se opravljale goreče molitve vernih podanikov, prosivši blagoslova božjega za vladarja in njegovo družico. Naslednji dan ob šestih zvečer so se zbrali vsi dostojanstveniki v cerkvi Avguštincev na Dunaju, kjer se je vršila cesarjeva poroka. Ta imeniten dan proslavljala je vsa Avstrija. Svečanosti so trajale do 30. aprila. Nevesti na čast so imenovali nov kamenitni most, črez katerega se je bila nevesta peljala prva, »Elizabetin most«; mestna občina je nabrala toliko denarja, da je podarila štiridesetim parom, ki so obhajali tisti dan ženitovanje, vsakemu po 500 gld. dote; cesar sam je podaril za reveže 200.000 gld., mnogim kaznjencem je odpustil kazen, mnogim vrednim in zaslužnim možem pa je podelil rede, katere so si pridobili za poljedelstvo in v drugih strokah državnega gospodarstva.

Mlada cesarica je tudi pokazala svoje blago srce, kajti že prvi dan je podarila 50.000 gld. za ubožce.

Po deželah so tudi slavili ta dan — toda bolj z molitvami in dobrimi deli, kakor pa s svečanostmi; cesar je namreč pisal lastnoročno pismo svojemu ministru, da naj ljudje vporabijo denar, ki je bil namenjen za veselice, rajše za blagotvorne namene. Radi so ubogali podložniki cesarjeve besede ter ves nabrani denar razdelili revežem.

Mlada zaročenca je še posebno razveselila krasna knjiga, v kateri so bila zbrana voščila v vseh avstrijskih jezikih.

Po nekaterih krajih — vzlasti na Češkem — sadili so ta dan drevesca v spomin — ali pa so stavili križe in kapele.

Še istega leta se pelje cesar s cesarico na Češko, kjer so cesarsko dvojico pozdravljali povsodi jako navdušeno. Dne 10. junija 1854. l. je položil cesar temeljni kamen župnijski cerkvi na Karlinu v Pragi. To je prva cerkev, kateri sta položila temeljni kamen presvetli naš cesar in presvetla cesarica, cerkev pa je posvečena sv. Cirilu in Metodu, blagovestnikoma slovenskima. S tem sta si osvojila srca in ljubezen naših bratov Čehov v hipu.

Kako spoštovanje vživata naš cesar in naša cesarica tudi drugod, nam kaže to, da je poslal tedanji papež Pij IX. 1855. l. zlato rožo. Ta roža je znak Jezusa Kristusa: ker kakor razširja roža vonjavo okoli sebe, tako razširja Kristus ljubezen med ljudmi, zato začenja katoliška cerkev 4. postno nedeljo sv. mašo z besedo: »laetare!« (veseli se)! Tako rožo razpošilja papež navadno pobožnim osebam vladarskih rodbin kot mal dar, pa kot poročstvo in spomin ljubezni.

V to dobo spada tudi prememba teksta (besedila) »cesarske pesni« — »avstrijske himne«. Skladatelj cesarske pesni — Jožef Haydn — dovršil je skladbo meseca januarja 1797. l. Profesor Lovro Haschka mu je za to preskrbel tekst. Dne 12. februarja 1797. l. na rojstveni dan cesarja Frančiška I. so peli cesarsko pesen prvokrat v dvornem gledališču s spremljevanjem godbe. Avstrijska himna je po tem takem dne 12. februarja 1897 l. obhajala svojo stoletnico. — Besedilo sedanje cesarske pesni pa je pre naredil iz prvotne — nemški pesnik Janez Gabriel Seidel, katero se poje še vedno v prevodih v vseh jezikih širne Avstrije.

Dne 5. marca 1855. l. rodila se je cesarju prva hči Zofija. Rojstvo cesarjeve hčere je bil znamenit dogodek, kajti več kot pol stoletja je že minulo, odkar se ni rodila v cesarski rodbini nobena vojvodica; Marija Terezija je

bila zadnja, ki je bila rojena l. 1804.) Prva hčerka cesarjeva pa ni dolgo živela, kajti Bog je vzel mladega angelčka že 28. maja 1857. l. k sebi. Udan v božjo voljo prebil je cesar nesrečo; sam je pisal nadvojvodi Albrehtu: »Žalosten častim v težki izkušnji s krščansko udanostjo božjo previdnost«.

Prehodna vladarska doba v Avstriji.

Po hudih in nemirnih letih bilo je pač težavno državo preustrojiti po ustavnih načelih. Znaki bližajoče se reakcije opazovali so se že pred 1851. l. Cenzura se je poostrila, odpravili so cerkveni gosposki neljubi »placetum regium«. Odslej so smeli škofje zopet slobodno občevati s papežem ter so dobili večji upliv na šolstvo. Ministra Bruck in Schmerling sta vsled tega odstopila, cesar pa je odpravil ministersko odgovornost. Predelali so občinsko ustavo in namesto pokrajinskih stanov so uveli svetovalne odbore, ki so bili sestavljeni iz plemstva in posestnikov. Cesar je skušal do 1860. l. vladati zopet neomejeno ter vse dežele tesneje združiti v državno celoto. —

Novoustanovljeno policijsko ministerstvo je strogo nadzorovalo časopisje in gledališča. V tej dobi je imel največji upliv minister Bach, ki je odpravil društveni zakon in vsa politična društva.

Katoliška cerkev je jako povzdignila svojo cerkveno oblast, ko je cesar sklenil s papežem Pijem IX. tako imenovani »konkordat« — dne 18. avgusta 1855. l., za kar sta se posebno unemala dunajski nadškof kardinal Rauscher in minister Thun. Cerkev je dobila vsled tega posebne pravice v državi, vlada je odstopila šolstvo in ženitbeno zakonodajstvo duhovščini. Škofje so odslej kaznovali duhovnike s cerkvenimi kaznimi, posvetne oblasti pa so podpirale škofe pri izvršitvi takih kazni. Novi ženitbeni zakon so izdelali štirje duhovniki in jeden pravoslovec. Pri mešanih zakonih razsojevali so škofje sami

in smeli tudi take zakone preprečiti. V nekaterih slučajih, v katerih je »najvišje sodišče« razsodilo zoper škofovo razsodbo, razsodil je papež v zadnji instanci. »Ves pouk za katoliško mladino v javnih in zasebnih šolah bodi primeren naukom katoliške cerkve. Škofje kot duhovni pastirji nadzorujejo versko vzgojo mladine na vseh javnih in zasebnih šolah ter pazijo, da se v nobenem predmetu ne poučuje kaj takega, kar bi nasprotovalo katoliški veri in нравni čistosti«. — Koncem 1855. l. je že bilo v Avstriji 181 duhovnih in le 85 posvetnih gimnazijskih ravnateljev. Na Ogrskem so izgubile pravico javnosti vse občinske protestantske šole.

Leta 1854. se je izdelala železnica čez Semering in dne 17. junija se je na tej progi odprl promet. Dne 14. septembra stopil je v veljavo »železniški zakon«, ki je dovoljeval marsikatera olajševanja zasebnim podjetnikom. Pod vlado Frančiška Jožefa so se železnice močno razvijale. — Leta 1849. bila je železna proga šele 1214 *km* dolga; l. 1854. so vse proge bile nad 1850 *km* dolge; v delu pa so bile 1500 *km* dolge proge. (Dandanes so vse železnične proge v avstro-ogrski državi čez 30.000 *km* dolge).

Dne 15. marca 1854. l. plula je prvokrat po Dunavi ladja na vijak, ki jo je izumil Čeh Jožef Ressel, rojen 1793. l. v Hrudimu na Češkem, umrl v Ljubljani dne 10. oktobra 1857. l.

Dne 31. oktobra 1855. l. se je ustanovila »avstrijska kreditna banka«, kar je jako pospeševalo kupčijo in promet.

L. 1854. je bil nadvojvoda Ferdinand Maks imenovan nadpoveljnikom avstrijske vojne mornarice, katero je preustrojil na novo. Nadpoveljništvo so ločili od vojnega ministerstva; dne 23. marca 1856. l. pa so v Pulju slovesno blagoslovili prve »cesarske linijne ladije«. Decembra meseca položili so v Pulju temeljni kamen za veliki »pomorski arzenal«. Dne 28. aprila 1857. l.

je cesar zaukazal, da ima fregata »Novara« nalogo potovati okoli sveta, ki je v ta namen iz puljskega pristanišča odplula dne 30. aprila istega leta. Nadvojvoda Ferdinand Maks, ki se je kmalu po odhodu Novare — dne 27. julija 1857. leta oženil s Karolino, sestro belgijskega kralja, pač ni slutil, da bode uprav ta ladja tako tesno spojena z njegovo žalostno usodo. Na Novari namreč se je nesrečni nadvojvoda l. 1864. odpeljal v Mehiko — in ista ladja je pripeljala njegovo truplo v domovino.

Izmed raznih naredeb in zakonov, ki so se še izdali v prvem desetletji vladanja našega vladarja, omenimo le najvažnejše: novi »obrotni zakon« iz l. 1858.; »varstveni zakon za vzorce«; »jednotna uravnava mere in vage«; »novčna pogodba« z Nemčijo; »uvedba nove novčne veljave« (dne 1. novembra 1858. l.); »preosnova za izdavanje potnih listov«; »dovršitev brodarstva po Dunavi«, s tem se je odprl promet do Črnega morja itd. itd.

V krimski vojski 1854. in 1855. l. je Avstrija stopila na stran ruskih nasprotnikov ter je z dovoljenjem turškega cesarja poslala vojakov v Vlaško in Moldavo, da bi se ne polastili Rusi teh dežel.

Dne 12. julija 1856. l. rodila se je cesarju druga hči Gizela, ki je zdaj omožena (od 20. aprila 1873. l.) s princem Leopoldom bavarskim; (to je 24. zakonska zveza med rodbinama Habsburg in Wittelsbach). V dan njenega rojstva odpustil je cesar mnogim hudodelnikom kazen, v podporo obrtnikom in delavcem pak je daroval 10.000 gld.

Istega leta potovala sta cesar in cesarica po nekaterih planinskih deželah — po Štajerskem in Koroškem; pri tej priliki prišla sta tudi med vedno zveste Slovence. Obiskovala sta bolnice, šole in druge dobrodelne naprave. Na Koroškem se je cesar peljal tudi v Heiligenblut, da je potem šel na Veliki Klek (Grossglockner). Tisti dan je bila uprav nedelja. Da ne bi zamudil maše, prosil je

župnika, da je maševal že ob štirih zjutraj. Nato se je peljal čez sv. Mohor in Beljak v Celovec. Ljudstvo ga je povsod pozdravljalo navdušeno; tako tudi na daljnem potovanju ob Dravi v Maribor, kjer so ga pozdravljali Slovenci iz slovenskih goric na konjih. Čez Gradec se je vrnil na Dunaj.

Dne 17. novembra istega leta poda se cesar s cesarico na Italijansko. Za nekaj časa se ustavita tudi v Ljubljani, kjer je cesarica praznovala svoj god. Zvesti Slovenci prihiteli so od vseh strani v glavno mesto, Ljubljana je bila razsvetljena tako lepo kakor nikoli popred; ulice so bile okrašene. Vsi časniki, sosebno »Novice« in »Danica« slavili so prihod s pesniškimi pozdravi.

Vračaje se iz Italijanskega, bila sta zopet med Slovenci. V Gorici obiskala je cesarica ženski samostan in nekatere druge zavode. Ogledala sta si še krasote Postojinske jame. Čez Trst je peljala pot v Benetke, kjer je cesar za božič podaril revežem 18.000 gld. V Milanu je pozdravljal prav srčno ginjen maršala Radeckega, ki mu je rešil tako krasni deželi. Radecki je služil tedaj že 72 let svojemu cesarju. Ali sivi starec je bil še čil in čvrst, samo njegovo ime je že krotilo nemirneže. Sedemnajstkrat je bil v vojski, sedemkrat je bil ranjen, devet konj so postrelili sovražniki pod njem. Bil je oče svojim vojakom, cesar ni imel zvestejšega in udanejšega služabnika. Zato sta ga pa tudi častila cesar in cesarica nad vse druge. Njegovo ime navdušuje še dandanes naše vojake.

Koncem februarja 1857. l. stopil je stari junak v stalni pokoj, toda triinosemdesetletni starček zboli še isto leto meseca decembra, ter je umrl dne 5. januarja 1858. l. v Milanu. Truplo so prepeljali iz Milana čez Benetke in Trst na Dunaj — in od tod v Wetzdorf, grad na dolenje Avstrijskem. Tam v parku stoji več kot dvesto kipov avstrijskih junakov od najvišjih do najnižjih stopinj (med

njimi tudi kipi enega korporala in enega feldvebla 17. polka in dveh feldvebllov 7. polka.) Mej kipi je narejena kapelica. Na obelisku stoji »Zmaga«. Štiriindvajset stopinj moraš iti navzdol. Tam počiva sedaj slavni Radecki poleg Wimpffena in Porfriderja, kateri je bil priredil slavnemu vojskovodji tako časten grob. Bil je sin revnih starišev. Pridobil si je pa kot trgovec pri vojni veliko premoženja in je priredil tako lep spomenik avstrijskim junakom. Sedaj je ta grad cesarjeva lastnina.

L. 1857. so dodelali železnico od Ljubljane do Trsta; zdaj je bila pot odprta do morja. —

Meseca maja istega leta je potoval presvetli par po Ogrskem. Ogri so ju častili z velikimi slavnostmi. V Debrecinu pa izvesta žalostno vest o nevarni bolezni hčerke Zofije. Hitela sta k otroku, ki pa je kmalu umrl. V tej žalosti je šel cesar s cesarico na božjo pot Marijino Celje na zgornjem Štajerskem iskat tolažbe v goreči molitvi.

Dné 21. avgusta 1858. l. zjutraj na vse zgodaj oznanjevali so topovi po vseh avstrijskih mestih veselo novico. Kdor je slišal, štel je, kolikokrat bodo pokali, kajti dvajset in eden strel naznanja, da se je rodila cesarju hči, prestolonasledniku pa gre sto in eden. Pokali so bronasti glasilci; ko se oglasi dvajset in drugi strel, bila je gotova novica, da se je rodil vladarju sin — naslednik na prestolu. V Laksenburgju blizu Dunaja zagledal je dan Rudolf, kateri bi imel nositi po očetu krono avstrijsko. Popisati veselja ni mogoče, še manje pa povedati, koliko dobrega sta storila oče in mati o tej priliki. Takrat so pripovedovali ljudje, kako rad ima cesar otroke. Ko je potoval po Ogrskem, vstane neko jutro prav zgodaj ter se gre po okolici sprehajat. Pot ga nanese mimo stare bajte. Pred vrati je sedel deček, ki je milo jokal. Cesar stopi k njemu ter ga vpraša, zakaj se joče. »Oče in mati so šli v mesto gledat cesarja ter me niso hoteli s seboj vzeti, pa bi vendar tako rad videl cesarja«; odgovori fantiček in zajoče na novo. Cesar se mu nasmehne milo,

podari mu cekin in pravi: »Daj ta krajcer očetu, naj ga shranijo za te. Mene pa poglej dobro, ko pridejo mati domu, jim pa povej, da si videl cesarja in si govoril z njim! Deček ga pogleda debelo, na enkrat se mu razvedri lice ali od samega strahu ne more ziniti besedice. Cesar pa se vrne z veselim srcem v mesto.

Tudi o naši blagi cesarici je znana kaj mična dogodba. Ne daleč od Dunaja je živela starka s svojo hčerko, siromašno se je živela s pletenjem košev in pletenic, katere je nosila hči na prodaj. Nastopila je huda zima, matere se loti bolezen. Kar je bilo prihranjenega v hiši, porabili sta za zdravnika in za zdravila. Pridna hčerka trudila se je na vso moč, da si prisluži denarja za se in za mater. Nekega jutra zgodaj oprti si pletenic, kar jih je imela gotovih, da bi jih nesla v mesto na prodaj. Med potjo je računila, koliko bi li mogla skupiti, kaj bi li nakupila za denar. A pot je bila dolga. Trudna sede pod tanko smreko, da si počije.

Kar pride po poti gospa. Ko vidi žalostno deklico, sede poleg nje in jo vpraša ljubeznjivo kam gre, kako ji je. Dekle ji potoži svojo revščino. Tako živo in odkritosrčno je govorila, da se zaleskeče gospej solza usmiljenja v očeh. Malo pomisli, pa pravi: »Dobro, da sva se sešli danes. Meni je treba mnogo pletenic v gospodinjstvu. Ako ti je prav, kupim jih od tebe, da ti jih ne bo treba nositi v mesto. Deklici je bilo to všeč. Gospa stopi na pot, pomigne strežaju, ki je čakal tam blizu in mu izroči pletenice; potem pa seže v žep in plača deklici blago, za vsako pletenico po en cekin. Zavzeta strmi deklica nad tolikim bogastvom, še zahvaliti se ni mogla. Ko povzdigne oči, gospe ni bilo več blizu, odtegnila se je zahvali. Še je strmela deklica na denar v roki, kar pride župnik po potu. Vesela mu pripoveduje deklica, kaka sreča jo je došla. »Kakor nebeška kraljica bila je gospa pred menoj! Tako bogato me je obdarila, pa še zahvaliti se jej nisem mogla. Da bi le vedela, kdo je,«

tožila je deklica. Župnik jej pa odgovori: »Res je gospa blaga kakor nebeška kraljica. Angeljsko srce jej bije v prsih. Ona je — cesarica avstrijska — Elizabeta«!

Ko pride deklica domu k svoji materi ter jej pove veselo novico, sklone se mati na postelji, hči pa pade na kolena pred posteljo in zahvalite se obe v vroči molitvi k Bogu za toliko dobroto in prosite blagoslova božjega za cesarico in vso avstrijsko cesarsko hišo. (Iz I. zvezka »knjižnice družbe sv. Cirila in Metoda«).

Dne 23. marca 1857. l. je s cesarsko odredbo bilo zaukazano popisovanje ljudstva v celi državi. Našteli so 31,093.013 prebivalcev.

Velika nesreča za Avstrijo je bila francosko-italijanska vojska 1859. l. Po nesrečni vojski 1849. l. se Italijani nikakor niso dali prestrašiti, rovali so še — bolj na skrivnem — vedno zoper Avstrijo. Največ zaupanja so imeli v sardinskega kralja Viktorja Emanuela, ki ni tajil sovraštva svojega proti Avstriji ter je dajal vsakemu beguncu varnega zavetja. V ta namen si je Viktor Emanuel prizadeval na vso moč, da bi dobil cesarja Napoleona III. za se. V tem mu je pomagal premeteni njegov minister Cavour, ki se je 1858. l. podal v Plombieres ter se tu z Napoleonom do dobrega zmenil zastran vojske. Tiho so se delale priprave — in še le na novega leta dan 1859. l. je avstrijski poslanec v Parizu iz pomenljivih besed francoskega cesarja takoj uganil, da se snuje vojska zoper Avstrijo. To poročilo nikakor ni iznenadilo dunajske vlade, ki je dobro poznala Italijane ter uprav zato pomnožila število avstrijskih vojakov v Lombardiji, zdaj pa ondi tudi oklicala vojne zakone. Tuji vladarji so skušali ubraniti vojsko; ruski car je celo nasvetoval, da bi se italijanske razmere uredile znova na kakem vladarskem pomenku, toda zastonj. Na Dunaju so vedeli dobro, da bi dogovori nasprotnikom podaljšali čas za priprave, ter so dne 23. aprila 1859. l. poslali v Turin zadnjo besedo.



Sign.:

C 95997

Naslov dela:

Neopaushe
kouije

Topiuac

Število zvezkov:

1

Izposojeno dne:

7. 11. 1950.

Ime stranke:

drašie laie
skud med

Dr 9.6.50

T 3065-48

V treh dneh je imel sardinski kralj zmanjšati število vojakov in razpustiti krdela prostovoljcev, ker pa tega ni storil, je dobil vrhovni avstrijski poveljnik grof Gyulay povelje prestopiti mejo. Gyulay je bil imenitne plemenite krvi, ali na bojišči je bil slab naslednik starega maršala Radeckega. Nasprotniki se še niso zbrali — in ako bi bil Gyulay hitel dalje, užugal bi jih bil lahko, predno so se združili. Ali ker tega on ni razumel — se je utaboril med »Tičinom in Sesijo« ter je čakal, da udarijo sovražniki nanj. Med tem časom je sardinski kralj zbral brez ovir pri Alessandriji 80.000 mož; francoska krdela, ki so prišla po raznih potih čez Alpe, so se združila; Garibaldi pa se je namestil s svojimi »planinskimi lovci« pod gorami, da bi udaril od strani nad Avstrijce. Meseca maja je prišel Napoleon sam v Italijo ter je kakor nekdanj njegov stric umel s primernimi govori ohrabriti svoje vojake, katere je dobro preskrbel z orožjem in živežem ter jim dal posebno moč z novimi topovi, ki so neznano daleč metali težke krogle. Gyulay prav nič ni vedel, kaj se godi pri nasprotnikih — in je dne 20. maja poslal grofa Stadion na oglede proti Montebellu. Tu je general zadel na Francoze, ki so se uprli hrabro ter ga pogнали nazaj. Po tem je Gyulay sodil, da je glavna nasprotna vojska zbrana pri Montebelu, toda mož se je motil. Napoleon je krenil z vso silo proti severu, da bi bil prej v Milanu (kamor se je bližal po poti od Komškega jezera Garibaldi), ter se je združil še o pravem času z Mac Mahonom in drugimi generali. Gyulay se je med tem tudi že vrnil čez Tičin — in pri Magenti se je vnela velika bitka, v kateri so dne 4. junija zmagali Francozi. Avstrijski vojaki so se držali tako hrabro, da so kar čudili se jim — nasprotniki; toda niso imeli poveljnika, ki bi jih znal voditi; ob enem pa so trpeli mnogo pomanjkanja, zato ker je vlada poverila oskrbovanje z živežem brezvestnim sleparjem. Avstrijska vojska umaknila se je tedaj nazaj za reko Mincio, dne 8. junija.

pa sta Napoleon in Viktor Emanuel prišla v Milan, kjer so ju sprejeli z veliko slavo.

Avstrija si je prizadevala dobiti pomoči z Nemškega, ali zaman. Nekateri nemške države — vzlasti Pruska — so se pač oborožile, toda le zaradi tega, da bi mogle ustaviti, ko bi Francozi prihrumeli čez Ren; Avstriji pa niso šle pomagat. Cesar Frančišek Jožef je šel sam na bojišče, da je hrabrim vojakom dajal pogum s svojo navzočnostjo. Podal se je črez Mincio ter je razpostavil vojaška krđela v polukrogu, da bi udaril na sovražnika s treh strani. Toda dolga vrsta je bila premalo gosta, pa se ni mogla povsod upirati z jednako silo. Napoleon je to izprevidel, pa je naskočil z vso silo avstrijsko središče pri Solferini. Tu se je vnela dne 24. junija strašna bitva, v kateri so se nasprotniki od petih zjutraj do dveh popoldne bojevali neprenehoma z največjo hrabrostjo drug z drugim, ali naposled so zmagali Francozi, ki so pošiljali vedno nova krđela na bojišče. Avstrijska vojska pomikala se je v dobrem vojnem redu nazaj; samo general Benedek, ki je vodil desno krilo, ni hotel odjenjati in kljubu veliki nevihti bojeval se je junaški do sedmih zvečer pri San Martinu. Dvakrat je užugal Sardince in jih zagnal nazaj, v tem mu pride nepričakovano poročilo o nesreči pri Solferinu in ukaz, da mora tudi on se umakniti. Jokal se je od jeze, ker je kot zmagovalec moral bojišče prepustiti nasprotnikom. Avstrijci so ta dan imei 13.000 mrtvih in ranjenih, Francozi in Sardinci pa še več. Prebrisan Napoleon je spoznal nevarnosti, ki bi si jih utegnil nakopati, ko bi se vojskoval brezumno še dalje. Ponudil je torej cesarju Frančišku Jožefu premirje ter ga povabil na pomenek v Vilafranko, kjer sta se dne 11. julija pobotala tako, da je Avstrija Lombardijo prepustila francoskemu cesarju, ki jo je zamenil kasneje sardinskemu kralju za Savojo in Nizzo. Na tej podlogi so se sporazumeli do dobrega in podpisali mir v Curihu dne 10. novembra 1859. l.

Nesreča z leta 1859. je vplivala veliko na notranje razmere v naši državi. Odstopil je grof Boul-Schauenstein, grof Rechberg pa je dne 17. maja postal minister vnanjih stvari, baron Hübner pa policijski minister.

To katastrofo pa niso zakrivali samo avstrijski generali, ampak največ pomanjkljivost v državni upravi, zlasti v denarnem gospodarstvu, ki ni imelo pravega nadzorstva, zato so se godile velike sleparije pri oskrbovanji vojakov. Ljudje so govorili marsikaj, ali pravega le niso vedeli. Kakor hitro pa se je začela sodnijska preiskava, ustrelil se je general Eynatten, ustrelil se je finančni minister Bruck, dalje bankir ravnatelj Robert, v Trstu pa je nagle smrti umrl ravnatelj kreditnega zavoda Richter, ki so ga tožili zaradi sleparije. Mnogo bogatih in veljavnih trgovcev in drugih mož so dejali pod ključ — in svet je kar strmel, videč, da je med najvišjo gospodo avstrijsko toliko nepoštenja in izprijenosti. — Cesar Frančišek Jožef je izprevidel, da je treba velikih izprememb, zato je dne 5. marca 1860. l. sklical najodličnejše može iz vseh dežel na Dunaj v takozvano »pomnoženo državno svetovalstvo«, da bi se posvetovali, kako bi se povzdignilo slabo denarno stanje in kaj bi še drugega trebalo. V svetovalstvu so imeli večino federalisti. Dne 20. oktobra istega leta pa je cesarski razglas oklical črtež državne ustave za vse cesarstvo. Na ti podlogi je minister Schmerling izdelal novo ustavo, katero je cesar podpisal dne 26. februarja 1861. l. Vsaka dežela je za obravnavanje domačih stvari dobila svoj deželni zbor, v katerega volijo svoje poslance kmetje, mesta in veliki posestniki. Deželni zbori so pošiljali svoje zastopnike v državni zbor, ki je ločil se v ožji in širji. Ožji zbor, v katerem so bile zastopane vse dežele razun Ogrske in Hrvaške, imel je sklepati o stvareh, ki so se tičale samo zahodne Avstrije; v širjem državnem zboru pa so zastopniki vseh dežel, toraj tudi Ogrske in Hrvaške, imeli razpravljati o skupnih zadevah vsega cesarstva.

Meseca aprila 1861. l. so volili deželni zbori prvokrat svoje poslance v novi državni zbor. Na Ogrskem in Hrvatskem ter na Beneškem niso hoteli voliti poslancev. Madjari so zahtevali svojo ustavo iz leta 1848. in venčanje Frančiška Jožefa I. ogrskim kraljem; Hrvatje pa so zahtevali, da se združijo nekdanje Zvonimirjeve dežele in sicer Hrvatsko in Slavonija, Dalmacija, Primorsko, Kranjsko, Koroško in Štajersko v jedno celoto. Benečani so hlepli po zedinjeni Italiji. Cesar ni hotel Ogrom odjenjati, razpustil je ogrski državni zbor in županijske oblasti ter preklical vse pravice, katere je imelo Ogrsko na Hrvatskem.

L. 1861. v 1. dan maja so otvorili na Dunaju »širši državni zbor« brez ogrskih in hrvatskih poslancev. Erdeljski deželni zbor ni maral zveze z Ogrsko ter je izvolil poslance v dunajski državni zbor. Sprva se je poljsko plemstvo hudo upiralo volitvi v državni zbor, toda kmetje in Rusini so dobili večino in so volili svoje poslance. Čehi so tudi prišli v državni zbor.

Z novo ustavo si je država pridobila v inozemstvu več ugleda, akoravno državni zbor ni bil polnoštevilen. Avstrija je skušala povzdigniti svojo veljavo tudi na Nemškem, kjer je imela veliko zaslombo v srednjih državah; nameravala je preustrojiti nemško zvezo, toda temu se upre Prusko, ki je mislilo skleniti posebno zvezo z nekaterimi nemškimi državami. Cesar Frančišek Jožef je sklical nemške vladarje na kneževski shod v Frankobrod na Meni dne 16. avgusta 1863. l., kjer so ga sprejeli prav slovesno. Na strani Pruske je bila tretjina nemških vladarjev (kralj pruski ni bil navzoč). Prusko je bilo proti nameravani preosnovi zveze ter je s tem preprečilo uspeh avstrijske politike. Schmerlingu se potemtakem ni posrečilo povekšati avstrijskega upliva na Nemškem. Avstrija pak se je vendar vkljub temu 1864. l. vojskovala v zvezi s Prusko zoper Dance.

Schmerling ni dosegel z novo ustavo tistih uspehov, kakor je bil namerjeval, ker so mu nasprotovali Madjari, Italijani in Slovani. Čehi so izstopili 1864. l. meseca grudna iz državnega zbora. Schmerlingu so nasprotovali tudi razni avstrijski deželni zbori — sosebno radi slabega denarnega gospodarstva. Cesar je uvidel sam, da Schmerling tem načinom ne more pomiriti avstrijskih narodov. Cesarski dvor približeval se je Ogrom in se začel z njimi pogajati s posredovanjem grofa Esterhazyja, ki je bil minister brez portfelja. Ko postane grof Jurij Majlath, ogrski dvorski kancelar, najhujši nasprotnik Schmerlingu, nastopi kriza v ministerstvu; radi tega so izstopili iz ministerstva Schmerling. Plener in somišljeniki meseca julija 1865. Grof Belcredi, doslej cesarski namestnik na Češkem, je sestavil novo ministerstvo, v katerem sta bila tudi grof Larisch in grof Boul-Schauenstein. Belcredi je sklical deželne zборе in za nekaj časa odpravil februarstvo ustavo s cesarskim razglasom z dne 20. septembra 1865. l.

Čehi in Slovenci so bili zadovoljni z novo izpremembo, ki je bila naperjena proti nemški nadvladi v državi. Ustavoverni deželni zbori nemških dežel so bili proti preklicu ustave, drugi — se ve — so pa odobraval. Erdeljci so morali zediniti se z Ogrsko v eno deželo in so izgubili svoj deželni zbor. Cesar sam je s prestolnim govorom v ogrskem deželnem zboru pripoznal opravičenost ogrske ustave iz leta 1848. ter le zahteval nekatere premembe. Ogri niso bili v vsem zadovoljni z novimi naredbami. Zdaj pa se je vnela vojska s Prusko in Italijo 1866. l., katero je provzročilo že staro nasprotstvo med Avstrijo in Prusko.

Po nesrečni vojski zoper Prusko je Avstrija izstopila iz nemške zveze. Belcredi je skušal narodni prepir s tem poravnati, da bi razdelil državo v pet kraljestev, katera bi družilo osebno edinstvo. Ta kraljestva bi bila: Avstrijsko, Ogrsko, Češko, Poljsko in Hrvatsko-Slavonsko. Nemci pa so se uprli tem nameram — in Belcredi se je

vzdržal le še malo časa na krmilu. Novi vnanji minister Beust se je pogajal z Ogrri zaradi sprave. Belcredi je odstopil dné 7. februarja 1867. l., — in Beust je prevzel predsedstvo novega ministerstva ter je sklenil pogodbo z Ogrri. Pri tem ima za Ogrsko mnogo zaslug Frančišek Deak. Grof Julij Andrassy je sestavil novo ogrsko ministerstvo. L. 1868. so združili tudi Hrvatsko in Slavonijo z Ogrsko. Dné 8. junija so slovesno venčali Frančiška Jožefa I. ogrskim kraljem. Ogrri so dobili svojo prejšnjo ustavo v popolnem obsegu.

»Decemberske zakone« z dné 21. decembra 1867. l. je cesar razglasil, ti obsegajo šest osnovnih zakonov o občnih pravicah državljanov za kraljestva in dežele, zastopane v državnem zboru.

Decemberski zakoni so: I. Zakon o ministerski odgovornosti. II. Zakon o društvenih pravicah in o pravicah zborovanja. III. Zakon o občnih državljanskih pravicah, kateri določuje tako zvane osnovne pravice ter jamči državljanom enakost pred zakonom, versko in vestno svobodo, svobodno znanstvo, svoboden pouk in enakopravnost vseh avstrijskih narodov. IV. Zakon o sodniški oblasti. V. Zakon o izvrševalni oblasti, po katerem ima vsak uradnik priseči, da bode izpolnjeval zvesto državne osnovne zakone. VI. Zakon ob uredbi državnega sodišča.

Tako je nastala še sedaj veljavna ustava »Avstrijsko-ogrske države«, ki ima konstitucionalni način vladanja na dualistiški podlogi, ker je država razdeljena v dva enakopravna dela, od katerih imata vsak svojo posebno ustavo in upravo.

Zakone za vse avstrijske dežele sklepa »državni zbor« na Dunaji, za ogrske dežele pa »državni zbor« v Budimpešti. Avstrijski državni zbor se deli na »gosposko zbornico« in »zbornico poslancev«, ogrski pa na »zbornico velikašev« in »zbornico zastopnikov«. Vsej državi vkupne zadeve (vnanje zadeve, obče denarstvene za-

deve, vojaštvo in upravo Bosne in Hercegovine) pa obravnavajo tako zvane »delegacije«, katere ogrski in avstrijski državni zbor — vsak polovico — izbirata izmed sebe. (Več o tem najdeš v Orožnovem »Ustavoznanstvu«).

Državnopravno pogodbo iz 1867. leta so doslej že nekoliko spremenili v tem, da so razširili področje skupnega ministerstva in delegacij. Po avstrijskem zakonu z dné 22. februarja 1880. l. in enakem ogrskem zakonskem členu VI. iz 1880. l. — upravlja namreč Bosno in Hercegovino skupni državni finančni minister, letni proračun za upravo imenovanih dežel pa spada v področje delegacij. Omenjena zakona sta toraj pomnožila obema državnima polovicama skupne reči.

Važnejši dogodki iz življenja našega presvetlega cesarja in vladarja Frančiška Jožefa I. od 1867. do 1873. l.

Meseca julija je obiskal Dunaj turški cesar (sultan) Abdul Azis na potovanju v Paris k svetovni izložbi, kjer je ostal tri dni. Zadnji turški vladar, ki je pred njim bil na Dunaji, je bil sultan Soliman 1529. l. Od 15. do 23. avgusta je bil cesar s cesarico Elizabeto v Solnogradu, kjer se je sešel z Napoleonom III. V jeseni istega leta cesar vrne francoskemu cesarju obisk, — obiskal je tudi pariško svetovno izložbo. Med potjo se je sešel s pruskim kraljem Viljemom. Napoleon III. je skušal našega cesarja pridobiti za se proti pruskemu, toda naš vladar ni bil za to zvezo vnet, kajti rekel mu je kar v obraz: »Sire, jaz sem nemški knez« . . .

To leto so na Dunaju ustanovili »komisijo za uravnavo Dunave«; v Zagrebu pa »jugoslovansko akademijo znanosti«, za kar ima največ zaslug biskup Strossmayer. Odprla se je tudi prometu železnica čez Brenner, ena najvažnejših prog v državi, ki veže neposredno Avstrijo z Nemčijo in Italijo.

S 1. dnem januarja l. 1868. nastopi pod knezom Karolom Auerspergom tako imenovano »meščansko ministerstvo«, s precejšno nemško centralistiško strujo. V tem ministerstvu so bili še razen ministerskega predsednika: Giskra (notranje reči), Herbst (pravosodje), Brestel (finance), Hasner (nauk in bogočastje), Plener (trgovina), grof Potocki (poljedelstvo), grof Taaffe (deželna bramba) in Berger (minister brez portfelja).

Malo prej so bili imenovani 3 skupni državni ministri: Beust (vnanje reči), Becke (državni finančni minister) in kot državni vojni minister John, katerega je čez nekaj tednov nadomestil baron Kuhn.

To leto je cesar potrdil tri važne zakone in sicer zakonsko pravo, šolski zakon in interkonfesionalni zakon.

Zakonsko pravo je odpravilo dotična konkordatska določila in uvedlo civilni zakon za silo, po katerem smejo politična oblastva ženina in nevesto poročati v slučajih, kadar zabranjuje duhovščina oklic in poroko.

Šolski zakon je poveril državi vodstvo avstrijskega šolstva, duhovskim oblastnijam pa prepustil nadzorstvo veroznanstva. Za šolstvo so se ustanovili deželni-, okrajni- in krajni šolski sveti. Za šolo godni otroci imajo dolžnost od 6. do 14. leta svoje starosti hoditi v šolo.

Interkonfesionalni zakon urejuje opravila duhovnikov in vernikov. Veroizpovedanje sme svobodno voliti vsakdo, ki je dovršil 14. leto. Meseca decembra izide novi vojniški zakon, ki določa občno vojno dolžnost. Nesrečna vojska l. 1866. na severu je pokazala, da avstrijska vojna ne zadostuje ne po številu ne po orožju tirjatvam sedanjega časa.¹⁾ Število vojakov v liniji se je določilo na 800.000, kar jih je več sposobnih za vojaštvo, spadajo v

¹⁾ Boje na Laškem, na kopnem in na morju in nesrečo na severnem bojišču 1866. l. radi pretcsnega prostora nismo opisovali tako obširno kakor pa vojske iz prejšnjih let! — Tudi je to vsem še bolje v spominu.

deželno brambo. Na podlagi tega zakona razpolaga Avstrija čez poldrugi milijon vojakov in odkar je zakon o črni vojski v veljavi še čez dva milijona. —

Vesel dan za našega vladarja je bil 22. april, ker tega dne rodila se mu je najmlajša hči nadvojvodinja Marija Valerija v Budimu, ki je poročena od 31. julija 1890. l. z nadvojvodo Frančiškom Salvatorjem roj. 21. avgusta 1866. l.

Julija meseca 1868. l. sta se pobotali Avstrija in Pruska pri »skupnem nemškem zaveznem streljanju«. Leto kasneje obišče Dunaj pruski prestolonaslednik, kar je še bolj utrdilo prijateljstvo med obema državama.

L. 1869. (meseca marca) sta potovala cesar in cesarica po lepi hrvatski pokrajini; pri tej priliki je obiskal vladar tudi Trst, kjer ga je pozdravil odposlanec italijanskega dvora. Frančišek Jožef je na to odposlal primorskega cesarskega namestnika v Florenco, kjer je kralju Viktorju Emanuelu in prestolunasledniku izročil »red zlatega runa«. S tem se je poravnalo dolgo trajajoče nasprotstvo med obema vladajočima rodbinama. Isto pomlad pride na Dunaj kraljev namestnik egiptovski, Izmael, da je povabil osebno našega cesarja k otvoritvi sueškega prekopa.

Z novim ljudsko-šolskim zakonom z dné 14. maja 1869. l., (deloma izpremenjenim po zakonu z dné 2. maja 1883. l.) preosnovalo se je narodno šolstvo popolnoma na novi podlogi, kar je silno vplivalo tudi na razvoj narodnega slovstva v obče in splošno. Kako blagodejno je vplival novi šolski zakon v kulturnem oziru pri Slovencih, nam ni treba še posebej povdarjati. Ako bi naš mili in dobri cesar in vladar ne bil podaril tega zakona, bi izvestno na podlogi svojega materinega jezika ne bili napredovali v tej meri. Dandanes zna že skoro vsak mladenič in vsaka deklica čitati in pisati — in le temu šol. zakonu imamo se zahvaliti, da je naša dična »družba sv. Mohorja« tako napredovala, kajti 71.540 članov

za l. 1897. je armada, s kakršno se ne more niti jeden kulturni narod v razmerju s prebivalstvom ponašati! —

Dné 25. oktobra 1869. l. nastopi cesar potovanje na Jutrovo; spremljal ga je grof Beust. Dné 28. oktobra dospè v Carigrad, dne 2. novembra po strašni nevihti na morju pa v Atene; dne 4. novembra pride v Jafò. Od tod je jahal na konju cesar v spremstvu proti Jeruzalemu. Ko prijašejo na grič Elkuds, s katerega zagledajo romarji prvič sveto mesto, skoči cesar s konja, pade na kolena, poljubi tla in prebije nekaj minut v goreči molitvi. Solze so mu trepetale v očeh, ko je bil vstal. Ko pride cesar v Jeruzalem, on ima tudi naslov »kralj jeruzalemski«, stopi zopet raz konja, ker ne mara jezdariti po mestu, po katerem je hodil naš Izveličar. Ogledal si je vse kraje, molil je za svojo rodovino in za vse svoje podanike; bogato je tudi obdaril cerkve in samostane predno se je vrnil v Jafò. Pred njim je bil cesar Friderik III., še kot vojvoda avstrijski, zadnji izmed Habsburžanov, ki je potoval slovesno v velikem spremstvu v sveto deželo. — Pot iz Jafe v Port-Said je vodila po morju. Bilo pa je morje pred vkrcanjem jako viharno. Spremstvo, boječ se kake nezgode, prosi vladarja, da bi malo počakali. Cesar pa odgovori: »Obljubil sem, da pridem jutri v Port-Said, biti hočem mož beseda«! Ukrcal se je ter prišel srečno v imenovano mesto. Takrat so se v Port-Saidu zbrali skoro vsi evropski vladarji, ali vsaj njih zastopniki, kjer so blagoslovili uprav dodelani prekop, tako zvani Sueški kanal, ki zdaj veže srednjezemsko morje z rudečim morjem, tako, da se barkam ni treba voziti okrog cele Afrike, kadar so na potu v bogate Indijske pokrajine. Tako se jim prikrajša pot za več tisoč km.

V Dalmaciji so se 1869. leta vzdignili Bokezi in kljubovali hrabro vojaški sili, dokler se avstrijska vlada ž njimi ni pobotala z lepa ter jim dovolila narodno brambovsko napravo.

Ko so 1870. l. tudi Slovenci in Poljaki izstopili iz državnega zbora — Čehi so to storili že poprej — jeli so na Dunaji resno misliti na spravo s Slovani in cesar je to nalogo poveril grofu Hohenwartu, ki ga je imenoval predsednikom novemu ministerstvu.

Kratek čas pred njim po odstopu »meščanskega ministerstva« je poslovalo ministerstvo Potočkijevo in ministerstvo Hasnerjevo.

L. 1870. vnela se je huda vojska med Nemčijo in Francosko. Francoski cesar Napoleon je obečal Bog ve kaj vse, toda naš cesar se ni maral ž njim združiti proti Nemcem, da je s tem ohranil svoji državi mir ter da je s tem izpolnil svojo obljubo pri sklepanju miru l. 1866. s Prusi — akoravno je bil primoran odstopiti Italiji lepo Benečansko — da bode ostal zvest mirovni pogodbi za vselej. —

Hohenwart je nameraval razširiti pravice deželnih zborov; v Galiciji je dal poljskemu jeziku večjo veljavo pri uradih in v šolah: Čehi pa je potolažil, ko je deželnemu zboru dné 12. septembra 1871. l. došlo cesarsko pismo, ki je priznalo pravice kraljestva češkega. Poseben odbor je zdaj sestavil osemnajst temeljnih členov, na katerih so se imele urediti češke državne razmere. Temu so se uprli vsi avstrijski Nemci in Madjari — in Hohenwart se je moral dné 30. oktobra odpovedati ministerstvu. Takoj za njim je dné 6. novembra dal ostavko skupni minister Beust, kateremu kot inozemcu niso nikoli posebno zaupali; na njegovo mesto je prišel grof And r a s s y. Namesto Hohenwartovega ministerstva je stopilo ustavoverno ministerstvo A u e r s p e r g - L a s s e r j e v o.

Meseca januarja 1872. l. so otvorili na Dunaju »polikliniko«. Meseca maja istega leta napravila je povodenj po Banatu velikansko škodo. Cesar je hitel na lice mesta, kjer je tolažil nesrečneže ter jim pomagal v denarjih.

To leto meseca aprila se je zaročila najstarejša cesarjeva hči G i z e l a z bavarskim princem L e o p o l d o m ;

(poroka je bila leto kasneje 20. aprila 1873. l.). Čez nekaj tednov na to je zgubil cesar svojo ljubo mater nadvojvodico Zofijo († 28. maja 1872. l. v 69. letu svoje starosti). Prihodnje leto pak je umrla v Pragi bivša cesarica Karolina Avgusta dné 9. februarja 1873. l., stara 80 let.

Po Beustovem odhodu sta se avstrijski in nemški cesar jela zopet bližati, meseca septembra pa se je sešel z obema v Berlinu ruski car, kjer so vsi trije med seboj sklenili prijateljsko zvezo (trozvezo), ki je bila dober porok za splošni evropski mir. Odslej so se ti trije vladarji večkrat shajali ter ukrepali znova medsobno prijateljstvo. Avstrijski Slovani so bili zadovoljni s to izpremembo; obžalovali so le to, da je odstopil Hohenwart — ter da je zopet nemško ustavoverno ministerstvo vodilo notranjo vlado v zahodni polovici cesarstva. Ker deželni zbor češki ni hotel voliti poslancev na Dunaj, sklenil je državni zbor 1872. l. zakon o neposrednjih volitvah, pri katerih je narod sam naravnost volil poslance v državni zbor. S prihodnjim letom je zakon stopil v veljavo. Število poslancev se je pomnožilo od 203 na 353.

Novejša doba.

Dné 1. maja 1873. l. otvorila se je svetovna izložba na Dunaju. Cesar jo je dal napraviti, da bi pokazal celemu svetu, kaj zamore njegova država v vseh strokah gospodarstva, obrtnije, vednosti in umetnosti. S svetovno izložbo se je ob jednem tudi slavil spomin na prvega vladarja iz habsburške rodovine, ker je minulo to leto uprav šeststo let, od kar so izvolili Rudolfa I. nemškim kraljem.

Hud udarec za vso avstrijsko-ogrsko državo je bil veliki »denarni polom« ob času izložbe. Denarna zadrega države je na Ogrskem omečila trdovratnost vladi nasprotne stranke. Njen prvak Tisza je priznal državno

pogodbo iz leta 1867. ter postal ogrski minister za notranje stvari, a kmalu tudi predsednik vsemu ministerstvu.

D drugega decembra 1873. l. preteklo je 25 let, kar je nastopil vlado Frančišek Jožef I. V spomin na to je ustanovil »vojno svetinjo« za vse tiste vojake, ki so se bojevali od 1848. l. sem — za dom in cesarja. Ta dan so praznovali po vseh mestih in krajih prostrane države slovesne sv. maše. Po maši so pripenjali poveljniki svetinjo vsem onim, ki so si jo bili zaslužili; tisti pa, ki niso služili več pri vojakih, so dobili jo na dom.

V cesarjevi palači so se zbrali ta dan vsi generali in vojaški dostojanstveniki čestitat svojemu vodji. Vse je bilo urejeno po vojaški. Cesarjevič Rudolf in nadvojvode stali so v vrsti na mestu, katero jim je odkazala njihova »šarža«. Od 80letnega feldeajgmojstra grofa Coroninija pa do še mladih višjih častnikov bila je zastopana vsa armada. Maršal nadvojvoda Albreht je govoril v imenu vseh in je prosil Boga, naj bi dal njegovemu Veličanstvu doživeti še mnogo, mnogo let. Z ginjenim srcem odgovarjal in zahvaljeval se je cesar celi vojni, spominjal se je onih, ki so mu vodili vojake v boju, kakor tudi vojakov, ki so se bojevali zanj, ter so dali življenje za domovino. Glas se mu je tresel, ko se je spominjal mrtvih vojakov, solze ga polijo pri spominu slavnega Tegetthofa in drugih že preminolih junakov...

Leta 1875. je potoval cesar po Dalmaciji, da si je ogledal tudi to svojo deželo ter da se je prepričal o ondotnih razmerah. Tam je pozdravljal vsakega v njegovem materinem jeziku ter si s tem pridobil srca vseh. Dalmatinci so se čudili, da hodi peš njihov »car«, ki se ne straši ne dežja, ne viharja, da ga ne utruji niti pot po skalnatih bregovih. Od kar so videli Bokezi svojega carja-junaka, ne upirajo se nič več brambenemu zakonu.

Z dnem 1. januarja 1876. l. vpeljala se je v avstro-ogrski monarhiji »nova meterska mera in uteži«.

Meseca aprila 1877. leta praznoval je nadvojvoda Albreht — junak pri Kustoci — svojo petdesetletnico vojaškega službovanja. Leto pozneje pokosila je nemila smrt cesarjevega očeta nadvojvodo Frančiška Karola; umrl je namreč dne 8. marca 1878. l., star 76 let, bil je v pravem pomenu besede »oče revežev«; obžalovali so njegovo smrt vsi narodi, vsa cesarska rodovina — vzlasti pa njegov žalostni sin Frančišek Jožef.

L. 1877. v dan cesarjevega godu (4. oktobra) odprla se je prva železnica v Dalmaciji. Dne 26. avgusta 1878. l. praznovala se je 600letnica vladanja Habsburžanov v Avstriji.

Homatije na balkanskem polotoku so bile za avstro-ogrsko državo jako znamenite, kajti vladarski shod v Berlinu je po turško-ruski vojski uredil 1878. leta balkanske državne razmere; Bosno in Hercegovino pa je poveril avstrijskemu cesarstvu. Turški sultan je z nekim pridržkom priznal ta sklep, turški prebivalci mu so se protivili. Dne 19. avgusta je vzel general Filipovič glavno mesto bosansko Serajevo; v Hercegovini pak je general Jovanovič že poprej premagal upornike. Naši slovenski vojaki zaslužili so si pri okupaciji Bosne in Hercegovine zopet novih lavorovih vencev, ker so povsod kazali junaško hrabrost, sosebno pa pri Žepčah, pri Jajcah, Travniku, Livnem in drugod. Tega ne bomo dalje opisovali, ker je še vsem v dobrem spominu, vsaj ni skoro slovenske vasi, kjer bi ne bilo koga, ki je bil sam med junaki. — Okupacija Bosne in Hercegovine je Avstriji zagotovila Dalmacijo, ki se kot ločena primorska dežela ni mogla razvijati; ob enem pa je tudi pomnožila število slovanskih prebivalcev v Avstriji.

V 24. dan aprila 1879. l. je praznoval naš cesar srebrno poroko, kajti minulo je 25 let, kar je bil vzel v zakon premilo cesarico Elizabeto. Cesar je tudi tedaj izrekel željo, naj podarijo podaniki, ki so nameravali ta

dan praznovati z velikanskimi vesellicami, — denar ubogim. Vbogali so radi — tem rajše že radi tega, ker so delale povodnji strašno škodo. Na Ogrskem n. pr. je bila reka Tisa predrla jezove ter poplavela veliko mesto Szegedin. Cesar je prišel tolažit reveže, katerim je voda podrla hiše in odnesla vse imetje. Tukaj se je zopet pokazal dobrega deželnega očeta svojim podanikom, katerim je delil obilo podpore.

Pokojni cesarjevič Rudolf se je zaročil dne 7. marca 1880. leta s princezino Štefanijo, hčerjo kralja belgijskega, Leopolda II. Poroka je bila dne 10. maja 1881. l.

V spomin 50letnega rojstvenega dne našega cesarja so v Praterju na Dunaju otvorili »obrotniško izložbo«. To leto se je tudi vršilo »l. avstrijsko zavezno streljanje«, cesar je prevzel pokroviteljstvo, cesarica pa kumstvo pri blagoslovljenju zavezne zastave.

Dne 2. septembra 1883. l. se je rodil našemu nesrečnemu cesarjeviču jedini otrok, nadvojvodica Elizabeta. V spomin tega dogodka je podaril cesar grad Weinzierl »Frančišek-Jožefovemu otroškemu zavetišču«.

V tem letu je potoval cesar po Kranjskem in Štajerskem; leto poprej pa po Koroškem, po Goriškem, po Istri in v Trstu. To potovanje je v zvezi s šeststoletnico, ki se je obhajala prav slovesnim načinom po imenovanih deželah. Minulo je tedaj uprav šeststo let, ko so prisegli naši pradedje Habsburžanom zvestobo in udanost na veke. Cesarja so povsod sprejeli z velikim sijajem. V samostanu Rain, kaki dobri dve uri nad Gradcem so bili sklenili 1276. l. plemenitaši kranjski in štajerski zvezo zoper češkega kralja Otokarja II., ki je vladal tedaj po teh krajih. Dne 26. avgusta 1278. l. preivali so naši pradedje prvokrat kri za Habsburžane. Od tega časa Slovenci niso pozabili nikdar svoje zvestobe do vladarjevega rodu. L. 1883. ponovili smo vsi vnovič v svojih srcih prisego cesarju Frančišku Jožefu I. in držali jo bodemo njemu in njegovim potomcem.

Ko je stopil cesar na slovenska tla, zaoril je: »Živio«! ki se je razlegal po naši domovini. Povsod mu so se klanjali župani in drugi odličnjaki. Nobeden izmed njih ne bode pozabil trenutka, ko je stal pred njim. Njegova ljubeznjivost je tolika, da se prikupi vsakemu. V Radgoni in Ptuju pozdravljali so ga slovenski kmetje na konjih. Nagovoril je prijazno kmetskega fanta, ki je vodil »banderaše«, hvalil je lepe konje, zahvaljeval se je, da so ga prišli pozdravljat.

Nikjer ni bilo najmanjšega nereda, nikjer ni bilo straže; vsaj pravi sam, da se čuti med svojim narodom najvarnejšega. Slavili smo ga navdušeno, ker smo čuli iz njegovih ust, da mu je jezik naš ljub. Ravno tako so ga slavili v Celju. Povsod so bile okrašene postaje, vsaka vas je bila okinčana po vsem potu, najskromnejša hiša se je lipšala njemu na čast.

Dne 11. julija pripeljal se je cesar v belo Ljubljano. Na večer bilo je mesto razsvitljeno, pevci so mu peli podoknico, napravili so mu bakljado. Pod Tivolijem bila je velikanska narodna veselica, tam si je ogledal naše krasne narodne noše in narodne običaje. Iz rok odbora »Matiče Slovenske« je prejel krasno slovensko spomenico, iz rok deželnega odbora pa slovensko in nemško. Takrat je videl in čul, kako napredujemo v vseh strokah, pa tudi kako zvesti smo mu. Prepričal se je sam, da velja res beseda, katero je zgovoril ptujec o Avstrijcih: »Ko bi mogel gledati vsakemu Avstrijcu v srce, videl bi, da v njem ni drugega, kakor cesar sam!«

On je položil temeljni kamen deželnemu muzeju in dovolil je milostno, naj se imenuje po njegovem sinu »Rudollinum«. Počastil je tudi druga mesta s svojim obiskom. Ogledal si je Idrijo, Postojino, Kamnik, Kranj, Begunje in »raj kranjske dežele« — naš Bled. Masikateri izmed čitateljev videl ga je takrat sam, spoznal je, kako milega in dobrega vladarja imamo. (I. zvezek »knjižnice družbe sv. Cirila in Metoda«).

Dne 4. maja 1884. l. je umrla v Pragi cesarica Marijana, vdova cesarja Ferdinanda Dobrotljivega.

V domačem razvoju zahodne Avstrije je nastala nova doba, odkar je stopil l. 1879. na čelo ministerstva grof Taaffe, ki je poudarjal odločno, da je »nad strankami« — in da hoče biti pravičen vsem narodom. Prvo, kar je Taaffe dosegel, bilo je, da so Čehi zopet prišli v državni zbor na Dunaj ter se udeležili razprav s pridržkom, da se nikakor ne odrekuje zgodovinskemu pravu češkemu. Plodovi pomirljivega vladanja so se pokazali kmalu tudi pri Slovencih, ki so pridobili narodnemu jeziku svojemu večjih pravic v šolah in uradih. Neprecenljiva pridobitev za duševni razvoj češkega naroda je bil zakon o posebnem češkem vseučilišču v Pragi, katerega je cesar odobril dne 11. aprila 1881. l. Sicer pa niti zdaj ni manjkalo nasprotja — vzlasti v narodnih in jezikovnih vprašanjih — in bijejo se še vedno hudi boji med slovanskimi in nemškimi strankami. Leta 1888. so sklenili v Pragi osnovati »češko akademijo« znanosti in umetnosti«, kar je vzbujalo pri Nemcih veliko nevolje. Prepir se je povečal med obema narodoma na Češkem, ko so po novem volilnem redu v smislu zakona iz l. 1885. dobili pravico voliti tudi »petakarji«; s to volitvijo so pridobili Čehi večino v deželnem zboru. Leta 1886. izstopili so nemški poslanci iz deželnega zbora.

Poleti 1889. je nameraval grof Taaffe dognati spravo med Nemci in Čehi, kar se mu pa ni posrečilo.

Tudi Ogrska je s Tizzo dobila stalnega prvega ministra, ki se je obdržal dolgo vkljub nasprotnikom, katerih se mu ni manjkalo niti med samimi Madjari, sosebnost pa med drugimi ogrskimi narodi, ki so se branili in se še branijo madjarskega jezika. Posebno nezadovoljni so bili Nemci na Erdeljskem, ko so izgubili svojo pravoslavno akademijo v Sibirju in druge stare narodne svoboščine. Hrvatom se je izpolnila davna želja, da se je »Vojaška Krajina« zedinila z ostalo deželo ter črez več

stoletij prišla zopet pod bansko oblast. — Vsled nemirov radi madjarsko-hrvatskih napisov na finančnih grbih v Zagrebu je moral tedanji ban odstopiti in četrť leta je bila Hrvatska pod izjemno oblastjo cesarskega generala.

Meseca januarija 1883. leta so vpeljali v Avstriji »poštne hranilnice«, na Ogrskem pa 1886. l. Državni zbor je l. 1887./1888. vsprejel zakon »o zavarovanju pri ne-zgodah in o boleznih pri delavcih«. Imeniten je tudi novi »obrtni zakon«, dalje zakon »proti oderuštvu«, dalje zakon »o črni vojski« in »vojaških novincih« iz l. 1886. in potem l. 1888. oziroma 1889. v državnem zboru vzprejeti »novi vojniški zakon«. L. 1888. se je odprla prometu železnica do Soluna (Saloniki), kar je velikega pomena za trgovstvo. Na Ogrskem so vpeljali s 1. avgustom 1889. l. »conski cenik« (Zonnentarif); v Avstriji pa meseca junija prihodnjega leta. — Leta 1888. je potoval pokojni cesarjevič Rudolf s svojo visoko soprogo po Hrvatskem in po Bosni in Hercegovini.

Po smrti vnanjega ministra Haymerla v jeseni 1881. l. je prevzel to mesto grof Kalnoky, ki je vodil vnanjo politiko v zmislu svojih prednikov. Že grof Andrassy, ki je odstopil 1879. l., sklenil je pogodbo z Bismarkom, po kateri sta si avstrijsko in nemško cesarstvo za neke slučaje obljubili medsobno vojaško pomoč. Ta zveza ukrepala se je večkrat znova; sestanek avstrijskega, nemškega in ruskega cesarja v Skiernevicah meseca septembra 1884. leta pak je pričal svetu, da se še ni razdrlo prijateljstvo med tremi cesarji, ko so tudi potem še véasih zahajali drug k drugemu. Nove homatije na balkanskem polotoku so pozneje nekoliko zmračile to prijateljstvo. Rusija si svojih sklepov na vzhodu ni dala omejiti z novimi pogodbami; Avstrija in Pruska pa sta sklenili z Italijo trojno zvezo ali tako zvano »ligo miru« ter delali silne vojaške priprave, da bi ubranili vojsko.

V jeseni 9. novembra 1880. l. je napravil potres v Zagrebu ogromno škodo. Naslednje leto dne 8. decembra je pogorelo na Dunaju gledališče (Ringtheater), pri katerem je zgorelo nad 200 ljudi (med njimi tudi 1 Slovenec).

Dne 23. aprila 1888. l. sešla sta se naš cesar in angleška kraljica Viktorija v Inomostu. Dne 13. maja istega leta odkrili so na Dunaju spomenik cesarice Marije Terezije, uprav na dan njenega rojstva. Decembra 1888. l. otvorili so v Gradcu novo vseučilišče. Svojo štiridesetletnico vladanja je obhajal cesar s svojo rodbino dne 2. decembra v Miramaru prav skromno in tiho. Avstrijski narodi pa so slavili z navdušenjem štiridesetletnico blagega vladanja ljubljeneega cesarja svojega, Frančiška Jožefa I. Veliko bolj nego hrupne svečanosti veselilo je plemenitega vladarja, da so v spomin te redke slovesnosti po vseh deželah osnovali mnogo dobrodelnih naprav in ustanov. — To leto je doživel naš ljubi vladar še jedno veselje, namreč o božiču — kakor smo bili že omenili — zaročila se je njegova najmlajša hči Marija Valerija z nadvojvodo Frančiškom Salvatorjem.

To veselje mu pa je skalila nagla smrt jedinega sina njegovega cesarjeviča Rudolfa, dne 30. januarja 1889. l. v gradiču Maierlingu blizu Dunaja. Ta nesreča pretresla je vse avstrijske narode — in vsi smo žalovali z nesrečnimi in žalostnimi stariši vsled izgube prestolonaslednika Rudolfa. Pero nam zastaje — ter nam ni moč opisati žalosti milega cesarja in blage cesarice, ki je tedaj napolnjevala njiju plemeniti in dobri srci... Pokojni cesarjevič učil se je, kakor oče njegov, pridno; zanimal se je posebno za šole, za vednost in za umetnost. Postal je krepak vojak, ki je poznal vse vojaške stroke. Tudi on je govoril jezike svojih narodov in govoril je rad z vsakim v njegovem materinem jeziku. Bil je tudi jako spreten v peresu. Leta 1879. je popisal svoje potovanje po Dunavi. Zanimal se je še posebno za naravoslovje ter

je proučil pridno živalstvo svoje domovine. Najmenitnejše delo pokojnega cesarjeviča, ki ga je ustanovil 1885. l. pa je »Die oesterreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild«. Škoda za avstro-ogrsko monarhijo, da je izgubila tako nadarjenega in učenega prestolonaslednika! Bodi mu blag spomin!

Spravo narediti med Čehi in Nemci na Češkem se tudi ni posrečilo grofu Taaffeju 1890. l. Cesar sam je večkrat poudarjal, da se mora to na vsak način doseči. Ker pa so nasprotstva bila na obeh straneh prevelika, splavalo je vsako prizadevanje po vodi. V l. 1891. je bila v Pragi »deželna izložba«, katero so priredili sami Čehi, — Nemci se je niso hoteli udeležiti.

Pri novih volitvah v državni zbor spodrinili so Staročehe Mladočehi, ki so hudo nasprotovali tedanjemu pravosodnemu ministru Schoenbornu. Najvažnejši zakon iz te dobe je zakon »o preosnovi davkov«. Leta 1892. se je sklenil zakon »o valutni uravnavi«, po tej uravnavi so vpeljali kronsko vrednost.

Leto kasneje (dne 11. novembra 1893. l.) odstopilo je Taaffejevo ministerstvo, nadomestilo ga je koalicijsko ministerstvo Windischgraetzovo od 1893.—1895. l. Kakor Taaffejevo ministerstvo, tako tudi Windischgraetzovo ni moglo rešiti volilne preosnove — in dalo je zadnje svojo ostavko dne 19. junija 1895. l. Temu je sledilo začasno uradniško ministerstvo Kielmannseggovo 1895. l. Dne 2. oktobra 1895. l. pa prevzame grof Kazimir Badeni, prej cesarski namestnik na Gališkem, sestavo novega ministerstva. V začetku 1896. l. ustanovil se je v ministerstvu nov portfelj in sicer za železniškega ministra.

Tudi na Ogrskem so se zgodile marsikatere izpremembe v vladnih krogih. Po odstopu ministerskega predsednika grofa Szapary-ja je prevzel sestavo ministerstva dr. Wekerle — in zatem sedanji ministerski pred-

sednik baron Banfy. Radi ogrskih splotk nasproti papeževemu poslancu, ki je agitoval proti vpeljavi civilnega zakona, moral je odstopiti vnanji minister grof Kalnoky, na njegovo mesto pa je cesar poklical sedanjega ministra grofa Goluchovskega. —

Najvažnejše za časa Badenijevega delovanja v naši polovici je zakon »o volilni preosnovi« — ustanovitev »tako zvane pete kurije«, v kateri voli čez 3 milijone novih volilcev 72 poslancev v državni zbor — tako, da zdaj avstrijski državni zbor šteje 425 zastopnikov. S to novo uredbo je pokazal naš dobri cesar zopet, kako rad ustreže željam prebivalstva, ker njemu je le na tem, da bi bili vsi njegovi podaniki širne Avstrije zadovoljni in srečni. — »Jezikovne naredbe« za Češko in Moravsko pa so bile povod neznosnim odnošajem v državnem zboru, kajti nemški poslanci (obstrukcionisti) onemogočili so vsako vspešno delovanje v avstrijskem parlamentu — in grof Badeni je bil moralično prisiljen umakniti se. Cesar je naročil sestavo novega ministerstva baronu Gautschu, kateremu pa se tudi ni posrečilo rešiti zamotane medsebojne razmere med strankami v avstrijskem državnem zboru . . . Kako so razburjale razprave v našem državnem zboru — ne le poslance v zbornici, ampak tudi prebivalstvo, v spominu je vsem še prav dobro; toraj o tem nečemo dalje razpravljati. Zgodovinarji bodo to kasneje opisavali objektivno ter tudi po pravici in resnici ožigosali nestrpnost in vladoželjnost avstrijskih Nemcev nad avstrijskimi Slovani . . .

Vnanja politika avstrijska je bila od zmešnjav v Bulgariji (l. 1886.) do nemirov na Kreti (l. 1896.) vedno miroljubna in prijateljska do vseh evropskih držav. Trozveza obstoji še vedno, katera se je pri raznih vladarskih sestankih vedno bolj utrjevala. Cesar Frančišek Jožef je vrnil obisk nemškemu cesarju 1889. l. Od tega časa je bil cesar Viljem večkrat na Dunaju kot gost našega

cesarja, n. pr. 1890. l., potem 1894. l., 1896. l. in dne 21. in 22. aprila 1897. Nemški cesar je podelil našemu vladarju (16. maja 1895. l.) nemško maršalstvo v znak posebnega spoštovanja. Pri slavnosti šestdesetletnega vladanja angleške kraljice Viktorije zastopal je našega cesarja njegov nečak nadvojvoda Frančišek Ferdinand in sicer meseca junija 1897. l. Lansko leto (1896.) in letošnje (1897.) sešel se je naš cesar z rumunskim kraljem Karolom I. in srbskim kraljem Aleksandrom I. v Oršovi in v drugič je cesar obiskal rumunskega kralja v Bukareštu. Ruski car Nikolaj II. je obiskal predlansko poletje s svojo soprogo našega cesarja na Dunaju, kjer je ostal od 27. do 29. avgusta. Prihodnje leto podal se je Frančišek Jožef I. s svojim nečakom Otonom v spremstvu vnanjega ministra grofa Goluchovskega in načelnika štabu feldeajmojstra barona Becka v Petrograd, da je vrnil ruskemu carju lanski obisk; tu so našega vladarja navdušeno vsprejeli, kar je vsacemu čitatelju še dobro znano. Dogodki na Kreti in turško-grška vojska so le toliko vplivali na našo vnanjo politiko, da je Avstrija poslala nekaj vojakov na Kreto.

Odkar je preminul nesrečni cesarjevič Rudolf (1889. leta) zahtevala je neizprosljiva smrt v naši vzvišeni cesarski rodbini mnogo žrtev. Prvi za njim je zapustil to dolino solza njegov intimni prijatelj nadvojvoda Janez Salvator, (najmlajši sin 1870. l. umrlega velicega vojvode Leopolda toskanskega), ki se je odpovedal 1889. l. vsem pravicam; svoje prejšnje ime je zamenil ter se je imenoval Janez Orth. L. 1890. se je vkrcal v Hamburgu na lastni barki ter je odjadral proti Valparaiso. V mestu Buenos Ayres je malo počival — in na to odjadral dalje — kam? ne ve se od tistega časa prav nič in najbrže je ponesrečil se na morju? — Dne 30. novembra 1891. l. je umrl nadvojvoda Henrik, ki je prišel uprav radi rodbinskih zadev na Dunaj; naslednji dan šla je za njim

soproga baronica Waideck; dva tedna pozneje pa brat, nadvojvoda Sigismund. Mesec kasneje umrje nadvojvoda Karol Salvator, tast nadvojvodinje Valerije. Dne 26. januarja 1892. l. izgubila je naša mila cesarica svojo ljubo mater vojvodico Ludoviko bavarsko; (oče, vojvoda Maksimilijan Emanuel bavarski umrl je že dne 15. novembra 1888.). Dne 30. julija 1894. l. je umrl nadvojvoda Viljem, veliki nemški križevnik, generalni nadzornik topništva, vsled nesrečnega padca raz konja. Nadvojvoda Viljem je bil par let pred svojo smrtjo tudi v našem dolenskem mestu v Krškem. Blizu Krškega v Žadovinjeku namreč imajo topničarji poletne strelne vaje — in te si je ogledal pokojni Viljem. Krčanom je prijazni vojvoda še gotovo v dobrem spominu. — Dne 18. februarja naslednjega leta (1895.) šel je za njim v večnost njegov slavni brat, zmagovalec pri Kustoci, maršal nadvojvoda Albreht. — Dne 6. septembra 1895. l. prominul je dvajsetletni nadvojvoda Ladislav, (sin vrhovnega poveljnika ogrskih domobrancev (honved), nadvojvode Jožefa), ki se je ponesrečil na lovu. — Kmalu na to pokosila je nemila smrt zopet mladega uda v cesarski rodovini — in sicer nadvojvodo Albrehta Salvatorja, svaka nadvojvodice Marije Valerije, dne 26. februarja 1896. l. Tri mesece kasneje potrkala je smrt zopet na vrata cesarske hiše in je terjala svojo žrtev; zapustil je ta svet cesarjev drugi brat nadvojvoda Karol Ludovik, dne 19. maja 1896. l. — Ni še minulo jedno leto — in zopet je zadela cesarsko rodovino velika in tožna nesreča. Dne 4. maja 1897. l. ponesrečila se je vojvodinja Zofija alençonska, sestra naše blage cesarice pri požaru v Parizu.

Pri vseh nezgodah, ki so zadele našega presvetlega cesarja in našo presvetlo cesarico ter vso našo vzvišeno cesarsko hišo, čustvovali smo vedno tudi zvesto udani Slovenci ter smo prosili ob takih žalostnih prilikah ljubega Boga, da bi tolažil in krepčal našega milega vladarja in milo vladarico ter vso cesarsko rodovino.

Poleg nešteti \dot{h} žalostnih trenutkov v na \dot{s} i cesarski rodovini pa ne smemo pozabiti tudi veselih, ki so bili za cesarja, cesarico in vso cesarsko hi \dot{s} o neka uteha. Povedali smo že, da se je cesarjeva najmlaj \dot{s} a hči Marija Valerija omo \dot{z} ila z nadvojvodo Fran \dot{c} i \dot{s} kom Salvatorjem dne 31. julija 1890. l. Dne 15. novembra 1893. l. je vzela v zakon mlaj \dot{s} a vnukinja cesarjeva Avgusta, princezinja bavarska, nadvojvodo Jo \dot{z} e \dot{f} a Avgu \dot{s} tina, — najstarej \dot{s} ega sina, nadvojvode Jo \dot{z} e \dot{f} a. Dne 6. decembra 1893. l. poro \dot{c} ila se je starej \dot{s} a hči vojvode Leopolda in vojvodinje Gizele, princezinja Elizabeta, z baronom Otonom Seefriedskim Buttenheimskim v Genovi. — Dne 20. junija 1897. l. je praznoval nadvojvoda Rainer petindvajsetletnico svojega imenovanja vrhovnim poveljnikom avstrijskim brambovcem, k \dot{c} emur mu je \dot{c} e \dot{s} tital cesar sam.

Manj pomenljivi dogodki od leta 1889. dalje bi bili: Zadnji dan 1890. l. vr \dot{s} ilo se je »splo \dot{s} no ljudsko \dot{s} tetje« v na \dot{s} i dr \dot{z} avi, to je bilo tretje po zakonu iz l. 1869. V tostranski polovici so na \dot{s} teli 23,895.413, v onostranski polovici pa 17,463.791 prebivalcev; ako pri \dot{s} tejemo še prebivalce zasedenih de \dot{z} el »Bosne in Hercegovine« 1,336.091 in 25.752 nev \dot{s} teti \dot{h} vojakov, \dot{s} teje potem takem avstro-ogrska monarhija po zadnjem ljudskem \dot{s} tetji 42,721.047 prebivalcev.

Da so \dot{C} ehi meseca maja 1891. l. imeli svojo jubilejno de \dot{z} elno izlo \dot{z} bo, smo že povedali. Temu naj dodamo le še to, da je bila to »izklju \dot{c} ljivo« \dot{c} e \dot{s} ka izlo \dot{z} ba tako velekrasna, da jo celo inozemci — o \dot{s} obito nekateri imenitni Nemci s Pruskega niso zamogli zadosti prehvaliti.

Leta 1892. poleti so otvorili v dunajskem praterju internacijonalno (mednarodno) »izlo \dot{z} bo za glasbo in gledali \dot{s} \dot{c} e«.

Naslednje leto — tudi poleti — bila je na Tirolskem »de \dot{z} elna izlo \dot{z} ba« v Inomostu, katero je obiskal

tudi cesar. Pri tej priliki so odkrili na Iselbergu poleg Inomosta »spomenik Andreja Hoferja«, katerega je izdelal kipar Natter, ki pa tega dne ni več doživel.

Meseca aprila 1895. l. je zadela prestolnico kranjske dežele po strašnem potresu velika nesreča, kar je vsem prizadetim še vedno v žalostnem spominu. Cesar sam je prišel kasneje v Ljubljano, da si je ogledal nasledke hudega potresa. Kakor vedno — tako je tudi ob tej nesreči pomagal obilno nesrečnim prebivalcem ljubljanskega mesta. V spomin na ta cesarjev obisk je sklenil ljubljanski mestni zastop postaviti spomenik s cesarjevo podobo v drevoredu pod »Turnom«. (Najbrže se odkrije dne 2. decembra 1898. l.) Žalibog, da je dne 15. julija 1897. l. v jutro potres napravil vnovič mnogo škode, še več pa strahu med prebivalci.

V Gradcu so dne 14. junija 1895. l. v prisotnosti cesarja Frančiška Jožefa otvorili slovesno »novo vseučilišče« in »novi dom deželnega muzeja« v Joaneumu, katerega je osnoval nadvojvoda Janez. Tega leta so odprli tudi novo poslopje — »Frančiška Karola deželni muzej« v Lincu v navzočnosti cesarjevi.

Na Češkem so l. 1890. napravile povodnji in nesreče po raznih rudnikih ogromno veliko škode; največ zla pak je prouzročil usad zemlje v Mostu 1895. in 1896. leta.

Mesto Krems na Dolenje Avstrijskem je slavilo 1895. l. 900letnico svojega obstanka. Leto pozneje bi lahko praznovala jednako svečanost cela dežela, kajti 996. l. pod mejnim grofom Henrikom I. iz rodu Babenberžanov se imenuje »Avstrija« prvokrat.

Ogri so 1896. l. slovesno obhajali »tisočletnico«, odkar obstoji »madjarska država«, katero je ustanovil prvi kralj Štefan. V spomin na to ustanovili so »milenijsko izložbo«, ki je bila slovesnim načinom otvorjena ob navzočnosti vladarja dne 2. maja 1896. l. v Budimpešti.

Dne 1. oktobra 1896. l. je prevzela država v svojo skrb »praško slikarsko akademijo«, katero je preosnovala v »akademijo znanosti«. Dne 3. nov. 1896. l. je dobila »visoka šola za poljedelstvo« na Dunaju novo poslopje, katero je cesar obiskal dne 11. maja 1897. l.

Pomladi in poleti 1897. l. so obiskali našega cesarja — oziroma avstrijsko prestolnico razni vladarji in drugi imenitni dostojanstveniki. Po odhodu nemškega cesarja Viljema prišli ste na Dunaj mlada nizozemska kraljica in njena mati, kraljica-vladarica. Od 22. do 26. junija imeli so Dunajčanje čast sprejeti sijamskega kralja Zomdeč Caufa Kulalonkoru, na koncu tega meseca je bil ta vladar v Budimpešti. Kmalu potem — dne 6. julija — pozdravil je naš cesar v Gmundenu danskega kralja, Kristijana IX.

Dne 16. maja 1897. l. so odkrili v Požunu v navzočnosti cesarjevi in skoro vseh nadvojvod na prav slovesen način »spomenik cesarice Marije Terezije«.

Tu naj še omenimo odkritje nekaterih spomenikov v zadnjem desetletju, ki so zgodovinskega pomena. Dne 6. oktobra 1890. l. so odkrili v Aradu spomenik v letu 1849. ustreljenih upornih vojakov. V 24. dan aprila 1892. l. so odkrili spomenik maršala grofa Radeckega. Dne 31. maja 1893. l. pa so odkrili v Budimpešti »spomenik honvedov«.

Mnogo spomenikov pa napravijo po raznih mestih to leto na 50letni spomin plodonosnega vladanja našega ljubljenegega cesarja in vladarja, ki naj pričajo še pozno našim vnukom, kako dobrega, blagega in milega cesarja so nekdej imeli prebivalci avstro-ogrske države! Zatorej prosimo ljubega Boga v nebesih blagoslova našemu milemu cesarju in cesarski rodovini ter zapojmo navdušeno:

„Kar se more v srečo šteti,
Večni Bog naj podeli;
Franc Jožefu, Lizabeti,
Celi hiši Habsburški!“

Radi bi še izpregovorili o »kulturnem napredku« avstrijskih narodov v obče, posebej pak, kako so napredovali v slovstvu, znanostih in umetnostih slovanski narodi — osobito pa Slovenci; dalje o stavbah, ki so bile postavljene za časa vlade Frančiška Jožefa I., kajti skoraj ni mesta v državi, v katerem ne bi bila zidana kaka nova državna zgradba — in slednjič o napredku večjih mest v državi — zlasti glavnih mest. — Ker pa nam za to v letniku primanjkuje prostora — vsaj je gradivo že jako naraslo — odložiti moramo to sedaj.

Dovoljeno nam naj bode samo še omeniti na kratko, kako živi naš presvetli cesar in vladar. Znano je splošno, da cesar živi in se trudi za blaginjo svoje države; njegova delavnost je neprestana, pridnost izvanredna — ne le za cesarja, marveč tudi za kakega uradnika. Frančišek Jožef vstaja po leti ob 4., po zimi pa ob 5. uri. Pri zajutreku čita vladar po stari navadi novine. Ob 6. uri prihajajo razni uradniki: predstojnik kabinetni kanceliji, generalni adjutant, to traja navadno do 9. ali 10. ure, ker se vse pregleduje in prevdarja natančno. Za tema prideta na vrsto višji dvornik, višji komornik in drugi imenitni dostojanstveniki na dvoru, za njimi prihajajo ministri ali pa so zasebna zaslišanja.

Med 11. in 12. uro je malo kosilce, potem se izdelujejo važnejši nasveti ministrov. Cesar popravlja pogosto lastnoročno; ni ga pisma, katerega ne bi prečital sam.

Po tretji uri popoldne predlagajo pisarnice zopet svoja izdelovanja, cesar vse pregleda vnovič, ker dostikrat kaj še prenaredi. Navzočniki so večkrat osupnjeni o tem, kako je cesar več v najbolj različnih strokah vednosti, — tako — da je v navadi že ta prislovica: »Cesar je zadel zopet pravo«! Pri vsem tem se drži cesar vedno ustave, da, celo v najmanjših stvareh se ozira na to, ker on ne mara komu kaj žalega storiti, da bi ne prezrl kakšne naredbe in da bi se ne moglo reči: »ustava je prelomljena«.

Dokler je kaj opravila, si cesar ne privošči miru. Vsi ministri pričajo o tem, da se v cesarjevi pisarnici najhitreje uraduje in da je tam navada, da se rešujejo vse vloge ministrov — ako niso posebno obširne — v 24. urah in zopet vračajo ministerstvu.

Med 5. in 6. uro obeduje cesar sam, ali — kadar je cesarica doma — ž njo. Ob nedeljah obedujejo navadno vsi udje cesarske rodovine skupno. Zmernost in treznost cesarjevo občudujejo splošno.

Ob nedeljah in praznikih je cesar navadno ob 11. uri pri sv. maši, sploh pa spolnjuje vse svoje dolžnosti katoliškega kristjana.

Kadar ne gre cesar v gledališče ali kadar nima gostov, poda se ob 9. uri k počitku.

Cesar je z vsemi, ki pridejo do njega, zelo vljuden in prijazen, — s svojo prijaznostjo si pridobiva srca vseh. Poslanci, ki pridejo k cesarski mizi, vedo povedati o tem, in cesar govori pred vsem rad s tistimi, ki niso glasovali z vlado, da izve njihovo mnenje.

Na potovanju živi cesar posebno priprosto. Povablja k sebi sopotnike in se pogovarja ž njimi prijazno. — Kadar je za to prilika, spušča se cesar v pogovor z osebnostvom, ki opravlja tam službo ter jo izprašuje o podrobnosti službe, katera mu je že itak znana. Spomin pa ima tako dober, da se spominja ljudi, s katerimi se je sešel kedaj, čez leta in leta ter jih pozna po imenu.

Otrokom svojim je najskrbnejši in milejši oče in cesarski dvor je vzor družinskemu življenju. —

Cesarjeva največja zabava je lov. Posebno rad hodi na divjega petelina po gozdih okoli Reichenaua pod Snežnikom. Pelje se zvečer s poštnim vlakom v Pajerbach, kamor pride ob jedni uri po polunoči. Pri ponočni vožnji spi cesar dobro, kar gre pripisovati njegovemu rednemu življenju. Tukaj so že pripravljene kašipotje in lovci ter odrinejo takoj na kraj, kjer pričakujejo petelina. Kadar ustrelijo jednega ali dva petelina, vrne se zopet na

Dunaj; ob 10. uri dopoludne je že navadno tam pri svojem vsakdanjem opravilu ter zaslišuje ljudi, dostikrat po 200 in še več. Cesar je, kakor smo že omenili izvrsten strelec, divjačine ne zgreši nikdar, pri strelnih vajah pak zadene navadno v črno. Na lovu je oblečen kakor štajerski strelec; cesar je tam mej svojimi lovskimi tovariši popolnem kakor njih jeden, kadi svojo viržinko in se pogovarja z njimi — se ve — o lovu in o tem, kar se tam dogodi. Obeduje ali pri gozdnarju ali v kaki navadni gostilnici, na mizo pa pridejo v tistem kraju navadne jedi.

Do lovcev in gozdnarjev je prijazen nad vso mero in je kakor oče med svojimi otroci, se ve, da ga ti ljudje spoštujejo in ljubijo nad vse.

Naš cesar je sploh trdnega zdravja, delo ga ne utruji, vremenske premembe mu ne škodujejo; bolan ni bil že leta in leta, izvzemši, kake male, nenevarne bolezni.

Lep izgled točnosti in natančnosti daje svoji okolici, nikoli ga ni treba čakati ne pri svečanostih, ne pri vojaških vajah. Pripoveduje se, da je napravil s svojo točnostjo pri potovanju v Dalmaciji v nekem mestu ljudem čudno preglavico. Ob 7. uri je bil napovedan začetek v gledališču. Cesar je bil s svojim spremstvom točno ob 7. uri notri, ali tam so mislili, da pojde vse po stari navadi, niti godbe ni bilo v gledališču, ko vstopi cesar.

Pri vojaških vajah je cesar neutrujen na konju, jezdari tako brzo, tako jaderno od oddelka do oddelka, da ga spremstvo komaj dohaja. Znano je, da so se njegovi vojaški postavi kar čudili, ko je ogledoval francosko vojsko v Parizu 1867. l. in laško pri Vigonci 1875. l. na potu v Dalmacijo. Svojo pogumnost je cesar pokazal pri sv. Luciji in na Rabu 1849. l., ko je jedno uro po sovražnikovem odhodu šel že v mesto — in 1859. l. pri Solferinu, ko se je podal tja, kjer so krogle najbolj žvižgale.

Pri občni bedi je cesar vedno prvi, ki rad pomaga ponesrečencem; istotako rad obdaruje zasluge, kjer jih najde, takó, — da je njegova zasobna blagajnica večkrat prazna, ter si mora izposoditi iz kake druge blagajnice.

Naš svetli cesar je velikodušen, rad prizanesse posameznikom, a tudi deželam, ako se pregreše nad prestolom, — in hvaležen je onim, ki si pridobé zasluge za državo.

Cesarski grad je vsakemu odprt, nikomur ne branijo priti do cesarja. Vsak ponedeljek in četrtek so splošna zaslišanja in predenj sme vsak, kateri se je prej oglasil v cesarjevi pisarnici. Cesar ima za vsakega prijazno in tolažljivo besedo.

Taka zaslišanja so živa slika narodnosti v Avstriji. Tam vidimo vojake, tajne svetnike, diplomate v svojih uniformah, tukaj zopet ogrske, hrvatske in poljske plemenitaše, bogato napravljene, — poleg ciganov in poljskih kmetov v svoji narodni obleki; judje prihajajo v svojih dolgih kaftanih, krščanski svečeniki pa v talarjih; s kratka, vsi narodi, vsa veroizpovedanja in vsi stanovi so tu zastopani.

Čim bližje so ljudje cesarju, tem bolje ga spoznava — in toliko bolj hvalijo njegova osobna svojstva. O vladi našega dobrega in blagega cesarja bode pa zgodovina še bolje sodila, kakor zamoremo mi to v sedanjih časih. — (Ciperlova knjižica »Cesar Franc Jožef I.«)

Pedagogiško-didaktiški spisi.





Cesar Franc Jožef I.

Stvarna in slovnična obravnava 220. sestavka v
III. berilu.

Objavil K. H.



ri obravnavi zgodovinskih beril naj učitelj razjasni že v prejšnji uri otrokom neznane izraze. Tako naj razloži v 220. berilu besede: uporniki, žezlo, geslo (gaslo), Pijemontezi, Ogri, Prusi, admiral, general in še več družih. To stori približno tako-le: Kdo daje ljudem postave? Ali so ljudje vselej zadovoljni s postavami? Včasih pravijo, da so preveliki davki, včasih jim pa kaj družega ni po volji. Če je nezadovoljnost prav velika, tedaj se zgodi, da se podložniki upro. Posebno po mestih se jih zbere včasih velikansko število. Večkrat napadejo cesarsko hišo; zgodilo se je tudi že, da so umorili vladarja. (Kje?) Take razgrajače imenujemo upornike. — Kadar kronajo cesarja, dajo mu v roko srebrno ali zlato palico, ki se imenuje žezlo. Ta palica je znamenje cesarske oblasti. Kako palico ima škof? — Ako nam je kakšen izrek tako všeč, da ga večkrat ponavljamo in se tudi skušamo ravnati po njem, tedaj je to naše geslo. (Primer: Vse za vero, dom, cesarja.) — Kako se imenujejo prebivalci Kranjske? Kako prebivalci Štajerske? Koroške? Na

Laškem je pokrajina, ki se imenuje Pijemont. Prebivalci so Pijemontezi. (Narodnost, vera — — — — —) Ogrji, Prusi. — Avstrija ima na Jadranskem morju tudi vojno brodovje (ladje). Vrhovni poveljnik vojnemu brodovju se imenuje admiral. — Poveljnik vsi vojski je general. — Na tak in enak način naj skuša učitelj pojasniti neznane stvari. Če bi razlagal vse to mej pripovedovanjem ali pa ko se razlaga vsebino, tedaj to moti učence ter dela povest raztrgano in nejasno. Učitelj naj tudi že prej pripravi učence do tega, da vsaj deloma vedo za kraje, kjer se je godilo to in ono. To doseže s pomočjo zemljevidov in dobrih podob. Dežele in kraje: Laško, Novara, (avstrijske dežele, če niso znane), Sardinjska, Kustoca, Vis, Kraljevi Gradec i. t. d. naj pokaže torej učitelj na zemljevidu, ali pa naj jih poiščejo učenci sami. Tudi podobe nam dobro služijo. (N. pr.: Radecky, cesarjevič Rudolf, Tegetthoff, Albrecht.) Če je berilo večje, naj razdeli učitelj isto na dva ali tri dele. Vsekako pa je treba, da se ponovi vsebina ob jednom; tako dobé učenci bolj jednotno sliko. Berilni vsebini sledi stvarna (po nekoliko tudi besedna) obravnava, tej pa branje. Ako je berilo kratko, nauče naj se ga učenci na pamet. Pri daljših berilih pa naj ponové samo glavno vsebino v kratkih stavkih: Da je pripovedovanje učiteljevo bolj živahno, rišejo naj se posamezne osebe, kolikor moči živo. Besede, katere so rabile zgodovinske osebe, naj se ponové in razložé. Ponovi naj se kakšna znana pesmica, ki se tiče vsebine; to ugaja učencem in jih dela pazljivejše. Ker sega življenjepis našega cesarja samo do leta 1879.— 80., treba je, da se popolni. Ko je učitelj že popolnoma gotov z berilom, nariše naj še v kratkih potezah dogodke zadnjih let. Tako so izvedeli učenci vse, kar jim je potreba vedeti o našem cesarju.

Berilna obravnava.

I. Snov za pripovedovanje Da učenci lažje razumijo berilo, naj pove učitelj nekoliko več, kakor je v knjigi. Gradiva za to ima mnogo v prejšnjem spisu. Takoj potem pa naj to ponovi s primernimi vprašanji. Ta vprašanja naj omeji na tvarino v knjigi, sem ter tja pa naj vpraša tudi to, kar je on povedal več.

II. Ponavljanje z vprašanji: Kakšni časi so bili v naši državi pred petdesetimi leti? Kateri cesar je vladal takrat? Zakaj se je odpovedal vladarstvu? Kaj so pa hoteli uporniki? Je-li prevzel Franc Karol vladarstvo? Kako je bilo ime njegovemu sinu? Rekel sem, da je bil Franc Jožef rojen v gradu Schönbrunn pri Dunaju; kdaj se je zgodilo to? Koliko je tedaj star naš cesar? Koliko let je štel, ko je nastopil vladarstvo? Kdaj je bilo to? Kaj praznujemo letos? Malo je vladarjev, ki bi vladali tako dolgo! — Kateri narod se je uprl doma? Kaj pa je hotel sardinski kralj? Koliko časa je trpela vojna? Kdo je zapovedoval takrat vojakom? Povej kaj o tem slavnem možu! (Radecky). Vojaki so ga tedaj imenovali očeta; kako pa je on rekel vojakom? Kaj je nosil zraven sablje? — Kaj se je godilo ta čas doma v Avstriji? Naredil se je mir; koliko časa je trajal mir na Avstrijskem? Povedali smo, da je porabil cesar ta mir v to, da je pomagal ljudstvu. Kdo je še-le popolnoma odpravil tlako in desetino? Kaj je še storil naš dobri cesar? Kako se je imenoval hudobnež, ki je napadel z nožem našega cesarja? Leta 1854. (24. aprila) se je poročil naš cesar z bavarsko princezinjo. Kako je ime naši presvetli cesarici? Kdaj se je porodila? Čemu je sezidal Franc Jožef I. na Dunaju tako lepo cerkev? Kdaj je bila posvečena ta cerkev? Kaj pa se je zgodilo dne 21. avgusta 1858. l.? Kako je bilo ime cesarjeviču? Skoraj deset let je vladal mir v Avstriji; leta 1859. se je začela vojna iznova. Kdo je zopet napadel Avstrijce? S kom se je zvezal sardinski kralj? Nesrečni smo bili takrat. Kje smo bili premagani?

Rekel sem, da je bil pri Solferinu tudi naš cesar v boju. Kako pa je klical vojakom? Pokaži mi te kraje na zemljevidu! Kaj se je zgodilo leta 1864.? Kdo nam je takrat pomagal? — Kaj so storili Prusi dve leti pozneje? To je bilo Italijanom ravno prav; lotili so se nas na jugu. Povedal sem vam, da so bili premagani na dveh krajih. Kdo je zapovedoval pri Kustoci? Kako se je imenoval admiral, ki je premagal pri Visu laško brodovje? Na jugu smo srečno odbili napad. Na severu se nam je godilo pa veliko slabije. Kje so premagali Prusi avstrijsko vojsko? Takrat so bili Prusi oboroženi veliko bolje kakor avstrijski vojaki. Kaj je storil cesar? Kje se je sklenil mir? Nastopili so zopet mirni časi. — Kdaj je oklical cesar ustavo? Veliko dobrega je storil v mirnem času. Kdaj je bila svetovna razstava na Dunaju? Tudi veliko šol se je sezidalo za vlade našega cesarja. Rekel sem, da imamo na Avstrijskem danes več kot 30.000 šol. Kje so se izkazali naši vojaki zadnjikrat? Kdo je gospodaril prej v Bosni in Hercegovini? Kdo je vodil vojake v Bosni? Kako je poročal Filipovič cesarju? To je bila zadnja vojska; od takrat ima Avstrija mir. (Vprašanja se seveda ravnajo po tem, kako je učitelj pripovedoval vsebino. Mnogo se jih lahko izpusti, tudi doda se marsikaj na višji stopinji Tvarine je v prejšnjem spisu na izbirò. Da se stavijo vprašanja lahko na več načinov, umljivo je samo ob sebi.)

III. Najprej prebere berilo učitelj, za njim pa bere učenec. (Če berilo ni predolgo, prebere naj ga jeden učenec; drugače jih lahko bere več.)

IV. Stvarna obravnava. V berilu je nekaj besed, ki niso umljive učencem. Te je pojasnil in razložil učitelj že v prejšnji uri. Pripravil je učence tudi do tega, da vedo za kraje, kjer so se godile znamenite reči. Ker je ponovil tudi to, kar je sam povedal, s primernimi vprašanji, ne bode mu delalo berilo nikakoršne preglavice. Ni potreba, da bi se razlagali posamni stavki, ampak po-

jasné naj se kar celi odstavki v berilu. Stvarna obravnavna bi bila torej prilično taka-le:

Beri naslov! O kom se pripoveduje v tem berilu? V knjigi imamo tedaj popisano življenje našega presvetlega cesarja. Beri prvi odstavek! Pripovedoval sem vam zadnjo uro o letu 1848. Kateri cesar je vladal takrat? Zakaj se je pa odpovedal prestolu? Njegov brat Franc Karol tudi ni hotel prevzeti cesarske krone, ampak prepustil jo je svojemu sinu. Kdaj je bil rojen Franc Jožef I.? Kdaj je nastopil vladarstvo? Kaj je rekel, ko je prejel žezlo? Pomenljive besede so to! Kaj je hotel reči?

Beri sledeči odstavek! Zadnjič sem vam razložil, kaj pomeni beseda geslo. Naš cesar si je izbral za geslo besede: *Viribus unitis*, t. j. se združenimi močmi moramo delovati, da ohranimo državo. Kako se glasi 4. kitica cesarske pesmi? (Trdno dajmo se skleniti — — —) Pomagati moramo tedaj cesarju v vsaki nevarnosti.

Tretji odstavek. — Kaj se je zgodilo leta 1848.? Koliko časa je trajala vojska na Laškem? Kdo je zapovedoval vojakom pri Novari? Povedal sem vam, da je bil Radecky že prej mnogokrat poveljnik vojski. Pokaži mi na zemljevidu Novaro in pokrajino Pijemont! Kaj pa so počeli ta čas doma Ogri? Tudi te je premagala cesarska vojska. Kdo mi ve povedati, koliko časa je trajal mir?

Beri četrti odstavek? V kakšni smrtni nevarnosti je bil naš cesar? Kako se je imenoval hudobnež, ki ga je hotel z nožem umoriti? (Sedaj je prilika, da se pokaže podoba votivne cerkve.) — Kje je doma naša cesarica? (Zemljevid.) Kdaj se je poročil naš cesar ž njo? (Podoba).

Dalje! Kdo mi ve povedati, kdaj je bil cesar zadnjič na Kranjskem? Po katerih deželah je potoval leta 1856.? Kako bi rekli namesto: Sprejemali so ga z nepopisno navdušenostjo?

Naslednji odstavek! Dne 21. avgusta 1858. l. je bil zopet vesel dan za našega cesarja, porodil se mu je naslednik. Kako je bilo ime cesarjeviču? Koliko let bi štel sedaj? (Pokaže se podoba.)

Beri dalje! Prej je povedal neki učenec, da je trajal mir do leta 1859. Kdo je zopet napadel našega cesarja? Zakaj Avstrijci niso zmagali v tej vojski? Pokaži mi na zemljevidu kraja, kjer so zmagali združeni Sardinci in Francozje! Zakaj je bitka pri Solferinu imenitna? Katero deželo je izgubila Avstrija v tej vojski?

Kaj zvemo iz sledečega odstavka? Opraviti smo imeli tedaj zopet z dvema sovražnikoma. Avstrija je morala postaviti jedno vojsko na jug, drugo na sever. Kdo je zmagal pri Kustoci? Pri katerem otoku je premagal Italjane admiral Tegetthoff? (Slika — zemljevid.) Kje je bila odločilna bitva proti Prusom? Pokaži na zemljevidu Kraljevi Gradec! Kaj je zgubila Avstrija v tej vojski?

Nastopni odstavek! Za kaj je skrbel cesar v mirnem času? (Izdelki dlani in uma). Kdaj so posedli avstrijski vojaki Bosno in Hercegovino? Pokaži mi te dve deželi na zemljevidu! Kaj je hotel reči general Filipovič z besedami: Bosna se klanja Vašemu Veličanstvu?

Beri zadnji odstavek! Kdaj se je praznovala 25letnica cesarjeve vlade? Kaj se je praznovalo dne 24. aprila 1879. l.? Kaj bomo praznovali dne 2. decembra letošnjega leta? (Pesmica).

V. Branje. Kadar se je prebralo berilo zadostikrat, dostavi naj učitelj še dogodke zadnjih let. (Smrt Rudolfova. — 50letnica vladanja našega cesarja.)

VI. Sedaj je treba, da ponové učenci vsebino s svojimi besedami. Da gre to lažje, naj napiše učitelj na tablo kratke podatke (dispozicijo) na ta-le način:

Leto 1848. — Ferdinand — Franc Karol — Naš cesar — leto 1849. — Radecki — Ogrji — Mirni časi od

1849.—1859. Tako naj naredi dispozicijo za vse berilo. Na tej podstavi naj učenci prosto pripovedujejo vsebino. (Pozneje tudi brez podatkov.)

VII. Slovníčna obravnava. Učenci naj analizujejo posamne besede, potem pa tudi stavke. Berilo se da tudi vporabiti za spisno nalogo in sicer tako, da napiše učitelj na tablo vprašanja, po katerih potem naredé učenci nalogo. Na višji stopinji naj se naredi spisna naloga brez vprašanj. —

a) analiza. — Po nekaterih šolah so vpeljani posebni »zvezki za analizo«, a ti se rabijo le za kratke stavke. Za navadno vajo rabimo lahko »spisovnice«. Analizuje naj se ustno in hkrati tudi pismeno. Najbolje je, ako naredimo to takole: učenci napišejo prvo besedo n. pr.: Leto; za tem naredé oklepaj, v katerega se napiše najprej besedna, potem pa stavkova analiza. Tedaj: Leto (sam. sr. edn. 1. skl. — oseb.) Kratice naj si priredi učitelj kakor se mu dozdevajo bolje. Pišejo naj tedaj vsi učenci; učitelj pa pokliče tega in onega, da mu analizuje posamne besede. Da bi se analizovalo tako vse berilo, nedostaje navadno časa; naredi naj se jeden odstavek ali pa dva. V naslednjih odstavkih naj se stavijo le primerna vprašanja n. pr.: Imenuj v tretjem odstavku vse samostavnike, — določi njih spol, število in sklon! Jednako se vpraša po glagolih, pridevnikih i. t. d. Potem naj se tudi vpraša po stavkovih členih n. pr.: Kako se glasi osebek in dopovedek v prvem stavku? — i. t. d. —

b) spisna naloga. — Pri tej naj gleda učitelj na to, da so stavki kolikor moči kratki, in da naloga sama ni predolga. V ta namen naj napiše v začetku na tablo primerna vprašanja n. pr.: Naslov.

Kdaj je bil rojen naš cesar? — Kdaj je nastopil vlado? — S kom se je vojskoval leta 1849.?

— — — Kasneje naj učenci napišejo nalogo brez vsakih vprašanj in sicer naj naredé iz vsacega odstavka le jeden stavek ali dva. Umevno je, da se naloga najprej naredi ustno, potem še-le pismeno. Mej tem, ko izdelujejo učenci nalogo ustno, naj jih pouči učitelj o tem in onem. (V dveh zaporednih stavkih ne postavljajte istega osebka n. pr.: Naš cesar je bil rojen — — — —. Naš cesar je nastopil (ampak — On je nastopil ali: Vlado je nastopil — — — — i. t. d.) —





Odlični hrvaški in srbski pedagogi.¹⁾

Po hrvaških virih sestavil — z —.



ečini slovenskih učiteljev gotovo niso ti pedagogi tako dobro znani, kakor drugi večjih kulturnih narodov in vendar je primerno, da poznamo tudi odlične šolnike naših sosedov in posebno tistih, ki so nam po jeziku najbližji.

I.

a) Ivan Filipović (1823 — 1895)

se je rodil v Veliki Kopanici v Slavoniji, kjer je bil njegov oče učitelj. Obiskoval je gimnazijo v Vinkovcih, l. 1845. je postal učitelj v novi Gradiški. L. 1848. udeležil se je vojne proti Ogrom, pozneje pa je učiteljeval v Požegi in v Zagrebu. V Zagreb je prišel kot učitelj l. 1862., bil je tudi 11 let okrajni šolski nadzornik.

Filipović je odličen hrvaški pedagog in književnik, posebne zasluge pa ima še kot šolski organizator in reformator, imenujejo ga tudi prvaka hrvaškega ljudskega učiteljstva.

¹⁾ Ti životopisi so posneti (razen prvih dveh) iz knjige „Povjest pedagogije“, sestavil St. Basariček. Odlični slovenski šolniki so omenjeni v II. Pedag. letniku v spisu „Zgodovina slovenskega šolstva“. Obširne životopise nekaterih slovenskih pedagogov pa čitamo v „VI. Pedagog. letniku“.

V svoji mladosti je mnogo pesnikoval ter posebno mnogo pesmi priobčil v »Danici«. Kmalo pa je začel tudi izdajati knjige razne vsebine, kakor: »Elizabeta ili prognanici u Sjeveriji« (iz francoskega), »Župnik Wakefieldski« (iz angleškega), »Mali tobolac raznoga cviječa«, »Prva slovnicka čitanka«, (katero je izdalo dunajsko ministerstvo), »Pedagogičke iskrice«, v »Nevenu« priobčil je »Priateljske listove«, pozneje »Listovi za naš krasni spol«, v katerih je poučeval Hrvatice, kako naj vzgajajo svojo deco. Leta 1858. je izšel v zalogi dunajskega ministerstva njegov »Uporavnik za početnicu in prva slovnicka čitanka«. Izdal je tudi koledar »Narodna knjiga« in več mladinskih spisov, kakor: »150 čudorednih pripovijedaka za mladež obojega spola od Hoffmanna«, »100 malih pripovijedaka za mladež od Krištofa Šmida«, »Igrokazi za mladež«, »Jagodnjak«, potem šolsko knjigo »Pismovnik«, »Bečke pedagogijske slike«, »Ustav pučke škole v trojednoj kraljevini«, »Kratka povjest književnosti hrvatske«, »Kratka stilistika za grad. i više djev. škole«, »Novi rječnik« (nem.-hrv.) in »Hrvatsko-njemački rječnik« (v družbi z Deželičem, Modcem in Simončićem), »Žepni rječnik«, »Hrvatsko-njemačka besjedovnica«, »Kraljevič Marko«. Vsa leta je tudi sodeloval pri učiteljskem listu »Napredak«, posebno zanimiv je njegov spis »Osvrt na reformu školskoga zakona« iz leta 1885. Osnovel je list za književno oceno »Književna smotra« ter ga uredoval do svoje smrti, zasnoval je tudi znamenito delo »Pedagogijsku enciklopediju«, katera izhaja sedaj v Zagrebu v posebnih zvezkih. Ustanovil je za učiteljske sirote »Učiteljsku zadruhu« (sedaj konvikt) ter bil predsednik »Hrv. ped.-knjiž. zboru« in »Savezu hrv. učit. društava«. Njegovo delo je tudi krasni »Hrvatski učiteljski dom« na vseučiliščnem trgu v Zagrebu.

Kako navdušen je bil on za svoj stan, spoznamo že iz njegovih besed, ki jih je večkrat ponavljal: »Da se deset puta rodim, deset puta bio bih učiteljem«. Kadar

so se povzdigovale njegove zasluge, rekel je: »Ja sam uvijek radio samo ono, što mi je nalagala dužnost učiteljska i dužnost rodoljubna«.

Filipović je sodeloval tudi pri deželnem odboru ter sestavil osnovo za šolski zakon.

Posebno velik kakor pedagog je pa Filipović v tem, da je umno odgajal in odgojil hrvaško učiteljstvo, kakor tudi mladi učiteljski naraščaj, ki zamore njega in stare delavce nadomestiti v borbi za najvišje ljudske idejale!

Bil je tudi jako čislan pri srbskih in čeških šolnikih, »srbsko učeno društvo« v Belemgradu ga je imenovalo svojim članom, sam pa je bil tudi ustanovnik »Matice Srbske«.

Po »Napredku«.

b) Ljudevit Modec (1844 — 1897)

se je rodil v mestu Križevcima, kjer je dovršil tudi ljudske šole, potem pa je vstopil v nižjo realko v Varaždinu, kjer sta mu bila učitelja ravnatelj Franjo Klaić in jako zaslužni profesor Francelj. Po izvrstni izvršitvi realke podal se je v Prago ter prišel na učiteljske, kjer je leta 1861. prestal izvrstno izpit za učitelja glavnih šol. Vzor mu je bil odlični pedagog Hermann. Leta 1862. je postal učitelj na zagrebški kaptolski ljudski šoli. Tu sta skupaj službovala s prej opisanim Ivanom Filipovićem. Pridno je sodeloval pri prvem šolskem listu »Napredku«, kateremu je bil od l. 1873.—1895. tudi urednik. L. 1865. ustanovili so Filipović, Mařik in Módec v zvezi z nekaterimi drugimi tovariši »Učiteljsko zadrugo« za materijelno podpiranje učiteljskih sirot. Na občni hrvatski učiteljski skupščini l. 1871. v Zagrebu je razmotraval jako temeljito vprašanje: »Kakošna je svrha ljudski učilnici v današnjem času in kako naj se uredé nasproti temu njeni vnANJI odnošaji.« — V tistem času osnovali so »Hrvatski pedag. književni zbor«, kateri izdaja leto za letom razne knjige pedagogiško-diktatiške vsebine. Tudi pri tem društvu ima Modec mnogo zaslug. Vrlo je tudi

sodeloval pri ustanovitvi »Hrvatskega učiteljskega doma«. L. 1873. je razpravljaj ob priliki dunajske svetovne razstave pri skupščini slovanskih pedagogov važno vprašanje o knjižicah za mladino.

L. 1874. je postal strokovni učitelj in ravnatelj kr. učiteljišča v Zagrebu in mnogo zaslug si je pridobil v zvezi s profesorjema Basaričkom in Jvkancem za ta zavod. L. 1890. pa je bil prestavljen kot ravnatelj učiteljišča v Petrinjo. L. 1893. je bil umirovljen na lastno prošnjo ter se vrnil zopet v Zagreb.

Modec je bil mojster v metodiki. Njegovi učenci so se naučili pri njem posebno veliko. Pisal je jako veliko za »Napredak«, izdal pa tudi več posebnih knjižic, kakor:

»Ljiljan«, zabavnik za mladež.

»Domaći prirodopis u pučkoj učionici«.

»Rukovodnik za risanje zemljevida«.

»Geometrijsko oblikoslovlje«.

»Sbirka uzoraka za obuku u risanju«.

»Razvitak metoda obuke u čitanju i pisanju«.

»Rukovodnik za početnicu i bukvar«.

»Čitanku za III. razred općih pučkih škola«.

»Čitanku za IV. razred općih pučkih škola«.

Jako znamenita je tudi njegova razprava »Gdje je istina, a gdje neistina«, v kateri zagovarja moderno ljudsko šolo.

Zadnji čas je marljivo sodeloval pri »Pedagoški enciklopediji«, katera še sedaj izhaja v posebnih zvezkih.

Po »Napredku«.

c) **Nikolaj Hadžić** (l. 1791 — 1871)

se je rodil v Mitrovici. Učiteljeval je kot ljudski učitelj v Vojci, Martincima in Hrtkovicima. S pridnostjo in sposobnostjo nadkrilil je skoraj vse tačasne učitelje v krajinu, posebno izurjen je bil v ustnem računstvu, slovnici in krasnopisu. Vsled tega so ga kmalu imenovali državnim

ljudskim učiteljem v Novi Gradiški, potem pa nadučiteljem v Beli Cerkvi in na to v Zemunu. Brigajoč se za napredek narodnega šolstva, razložil je Hadžić (l. 1828.) visokim oblastim, da naj se zraven nemških šol v Krajini ustanove narodne ljudske šole, opisal je tudi način, kako bi se mogle vzdržavati take šole. Priporočal je namreč, naj se obdela pusta občinska zemlja in dohodek tega naj se porabi za šolski zaklad. S tem bi se pa ne pomaglo samo narodni izobražbi, ampak tudi narodnemu gospodarstvu. Ta predlog je bil sprejet ter je v 16 letih z obdelovanjem občinskih zemljišč samo v brodskem in gradiškem regimentu narastel zaklad za narodne šole nad 109.000 gld. Za toliko pridnost je bil Hadžić imenovan (l. 1833.) šolskim ravnateljem za slavonsko krajino s sedežem v Vinkovcih. Kasneje (l. 1852.) so ga pridelili glavnemu zapovedništvu v Zagrebu kakor poročevalca v šolskih poslih in ga odlikovali z zlatim križcem za zasluge.

Hadžić ni veliko pisal, tudi ni to, kar je napisal velike znanstvene vrednosti, ali znamenito je zaradi tega, ker je iz tistega časa, ko je vse dremalo in ko se še mislilo ni na pedagoško književnost. Napisal je: »Uputno knjižico (navod) za usmeno računstvo«, »Slovoznanje«, »Cvetje istine za oplemeniti razum i popraviti srce mladeži«, »Pripovječice« i. t. d.

d) Francišek Volarić (l. 1805 — 1877)

se je rodil v Vrbniku na otoku Krku. Bogoslovne nauke je izvršil v Senju, ali ker je bil premlad za posvečenje, zbral je v rojstvenem kraju otroke okoli sebe ter jih je poučeval brezplačno. Čuteč v sebi voljo in sposobnost za učiteljstvo, je sklenil, posvetiti se popolnoma ti stroki. Tako je v Piranu razen veronauka brezplačno učil otroke tudi druge nauke. Kmalo potem je učiteljeval v Barbani. Ko je bil posvečen, postal je najprej veroučitelj na dekliški šoli v Trstu in potem na krški normalki. Tukaj je služboval deset let, potem so ga imenovali kanonikom

in višjim nadzornikom šol v krčki škofiji. Pametno in vestno je opravljal to čast ter je veliko pripomogel, da so se pomnožile in dobro uredile šole. Posebno je skrbel za primerne šolske knjige, brez katerih ne more biti nikakega napredka. Za svoje zasluge je bil odlikovan z viteškim redom Frančiška Jožefa ter imenovan predstojnikom stolnega kapitola krčkega. Napisal in prevel je mnogo šolskih knjig. Najznamenitejša med njimi je: »Slovnica ilirskoga jezika«, katera se je dolgo rabila v šolah. Prevel je tudi »Dobrogojenje krščansko od Bernarda Galure.

c) **Štepan Novotny** (l. 1833 — 1867)

se je rodil v Rakovcu pri Karlovcu, šolal se je največ v Zagrebu. Posvetivši se duhovskemu stanu postal je veroučitelj ljudskih šol v Zagrebu, potem je služboval kakor kapelan v raznih krajih. Kasneje je bil imenovan učiteljem vere in pedagogije na zagrebški moški učiteljski šoli.

Svoje učiteljske dolžnosti je opravljal z neumorno pridnostjo in posebno zvedenostjo. Bil je oster in natančen, a vendar so ga ljubili in spoštovali njegovi učenci, ker je z živahnim in premišljenim poučevanjem razumel jih zanimati za stvar. Rad je pomagal vsakemu siromaku, posebno pa dijaku. Šola mu je bila najljubše bivališče in nikdar bi je ne bil zapustil, da ga ni prisilila bolezen, poiskati si drugo, manj težavno delovanje. Postal je namreč l. 1865. župnik v Feričancima, ali tam ni dolgo služboval, komaj je minulo leto, je že umrl.

Novotny je spisal mnogo pedagogičnih člankov in knjig razne stroke. Najznamenitejše njegovo delo je: »Gojidba i udžba«, ki se je več let rabilo kot učna knjiga v učiteljskih šolah. Največja njegova zasluga pa je, da je v družbi z nekaterimi zagrebškimi učitelji (F. Mlinerićem, F. Vuksanovićem in V. Mařikom) osnoval l. 1859. najstarejši hrvaški šolski časopis »Napredak«, kateremu je bil več let (do 1866) urednik.

f) **Miha Stojanović** (l. 1816 — 1881)

se je rodil v Babinigredi. Že s petnajstim letom je bil učitelj »narodne šole«. Zaradi tega se ni veliko šolal, ker v tisti dobi se tudi ni zahtevalo velike priprave od učitelja. Toda šolal se je z največjo pridnostjo, da si je pridobil popolnoma učitelju potrebno znanje. Prijel je za knjigo in se marljivo učil, a ni se zadovoljil samo s tem. Spoznavši, da je treba tistemu, ki hoče izobraževati narod, tudi narod spoznati, — nabiral je pridno narodno blago, kakor pregovore, pesmi, pripovedke, običaje i. t. d. Zbrano blago je izdal pozneje v večjih knjigah.

Prvo njegovo mladini namenjeno delo je bilo: »Uprava za dobro i kriposno vladanje« (l. 1844.). Od tega časa pa ni bilo hrvaškega lista, katerega ne bi bil Stojanović podpiral s svojim peresom. Učiteljstvo ga je radi tega mnogo cenilo in prištevalo svojim prvakom. Dokaz temu je, da je bil l. 1848. voljen deželnim poslancem. Njegov trud priznale so tudi šolske oblasti. Od občinskega učitelja je postal kmalu trivijalni učitelj v Karloveima, potem nadučitelj v Zemunu in naposled okrožni šolski nadzornik — najprej v Karlovcu, potem v Ogulini in Gospiću. Ko je dovršil štiridesetletno težavno službovanje in bil umirovljen, odlikoval ga je presvetli cesar z zlatim križcem za zasluge s krono.

»Napredku« je bil vedno priden sodelovalec ter napisal jako mnogo pedagoških razprav in člankov. Razen tega je izdal »Zablude uzgoja« (Salzmannov Krebsbüchlein), »Milan Dragojević« (Salzmannov Kiefer) in »Crtice iz povjesti uzgojstva«, ki jih je izdal hrv. pedagog. književni zbor.

V vseh Stojanovićevih spisih in v celem njegovem življenju se zrcali »ljubav do Boga in naroda«. Udan je bil z dušo in s telesom katoliški cerkvi ali branil je tudi vedno samostojnost ljudskega učiteljstva.

g) **Anton Truchelka** (l. 1834 — 1877)

se je rodil v Zbraslavu na Češkem. Učiteljeval je v Virovitici, Košci, Valpovu in Osijeku. Povsod se je odlikoval z marljivostjo in spretnostjo, zraven tega je bil pa tudi odločen branitelj šolskega napredka. Mnogo je pisal v razne časopise, posebno za mladino. Od pedagogičnih njegovih spisov omenjamo: »Rukovodstvo za jezikoslovno-sustavnu obuku u pučkih učionah« i »Domoslovje«. Uređoval je zabavnik za učitelje z naslovom »Zora« (l. 1862. in 1863.).

h) **Andrej Hajdinjak**

se je rodil v Preloščici. Izvršivši učiteljišče v Zagrebu je bil več let privatni učitelj v Zagrebu, pri preosnovi ljudskih šol pa je bil leta 1875. imenovan za učitelja vadnice v Zagrebu. Pridno se je pečal s poukom o gimnastiki in to v tistem času, ko se je še malo kdo brigal za to stroko na Hrvaškem. Izdal je: »Tjelovježba u pučkoj školi«, potem »Hrvatsko-njemačko nazivlje za tjelovježbu« in »Djetine igre«. Poslednje delo je znamenito zaradi tega, ker je v njem priobčenih tudi nekaj narodnih iger. Nekaj časa je uređoval v družbi z Hochmanom »Hrvatski Sokol«, list za gimnastički pouk. Pisal je tudi za mladež. Umrl je l. 1885.

i) **Frančišek Klaić**

se je rodil v Gavčinu, kjer je bil najprej pomočnik, potem pa občinski učitelj. Kasneje je bil imenovan podučiteljem trivijalnih šol ter je služboval najprej v Otoku, potem v Kapeli pri Gradiški. Izvršil je med tem učiteljsko šolo pri sv. Ani na Dunaju, služboval je potem kot trivijalni učitelj v Stari Pazovi, Garcinu in Vinkovcima. L. 1852. je bil pozvan v Varaždin, da tam osnuje prvo hrvaško malo realko. Tudi tukaj je jako uspešno deloval, dokler ni bil imenovan (l. 1860.) raynateljem ljudske in učiteljske šole v Zagrebu. Pod njegovim vodstvom se je ustanovila učiteljska šola po zgledu drugih enakih zavodov v naši monarhiji. Ob

preosnovi ljudskih šol l. 1875. je bil kot ravnatelj umirovljen, ali ob enem prideljen naučnemu oddelku pri deželni vladi v službovanje. Za svojo marljivost je bil odlikovan z zlatim križcem za zasluge s krono in naslovom deželnega šolskega nadzornika. L. 1887. je umrl.

Od obilnih njegovih književnih del hočemo omeniti: »Rukovodstvo za početnico« po Hermanu; »Učitelj u školi« (več zvezkov); »Pedagoško-didaktički kažiput«; »Školski vrt« po Schwabu; »Zdravstvoslovje čovjeka« po dr. Bocku; »Čitanka za opetovnice«; »Njemačka čitanka za pučke škole«; »Slovnica njemačkoga jezika« za niže realke. Razen tega je izdal več popularnih spisov o raznih strokah gospodarstva in uredoval več let pedagoški časopis »Školski prijatelj«. V tem listu je zastopano konservativno stališče pri vprašanji o ureditvi ljudskih šol.

j) **Frančišek Hochmann**

se je rodil v Brandisu nad Labo na Češkem. Dopršil je gimnazijo v Pragi, potem pa se izučil gimnastiko ter bil telovadski učitelj v Lvovu, potem v Vršču in naposled v Zagrebu. Tukaj je pouk o tem predmetu posebno oživil, podavši mu slovanski značaj. Da je vnel učitelje in širše kroge za gimnastiko, izdajal je v zvezi z Hajdinjakom časopis »Hrvatski Sokol«, v novejšem času pa »Gimnastiko«. Razen tega je izdal: »Rukovodnik za tjelovježbu za pučke škole« in »Tjelovježba u pučkoj školi«.

II.

a) **Dositej Obradović** (l. 1739 — 1811)

se je rodil v Cakovu v Banatu. Vstopil je v samostan v Opovo, da postane menih, ali hrepenenje po znanosti ga odvede v širni svet. Prepotoval je mnogo krajev (vse jugoslovanske dežele), Turško, Grško, Malo Azijo, Rumunijo, Italijo, Nemško, Poljsko, Francosko in Angleško. Nekaj časa je bil učitelj v Dalmaciji. Nazadnje je prišel v

Srbijo ter postal odgojitelj Karadjordjevemu sinu, potem član narodnega sveta in naučni minister.

Za svojega bivanja v Srbiji je otvoril (1808) veliko šolo v Belemgradu. Največjo dobroto je pa svojemu narodu učinil z mnogobrojnimi svojimi deli. Ž njimi je postal pravi učitelj narodu. On je prvi se povzdignil nad predsodke svojih součenjakov ter je počel pisati v živem jeziku svojega naroda. Vsled tega je pa tudi narod segel po njegovih knjigah kakor še nikdar poprej.

Tako je Obradović ne samo ugladil pot Vuku, ampak je tudi priljubil narodu knjigo in šolo. O sami vzgoji ni posebej pisal, a v njegovih spisih je polno krasnih mislij, katere kažejo ne samo izkušenega, nego tudi učenega moža. V nastopnem so te misli primerno razvrščene.

O potrebi vzgoje smo dolžni neprenehoma premišljevat. Nesrečen dar bi dali roditelji otrokom, če bi jim dali samo življenje in ne brigali se za njih vzgojo. Celi narodi revno stradajo zaradi slabe vzgoje. Vzgoja mladine je tedaj najpotrebnejša in najkoristnejša stvar, ker od vzgoje je zavisna vsa naša dobrota in škoda in potem tudi sreča ali nesreča.

Z vzgojo je treba pričeti v mladosti. Čas mladosti je blažena doba v življenju, v kateri se seje in sadi. Mi starejši sami sebe ne moremo tako lahko poboljšati kakor otroke. Mladino moremo lahko spreobrniti. Njena duša je čista ter pripravna za ljubezen ali mržnjo nasproti kreposti in resnici. Zato je treba, da se vadijo otroci v dobrem. Pri njih se to lahko zgodi brez vsakega čudovorstva, po pravem prirodnem načinu.

Vzgajati je treba vse člane naroda. Blaga in dobra vzgoja se mora dati celemu narodu t. j. vsakemu po njegovi priliki; a nikakor ni prav, da le tisti doseže visoke nauke, ki ima dosti denarja. Cel narod jednega roda in jezika podoben je jednemu telesu. Ako ta nima nauka, je telo brez vida; rodi se, živi in umrje v slepoti

uma, kakor njegovi dedi in pradedi. Ali kdo če dati narodu dobro vzgojo? Nihče, kakor narodni upravitelji in poglavarji. Ali kako hočejo oni to dati? Še le kadar so sami učeni in razumni, — so domovini pravi prijatelji, pa ne samo z besedo, ampak tudi z delom morajo biti dobročinitelji in verni služitelji.

Namen vzgoje je hrepenenje po dovršenosti. Dovršenost je nekaj, kar je vredno, da za to največ skrbimo. S tem se najbolj razlikujemo od drugih živih stvari ter jih tudi zaradi tega nadkriljujemo. Da se dovršenost doseže, treba je brigati se za zdravje telesa, ker na zdravi mladosti sloni zdrava starost, toda še bolj je treba se brigati za duševni razvitek, posebno za razvitek uma in volje. Kar človeka privede k dovršenosti, to je znanje in krepost. Vedeti, kaj je dobro in pravično, pa to tudi izvrševati, je največja dovršenost. Resnična in prava sreča se rodi in izhaja iz razsvetljenega uma in kreposti.

Glavno skrb je treba imeti za нравstveno vzgojo mladine. Iskati nauke samo zato, da se razbistri um in pomnoži znanje, ali ne popravi volja in ne poboljša srce in duša, to je pozlatiti sod poln smrada. Največja modrost brez poštenja in kreposti ni nič drugega, kakor največja in skrajna slepota in neumnost. Pogostoma more tisti, ki malo zna — pa ima dobro srce, boljši biti — kakor oni, ki mnogo zna pa je brez dobrega srca. Kakšna korist je, biti učen in imeniten, pa imeti srce pokvarjeno, zvito in zlobno? Hudobnega in slabega srca človek — bi toliko več slabega učinil, kolikor je imenitnejši in učenejši, ako bi mu meščanski zakoni ne zmešali in vezali rok. Ako je človek, učen, ali slab, nenraven, hudoben, lokav in zloben; potem se prekrižaj pred njim in kliči: Gospod pomiluj!

Nikakor ne velja zanemariti umen razvitek. Ako je s krepostnim življenjem spojen nauk, potem more imenovati se človek — kolikor je mogoče — dovršenim. Brez naukov bi človek ne mogel spoznati svojega namena, za kar ga je nebeška modrost poslala na ta svet.

Kdorkoli veli, da je Jezus za njega svojo kri prelil, pa se boji resnice, ter jo preganja; ta je licemerec in lažnik, ki svoj trebuh in slasti predpostavlja pravici in kreposti ter živi v neumnem praznoverju, nori trdoglavosti in samovoljni nevednosti. Z nauki so se oslobodili vsi razsvetljeni narodi skrajnega barbarstva in nečloveštva. Ne jeden narod ni bil in ne bode slaven in kreposten brez pouka. Samo zversko srce in živinska narava more mrziti nauke in omiko razuma in karkoli nepremišljeno in bedasto godrnjati proti največjemu božjemu daru — spominu in jeziku.

Za nauke je treba prebuditi neposredno zanimanje t. j. za nje je treba hrepeneti zaradi njih samih. Tisti, kateri iščejo naukov, da ž njimi dospé do nekake veljave, ne pa, — da postanejo razumni, razsvetljeni, boljši in dovršenejši, — mislijo napačno in slabo kakor o naukih, tako o svoji duši; tudi so podobni orlu v basni, kateri se visoko vzdiga, samo da zagleda kakoga zajčka. Vsa veljava naukov se kaže v razsvetljenju uma in umnem vodstvu srca. Razumen človek ne kaže nikdar brez potrebe svojega znanja. Prevzeten postati z nauki, to kaže bedaka v hramu modrosti. Pravi pouk je vedno spojen s ponižnostjo. Razumnik se vedno uči, ali vedno ve, da še malo zna, in zato mu ne pade na um v svojem znanju visoko modrovati.

Nravska vzgoja mora se naslanjati na religijsko. Potem, ko začne dete razumevati, treba mu podati priprost in lahek pouk o Bogu, kateri je blag in pravičen; — pričakuje se od človeka, da je tudi on tak, ako želi, da bode v življenju srečen in spoštovan. Kazati je treba otroku, da je Bog pravičen in dober, zato sovraži vsako krivico in hudobnost; ker je premoder, se vrača od vsega, kar je neumno in nerazumno; ker o vsem premilostno premišlja in sprevidi, — je tudi človeku vzgled, da postane trudoljubiv, dober, podvzeten ter se briga za se, ako hoče da mu bo dobro v življenju.

Pri navadni vzgoji deluje največ vzgled. Človek od narave posnema tuje navade, malo mara za to, kar se mu ponuja, ali rad stopa po tistem potu, po katerem hodijo drugi. Kar dete sliši, to si zapomni, kar vidi, da se pred njim vsaki dan dela, na to more se navaditi. Tudi najslabejše dete more se popraviti s primernim postopanjem, ali z neprimernim — najbolje pokvariti. Nekateri se radi togoté, prepirajo i. t. d., a drugi so od narave nagnjeni h krotkosti, mirnosti, prijateljstvu, k ponižnosti in kreposti. Prve nagnjenosti, ako se z razumno vzgojo na dobro obrnejo in vodijo, rodé in proizvajajo viteške kreposti ali tudi tiste, ki so same na sebi lepe, če se pusté brez vzgoje, ne rodé nič prida, ampak v vsem nemarnost, malodušnost, strast, pohlepnost, priprosto in povsem nerazumno lahkoverje i. t. d.

Otroka je treba navaditi poslušnosti. Iz poslušnosti in pokornosti se rodi trudoljubivost in izpolnjevanje vsake dolžnosti in od tod pa izvira vse, kar je pošteno, razumno in pravično, Bogu in ljudem ljubo. Samovolja je prva otročja strast. Ako se jim ne dovoli ono, kar bi radi, — jokajo in kriče, — ali kadar odrastejo in se ojačijo, — zahtevajo s silo to, kar jim je všeč.

Roditelji so prvi upravitelji, voditelji in učitelji otrok. Oni so jim najljubeznjivejši prijatelji, najbolji dobroželitelji, največji dobročinitelji in vladatelji. Iz radovednosti rodi se znanje, a kako je ta prirojena človeku, vidi se že pri malem otroku, kateri povsod leta, vse videti in vedeti hoče. Razumni ljudje spodbujajo to hrepenenje, ter se z majhnim otrokom vedno razgovarjajo in jih vprašajo za vse, kar so videli, čuli, govorili, se naučili, naredili i. t. d. — Male otroke je treba varovati vsake laži in to v šali ali brez šale ter od vsakega govora s slabim ali zvitim namenom, in vendar večkrat tudi najboljši roditelji iz same navade napajajo svoje otroke z lažjo.

Za odrasle otroke so najboljša vzgajališča občna učilišča, kjer je tekmovanje z drugimi zelo koristno tedaj, ako je Bog daroval dobre, vestne in pazljive učitelje. Do deset let se morajo otroci poučevati pri roditeljih. Pri nauku pa velja, da učenci izbirajo tisto, k čemur jih kliče in napeljuje narava. Redki so taki, kateri morejo biti za veliko sposobni. — Preveč dolge lekcije in čitanje črez mere — utrujuje možgane.

Gradivo in obliko pouka je treba spremenjati. Od starejših pisateljev je treba prestopiti k novejšim, globoko materijo je treba zamenjati s plitvo, resno s šaljivo in veselo, namesto knjige vzeti pero i. t. d. Kratko povest ali basen si lahko zapomnijo. Ona more nauk, ki je v njej, z večjo močjo ukoreniti v mlado sree, kakor kdo drugi, ali še tako lepi pisani govor o tem, pri katerem je treba mnogo in globoko misliti. Za učenje se priporočajo: matematika, fizika, metalizika, retorika in moralna filozofija.

b) Teodor Janković (l. 1741 — 1814)

se je rodil v Kamenici pri Petrovaradinu. Gimnazijo je dovršil v Karloveih, potem pa je na stroške vladike Jovanovića Vidaka odšel na Dunaj, kjer je poslušal filozofijo in pravo, pri Felbigerju pa se je seznanil z novo učno metodo. Vrnivši se z Dunaja bil je nekaj časa tajnik vladike Jovanovića, potem pa vrhovni upravitelj narodnih srbskih šol v Temešvaru. On je jako mnogo storil za napredek ljudskih šol v Bački in Banatu. Pred vsem se je brigal, da dobe šole vsega, kar je za uspešno poučevanje potrebno, potem pa se je trudil, da je učitelje seznanil z novo metodo in jih v nji popolnoma izuril. Zato je l. 1776. učiteljem in kandidatom v praktičnih predavanjih pojasnil načela te metode ter pokazal, kako se ž njo uči; tudi je napisal posebni navod za učitelje z naslovom: »Ručna knjiga, potrebna magistrima iliričeskimi neunitskih škola«.

Ko so l. 1782. napadali cirilico, jo je on srčno branil, toda malo dosegel. To ga je zelo žalostilo. Vsled tega je dobrovoljno sprejel poziv ruske vlade, ter je z dobrimi pogoji šel na Rusko, kjer je jako blagotvorno deloval, uredivši ljudske šole po Felbigerjevih nazorih. Za občno šolsko osnovo je sestavil prvi »naučni dio« ter priredil potrebne šolske knjige in učila. Na njegov predlog je bila l. 1783. otvorjena prva normalna šola v Petrogradu, na kateri so se tudi pripravljali učitelji za ljudske šole. Cesarica Katarina II. mu je bila jako naklonjena ter ga imenovala članom »šolskega poverenstva« in mu podelila rusko plemstvo. Tudi cesarica Marija Terezija ga je povzdignila v plemski stan s pridevkom »Mirijeovski«. — Janković je izdelal Palasov slovar ter je bil član ruske akademije znanosti. Ko so l. 1802. šolsko poverenstvo presnovali v ministerstvo narodne omike, bil je Janković tudi v njem odlična in delavna moč.

c) **Jurij Natošević** (l. 1821 — 1887)

se je rodil v Slankamenu. Izučivši medicinske nauke bil je nekaj časa praktični zdravnik v Novemsadu, potem pa upravitelj gimnazije v istem mestu. Pozneje l. 1857. je bil imenovan šolskim svetnikom v Temešvaru, ali ko je bila uprava srbske vojvodine opuščena, bil je prideljen ogrskemu namestniškemu svetu. Na poziv srbskega kneza Mihala odide l. 1867. v Srbijo ter je postal začasni referent v ministerstvu omike, ali kmalu se je vrnil l. 1869. v Novisad. Izbran je bil večkrat poslancem na srbski cerkveni zbor, ki ga je izbral glavnim referentom vseh srbskih konfesijskih šol v karlovski metropoliji.

Največjih zaslug si je pridobil Natošević kot organizator srbskega šolstva; ima pa tudi zasluge za narodno knjigo. Mnogo je pisal v razne časopise in izdal več knjig o gospodarstvu za narod. Od pedagoških spisov omenjamo: »Uputstvo za predavanje bukvarskih nauka« (veliko in malo izdanje); »Biser i drago ka-

menje za ukrašenje dečije duše«; »Nekoliko narodnih pesama naizust učenje«. Sestavil je več čitank, ki se porabljaajo še dandanes v srbskih osnovnih šolah.

III.

O hrvaškem šolstvu je napisal jako obširno razpravo tudi Jos. Kirin (sedaj vadniški učitelj v Zagrebu) pod naslovom: »Razvitak hrvatskoga pučkoga školstva«. (Ponatis iz »Napredka« l. 1886.). V novejšem času pa so se oklenili skoraj vsi hrvaški pedagoški pisatelji svojega pedagoškega književnega zbora, kateri je v teku 25 let izdal nad 70 knjig za učiteljstvo in mladino. Te so:

A. Knjige za učitelje.

- | | | |
|---|------|------|
| 1. * <i>Am. Komenskoga</i> : Didaktika. 1871. Str. 225. Nevezana | for. | 1.— |
| 2. * <i>Zablude uzgoja</i> . O1 M. Stojanovića 1873. Str. 120. . . | „ | —50 |
| 3. * <i>Pogled u luđžbu</i> . Priedio Đuro Ester. 1874. Str. 120. | „ | —50 |
| 4. * <i>Kratko iskustveno dušoslovje</i> . Od St. Basarička, II izdanje. 1878. Strana 96. | „ | —60 |
| 5. * <i>Školska dijetetika</i> . Od dra. Klenkea. 1878. Str. 195. . . | „ | 1.20 |
| 6. * <i>Zorna obuka</i> . Od Milana Kobalia. 1879. Str. 237. . . . | „ | 1.20 |
| 7. <i>Pedagogija</i> I. dio: Nauka o uzgaju od St. Basarička. IV. izdanje. 1896. Str. 296. | „ | 1.— |
| 8. <i>Pedagogija</i> II. dio: Opće obukoslovlje od St. Basarička II. izdanje. 1888. Str. 156. | „ | —80 |
| 9. <i>Pedagogija</i> III. dio: Posebna nauka o obuci od St. Basarička. 1895. Str. 447. | „ | 1.60 |
| 10. <i>Pedagogija</i> IV. dio: Povest pedagogije od St. Basarička. Drugo izdanje 1893. Str. 425. | „ | 1.20 |
| 11. <i>Slike iz hrvatske cvjetaně</i> . Od Drag. Hirca. Sa 113 slika. 1880. Str. 240. Nevezano 40 nč., vezano . . . | „ | —60 |
| 12. * <i>Milan Dragojević</i> . Pedag. pripovijetka od M. Stojanovića. 1882. Str. XI. 117. Cijena 50. nč., vezano | „ | —80 |
| 13. * <i>Školski vrt</i> . Od Dav. Trstenjaka. 1883. Str. X. 193. . | „ | 1.40 |
| 14. <i>Nauk o uzgoju</i> . Od Herb. Spencera. Preveo Ivan Širola 1883. Str. VIII. 202. | „ | 1.— |
| 15. <i>Gragja za povijest dubrovačke pedagogije</i> . Od Vicka Adamovića. Sa 9 slika. 1885. I. dio. Str. XVI. 176. | „ | —50 |
| 16. * <i>Gragja za istoriju dubrovačke pedagogije</i> . Sakupijo Vicko Adamović. Drugi dio. 1892. Str. 141. Broširano 70 nvč., vezano | „ | —85 |

17. **Pjevanika*. 100 pjesama za jedno grlo s napjevi, tekstom i metodičkim uvodom za pučke škole i zabavišta od Fr. Kuhača. 1885. Str. XV. 118. for. 1.—
18. *Metodika prostoručnoga crtanja* za pučke i grad. škole od Gj. Kutena. 1885. Str. VII. 198. " —50
19. *Am. Komenskoga Informatorium*. Preveo Mařík. 1886. Str. XII. 79. " —20
20. *Misli o uzgoju*. Od Nikole Tomasea. Preveo Šk. Fap-ković. 1887. Str. XXV. 209. " —50
21. *Emil ili o uzgoju* od J. J. Rousseau-a. Preveo Ivan Širola. Prvi dio. 1887. Str. 220. " —80
22. *Emil ili o uzgoju*. Drugi dio. 1888. Str. 324. " —80
23. *Emil ili o uzgoju*. Treći dio. 1889. Str. 283. " —80
24. **Miroslav i Bogoljuba*. Pestalozzijeva pučka pripovijest Preveo Konstantin M. Harambašić. I. dio. 1891. Str. 222. Broširano 90 nč., vezano " 1.—
25. **Zorna obuka*. Priredio prema novoj naukovnoj osnovi i formalnim stupnjevima Milan Kobali. Str. 328. Cijena broširano for. 1.60, vezano " 1.75
26. *Život i rad I. A. Komenskoga*, češki napisao Josip Kliko; preveo V. Z. Mařík. 1892. Str. 176. Broširano for. 1, vezano " 1.15
27. *Rukovod za estetičko-etična štiva u pučkoj školi*. Priredio prema formalnim stupnjevima Milan Kobali. 1893. Str. 202. Cijena " 1.—
28. *Misli o uzgoju*. Od François Rabelaisa. Sa životopisom piščevim, ocjenom i bilješkama. Priredio Ivan Širola. 1894. Str. 150. Nevezano. " —80
29. *Rukovod za prirodnoznanstvenu obuku u nižim uzgojnim školama*. Svezak I. Napisao Duro Turić. 1894. Str. 329. " 1.20
30. *Rukovod za prirodnoznanstvenu obuku u nižim uzgojnim školama*. Svezak II. Napisao Duro Turić. 1895. " 1.20
31. *Rukovod za zabavište*. Napisala Antonija Cvijičeva. 1895. " —
32. *Tjelesni uzgoj mladeži*. Napisao Angelo Mosso. Preveo Ivan Širola. 1896. Str. 176. " —80
Str. 239. " 1.—
33. *O ženskom uzgoju*. Od Marije Jambrišakove. 1892. Str. 27., broširano " —20
34. *Revizija šolskoga zakona*. Od 14. listopada 1874. Zagreb 1883. Str. 200. " —20

35. *Predavanja* držana u sjednicama hrv. ped.-knjiž. zbora I. sv. 1878. Str. 69. for. —40
36. *Pouka o mjerstvu* za V. i VI. razred viših djevojačkih učionica sa 123 slike. II. popravljeno izdanje. Priugotovio Duro Kuten. 1894. Str. 54. II. popravljeno " —35
37. *Pedagogijska enciklopedija*. Izdaje Hrv. ped.-književ. zbor, a uređuju Stjepan Basariček, Tomislav Ivkanec i Ljudevit Modec. Knjiga I. Sveska 1895. Str. 64. " —60
38. **Metrički sustav** Od Sk. Fapkovića.
39. *Statistika narodnoga školstva* u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji. Cijena " —10

B. Knjige za mladež.

40. **Jagodnjak*. Pjesme i pripovjedke od Ivana Filipovića. " —40
41. **Narodne pripovijetke* za mladež od M. Stojanovića. . " —60
42. **Franjo Josip I.* kralj ugarsko-hrvatski 1879. Četvrto izdanje. " —25
43. *Dobra kućanica*. Od D. Trstenjaka Drugo izdanje 1890. Str. 204. Vezano 60 nč., vrlo lijepo vezeno " —75
44. **Uzor djevojka*. Od Jos. Gala 1831. " 1.—
45. **Isabrane basne* za djecu 1831. " —25
46. **Savka i Stanko*. Pripovijetka za stariju mladež. 1832. Str 240. " —60
47. **Isabrane pripovijetke* za mladež. 1882. " —30
48. *Učitelj u Jabukovcu*. Od Jos. Klobučara. 1883. Karton " —30
49. **Dragušice*. Pripovijedčice i pjesmice za malu djecu. 1884. " —20
50. **Pučke priče* za odrasliju mladež. Od Sk. Fapkovića. 1884. " —40
51. **U radu je spas*. Pripovijetka za seljačku mladež od Dav. Trstenjaka. 1885. " —55
52. **Sijelo za zabavu i pouku*. I. knjiga. I. svezak Od J. Tomića. 1887. Str. 180. Broširano 10 novč., vezano " —20
53. *Sijelo za zabavu i pouku*. II. knjiga. I. svezak. Od J. Tomića. 1888. Str. 417. (Nagrađeno „Hrvatskom Maticom“.) Broširano 10 nč., vezano " —20
54. *Sijelo za zabavu i pouku*. II. knjiga, II. svezak. Od J. Tomića. 1889. str. 206. Broširano 10 novč., vezano " —20

55. *Kr. Šmida izabrane pripovijetke za mladež I.* Sa 3 vještačke slike u bojama. U 4tini na finom papiru. 1888. Str. 64. Kruto vezana for. —.80
56. *Pisanice* od Krste Šmida. 1888. Str. 70. Kart. 20 nč. lijepo vezana " —.30
57. *Božja providnost* od Krste Šmida 1888. Str. 53. Karton 20 nč. lijepo vezano " —.30
58. *Badnjak* od Krste Šmida. 1888. Str. 70. Kart. 20 nč. lijepo vezano. " —.30
59. *Glava.* Od Pavla Mantegazze. Preveo Petar Kumičić. 1889. Str. 267. Kruto vez. 1 for., u zlatorezu " 1.30
60. **Pjesmarica* za mladež pučkih škola. Od Fr. Kuhača. " —.15
61. *Kr. Šmida izabrane pripovijetke za mladež. II.* Sa 3 vještački izvedene slike u bojama. U 4tini. 1889. Str. 66. Vrlo ukusno vezano " —.80
62. *Golubica i kanarinac.* Od Krste Šmida. 1889. Sa slikama. Kart. 20 nč., lijepo vezano. " —.30
63. *Košarica cvijeća.* Od Krste Šmida. Karton 30 nč. lijepo vezano " —.40
64. *Kr. Šmida izabrane pripovijetke za mladež. III.* Sa 3 vještački izvedene slike u bojama. U 4tini. 1890. Str. 91. Vrlo ukusno vezano " —.80
65. *Ružica Okićka.* Od Kr. Šmida. 1890. Karton 30 nč., lijepu vezanu " —.45
66. *Janješće.* Od K. Šmida. 1890. Kart. 20 nč., lijepo vez. " —.30
67. *Lijepa naša domovina.* Zemljopisne slike. Piše Drag. Hirc. Sa 26 slika. I sveska. 1891. Lijepo vezano " —.80
68. *Lijepa naša domovina.* Zemljopisne slike. Piše Drag. Hirc. II. sveska. Sa 19 slika. Str. 104. 1893. Lijepo vezano " —.50
69. *Hmeljevi cvijeci.* Od Krste Šmida. 1892. Str. 115 Broširano 20 nč., lijepo vezano. " —.30
70. *Mali uskok.* Od Krste Šmida. 1892. Str. 163. Broširano 30 nč., vezano " —.40
71. *Izabrane pripovijetke za mladež IV.* Od Krste Šmida. Sa 3 vještački izvedene slike u bojama. U 4tini. 1892. Str. 98 Vrlo ukusno vezano. " —.80
72. *Kameno srce. Davorin Valjanić.* Pr. Stjepan Dubin i L. Matagić. Sa slikama. 1894. Str. 120. Cijena broširano 20 nč., liepo vezano " —.30
73. *Tugomila.* Pr. Jagoda Truhelkova. Sa slikama. 1894. Str. 115. Cijena broširano 20 nč., vezano " —.30

74. *Ljubičice*. Crtrice za odraslu mladež. Napisao Davorin Trstenjak. Str. 86. Vezano for. — 26
 75. *Sretni Kovač*. Pripovijest za odraslu mladež. Napisao Vjekoslav Košćević. Str. 131. Vezano „ — 30
 76. *Isabrane basne sa slikama*. Hrvatskoj omladini priredio Smiljan. Knjiga XXXIV. 1896. Str. 148. „ . 30

C. Časopisi.

77. *Napredak*. Časopis za učitelje, uzgajatelje i prijatelje mladeži. XXXVII. tečaj. Izlazi mjesečno tri puta. Uređuje Stjepan Basariček. Cijena godišnja „ 5.—
 78. *Smilje*. List sa slikama za mladež. XXI. tečaj. Izlazi svakoga mjeseca jedan put. uređuje prof. Tomislav Ivkanec. Cijena godišnja poštom 62 nč., za domaće, koji sami po njega dolaze „ — 50
 79. *Smilje*. Lijepo vezano. Različni tečaji po „ — 70

Kod ped. zbora dobivaju se:

80. *Život Petra Velikoga, cara Rusije*. Priredio O. F. Tomiković. Str. 124. U 4tini. for. — 50
 81. *Prirodni zakonik*. Str. 468. Napisao Bog Šulek. „ — 30
 82. I. Opća hrv. učiteljska skupština 1871 „ — 50
 83. II. Opća hrv. učiteljska skupština 1874 „ — 60
 84. III. Opća hrv. učiteljska skupština 1878 „ — 80
 85. Slika M. Stojanovića. „ — 30
 86. Slika A. Truchelke „ — 30
 87. Slika urednika „Napredka“ „ — 30
 88. Slika prof. Mite Petrovića „ — 15

Prema zaključku posljednje glavne skupštine „Hrv. ped.-knjiž. zbora“ složio je upravni odbor slijedeću kolekciju knjiga: Revizija škol. zakona. Grada za istoriju dubrovačke pedagogije I. dio. Rouseau: Emil I., II., III. dio. Jambrišak M.: O ženskom uzgoju, Glava, Učitelj u Jabukovcu, Petar Veliki, Tomić: Sijelo za zabavu i pouku, II. kniga I. i II. svezak, to je kolekcija knjiga, koju može svaki kupiti za 2 for., premda je tim knjigama prije bila cijena 4 for. 50 nč. Ali svakdo mora kupiti cijelu kolekciju, a ne pojedinu knjigu od ovdje navedenih. Svaki naručitelj mora platiti trošak odpreme sa 10 novčića i platiti sam poštarinu.

Sa zvjezdicom (*) označene knjige rasprodane su.

Razen zgoraj omenjenih časopisov izhajajo v hrvaškem jeziku »Hrvatski učitelj« v Zagrebu, »Škola« v Osijeku, »Krščanska škola« v Zagrebu, »Školski vrt« v Zagrebu, »Gimnastika« v Zagrebu in »Školski vjesnik« v Serajevu. Od l. 1884.—1888. izhajal je v Dalmaciji šolski list »Zora«. — Posebno znamenito je najnovejše delo, ki izhaja v Zagrebu v posebnih zvezkih pod naslovom »Pedagogiška enciklopedija« t. j. pedagogični leksikon s slikami, važen torej tudi za slovenske učitelje.

O šolskih listih, ki izhajajo v cirilici ali v srbskem jeziku, poroča naslednji članek.

Kratek pregled srbske pedagogiške književnosti.

Spisal M. Nešković, prevel —z—

Prvi resni početki srbske pedagogiške književnosti se pričenjajo v prošlem veku, ko je Marija Terezija pozvala iz Šleske Ig. Felbigerja, da reformuje narodne osnovne šole v kronovinah avstrijskega cesarstva.

Njegovi učenci, ki so bili kasneje odbrani za nadzornike srbskih šol v Bački, Banatu in Sremu so bili: Teodor Mirijevski, Stevan Vujanovski in Avram Mrazovič.

Ti moške so kakor strokovnjaki začeli prvi pisati srbske knjige za učitelje in šole, a te so po nalogu oblasti deloma tiskane ali pa so rokopise prepisavali njihovi učenci — bodoči učitelji, katerim so pri njih strokovnem izobraževanju služili kot najvažnejša učila. Mnogo sestavkov, posebno onih od Avrama Mrazoviča, je ostalo le v rokopisu.

Druga dôba srbskega šolstva v Avstriji se pričinja z delovanjem Uroša Nestorovića (l. 1810.—1825.), kateri je zanesel nov pravec v šolsko književnost.

Njegov pohvalen in vrlo važen trud je obstajal v tem, da je težil v šole in književnost upeljati čisti srbski jezik, za katerega se je pričel bojevati srbski narodni filozof Dositije Obradović, ali to plemenito borbo je uspešno završil še le Vuk Stevan Karadžić. Trud Uroša Nestorovića samega ostal je večinoma brezuspešen vsled upora srbske hirarhije, kateri je stal na čelu metropolit Stratimirović, hud in nepomirljiv protivnik vpeljavi čistega narodnega jezika v književnost.

Najvažnejša doba srbskega šolstva in pedagogijske književnosti se je pa pričela z delovanjem zaslužnega dr. Gjorgja Natoševića. Ta je postavil najtrdnjši temelj današnjemu srbskemu šolstvu v Avstro-Ogrski.

Kakor reformator šolstva je posredno vplival, da se je povzdignilo srbsko šolstvo na višino modernega šolstva. Vpeljal je v pedagogijsko književnost z najboljšim uspehom nove misli in novodobna pedagogijska načela. Navduševal je srbsko učiteljstvo za njegov vzvišeni vzgojno-poučni poklic. Med drugimi njegovimi pedagogijsko književnimi deli je posebno omeniti ustanovitev prvega učiteljskega glasila »Školski List«, kateri še dandanes izhaja pod uredništvom pedagogijskega veterana, Nik. Gj. Vukičevića. S tem letom nastopil je list svoj XXX. tečaj ter je duševno središče srbskega učiteljstva.

Natošević razumel je posebno popularno, umljivo in razločno izjavljati svoje misli; vsled tega njegove spise tudi drugi krogi (neučitelji) radi čitajo. Posebno važen je njegov spis: »Zašto naš narod propada?«, katerega je izdala in nagradila »Matica Srbska«. V njem so navedene vse napake vzgojne in materijalne naravi, katere bi se morale v interesu občnega narodnega blagra odstraniti.

Natošević je bil tudi poklican od pokojnega kneza Mihajla v Beligrad, da uredi narodno šolstvo v Srbiji. On je tudi tam položil seme za lepši razvitek šolstva. Tako je začelo srbsko šolstvo napredovati tudi na drugi

strani Donave in srbsko učiteljstvo je začelo dobivati iz svoje sredine moče, ki so z vspehom pričeli delovati na polju pedagoške književnosti.

Pri avstrijskih Srbih zavzema najuglednejše mesto v pedagoški stroki Nik. Gj. Vukičević, upravitelj srbske učiteljske šole v Somboru (Bačka). On sicer do sedaj ni napisal kako obsežno pedagoško knjigo ali jako veliko člankov in razprav v »Školskem Listu«, ki so važni za narodno omiko. Njegovi glavni spisi obsegajo navod za veronauk v srbskih osnovnih šolah. Toda Vukičević je ostal v novejši pedagoški književnosti brez naslednika, ker je v svojih principih in nazorih daleč zaostal za novimi modernimi načeli v pedagoški znanosti.

V Srbiji zavzema na pedagoškem polju najuglednejše mesto dr. Vojislav Bakić, ki se je od navadnega narodnega učitelja povzdignil do profesorja in rektorja »Velike Škole« v Belemgradu, odkar je tam osnovana katedra za pedagogiko.

Bakić je bil prej mnogo let profesor in upravitelj učiteljske šole. O njem se more brez pretiranja reči, da je duševni oče današnjega učiteljstva v Srbiji, med katerim je lepo število spretnih delavcev na pedagoškem književnem polju.

Vojislav Bakić sam je z mnogimi lepimi spisi obogatil srbsko pedagoško književnost. Njegovo najvažnejše delo je »Opća pedagogika«. V tej knjigi je poleg uvoda obširna razprava o pedagoški teleologiji, metodologiji in o šolski organizaciji.

V Črni Gori je pričel delovati na polju šolstva in pedagoške literature Milan Kostić, ki je dovršil bogoslovske studije v Rusiji, potem pa je postal glavni nadzornik za vse osnovne šole črnogorske. Sedaj zavzema to mesto Gj. Popović, ki je napisal mnogo razprav, katerim je glavna svrha, da črnogorsko učiteljstvo strokovno praktično izobražijo.

Srbi imajo tudi več pedagoških listov in sicer:

»Školski List«, uredovan je v konzervativnem zmislu.

»Učitelj« izhaja v Belemgradu že 18. leto. Od kar je učiteljstvo v Srbiji osnovalo svoje »Učiteljsko udruženje«, je »Učitelj« glasilo njegovo. Uredniki se menjajo vsako leto, ker glavna skupščina »Udruženja« izbere vsako leto redakcijski odbor, kateri iz svoje srede določi urednika. Ta list je vrlo dobro uredovan.

»Novi Vaspitač« je organ za pedagoško književnost. Lastnik mu je kr. županijski šolski nadzornik v Belovaru M. Nešković, urednik pa Rad. Malušević, učitelj srbske konfesionalne šole v Karlovcima, sedežu srbske metropolije. List izhaja že 11. leto, namen mu je objektivno razpravljanje raznih pedagoških vprašanj s stališča sedanje pedagoške znanosti. List ima dva dodatka: »Književni pregled« in »Pedagoški Vjestnik«.

»Školski Odjek« izhaja v Novem Sadu na Ogrskem. Urednik mu je učitelj Kuzman Milovanović. List zastopa stvarne in moralne interese srbskega konfesionalnega učiteljstva.

V Črni Gori ne izhaja noben šolski list. Tu izdaja »Kancelarija ministerstva prosvejete« na Cetinju od l. 1890. »Prosvjetu«, kateri list zastopa interese šole in cerkve cele dežele.

Konečno hočemo še navesti glavne pedagoške književnike in njih dela:

Adžić Sreten:

»Tjelesno vaspitanje«. Knjiga za učitelje i roditelje. I. dio. »Ručni rad u muškoj školi«. »Srpska nacionalna škola«. »Učiteljske zabilješke«. Niz primjera iz vaspitnog rada.

Bakić Vojislav:

»O mehanizmu u školskoj nastavi«. »Nauka o vaspitanju« I. i II. knjiga. »Pouke o vaspitanju djece u roditeljskoj kući«. Nagradjeno od »Matice Srpske«. »Opća pedagogika« I. knjiga. (Izdalo »Učiteljsko Udruženje«.)

Kostić Milan :

»Škole u Crnoj Gori«. (Nagrađeno od »Srpskog Učenog Društva« u Biogradu.)

Miodragović J. :

»Duh nastave i vaspitanja u Srbiji u početku poslednja četvrti 19. vijeka«. »Najobčnije greške u nastavi i vaspitanju školskom«. »Učiteljska škola u Biogradu za prvih 25 god. svoga života«. »Pedagogija prema drugim naukama«.

Miličević M. Gj. :

»Pedagogija ili temelji školovanja«. »Pedagoške pouke za učitelje i sve prijatelje narodnog obrazovanja«. »Školica za gradjanska prava i dužnosti«.

Nešković M. :

»Rad u I. razredu osnovne srpske škole«. »Roditelji i škola«. Knjiga za narod. (Izdala »Matica Srpska«.) »Amaneh Srpkinjama«. Knjiga za narod o zabavištima. (Izdala »Matica Srpska«.) »Zbirka pedagoških radova. I. knjiga. (Zmaj Jovan Jovanović kao pedagog. O upravi i nadzoru školskom. — Može li škola biti bez tjelesne kazne.) »Zbirka pedagoških radova«. II. knjiga. (Učiteljska škola u Crnoj Gori. — Šta se do danas radilo na udruženju srpskog učiteljstva. — Pogled na Lokeone misli o vaspitanju.) »Zbirka pedagoških radova«. III. knjiga. (Istorija srpskih škola u austro-ugarskoj monarhiji). Svi ovi radovi u »Zbirkama« nagrađeni su od »Matice Srpske«. — »Misli o vjeroučnim knjigama za narodne osnovne škole«.

Stojanović Josip V. :

»Metodika školske discipline s obzirom na psihološka i higijenska načela«. »O uticaju domaće discipline«. »Psihološki osnovi volje i karaktera u vezi s pedagoškom primjenom«. »Istorija školske discipline u vezi sa modernim pogledom na tjelesne kazne«.

Konečno omeniti moramo še odličnega hrvaškega pedagogiškega pisatelja, ki se je dne 19. grudna l. 1897. preselil v večnost.

Milan Kobali, vadniški učitelj v Zagrebu in tajnik hrvaškega pedagogiškega književnega zbora, služboval je celih 22 let na omenjenem zavodu. Mož ni bil samo izvrsten učitelj, ampak tudi odličen pedagogiški pisatelj. Njegova najvažnejša dela so »Zorna obuka« t. j. knjiga, ki je jako podobna naši »Nazorni pouk v ljudski šoli« (izdalo »Pedagogiško društvo l. 1894.) in »Rukovod za estetičko-etična štiva u pučkoj školi«. Jako marljivo je tudi sodeloval pri šolskih listih, posebno pri »Napredku« in »Književnih smotrih«. Rajnki, ki je imel še le 56 let, bil je velik prijatelj slovenskim učiteljem. To potrjujejo tudi njegovi članki v »Napredku«, kakor: »Permanentna izložba učila i gradanska škola u Krškem (1888), Andrija Praprotnik (1895), Slovensko školstvo (1896).« — Ohranimo mu toraj tudi mi blag spomin!





O porabi modelov.

Učiteljev pomočnik pri rabljenji Prangovih modelov
za spoznavo oblik in za risanje po začetnicah.

S prilogo

Boston. Prangova zadruga za vzgojo.

Poslovenil prof. F. Jerovšek.

Založniška pravica 1886, 1887 Prangove zadruge za vzgojo.

Opomnja k slovenski izdaji: Ta spis je prevod knjižice „The use of models a teacher's assistant itd.“, ki je izšla v angleškem jeziku l. 1887. v Bostonu (Severna Amerika). Akoravno knjižica ni osnovana po naših učnih načrtih, vendar se more rabiti glede metode prav vspešno pri risanju na nižji in srednji stopinji, posebno pa pri nazornem pouku v otročjih zabaviščih in šolskih delarnah, kakor tudi za domače vaje in v zabavo. Spisu je dodana priloga s slikami, katere čtivo temeljito pojasnjujejo. Slike je prerisal učitelj K. Humek, katere se pa zaradi prevelikih stroškov niso mogle uvrstiti med besedilo, kakor je to v izvirniku.

Bralcem — izvirnik.

Razširjeno je mnenje, da prodere vsak učitelj, — ki je vaje te majhne rokovodne knjige skrbno premišljeval in jih dejanski predelal v tem redu, v katerem se podajajo, — tako globoko v metodo, na kateri slone, da postane sposoben učiti nauk o oblikah in risanju po ljudskih šolah

razumno, da pa tudi postane sposoben, po teh vajah pridobljeno znanost porabiti v drugih predmetih začetnega poučevanja.

Izdelovaje to rokovodno knjigo so pisatelji imeli vedno pred očmi način, kako se duše mladih otrok vzbujajo k tvornemu mišljenju in kako se dajo te misli izražati po živem in napisanem jeziku in pa po ročnih delih. Vaje so se torej razstavile tako, da se mišljenju podaja vedno več piče na jedni strani, na drugi pa se množijo sredstva, kako izraževati misli.

Da olajšajo trud tistim, ki se žele seznaniti s podano metodo in vajami, sestavili so izdajatelji škatljo modelov in materijala, ki usposobijo vsakega, da izdelava vaje, ako mu damo glin.

V tej škatlji je:

Po jedno izmed 12 imenovanih teles;

po četvero deščic vsake vrste;

160 palčic — plavih, rdečih in rmenih — dolgih od 1 do 5 palcev, jeden svinčnik;

100 listov manilskega papirja za risanje;

16 listov pobarvanega papirja — plavega, rdečega in rmenega;

škatljica z 8 vođenimi barvami in čopič.

Tej škatlji je ime »Prang's Primary Materials« in se pošlje po prejetem denarju — dolar 1'00¹⁾, s to rokovodno knjigo vred se pa pošlje po prejetih — dolar 1'50.

Glina se ne pošilja. Za 30 »centov«²⁾ pa so izdajatelji pripravljene (ne predplačno) poslati kos glin za oblikovanje (modelovanje), ki je 5 funtov³⁾ težek.

Dopisi glede na metodo o tem delu in na vspehe so dobrodošli.

The Prang Educational Company,

Wabash Avenue, Chicago.

7 Park Street, Boston.

¹⁾ Dolar 1 = 4'93 K.

²⁾ = 1'50 K.

³⁾ Približno 2'25 kg.

Predgovor izdajateljev.

Ta ročna knjiga je po našem mnenju prva svoje vrste. Vendar pa si ne lastimo, da je misel o duševnem razvoju, ki se v njej podaja, nova. Dušeslovci in fiziologi so jasno dokazali, da mora vzgoja otrok biti osnovana na skladnem vežbanju dveh prvotnih čutov, tipa in pogleda. Dasi se priznava ta resnica sedaj v obče, se je vendar, izemši »vrtce«, storilo malo, da postane raba teh dveh čutov osnova duševnega razvitka. Nekaj knjig o izučevanju oblik in predmetov se je res izdalo, in po nekaterih šolah se je mnogo oblikovalo, pregibalo, polagale so se paličice, risalo se je itd. A ni nam znano, da se je izdala do sedaj knjiga, kjer so zbrani ti razni načini in sestavljeni v nepretrgano vrsto vaj z obličnimi modeli in razvrščeni tako, da pospešujejo duševno urjenje po delovanju tipa kakor tudi vida.

Izdavatelji so se namenili podati tako vrsto vaj s primernimi modeli. Kot tečaj vaj v izučevanju oblik in v risanju, ki meri na duševni razvoj vežbaje skupno roko in oko, je torej ta knjiga popolnoma nova.

Opazovanje oblik in modelov.

Leseni modeli:

Telesa, deščice, paličice.



daj je dognano, da se mora spoznati oblika ne le po očesu, nego tudi po roki, da tip podaja »najprimerniši način, polastiti se stvari« in »nas spravlja v najožjo dotiko z zvonanjimi stvarmi«. ¹⁾

Obris dela za preučevanje oblik mora torej dovršiti vse priprave za percepcijo oblik po tipu; otrok mora oblične modele ne le videti, vsak otrok jih mora tudi imeti v rokah.

Po primernem uporabljanju teh modelov pridobivajo otroci svoje ideje o oblikah po združenih vtisih tipa, vida in mišičnega čuta. Tako pridobljene ideje so za otroke stvarne, ker so si jih pridobili po lastni skušnji.

Sledeče vaje za rabljenje modelov merijo na to da bi otrokom razvile v dušah popolne duševne slike tipičnih oblik s podobnostmi glede na površje, na obris, ploskev, rob, vogel; da bi jim dale ideje o legi, stališču, meri, velikosti, razmerju, razdalji in ogledovanju; da jih privedo do tega, da vidijo, uživajo in sestavljajo lepoto na obliki in na razvrstitvi.

Ti nameni pa se dajo doseči po vajah z modeli in predmeti, ki se naslanjajo na one, v zvezi z vežbanjem v oblikovanju, izrezavanju, pregibanju in risanju kakor tudi po svobodni uporabi jezika.

¹⁾ Read Sully, Outlines of Psychology, Chapter VI. On Perception).

Občni opomini.

Modeli. Modelov je treba mnogo. — Modelov, kar jih je treba otrokom za rabo, mora biti na pol toliko, kolikor je v razredu otrok, da tako ustreza jeden model dvema otrokoma, toda bolje bi bilo, ako je število modelov jednako številu učencev v razredu, da ima vsak učenec svojega.

Vaje naj se vrste po takem načrtu, da vsakemu otroku pridejo modeli v roke in da si tako stvorijo po dejanski skušnji ideje, katere je razviti.

Ako pa je modelov le za pol razreda, podado se lahko čez rame sledeči vrsti učencev. Vajo, kojo je deloma zvršila jedna vrsta, lahko nadaljuje sledeča.

Za učitelja je treba večjih modelov.

Jezik. Razvijati je neprisiljeno rabljenje jezika v celih stavkih pri vsaki vaji. Razviji učencem kako misel podaj jim pravilni izraz, da jo morejo izraziti. Uglubi izraze v duši po mnogokratnem rabljenju in skrbi, da učenci v govoru rabijo izraz.

Izrazi, katere je posebno razvijati, so natisnjeni z ležečimi (podprtimi) črkami in se tudi nahajajo razvrščeni na koncu vsake vrste vaj pod napisom: Novi izrazi.

Izdelovanje. Med najvažniša — misli o oblikah — razvijajoča sredstva stavimo na prvo mesto tipične oblike in potem predmete, katerim so one podstava. »Izdelovanje« je tudi oblične ideje izražajoč način in podaja še lepšo priliko za vežbanje tvorilne spretnosti otrok — spretnosti, o kateri se prepogosto v vzgoji ne ve ničesar. Tipične oblike in predmeti, ki slone na njih, se dado izdelati v šolski sobi iz glině in papirja v vajah z razredom. Dado se rabiti tudi deščice in paličice v predstavljanje teh oblik.

Oblikovanje (modelovanje.) Priprava za oblikovanje je zelo jednostavna: glinast lonec, kepa glině, dolg nož in kos žice ali strune. Glina se mora v loncu ohraniti

sveža. To dosežeš, ako pogrneš po njej mokro cunjо. Kadar se potrebuje za delо v razredu, vzemi glinе na škrlasto tablico toliko kubičnih palcev, kolikor je učencev v razredu in razdeli jo na majhne koščeke, ki merijo okoli palca v premeru. To se da hitro razdeliti. Dene se majhen košček vsakemu otroku na škrlasto tablico ali na lošano usnje, ki se je preskrbelо v to svrho. Ko je to zvršeno, so otroci pripravljeni za delо.

Kadar je uk pri kraju, se oblikovani stvori zberejo na tablico in denejo na učiteljevo klop. Izmed oblikovanih stvorov odberi tiste, ki so vredni, da se shranijo.

Ostala glina se dene vkup, se zmoči in predela (meče se na trdo površje, dokler se ne združi z nova v kepo), da je pri rokah drugokrat.

Dvojno postopanje pri oblikovanju tipičnih oblik je valjanje za okrogle in zakrivljene ploskve — in ploščevanje za ravne ploskve. Glina se valja med dlanima za okrogle ploskve in po ravni ploskvi za skrivljene ploskve. Plana oblika pa se doseže, ako se z glino lahko udari na plano površje ali na kaj, kar ima plano površje. Palec in prsti se pri oblikovanju porabijo svobodno.

Pri oblikovanju predmetov, katerim tvore osnovo tipične oblike, se porabijo za izdelovanje oblikinih nepravilnosti. Natančnejša navodila o pripravljanju glinе najdeš na zadnjih straneh knjige.

Razstavljanje. Vaje v razstavljanju podajajo drugо sredstvo za izučevanje oblike, ki posebno otroški naravi ugajajo. Te tudi polagajo temelj za prihodnje delovanje pri krasenju (lepšanju). Pri vseh vajah v razstavljanju prizadevaj si, vzbuditi in razviti misel, da se morajo razstavlјati predmeti čedno in mično, da se pa dаdо razpostaviti tudi nelepo. Krepi v otrocih željo, da se jim podado lepe razvrstitve.

Gibanje. Dobro je gojiti svobodno gibanje. Vsak dan se vežba le nekoliko časa kako jednostavno gibanje po

celem razredu, pri katerem učenci stoje ali pa sede, kakor je vaji primerno.

Te vaje naj bi bile take, da dajejo plečnim, nadlehtnim in rokinim mišicam gibkost, da se učenci morejo spretno kretati na vse strani, kadar se začne risati.¹⁾

Roke. Med vsem tem poukom o telesih je vaditi učence zopet in zopet, da spoznavajo, katera roka je desna, katera leva, da se pri rabljenju roke, ki se zahteva, razvije navada. Vtisniti se mora mišicam, da odgovor sledi popolnoma sam po sebi, brez prevdarjanja.

Risanje. Dajaj otrokom priliko, da delajo svobodno kolikor se da, bodisi s kredo na tablo, bodisi s kamenčkom na škrilasto tablico ali s svinčnikom na papir.

Izredno važno je za učitelja in za učence, da ti rišeje neprisiljeno. Prigovarjati jim je, kakor hitro začno rabiti kredo ali svinčnik, da se seznanijo do dobra ž njima in se jih nauče ceniti kot sredstvi za izraževanje svoje notranjosti. Nezavedno otroško izraževanje v risanju naj učitelja seznanj, kaj in koliko vidijo otroci, da se more pozneje naslanjati na to znanje.

Kadar se začno redne vaje v risanju, mora se sistematiško uriti sedenje, držanje svinčnika, gibanje in risanje, kakor je povedano v sledečih navodilih.

Sedenje. Otroci naj sede na levi polovici sedeža naravnost pred klopjo. Sede naj po koncu, stopala naj slone s podplati na tlaku, — oči ne bodite bližje papirja, ko je treba, da črte vidijo točno. Naj se ne nagibljejo brez potrebe naprej in naj se nauče delati iz daljave.

Papir naj bi ležal naravnost pred učenci ob zadnjem klopinem robu tako, da so dolgi robi z dolgimi klopinimi robi vspeoredni. *Papir se ne preobrača.*

Svinčnik bodi za vsako prostoročno delo srednje trdosti. Obrezati ga je tako, da ima ost okroglo, rabiti

¹⁾ Slika o tem morala se je zaradi tehniških ovir opustiti, opustile so se tudi še nekatere manj važne slike, vsled tega se priporoča učitelju angleški izvirnik, kateri velja 250 K.

se sme le pri risanju. Kedar je svinčnik obrabljen, mora se podaljšati z držalom. Kratki svinčniki se ne smejo rabiti.

Svinčnik se drži na lahko tri ali četiri palce nad ostjo tako, da se naslanja na srednji prst in ga držita palec in kazalec. Držati prav svinčnik, se vežba za se, prej ko se začne risati.

Risanje. Vežba naj se najprej kretanje svinčnika nad prostorom bliže in bliže papirja v mer črte, ki jo je narisati. Pri tem šteje učitelj med vežbanjem in risanjem s svinčnikom, svinčnik je naklonjen proti listu 30°.

Krogi naj se rišejo od spodnjega konca namišljenega navpičnega premera, svinčnik pa pri tem ves čas gleda od desnice proti levi.

Kadar se rišejo premice, mora tvoriti svinčnik s črto, katero je narisati, — pravi kot.

Navpičnice naj se rišejo od zgoraj navzdol, vodoravnice od levice proti desnici, poševnice po pravilu od zgoraj navzdol.

Črte ob levi in na vrhu naj se rišejo po pravilu najprej, vendar pa se vsoporednice narišejo zaporedoma, ako se da.

Vse črte naj se rišejo nepretrgano, brez postavljanja in brez popravljanja.

Glavni načrt. Glavni načrt, po katerem so vaje za izučevanje oblik razvršene, imaš razložen.

Telesa se morajo jemati po trojicah, vsakega poluleta se da jedna skupina.

- | | | |
|------------|---|--|
| Prvo leto | { | 1. krogla, kub (kocka), valjar. |
| | { | 2. polukrogla, kvadratna prizma, pravokotna trirobna prizma. |
| Drugo leto | { | 1. elipsoid, ovoid, jednakostranična trikotnikova prizma. |
| | { | 2. stožec, piramida, majoličina oblika. |

Vsaka skupina je obdelana v šestih poglavjih. Začne se pouk pri telesih kot celotah, pozneje še le se je pečati

z oblikinimi podrobnostmi. Vsako poglavje je razdeljeno na tri oddelke, vsaki oddelek obsega vsakdanje vaje jednega tedna. Vaji odmerjen čas naj obsega 15 do 20 minut.

I. del.

Prvo začetno leto.

Modeli za prvo začetniško leto.

Telesa	}	krogla, kub, valjar.
		polukrogla, kvadratna prizma, pravokotna trikotnikova prizma.
Deščice . . .	}	krog, kvadrat, pravokotniki.
		polukrog, pravokotni trikotnik.
Paličice . . .		2 palca, 3 palce in 4 palce dolge.

Modeli za prvo začetniško leto.

Pri pouku se rabijo Prangovi modeli, zbirka št. 20. Ta zbirka obsega sledeča telesa: kroglo, kub, valjar, polukrog, kvadratno prizmo, pravokotno tristranično prizmo in po šest planih figur, namreč: krog, kvadrat, pravokotnik, polukrog, pravokotni trikotnik in dve dvanajstorigi paličice, sestavljenih po dolgosti 2, 3 in 4 palcev. Premer krogli, kubu in valjarju meri 1 palec, druga telesa so 1 palec široka — 2 palca visoka (1 proti 2).

I. Prvo začetniško leto.

Prva polovica.

Modeli, ki se rabijo v prvi polovici začetniškega leta, so:

- telesa: krogla, kub in valjar;
- deščice: krog, kvadrat in pravokotnik;
- paličice: 1 do 5 palcev dolge.

I. Poglavlje.

Krogla, kub in valjar kot celote.

(Pod. 1., glej prilogo.)

I. Krogla.

Modeli: Po klopeh krogla in valjar, večji modeli za učitelja.

Oblika se razumeva točneje po nasprotju proti kaki drugi obliki.

Otipavanje krogle. Drži kroglo v jedni, kub pa v drugi roki in poprašuj učence, da ti povedo imena oblo in klada.

Posluževaje se le teh imen, ki so ti jih podali otroci, dajaj različne vaje v otipavanju, prijemanju in valjanju modelov, da se percepcija po dlaneh s pomočjo mišičnega čuta sprejetih oblik prime (ukrepi).

Držeč oblo tesno v roki, v drugi pa klado, dobé otroci v jedni roki vtis oblike, ki je okrogla in kojo je prijetno držati, v drugi pa vtis oblike, ki se roki upira, in se ne da tesno prijeti z roko. Obračaje oblo in klado v roki dobiš iste vtise na drugačen način. Nasprotje proti kladi stvori vtis okroglosti krogline in ga uglobi.

Ime „krogla“. Ko si tako podal večkrat vtis krogline okroglosti (krogline), podaj ime krogla. Ker je to izgovoriti nekoliko težavno, porabi nekoliko časa, da se beseda izgovarja točno. Podajaj jednostavne vaje jemaje kroglo v desnico in v levico in polagaje jo v zarezo na klopi in dodaj po vsaki vaji vprašanje: »Kje je krogla?« — Odgovarja se naj v celih stavkih, ki imajo v sebi besedo krogla.

Postavljanje krogle. Dajaj otrokom vaje v postavljanju krogle in klade — pod klop, na klado, na klop, v sredo klopine zareze, v sredo ali središče klopinega vrha in razvij otrokom izraze za postavljanje.

Krogolino delovanje. Krogla se kota ali trklja. Krogla stoji. Veli otrokom, da držé kroglo na sredi klopinega vrha, in vprašaj jih, kaj bo storila, ako jo izpusté. Naj ti povedo, kaj bo storila, če jo položijo v klopino zarezo. Reci jim, da poskusijo. Potem ti pa naj povedo vse, kar stori krogla. Vprašaj jih, ali more kateri prinesiti v šolo kako kroglo, na primer iz mramorja itd., katero učitelj lahko shrani za porabo pri drugih vajah. Tako ravnaje lahko povečaš število krogel.

Oblikovanje krogle. Za oblikovanje imej modele in glino na majhne koščke razdeljeno — pripravljeno za deljenje. Vzemi košček gline varno med dlani, valjaj ga lahko in spretno. Prste drži obrnene nazaj, da ste dlani plani, kolikor se da, in valjaj lahko in hitro. Otroci naj gledajo na kretanje, opozori jih, kako se drže roke in prsti, kako se valja glina, dokler ni stvorjena lepa, okrogla in gladka krogla. Položi kroglo na prostor, kjer jo vidijo vsi, in razdeli modele in glino. Vzemi potem drug kos gline in valjaje ga, reci otrokom, naj poskusijo napraviti okrogle, gladke in mične krogle iz svoje gline. Majhne ročice sežejo po glini in jo valjajo kakor vedo in znajo, majhne prstke vlečejo posnemaje učitelja nazaj, kepice postajajo okrogle in gladke. Na znamenje naj položijo otroci svoje krogle na svoje škrilaste tablice. Krogle izvestno ne bodo čisto okrogle, toda s časom doseže se tudi to. Majhne ročice so mehke in gibke in lahko jih je izuriti.

Poprašuj otroke, kaj so delali, in veli jim naj primerjajo svoje kroglice vzorcem tako, da vzamejo v jedno roko vzorec, v drugo pa svoj stvor in govore o njem.

Razstavljanje krogel. Pri tej vaji rabi modele, najboljše izmed glinastih krogel in krogle, ki so jih prinesli v šolo učenci. Ako imaš dovolj krogel, da moreš dati vsakemu učencu dve, rabi le krogle. Če pa ne, rabi tudi kube in valjarje, vendar pa glej na to, da vsak učenec dobi dve jednaki obliki.

Veli otrokom, naj postavijo svoje krogle ali svoje klade ravno kakor jim dopade v zarezo na klopi, a naj si prizadevajo storiti tako, da bo čedno videti. (Glej prilogo, sliko 2, a, b, c.)

Primerno popraševaje napelji otroke, da ti povedo, kako so razstavili svoje krogle ali klade, ali tako, da se dotikajo, ali pa vsak sebi, kakor je baš položaj.

Novi izrazi. Niže stavljene, ne ležeče natisnene, naj rabi učitelj, kadar govori učencu prosto, — od učenca pa se naj ne zahtevajo.

Ležeče natisnenih besed pa naj se navadijo učenci popolnoma. V ta namen naj se v njihovi rabi pogostokrat vežbajo v celih stavkih.

Roki: *desnica, levica.*

Ime: *krogla.*

• Stavlj enje: *na, pod, v sredo, središče.*

Delovanje: *kotati (valjati) se, stati.*

Razstavljanje: *dotikati se, vsak sebi.*

II. Kub (kocka).

Modeli: Krogla in kub na klopeh učencev; obširniši modeli za učitelja. Vadi, kako je kroglo držati in kotati, z obema rokama; isto ponovi s kladico. (Izraz kub naj se ne rabi, dokler učenci niso te vaje dodelali.)

Otipavanje kuba. Primi kladico tako, da v roki čutiš vogle in veli učencem, da store istofako; drži ga med rokama za robe in veli učencem, da storé, kar te vidijo delati. Reci jim, da ti pokažejo najboljši način, kako se drži kladico z obema rokama. Veli jim, naj drže kroglo tako rahlo med rokama, kakor morejo, potem pa kladico, in vprašuj jih, da ti povedo, kaj bolj čutijo, ali kroglo, ali kladico.

Kotaj (trkljaj) kub med rokama po robih in veli otrokom, da store, kakor delaš ti.

Drži kladico v desnici, in veli jim, da ga držé kakor ti in da udarijo lahko, kakor storiš ti, ob levičino dlan: 1, 2, 3. Ponovi z levico: 1, 2, 3.

Imena. Podaj ime kub, vežbaj njegovo porabo. V to svrho in da se ponovi vtis, ki se je pridobil po mišičnem čutu, veli otrokom, da vzamejo v vsako roko jeden model in drži roki za hrbtom. Po tem poprašaj kakega učenca, da ti pove, ne da bi pogledal, kaj drži v desnici in da potem vzdigne predmet kvišku. Ponovi to z levico.

Postavljanje: desnica, levica. Vadi postavljanje modelov v zvezi z vprašanji, ki spravijo na dan, kako se rabita izraza levica (levo) desnica (desno).

Roki: (*desna, leva*) *desnica, levica*.

Telesni strani: *desna, leva*.

Klopini strani: *desna, leva*.

Konca klopine zarezze: *desni, levi*.

Delovanje kubovo. Kub stoji, kub drči. Izvabi z vajami delovanje krogline in na enak način kubovo. Reci otrokom, da položijo roko z dlanijo navzdol na kroglo in da naj kroglo na lahko premikajo; isto naj store s kubom. Reci jim, da kotajo kroglo v klopini zarezzi, da kotajo tudi kub.

Reci jim, da prineso kube v razred za vaje druge vrste.

Oblikovanje. Imej modele in glino pripravljeno. Stoječ na takem prostoru, da vsi lahko vidijo, vzemi kos gline in valjaje jo stvari kroglo. Potem držeč kroglo na lahko med palcem in desničnimi prsti, lahko udari ž njo po škrilasti tablici — jedna, dve, tri, obrni jo in udari nasprotno krogline stran po tablici — jedna, dve, tri in tako naprej, dokler ni stvorjenih šest ploskev. (Dobro je, da to poskušiš pred poukom).

Vežbaj učence, kakor se je povedalo za oblikovanje krogle.

Otroci se hitro nauče izdelovati kube s takimi kvadratnimi ploskvami in ostrimi robi, da jim bo delo veselje.

Razstavljanje krogel in kubov. Daj vsakemu otroku dve krogli in dva kuba. Veli otrokom, naj postavijo krogli v klopino zarezo, da se dotikate, da stojite blizu vsaksebi, daleč narazen. Potem jim veli razstaviti kube in krogle, da se dotičejo, pa tako, da jih je lepo videti. Poprašaj jih, kako so jih razstavili. Pokaži jim nekatere izmed najlepših razstav, razstavivši modele na tak prostor, da jih lahko vidijo učenci vsega razreda.

Razstava kubov in krogel — drugega blizu drugega in drugega daleč od drugega — se da izvajati na sličen način. Velika mnogoličnost v razstavljanju se da doseči s temi priprostimi pripomočki.

Novi izrazi. Ime: *kub*.

Postavljanje: *desna stran, leva stran; desni konec, levi konec*.

Delovanje: *držati*.

Razstavljanje: *bliže vkup, daleč narazen (vsaksebi)*.

III. Valjar.

Modeli: krogla, kub in valjar na otročjih klopeh, večji modeli za učiteljevo rabo.

Otipavanje valjarja. Združi vaje v prijemanju (tipanju), držanju in kotanju, ki so se podale za kroglo in kub in porabi jih pri novi kladici ali valjcu, kakor ga morebiti imenujejo otroci.

Primerjaj novo kladico krogli in kubu gledé na prijemanje in držanje.

Ime valjar. Podaj ime valjar. Podajaj vaje in stavi vprašanja, ki zahtevajo, da morajo otroci pogosto rabiti v svojih odgovorih ime valjar.

Postavljanje spredi, zadi. Veli otrokom, da denejo roke na tisti del klopi, ki jim je bližji, na (čelo) prednji

del klopi; potem, da sežejo na zadnji del klopi (hrbet) — spredi, zadi; spredi zadi; spredi, zadi!

Vežbaj postavljanje krogle, kuba in valjarja spredi, zadi, na desno, na levo stran klopi in velevaj otrokom, da povedo, kje so predmeti.

Delovanje valjarja. Valjar se kota (trklja). Valjar stoji. Valjar drči. Sestavi in združi podane vaje, da razviješ delovanje krogline in kubovo, in porabi jih pri valjarju, da spraviš na dan sličnost in različnost delovanja pri valjarju in drugih modelih.

Naroči učencem, da prineso učitelju valjarje, ki se porabijo pri kaki drugi vaji!

Oblikovanje valjarja. Valjar stвориš, ako ob zakrivljeni ploskvi razvaljaš glino in z lahkim udarcem stвориš ravni ploskvi, konca. Pri oblikovanju se pokaže pogostokrat, da je valjar proti koncema prestisnen, kar popraviš, ako prideneš potrebno glino s prsti.

Razstavljanje, zidanje. Veli otrokom, da postavijo kub zadi na klop (klopino naslonilo), na kub pa valjar. Poprašaj tega ali onega, ali zna postaviti kub drugače in potem dodaj valjar. Reci jim, naj postavijo na klop valjar, na valjar pa kub. Ako stoji klop vodoravno, dodaj še kroglo! Pod. 3. a, b, c, d.

Pokaži učencem, na katere različne načine se je »zidalo« na prostoru, kjer morejo videti vsi.

Reci otrokom, naj si te načine ogledajo in povedo, kateri jim prija najbolj, in da sestavijo svoje modele tako, kakor jim je najbolj všeč.

Naj ti povedo učenci, kako so zidali s svojimi modeli in kaj so postavili spodaj (v znožju). Ako se doda krogla, poizvej, kateri model so dejali v sredo, katerega pa na vrh, in izvabi spoznanje, da na kroglo ne morejo zidati.

Novi izrazi. Ime: *Valjar.*

Postavljanje: *spredi, zadi.*

Razstavljanje: *na vrh, spodaj (vznožju), v sredo.*

II. poglavje.

Krogla, kub in valjar z ozirom na površje.

(Glej pod. 1.)

Modeli: krogla, kub in valjar na otroških klopeh; obširnejši modeli za učitelja.

I. Površje, okroglo.

Kaj je površje? Vzemi kroglo v levico in držeč jo med palcem in prsti veli otrokom, da drže kroglo isto-tako; obrni jo s palcem in prsti desne roke in reci otrokom, da obrnejo kroglo tudi tako okoli in okoli, čez in čez tako, da s prsti otipljejo kroglo povsodi.

Poprašaj jih, kaj delajo in katerega kroglinega dela se dotikajo.

Ponovi isto na kubu in na valjarju. Veli jim, naj otipljejo tudi znotranjo kubovo stran. Vprašaj jih, česa jim je mogoče dotakniti se. Povej jim, da je zvonanji strani kakega predmeta ime površje.

Vežbaj otroke v otipavanju kroglinega, kubovega, tablinega i. t. d. površja in poizveduj, česa so se dotikali.

Okroglo površje potipano. Mer: okoli in okoli, premo. Vežbaj prijemanje krogle, kar bo otrokom podalo vtis okroglosti. Veli učencem, naj vzamejo kroglo v jedno roko in stisnejo prste okoli nje, v obe roki in naj jo kotajo. Vprašaj tako, da se otroci spomnijo površja in izustijo okroglo površje.

Naj vlečejo otroci prst okoli krogle in ob klopi po dolgem, da si ugledajo vtis okroglosti in da se jim razvije ideja meri okoli in okoli ter premo.

Okroglo površje po vidu. Vse naše ideje o meri smo prvotno dobili po kretanju. Razviti je točke, da proti sebi obrneno stran moreš videti, od sebe obrneno strani pa ne.

Držeč kroglo pred se, tako, da jo je dobro videti, veli otrokom, da store isto in ti povedo, kaj vidijo. Naj ti pokažejo vse krogline površje, kretaje se s prstom po njej in ti pripovedujejo o površju. Vprašaj jih, kateri del površja morejo videti, katerega pa ne, in naj ti pokažejo tisti del, ki ga morejo videti, in tistega, ki ga ne morejo videti. Reci jim, naj obrnejo kroglo in skušajo videti več. Poprašaj jih zopet po tistem delu, katerega ne morejo videti, a po čem vedo, da je.

Naj ti poiščejo v prostoru stvari, ki so krogli podobne, naj mislijo na stvari krogli podobne, naj prinesejo jutri kaj, kar je podobno krogli.

Oblikovanje krogli podobnega predmeta. Pri tej vaji mora vsak otrok pred seboj imeti kak krogli podoben predmet kot model, da ga posnema. Večina otrok si lahko prinese kaj s seboj. Dobro pa je vendar, da je učitelj oskrbljen z nekaterimi jako priprostim predmeti — jabolki, orehi, oranžami, žogami i. t. d. Pri oblikovanju teh predmetov naj se napravi najprej krogla. Nepravilnosti predmetov naj se oblikujejo z rokami in prsti.

Razstavljanje, zidanje. Podaj vsakemu otroku četiri modele iz škatlje (za modele) izmed glinastih shranjenih modelov in krogel, kubov in valjarjev, ki so jih prinesli otroci v razred. (Pod. 4.)

Naj razstavijo te modele, kakor jim je drago. Poprašaj jih, kaj so sestavili. Dobodi tako neposiljene izraze kakor je mogoče. Otroci vidijo sličnosti, katerih ti ne zaslediš. Prizadevaj se učiti iz te vaje, kako vidijo otroci, ali gledajo na skupine ali na podrobnosti. Kaj takega bi vprašaje od otrok ne izvedel. Ta vaja torej, dasi je videti na prvi pogled gola igrača, je velike važnosti za učitelja.

Ko si izvedel, kaj so otroci napravili, poizvej kako so naredili.

Novi izrazi. Površje: *okroglo površje, proti tebi obrnena stran, od tebe obrnena stran.*

Mer: *okoli in okoli, premo.*

II. Površje, ravno (plano).

Ravno površje po tipu. Vodi učence, da primerjajo krogolino površje — površju klopinega vrha držič kroglo in pomikaje roko po klopi. Poprašaj jih, kako se občuti ta in oni predmet, — (okroglo, ravno [plano]).

Povej jim, da se imenuje površje, ki ga je čutiti ravnega, ravno površje. Vežbaj iskanje okroglih in planih površij in govorjenje o njih.

Naj ti pokažejo celo kubovo površje, potem tisti del ki je raven — še drugega, še drugega i. t. d. Ponavljaj to na valjarju!

Mer: od levice proti desnici, od desnice proti levici, od zadi naprej. Vadi gibanje, da se razvije mer od levice proti desnici, od desnice proti levici, od zadi naprej. Opomni najprej na okoli in okoli s tem, da veliš otrokom, kotati kroglo v rokah, gibati prste po njenem površju in govoriti o njej.

Naj položé svoje desnice na levo stran klopi in jo pomikajo proti desni zopet in zopet. Poprašaj jih, kaj so storili. Preobrni gibanje in rabi levico.

Podobna vaja naj se vrši z obema rokama od zadi naprej in poprašaj učence, kaj so storili.

Ravno površje po vidu. Podaj vaje in poprašaj, da spraviš v spomin ravno površje. Vadi s kubom na sličen način, kakor si vadil s kroglo, (okroglo površje po vidu), da pokažeš, da se proti sebi obrnjeni del vidi. Podajaje te vaje, drži kub najprej za ploskve, potem za robe, potem za vogle. Ne dajaj otrokom teh navodil, nego tirjaj, da drže kub, kakor ga vidijo držati te.

Te in pa tem odgovarjajoče vaje o »zakrivljenem površju po vidu«, ne imenuj golo ponavljanje »okroglega površja po vidu«. One vodijo otroke, da vidijo, kako se kažejo različna telesa očesu. Naj ti poiščejo otroci stvari v prostoru, ki so podobne krogli, naj mislijo na stvari, ki so kubu podobne, naj prineso kaj seboj, kar je slično kubu.

Oblikovanje kubu podobnega predmeta. Otroci naj oblikujejo glinastem kubu podoben predmet.

Škatlja, kosi sladkorja, črnilnik, košara i. t. d. je lahko model.

Razstavljanje. — **Kubi v jedni vrsti.** Govori o vrsti dečkov in deklic; pokliči nekatere, da se postavijo v jedno vrsto. Postavi jih najprej od desnice proti levici, potem od spredi nazaj. Daj vsakemu otroku tri modele — kube, ako je mogoče; ako pa ne, daj nekaterim valjarje, nekaterim pa krogle.

Veli otrokom, da razpostavijo modele v jedno vrsto v klop in jarček, kakor jim je všeč. Tu je prilika za veliko mnogovrstnost, vendar pa za večjo pri kubih in valjarjih, nego pri kroglah. Poprašaj otroke, kako so razstavili svoje modele — tik drugega, blizu poleg drugega, daleč vsak-sebi. Podaj vajo, kjer si pridobé po premikanju vrstino mer in poprašuj učence, da ti pripovedujejo o njej. Pod. 2.

Pokaži najboljšo razvrstitev! Ponovi vajo popraševaje po vrstah od zadi naprej. Tisti, ki imajo krogle, naj gredo k tabli in rišejo razvrstitve.

Novi izrazi. Površje: *ravno (plano).*

Mer: *od levice proti desnici, od desnice proti levici, od zadi naprej.*

Razvrstitev: *v jedni vrsti.*

III. Površje, okroglo, ravno, zakrivljeno.

Zakrivljeno površje po tipu. Vadi premikanje prstov po površju kroglinem, kubovem in valjarjevem in tako navajaj otroke, da primerjajo površja; istotako daj navodila za postavljanje teles (z nova pregledati postavljanje!) na levem in na desnem koncu in v sredi in tudi za postavljanje valjarja, da stoji.

Poprašaj otroke, da pogledajo, ali morejo obseči kroglo in koliko prstov morejo doseči s palcem. Veli, naj ti to pokažejo in povedo. Ponovi to glede na valjar!

Podaj vaje z ozirom na lego — postavlja je valjar v sredo klopinega vrha, polagaje ga in tako, da se trklja proti klopinem robu, polagaje ga tako, da se ne kota (valja) proti čelu. Dokler je valjar v tej legi, veli otrokom, da ga valjajo proti klopinemu čelu, ne da bi ga obrnili, in da ti o tem pripovedujejo.

Poberi valjar v tej legi, potem veli otrokom, da drže svoje valjarje na isti način in da ti pokažejo tisti del površja, po katerem se valjar kota. Reci jim, da pomičejo prste okoli tistega dela od spredi nazaj in potem po dolgem od levece proti desnici. Poprašaj jih, kako se pomičejo prsti. Naj poskusijo tako premikati prste po krogli.

Povej jim, da se pravi površju, ki je v jednomer zakrivljeno, v drugo pa premo, da je skrivljeno.

Vežbaj iskanje okroglih, ravnih in zakrivljenih površij in govorjenje o njih.

Mer od zgoraj navzdol. Vežbaj gibanje (premikanje) po krogli in po vrhu klopi, da se otroci spomnijo meri okoli in okoli, od levece proti desnici, od desnice proti levici, od zadi naprej, od spredi nazaj. Otroci ti naj pokažejo vrh in vznožje valjarjevo in postavijo valjar, da stoji v klopinem središču.

Veli jim, da se dotaknejo desne in leve valjarjeve strani zgoraj z obema rokama in da ju pomičejo do vznožja. Obsezi valjar zgoraj z obema rokama. Otroci naj storé kakor ti in pomičejo roki navzdol.

Poprašaj jih, v katero smer so pomikali roki, in tako izvabi od zgoraj navzdol (od vrha do znožja).

Zakrivljeno površje po vidu. Pokličí v spomin zakrivljeno površje. Podaj vaje z valjarjem podobne onim s kroglo in kubom, da se pokaže, da je proti tebi obrnena stran vidna, od te obrnena pa nevidna. Ko daješ vaje, drži valjar za plani ploskvi, za zakrivljeno ploskev

in za roba. Ne dajaj otrokom teh navodov za držanje, temveč velevaj jim, da drže valjar, kakor ga držiš ti.

Veli otrokom, da poiščejo stvari v prostoru, ki so podobne valjarju; naj mislijo na stvari, ki so podobne valjarju, in naj prineso kaj s seboj, kar je podobno valjarju.

Oblikovanje valjarju podobnega predmeta. Otroci naj oblikujejo predmet iz gline, ki je podoben valjarju.

Steklenica, vrč, ročka so predmeti, ki lahko služijo kakor vzorci.

Razstavljanje, jeden na vsaki strani. Vzemši drobno in večjo kroglo, poprašuj, da izvabiš izraza *majhen* in *večji*. Vzemj dve manjši krogli in jedno večjo za razstavljanje v vrsti in razpostavi jih v dve vrsti tako, da jih otroci lahko vidijo, jedno z večjim modelom na koncu vrste, drugo z večjim na sredi.¹⁾ Pod. 5.

Navedi nekoliko podobnih slučajev, katere otroci umejo, — oče, ki gre na sprehod z dvema otrokoma, mati pri mizi z dvema otrokoma, učitelj pri klopi z dvema otrokoma — in poprašuj, katero razvrstitev je najlepše videti.

Daj jedni polovici otrok valjar in dve krogli, drugi pa valjar in dva kuba in veli jim, da jih razstavlja v vrsto, kakor jim je všeč, v čedno vrsto, tikoma, ali blizu vkup ali daleč vsaksebi in opazi, koliko jih je postavilo večji model v sredo.

Naj ti povedo, kako so razpostavili modele.

Novi izrazi. Površje: *zakrivljeno*.

Postavljanje: *stoječ, ležeč*.

Mer: *od zgoraj navzdol*.

Velikost: *majhen, večji*.

Se pokaže več predmetov, kakor skleda, lonec i. t. d.

¹⁾ Tej vaji je namen, navesti otroke do somerja v razvrščevanju ali razstavljanju.

III. poglavje.

Krogla, kub in valjar z ozirom na ploskve.

(Pod. 1.)

Modeli: krogla, kub in valjar po otročjih klopeh, večji modeli za učitelja.

I. Ploskve po tipu in vidu.

Ploskev po tipu in vidu. Opozori na površje in vežbaj iskanje različnih delov površja kubovega in valjarjevega po premikanji prstov po površji po dolgem, dokler se ne premeni mer (na jedenkrat) hipoma. Poprašaj koliko delov ima površje krogolino — (jeden), koliko jih ima kubovo — (šest), koliko delov je na površji valjarjevem — (troje).

Vzemši v roko kub in doteknivši se vrha, vprašaj: »Kterega dela se dotikam?« Veli otrokom, naj se dotaknejo vrhov svojih kubov in premičejo svoje prste sem ter tje po vrhah. Povej jim, da je vrh del kubovega površja in da mu je ime ploskev. Veli jim, da poiščejo kako drugo — drugo — še drugo ploskev.

Poprašaj zopet, koliko delov ima krogolino, kubovo, površje. Poprašaj otroke, koliko ploskev je na krogli — (jedna), koliko na kubu — (šest), koliko pa na valjarji — (tri). Naj ti pokažajo ploskve vsakega telesa in govore o njih. Pod. 6., a, b.

Okrogle, zakrivljene in ravne ploskve. Pokličí otrokom v spomin okroglo, ravno, zakrivljeno.

Veli otrokom, da kotajo kroglo, ji poiščejo ploskev in povedo, kake vrste je — (okrogle); da puste drčati kub, da mu poiščejo ploskve in povedo, kake vrste so — — (ravne); da poiščejo druge ravne ploskve; da drže valjar med rokama kakor ti; da ga postavijo spredi na klop, da ga puste drčati, da povedo, kake vrste ploskve sta zgornja in spodnja — (ravni); da pograbiyo valjar in

povedo, kake vrste ploskev grabijo — (zakrivljeno) in da poiščejo druge zakrivljene ploskve.

Vidne ploskve; krogla in valjar. Na krogli zvršene vaje naj pokličejo v spomin njeno ploskev in del, kateri se vidi.

Naj držé otroci valjar p o koncu pred seboj v primerni daljavi in povedo, kakšno ploskev vidijo in kateri del na nji.

Ponovi¹⁾ na valjarju, ki ga držiš od levice proti desnici — na valjarju, ki ga držiš od spredi nazaj — na valjarju pokoncu, na desni nad glavo — na valjarju po koncu, pred seboj tik ob telesu.

Ponovi na pokončnem valjarju, ki ga držiš pred seboj nad očesom, in poprašaj, koliko ploskev je videti in katere na pokončnem valjarju, ki ga držiš pred seboj in sicer nad očesom.

Vprašaj, kako je videti ravne ploskve na različnih stališčih. Ne vplivaj nikar na odgovore!

Polaganje v glino. Razdeli kroglo ali valjarje med učence in pa glino. Raztlači kos gline in napravi tablico blizu pol palca debelo.

Poprašuj otroke o tistem delu krogline ploskve, ki je otroci ne morejo videti.

Reci jim, da hočeš temu kroglinemu delu, ki ga ni moči videti, napraviti ležišče in da naj opazujejo to počenjanje. Vtisni kroglo v glino in natlači s prsti gline okoli, da pokriva tisti del popolnoma, ki ga ne moreš videti. Vzemi kroglo ven in v glini bo videti natanko, kakšnega ležišča je treba temu kroglinemu delu.

Položi valjar na isti način v glino!

Veli otrokom, da položijo v glino ali kroglo — ali valjar. Ko so vzeli svoj model iz gline, reci jim, naj jo

¹⁾ Tej vaji je namen, da se navadijo učenci videti na predmetih „ogled“. Če otroci vidijo, da se ravne ploskve kažejo različne, ako se valjar drži po koncu pred očesom, od istih ploskev, ako se valjar drži vodoravno od spredi nazaj pred očesom, — je to dosti.

obrnejo in pogledajo, ali gre proti njim obrnjeni del ploskve v ležišče.¹⁾

Razstavljanje po narekovanju; nasproti, zasukano.
Drži pred sepoj kub sebi nasproti in veli otrokom, da drže svoje, kakor ti držiš svojega. Poprašaj jih, kateri kubov del vidijo — (ploskev, sprednjo stran) — in potem, kako drže svoj kub (nasproti).

S prsti leve roke zasukaj kubovo sprednjo ploskev na pol in poprašaj otroke, kaj si storil. Veli jim, da store, kakor si storil ti, in povedo, kaj so storili. Vežbaj postavljanje kubovo na različna mesta na klopi, da stoji zdaj nasproti, zdaj na pol zasukan na stran. (Glej pod. 3.)

Veli jim, da postavljajo po narekovanju. —

Na tej strani sedeči postavijo kub obrnen proti sebi, oni na drugi strani pa ga postavijo, da je napol od njih zasukan; na kub postavi valjar po koncu, na valjar pa kroglo (ako klop pripušča).

Naj ti otroci povedo, kako so postavili modele.

Pokaži jim, na koliko načinov se dasta postaviti valjar in kub drugi proti drugemu.

Novi izrazi. Ploskev: *okrogla ploskev, zakrivljena ploskev, ravna ploskev.*

Postavljanje: *po koncu.*

Razstavljanje: *nasproti, zasukano, drugo proti drugemu.*

II. Podobe ploskev.

(Pod. 8.)

Telesa: krogla, kub, valjar.

Deščice: 2 kroga, 2 kvadrata in 2 pravokotnika.

¹⁾ Ta vaja, kakor tudi vse druge, merijo na to, da bi podobe teles postale v duši bolj žive. Učiteljem je znano, da, kadar se prične risanje predmetov posebno v skupinah, prizadeva veliko nepriliko to, da učenci ne mislijo, da je treba pri risanju prostora, da se označijo tisti deli predmetov, ki so od njih oddaljeni in predstavljajo vedno dvoje teles, kakor da deloma zavzemata isti prostor.

Podobe okroglih in zakrivljenih ploskev. Vprašaj otroke, kaka telesa imajo. Poprašuj jih po kroglini ploskvi, — kateri del ploskve morejo videti, in reci jim da ti pokažejo s prsti po krogli, kako daleč okoli jo vidijo. Veli jim, da pomičejo prste po zraku, kakor so jih premikali po krogli, in stvore podobo v zraku. Govori o deščicah, ki so na klopi. Naj ti poiščejo deščico take podobe in povedo, kaj je. Izvabi okroglo kakor krogla, okroglo kakor krog.

Reci jim, naj drže valjar po koncu in ti pokažejo zakrivljeno ploskev in povedo, kateri del zakrivljene ploskve morejo videti. Veli jim, naj postavijo valjar na klop in pokažejo s prsti obeh rok, kako daleč vidijo točno na obeh straneh zakrivljeno ploskev.

Naj ti drže valjar v levici in načrtajo podobo s kazalcem desne roke. Naj začno spodaj na levi strani, naj se pomičejo navzgor do vrha, premo čez ravno ploskev po desni strani navzdol in čez podnožje do mesta, od koder so izšli. To naj ponové in potem potegnejo isto podobo po zraku.

Veli jim, da poiščejo podobo mej deščicami. Podaj besedo pravokotnik in vežbaj rabo te besede,

Reci jim, naj poiščejo deščico za ravno valjarjevo ploskev in položijo pred valjar. Pred krog naj postavijo pravokotnik.

Vadi otroke, da sestavljajo deščice drugo na drugo po podobah na koncu vsake vaje. Tako jih je lahko pobrati.

Podobe ravnih ploskev. Po vajah spomni na okroglo, ravno, zakrivljeno ploskev in veli otrokom, da pokažejo telesa, ki imajo ravne ploskve in da govore o njih.

Naj drže otroci kub poleg valjarja in si ogledajo njune ravne ploskve. Veli jim, da poiščejo deščice, ki so podobne ravni kubovi in valjarjevi ploskvi in da položé te deščice pred telesa, na kojih so.

Poprašuj ali kateri ve, kako podoba ima kubova ploskev — kako podobo ima deščica — kako je deščici ime.

Imena podob: krog, kvadrat, pravokotnik. Podavaj vaje v iskanju krogov, kvadratov in pravokotnikov na telesih, deščicah in predmetih okoli po sobi, da ti jih pokažejo in o njih pripovedujejo.¹⁾ (Pod. 8)

Vtiskanje ravnih ploskev. Da se pridobi vtis ravnih ploskev, razgladi se glina na tenko ploščico z rokama in prsti ali razvalja z valjarjem. Jedno in drugo ravnanje je koristno.

Pripravši ploščico pred razredom — vzemi kub in ga pritisni krepko v glino. Privzdigni kub, ne da bi ga prevrnil na drugo stran. Poprašaj otroke, kaj je po njihovem mnenju videti v glini?

Naj si naredo ploščico sami, vtisnejo ravne kubove in valjarjeve ploskve in povedo, kaj so storili.

Razstavljanje. Deščice. — 2 ali 4 razne podobe leže na klopi pred vsakim otrokom.

Razstavi na tablici prvi lik. (V pod. 8.)

Opozori, da je podoben plotovemu stebru ali podboju. Poprašaj otroke, ali znajo kaj narediti iz deščic? Ko so dodelali, jih poprašuj, kaj so naredili in kako so razložili svoje deščice.

* **Novi izrazi.** Modeli: *telesa, deščice.*

Oblika: *okroglo kakor krogla, okroglo kakor krog.*

Mer: *poprek.*

Podoba: *krog, kvadrat, pravokotnik.*

III. Ploskve kubove.

Telesa: *kub, valjar.*

Navpično, vodoravno. Vadi postavljanje valjarja da stoji, in podaj izraz navpično.

Poprašaj otroke, kaj bi storila krogla, če bi jo postavili na sredo vrh klopi. Veli jim, da vzamejo svoje tablice in jih položijo na klop. Reci jim, da privzdignejo

¹⁾ Podobo ploskev lahko razviješ s polo papirja za kvarte, iz katerega izrežeš podobe. Otroci lahko skoz izreze devajo svoje modele. Pod. 7.

tablico le nekoliko in ji poskušajo dati lego, da stoji krogla na tablici mirno. Podaj besedo vodoravno.

Vežbaj iskanje vodoravnih in navpičnih kubovih in valjarjevih ploskev. Vežbaj premikanje rok navpično navzdol in vodoravno od levece proti desnici in od zadej naprej.

Zgoraj, spodaj, levi, desni, spredi, zadi, nasproti.

Dotakni se kubovega vrha in vprašaj, katere ploskve si se dotaknil. Pokliči drugega za drugim, da potipajo različne ploskve, in ko se jih je nabrala mala skupina okoli kuba, poprašaj jih, katerih ploskev se dotikajo.

Slično vajo podaj tistim, ki sede.

Poprašaj otroke, katere ploskve so vodoravne (zgoraj in spodaj), katere pa navpične.

Ponovi to na valjarju.

Govori o nasprotnih straneh ceste, o tistih, ki stanujejo drug drugemu nasproti. Naj postavijo otroci valjar nasproti kubu na klop, potem naj poiščejo nasprotno ploskve na kubu in na valjarju in naj o njih govore.

Vidne ploskve. Vodi učence, da najdejo, držoč kub v različnih legah, koliko kubovih ploskev je primerno kubovi legi — vidnih.

I. lega. Kub naravnost nasproti — (1), pred očmi (2), nad glavo (3), spredi blizu (4), pred očmi, a pod očesno ravnino.

II. lega. Zasukan kub. — (1) spredi v očesni ravnini, (2) spredi pod očesno ravnino, (3) spredi nad očesno ravnino. (Pod. 9.)

Vprašaj otroke, kako ga je držati, da se vidi več kot troje ploskev.

Poprašaj jih, kako je videti ploskve. Nikar ne sili otrok, da bi videli, česar ne vidijo.

Vtiskanje kubovih ploskev. Veli otrokom, da razvaljajo glino v tenko ploščico in vtisnejo v njo kubove ploskve v redu, ki ti ga podaje slika v 10. podobi. 1 pomeni spodnjo ploskev, 2 in 3 levo in desno ploskev, 4 in

5 sprednjo in zadnjo ploskev, ki se vtisnejo zaporedoma, vrhovna ploskev se vtisne na 2, 3, 4 in 5.

Deščice: — 4 krogi, 4 kvadrati ali 4 pravokotniki za vsakega otroka.

Razstavljanje, deščice v jedni vrsti. Pokliči najprej otroke, da ti imenujejo deščice. Veli jim, da razstavijo deščice na klop v jedno vrsto. Vrste utegnejo ležati od levica proti desnici, ali od zadi naprej, utegnejo se dotikati druga druge ali pa ležati ne daleč vsaksebi. (Pod 12.)

Naj otroci povedo, v kakšno mer so položili deščice in kako.

Leg a: *navpična, vodoravna.*

Položaj: *nasproti.*

IV. poglavje.

Krogla, kub in valjar z ozirom na robe.

(Pod. 1.)

I. R o b.

Telesa: krogla, kub, valjar.

Robi po tipu in po vidu. Veli otrokom, da primejo kroglo, kub in valjar. Drži kub in valjar med rokama za robe in veli otrokom, da jih drže, kakor ti. Reci jim, naj pomičejo svoje prste po ploskvah kubovih in valjarjevih, dokler ne zadenejo na rob. Podaj ime rob in vežbaj iskanje robov.

Vrste robov. Veli otrokom, da pomičejo svoje prste po valjarjevih in po kubovih robih. Naj ti povedo, kake ste valjarjevi ploskvi, izmed katerih se stika zakrivljena z ravno. Podaj izraz zakrivljeni rob. Ponovi isto na kubu in izvabi izraz premi rob.

Vežbaj iskanje premih in zakrivljenih robov in govorjenje o njih.

Telesa: *kub in valjar.*

z roba iz papirja po 1 palec široka in 6 palcev dolga za otroke.

Vtiskanje robov v papir po modelih. Vzemi kos papirja, ki je tako širok kakor kub in šestkrat tako dolg. Postavi kub na konec papirja in zgeni papir po kubovem voglu, krepko s prsti pritiskaje po gubi ob robu. Ponovi to ob sledečih robih, da nastane v papirji 5 robov in 6 kvadratov.

Reci otrokom, naj store istotako in povedo kaj so storili.

Vzemi drug kos papirja in postavi valjar na konec. Pritisni okoli zakrivljenega roba krepko s prsti, kakor delajo otroci, kadar hočejo vtisniti kak denar. To ravnanje ponovi tolikokrat, kolikorkrat ti dopušča papir.

Naroči otrokom, da store previdno tudi tako in da povedó, kaj so storili. Naj vzamejo svoj papir seboj domov in izrežejo podobe, ki jih tvoré robi, in naj izrezane prineso v razred. Najboljše izdelke shrani za razstavljanje. Opomba. — Po nekih mestih so šolska oskrbništva omislila šolam za otroke škarje, izrezavali so se liki v šolah z dobrim vspehom. Kaže se, da otroci vidijo podobo bolje in najdejo netočnosti hitreje, če izrezavajo, kakor če rišejo obrise.

Oblikuje se krogla, — robov ni. Podaj otrokom nekoliko manjše kepice gline ko po navadi. Naroči, da naj vsak otrok napravi kroglo, kateri je ploskev okrogla, kolikor se da.

Poberi kroglice. Prederi vsako z žico, prej ko se strdi, in napeljaj jih na nit. Te napeljane kroglice se lahko obesijo na steno, kot izdelki razreda.

Deščice: — *po 2 kvadrata in po 2 pravokotnika otroku, — ako je mogoče po 4.*

Razstavljanje, — rob ob robu. Veli¹⁾ otrokom, da položijo dva kvadrata tako, da bo rob ob robu, dva vodoravna pravokotnika rob ob robu, dva navpična pravokotnika rob ob robu. Pod. 11.

¹⁾ Ta pouk navaja otroke k elementom stalnosti pri razstavljanju.

Povej otrokom, da hočeš sedaj nekaj iz deščice sestavljenega, kar bo prav močno — čemur ne bo videti, kakor da bi razpadlo — in da jih v to svrho hočeš razstaviti vogel ob vogel. Naj naredo, kar jim je drago, in povedo, kaj so napravili in ali njihovi pravokotniki stoje navpik ali vodoravno.

Novi izrazi. Rob: *zakrivljen, prem.*

Razstavljanje: *rob ob robu.*

II. zakrivljeni robi.

Svinčniki po klopch.

Držanje svinčnika. V vseh sledečih učnih urah vežbaj s *posebno* pozornostjo prosto gibanje »rok« in prstov, da razviješ otrokom gibkost in lehkost v porabi svinčnika.

Na držanje svinčnika pripravljajo otroke vaje, ki se vrše brez svinčnika. Potem naj primejo otroci svinčnik z levico blizu osti, kakor storiš ti, in ga položijo v desnico, ki ga naj drži na lahko, kakor ga držiš tudi ti. Drži svinčnik z desnico blizu tri palce nad ostjo¹⁾. Glej da drže svinčnike pravilno!

Gibanje po zakrivljenih robih. Telesa: *krogla, valjar.*

Deščica: *krog.*

Svinčnik na klopi.

Poklič i v spomin krog po vajah v gibanju okoli po krogli, po valjarjevem robu, po deščičinem robu in po zraku z obema rokama.

Vežbaj krožno gibanje na klopi brez svinčnika v obširni potezi. Sliki L in D v pod. 13. pomenita levo in desno roko. Oglej si prej tudi sliko (Pod. 14.)

Veli sedaj otrokom, da poprimejo svinčnike kakor v zadnji vaji. Pokaži jim, držeč svinčnik ti sam, kako mora svinčnik viseti (45° proti papirjevemu površju) in v

¹⁾ To držanje „na dolgo“ zajamči lahko držanje in lahke črte.

kako mer mora moleti neobrezani konec svinčnikov (naravnost proti desnici). (Pod. 14.)

Nariši na tablo krog v jedni potezi in veli otrokom, da si zapomnijo, kje si začel, kako si vlekel na okrog in da si skušal napraviti črto okroglo, kakor je obris kroglin, kakor je zakrivljeni rob valjarjev in deščičin. (Vežbanje podelj učitelju to spretnost.)

Veli jim, naj poskušajo krožno gibanje na klopi s svinčnikom v roki, ki pa se ne sme dotikati klopinega površja.

Risanje zakrivljenega roba. Otipavaje¹⁾ in opazovaje kroglo, kub in valjar v vseh prejšnjih vajah so si učenci pridobili bolj ali manj točen pojem o značilnostih oblike, o njihovih raznoličnostih glede na vid in o izboru pri razstavljanju.

Podajale so se jim prilike, izražati svoje ideje (nazore) o obliki z oblikovanjem, risanjem brez vodstva, gibanjem in jezikom. V tem položaju morajo se začeti vaje v risanju; od tega slučaja naprej mora se vaditi risanje kakor jedno izmed najvažnejših sredstev v izučevanje oblike in kakor najboljše sredstvo (v navadnem življenju) za izraževanje nazorov o oblikah. Pri vseh vajah v risanju skrbi, da imaš oblikin nazor prej ko rišeš obliko.

Predoči zakrivljen valjarjev rob kakor naslikan z zakrivljeno črto na sledeči način. Postavi valjar na škri-lasto tablico. Odreži rob, ki je nekoliko daljši, kot je valjarjev obod in zmoči ga. Pritisni ga okoli nižjega valjarjevega roba na tablico. Odstrani previdno valjar in rob ostane na tablici in ima podobo valjarjevega konca, ki sledi zakrivljenemu robu. Drži ga tako, da ga morejo videti vsi.

Nariši na tablo krog in naroči učencem, da si zapamtijo, kje si začel, kako si črtal naokrog in da si skušal napraviti ga tako okroglega, kakor je krogla. Ponovi to!

¹⁾ Najprej naj riše na tablo ves razred; ker se pa to da izvršiti le v malokateri šoli, so lekcije tukaj izdelane z ozirom na škri-lasto tablico ali papir.

Veli¹⁾ otrokom, da narišejo krog na svoje tablice in poizvej, kako so ga naslikali.

Robi po oblikovanju. Veli otrokom, da ti pripovedujejo o ploskvah in robih valjarjevih. Reci jim, naj izoblikujejo iz gline valjar in skušajo napraviti ploskve in robe jednake modelovim.

Razstavljanje, — skupina. Deščice. — 4 krogi, 4 kvadrati vsakemu otroku.

Ako je treba²⁾ popolniti število, razdeli tiste, ki so jih izrezali otroci.

Naroči otrokom, da položijo dva kroga rob ob rob, krog in kvadrat rob ob rob, dva kvadrata rob ob rob in povedo, koliko se dotikata drugi drugega. (Pod. 15.)

Veli jim, da sestavijo mično skupino iz deščic in pri tem porabijo ali četriri kroge ali četriri kvadrate; naj jih sestavijo, da se dotikajo drugi drugega, ali pa, da so nedaleč vsaksebi, kakor jim je drago. Veli jim, da dodado v sredi deščico ne tako, da bi bil rob ob robu drugih deščic, nego deščice naj se pomaknejo tako blizu vkup, da jih more središčna tablica nekoliko pokrivati in da je videti, kakor da bi vse deščice bili deli neke celote.

Novi izrazi. Črta: *sakrivljena črta.*

Razstavljanje: *pokrivajoč.*

III. Premi robi.

Leg, mer in postavljanje. Spomni na vodoravnico in navpičnico z gibanjem in polaganjem svinčnika vodoravno in postavljanjem navpično.

Veli otrokom, da poiščejo vodoravne in navpične robe kubove, da pomičejo po njih svoje prste in da po-

¹⁾ Ne kritikuj otrokom narisov, pusti jih, da delajo neposiljeno!

²⁾ Namen tej vaji, kakor tudi vajam v razstavljanju v sledečem oddelku je, vzbuditi otrokom v dušah željo, da bi sestavljali tako, da bi se nahajali bistveni lepotini elementi v razstavah — sila ali stalnost.

vedo, v kako mer teko (od levece proti desnici, od spredi nazaj, od zgoraj navzdol).

Reči jim, naj poiščejo zgornji, spodnji, levi in desni rob na sprednji kubovi strani, na tabli, na tablici ali papirju, ki se drži po koncu, na tablici in papirju ki leži na klopi.

Vežbaj vodoravno in navpično gibanje po zraku in po klopi.

Polaganja paličic. Paličice. — *(po 4 paličice jednake dolgosti otroku, nobednemu otroku paličic več ko jedne barve. Tablico ali papir.)*

Vzdigni svoj kub kvišku. Kazoč na sprednje robe vprašaj, kateri robi so (zgornji, spodnji, levi, desni).

Naj ti poiščejo otroci levo tabličino in papirjevo stran. Reči jim, naj vzamejo v desnico paličico in jo položijo na tablico ali na papir na levi strani za rob sprednje kubove strani (kaži nanj), drugo previdno za desni rob, še drugo za zgornji rob in drugo za spodnjega. (Pod. 16.) Glej na red, v katerem pridejo robi na vrsto. Poprašaj otroke, kako podobo vidijo¹⁾.

Vežbaj nekoliko trenutkov vodoravno in navpično gibanje po klopi s svinčnikom v roki. Svinčnik naj bi se držal nagnjen okoli trideset stopinj proti papirju in tako, da tvori prave kote s črto, ki jo je narisati. (Pod. 17, 18.) Slika na levi strani predočuje svinčnikovo lego za vodoravno črto; ona na desni strani pa za navpično.

Risanje po premih robih. Vežbaj vodoravno gibanje s svinčnikom v roki. Pri vsem vežbanju, kako je držati svinčnik, glej kako se drži svinčnik in kako se drži roka

¹⁾ Paličice se dačo tudi porabiti za pouk v barvah. Imej nekoliko kvadratov iz papirja, ki so plavi, rdeči in rmeni, kakoršne so tudi paličice. Vzdigni kvišku rmen kvadrat in veli tistim, ki imajo paličice te barve (ne rabi imena „rmen“ — namen vaji je, da otroci dobe barvini čut, ne pa ime), naj jih vzdignejo kvišku. Ponovi z rdečim in plavim kvadratom.)

in pa prsti. Ne pozabi, da se svinčnik mora držati na dolgo.

Ponovi polaganje paličic, kakor se je vršilo zadnji-krat, na levi strani tablice ali papirja.

Položivši kvadrat na levi polovici tablice ali papirja, veli otrokom, da narišejo na desno stran tablice ali papirja kvadrat v tistem redu, v katerem so bili položili paličice, začeniši z levo navpično. Izvabi črta, vodoravna črta, navpična črta.¹⁾

Oblikovanje robov. Otroci naj oblikujejo kub in pri tem skrbe, da bodo ploskve — kvadrati in njegovi robi premi, kakor jih ima model. Ostri premi robi se ne naredé s tem, da se izdelujejo robi, nego s tem, da se ploskve napravijo ravne.

Razstavljanje paličic. Paličice. — *po 4 štiri palce in po 4 dva palca dolge šibice (klinčke) vsakemu otroku.*

Otroci naj ti predstavljajo različne predmete (karkoli hočejo) z razstavljenimi palicami in povedo, kaj so napravili. (Pod. 19., 20.)

Pokaže se, da otroci rabijo svoje paličice ne le v sestavo premih robov, nego tudi v predočevanje predmetovih mej, zakrivljenih robov in presekov, kakor je videti na skledi spodaj.

Pod. 21., 22. Ta vaja bo učitelju podajala priliko, da sprevidi in spozna, kaj vidijo otroci. Otroci so, kakor je videti, popolnoma zadovoljni, ako predočijo zakrivljene robe zgoraj in spodaj na skledi s premicami.

Novi izrazi. Rob: *vodoravni rob; navpični rob; zgornji rob, spodnji rob.*

Črta: *prema črta, vodoravna črta, navpična črta.*

¹⁾ Ne kritikuj še narisov. Posreduj najprej neko stopinjo nezadostne spretnosti. Pusti grajanje, dokler se učenci niso bolje seznanili s svojim orodjem.

V. poglavje.

Krogla, kub in valjar z ozirom na vogle.

(Pod. 1.)

I. Vrsta voglov.

Zvunanja, znotranja ploskev. Telo: *kub*. Pod. 24.

Deščice: *kvadrat, pravokotnik*.

Vežbaj prijemanje in držanje za vogle. Naj primejo otroci kub z jedno roko, ga drže med rokama za ploskve, za robe, za vogle in pripovedujejo, kako je občutiti ploskve, kako robe in kako vogle.

Naj ti poiščejo na kubu in na deščicah vogle; vogli škatlje, ki stoji v sobinem kotu, so zvananji vogli, poišči zhotranje vogle škatlje, — pravimo jim znotranji vogli. Položi pest v kote kvadratove, pravokotnikove — položi svoj kub v kote tabličine ali papirjeve, ki so ploskvini koti.

Ploskvini koti stvorjeni s pregibanjem kvadratov.

Kub in 2 kvadrata iz papirja, dva palca velika.

Poizvej, koliko ploskvinih kotov ima sprednja kubova stran — koliko jih ima pa kvadrat. Povej otrokom da bi ti rad, da ti napravijo kote s pregibanjem.¹⁾

¹⁾ Ako se v šoli rabijo škarje, dobro bi bilo, ako se da otrokom prilika, da razrežejo jednega izmed kvadratov, ne da bi ga bili zgenili Rmeni, rdeči in višnjevci kvadrat, o katerem smo omenili višje, da se uporabiti tudi tukaj. Poprašuj otroke po imenih barv. Veli otrokom prvih dveh klopinih vrst, da ti poiščejo kaj rmenega (podobnega kvadratu, ki ga držiš kvišku) doma: papir, tkanino, usnje, nekaj, kar se da in sme razrezati — da izrežejo četiri tolike kvadrate, kolikoršen je ravno narejeni, in jih prineso v šolo.

Naroči bližnima dvema vrstama, da poiščejo kaj rdečega, izrežejo četiri kvadrate in jih prineso v šolo.

Reci ostalim učencem, da poiščejo kaj višnjevega, da iz tega izrežejo četiri kvadrate in jih prineso v šolo.

Ti pobarvani kvadrati bodo zopet tvarina za razstavljanje pri prihodnjih lekcijah, in učitelj jih dobi lahko, ako jih le želi. Barve so otrokom jako všeč.

Vzemi v roko kvadrat in pokaži otrokom, kako se pregene, ako se nasprotna roba zložita, da se dotičeta, po sredi; potem se razgene in zložita se ostala roba in napravi druga guba skozi sredo. (Pod. 23.) Veli otrokom, da poskusijo pregibati kvadrat. Veli jim, da ga razgenejo in povedo, koliko kvadratov imajo in koliko ploskvinih kotov šteje vsak kvadrat.

Naroči jim, da pregenejo kvadrat z nova in da pogladijo gubi prav trdo. Potem naj razgenejo kvadrat in ga raztrgajo po gubah.

Poprašaj jih, ali vedo bolji način, dobiti narazen kvadrate. Naj pregenejo kvadrat, ki meri dva palca, na četiri majhne kvadrate in si ogledajo, ali se ne da zgeniti bolje. Reci jim, naj vzame vsak svoj kvadrat domov, ga po gubah previdno razreže in da kvadrate prinese v šolo.

Polaganje in risanje ploskvinih kotov. Veli otrokom, da vlečejo s prsti po dveh kubovih robih, ki teko drugi proti drugemu, dokler se ne snidejo. Ponovi isto ravnanje na kvadratni deščici. Poprašaj, kje se (srečata) snideta roba in kako daleč gre rob mimo roba.

Ponovi vaje za risanje premih robov in veli otrokom, naj skušajo, da se njihove paličice in črte točno stikajo v kotih kakor robi kubovi in robi na kvadratni deščici.

Zgibanje znotranjega in zvanjega kota. *Kvadrat iz papirja za vsakega otroka.*¹⁾

Veli otrokom, da pregibljejo papir, kakor so storili, ko so zgibali ploskvine kote. Naroči jim, da gledajo na te. Prereži gubo proti kvadratnemu središču. Položi kvadrata, ki sta ob prerezani gubi, drugega za drugega, ali pa ju zlepi²⁾ in stori tako znotranji in zvu-

¹⁾ Po zimi se prigodi, da glina zmrzne. V takem slučaju se „izdelovanje“ v šoli lahko nadaljuje, ako se porabi papir.

²⁾ Posodica s klejem se da lahko od klopi do klopi. Vsak otrok pomoči konec mazinca v posodo in dobi dovolj lepiva, s katerim zlepi razrezana kvadrata in stori papirnat vzorec, na katerem so znotranji, zvanjani koti in ploskvini koti.

nanji kot. (Pod. 23.) Veli otrokom, da krepko pogladijo gubo in previdno pretrgajo do kvadratovega središča in potem kvadrata drže vkup na pravem mestu.

Veli jim, da ti pokažejo zvananji kot in pripovedujejo o njem — istotako znotranji kot in govoré o njem. Naj ti govoré o ostalih kotih.

Oblikovanje znotranjega kota. Ako se hoče porabiti glina, se lahko zvrši znotranji kot, ako se s prsti napravi površno znotranji kot, ki se dodela z gladko paličico.¹⁾

Razstavljanje, — krajevica. Pokaži otrokom krajevico (bordure) na predpasnikih, robcih, na stenskem papirju i. t. d. Opozori jih na ponavljanja in na obrobne črte.

Razdeli po štiri deščice (kvadrate) in po štiri paličice (dve dolgi in dve kratki) otroku.²⁾

Krajše paličice so namenjene podaljšavanju daljših, da obrobnice ne bodo prekratke. Veli otrokom, naj razložijo deščice tako, da jih bo lepo gledati, in naj porabijo paličice za obrobnice. (Pod. 25. a, b, 27.) Poprašaj jih, kako so razstavili deščice in paličice in poprašaj jih tudi, ako bi znali napraviti tako krajevico doma iz kvadratov in ozkih kosov, ki bi jih izrezali iz pobarvanega papirja in nalepili na papir. Tudi se dado prišiti z nitjo ali napraviti na kak drug način. Povej jim, kako se napravi lepivo iz moke in prigovarjaj jim, kakor veš in znaš, da ti prineso kaj od svojih izdelkov.

Naj otroci krajevico tudi narišejo, a ne podajaj navodil.

Novi izrazi. Koti (vogli): *zvananji znotranji ploskvini*.

Krajevica: *ponavljanje, obrobница*.

¹⁾ Slika 26. kaže priprosto dletice za otroška dela.

²⁾ Ako se je vaja v barvah, o kateri se je govorilo v opombi k neki prejšnji vaji, zvršila, bodo nekateri otroci imeli pobarvane kvadrate. Med te otroke razdeli paličice, ki se po barvi strinjajo s kvadrati, da bo cela razvrstitev v barvah. Po nekaterih šolah imajo otroci barve in čopiče in smejo svoje krajevico pobarvati, ko so jih razpostavili.

II. Brez voglov (kotov).

Krogla, valjar, krog. Telesa: *krogla, valjar.*

Deščice: *krog.*

Reci otrokom, naj vzamejo v roke kroglo, da pripovedujejo, kako jo je občutiti, da pripovedajo o njenem površju glede na ploskve, robe in kote (vogle): načrtaj podobo, pomikaje se okoli krogle in po zraku; poišči podobo med deščicami.

Veli jim, da ponavljajo to na valjarju in poiščejo podobo z ravnima ploskvama.

Otroci rišejo po zraku podobo krogline in valjarjevo z rokama.

Koti izrezani. Telesa: *kub, valjar.*

Deščice: *kvadrat, krog.*

Kos papirja — jeden palec širok, šest palcev dolg.

Reci otrokom, naj postavijo valjar na kub. Naj tudi položijo krog na kvadratno deščico. Poprašuj po kotih.

Veli otrokom, da pregibajo kos papirja na kubovem robu, kakor se je zahtevalo v vaji »vtiskanje robov« in tako zložijo šest kvadratov. Veli jim, da postavijo valjar v vsak krog in vtisnejo zakrivljen rob v papir, kakor se je velelo prej v isti vaji.¹⁾

Naj vzamejo papir domov, izrežejo kroge in jih prinese v šolo. To se lahko ponavlja doma, kjer vretence za niti nadomešča valjar.

Oblikovanje. Ako se zahtevajo izdelki iz gline, se stvari lahko predmet, podoben krogli ali valjarju.

Risanje krogle, valjarja ali kroga. Združi vaje za držanje svinčnika, gibanje za zakrivljen rob in risanje zakrivljenega roba. Načrtovanje zakrivljenega valjarjevega roba s pomočjo zmočenega roba se tu opusti. Na-

¹⁾ Ako imajo otroci škarje, bi bilo dobro, da poskušajo izrezavati kroge, ne da bi papir pregenili.

Prejšnja opomba glede na pobarvan papir, naj se porabi tudi tukaj.

riši dva kroga, jednega na levi tabličini ali papirjevi polovici, drugega pa na desni.

Če se krogi rišejo v jedni potezi po primernem vežbanju v gibanju, se ni bati, da bi se kazali vogli v narisanih krogih.

Poprašuj otroke po stvareh podobnih krogli in naroči jim, da ti prineso kaj krogli podobnega za vzorec, po katerem bi se pri sledečem pouku risalo.

Risanje kakega krogli podobnega stvora. Naj ti pripovedujejo otroci o krogli podobnih stvareh, ki so jih prinesli seboj — v čem so podobne krogli, v čem so od nje različne, (jabolka, slive, orehi i. t. d.).

Reci jim, da rišejo podobo predmetov, premikajoč se po predmetu, potem da napravijo sliko o njem, veliko, — ne manjše, ko tri palce v premeru.¹⁾

Razstavljanje, — krajevica. Razdeli med otroke po četiri deščice (kroge) in po četiri paličice (dve daljši dve krajši). (Pod. 28.) Ravnaš se lahko po prejšnjih navodih, podanih za razstavljanje.

III. Ploskvini koti.

Imenovanje ploskvinih kotov. Priredi vaje ob sprednji kubovi strani, da izvabiš imena kotov, zgornji levi, spodnji levi, zgornji desni, spodnji desni; isto vajo z ozirom na šolsko tablo, potem z ozirom na kote na tablici, na papirji, ki se drži po koncu, in na konec glede na kote na tablici ali na papirji, ki leži na klopi.

Zlaganje ploskvinih kotov; pravokotnik. Telo: *valjar*.

* Deščice: *krog, kvadrat, pravokotnik*.

Krajci papirja — jeden palec široki in šest palcev dolgi.

Podobo kubovo pojasnuj učencem (njegovo velikost in širokost), da jim veliš, naj vlečejo s prsti okoli po njem kakor v vajah o podobah okroglih in zakriviljenih ploskev. Ponovi podobo gibaje prst po zraku. Odberi

¹⁾ Po šolah, kjer imajo učenci barve in čopič, se izvrši ta vaja z barvami.

deščico, ki ima isto podobo in imenuj jo. Pravokotna deščica ti bodi vzorec in veli otrokom, da pregenejo papir na tri pravokotnike.

Naj vzamejo papir s seboj domov, izrežejo pravokotne kose, naj zložijo in izrežejo še tri druge in jih prineso v šolo.¹⁾

Oblikovanje ploskvinih kotov. Ako se zahteva vaja z glino, se lahko oblikuje glinast kub; pri tem je imenoma gledati na vogle.

Vežbaj imenovanje ploskvinih kotov, polagaje deščice v kote tablice ali papirja.

Polaganje ploskvinih kotov in risanje. Paličice. — šibice (*klince*) 4 palce dolge in šibice z palca dolge se dajo vsakemu otroku; šibice naj so le jedne barve.

Vadi polaganje šibic po pravokotni deščici po navodilih za polaganje šibic po kubu. (Pod. 28.)

Ko so otroci zložili iz šibic pravokotnik, naj ga narišejo na desni polovici tablice držeč se istega reda, ki se je podal za risanje kvadrata.

Razstavljanje; robi se ne smejo dotikati med seboj. Deščice. — 4 pravokotniki, 4 krogi, 4 pravokotniki.

Opomni otroke na skupine iz tablic, ki so jih napravili že v neki prejšni uri. Pokaži jim četiri kvadrate iz papirja, iz kakšnih želiš, da se sestavi skupina, sredi ti bodi krog iz papirja.

Reci jim, da bi rad trdno spojil kvadrate s krogom, da bi bilo lepo videti in bi lik ne razpal tako lahko. Deni nekoliko lepiva na kvadratni vogel (pod. 29. b) in od tu ga prenesi na krogov rob. Vzdigni krog kvišku in pokaži otrokom, da kvadrat odpade.

Vprašaj, ali zna kateri storiti, da bi kvadrat obvisel. Vprašaj, kaj je storiti, da drži krog kvadrate vkup. Sestavlja skupino povej, da se kvadrati ne smejo dotikati kot kota, ker bi bilo videti skupino, kakor da se hoče razsuti.

¹⁾ Vsi navodi o opombah k vajam o pregibanju se dajo porabiti tukaj.

Veli jim, naj stvarjajo skupine iz kvadratov ali iz krogov, na sredo pa naj položijo velik kvadrat, ki ga sestavijo iz dveh pravokotnikov. (Pod. 29. a, b.)

Novi izrazi. Postavljanje: *zgoraj na levi, spodaj na levi, zgoraj na desni, spodaj na desni.*

(Škatljica z barvami)

VI. poglavje.

Krogla, kub in valjar v pregledu.

Podoba 1. in podobi 30., 31.

I. po tipu.

Spoznavanje teles po tipu. Deni troje teles v robec. Pokliči pred se otroka in veli mu, da vzame jedno v roko, ga potiplje in vzdigne kvišku, ne da bi ga pogledal, in pove, kaj je? Ponovi isto počenjanje z drugimi otroci. Pokliči drugega otroka, veli mu, naj vzame v roko model, kojega potegne iz robca, naj ga obrača in opiše. Veli otrokom, ki sede po klopeh, naj vzdignejo tak model, kakoršen se opisuje. Poprašaj po njegovem imenu! Ponaumljaj! —

Površje, ploskve itd. Podajaj naglo zaporedoma vaje v prijemanju in v držanju in pretipaj vse vrste površij, ploskev, robov in kotov.

Vsporedne ploskve, robi. Veli otrokom, da pomikajo prste ob dveh bližajočih se robih druge proti drugim, dokler se ne snidejo na voglu. Potem naj se pomikajo zopet po nasprotnih robih in povedo, kako so se pomikali v vsakem slučaju. Podaj besedo **v s p o r e d n o** in vežbaj iskanje vspeorednih ploskev. Ponovi na robih.

Veli otrokom, da prineso s seboj kaj krogli, kubu ali valjarju podobnega, da so modeli pri rokah za prihodnjo vajo v oblikovanju.

Oblikovanje. Naroči otrokom, da izoblikujejo nekaj krogli, kubu ali valjarju podobnega. Pokaže se jim škatlja, vretence ali kaj jednakega.

Zidanje. Reci otrokom, da zidajo (sestavljajo), kar jim je ljubo, da pripovedujejo, kaj so sezidali in kako so to sezidali.

II. po tipu in vidu.

Imenovanje teles, ploskev, robov, ki se vzdignejo kvišku. Reci jednomu otroku, da vzdigne kvišku kako telo, drugemu pa, da je imenuje. Veli jednomu, da pokaže kako ploskev, drugemu, da pove, kakšna je (okrogla, zakrivljena, ravna.) Jeden naj pokaže na ploskev, drugi ji naj pove ime (vrh, osnovna ploskev, leva, desna stran, sprednja, zadnja). Jeden naj pokaže na ploskev, drugi ji določi lego (vodoravna, navpična). Ta naj pokaže na ploskev, oni pa pove njeno mer (od levice proti desnici, od spredi nazaj, od zgoraj navzdol).

Isto se vežba na robih (dodajaje vsporedne in nasprotne robe). Isto tudi na voglih (kotih) (zgornji, levi, spodnji, levi itd.).

Pogled na različne lege. Podaj otrokom vaje v držanji krogle, kuba in valjarja v različnih legah in naj pripovedujejo, katere ploskve vidijo in kake so videti. (Pod. 32., 33.)

Zgornje lice, sprednje lice. Telesa: *krogla, kub, valjar.*

Deščice: *3 krogi, 2 kvadrata, 1 pravokotnik.*

Govori o lici kraja, ki ti ga kaže pogled iz okna, o lepem razgledu, ki vam je kazal lepo lice kraja, o razgledu iz sobe. Poprašaj, kako lice jim kaže soba (znotranje lice, lice šolske sobe).

Naroči otrokom, naj drže kroglo spredi na klopi in gledajo naravnost na kroglin vrh. Naj ti povedo, kako lice jim kaže krogla (zgornje lice). Izvabi na podoben način tudi sprednje lice. Naj ti poiščejo deščice, katere kažejo podobo zgornjega in sprednjega lica in položi jih, kakor ti kaže slika višje.

Ponovi isto na kubu in na valjarju.

Veli otrokom, da postavijo kub zadi na klop in ravno pred se; poprašaj jih, kakšne ploskve vidijo in kako je ploskvam lice.¹⁾

Zidanje in vidnost. Veli jim, da na kub postavijo valjar; poprašaj jih, katere valjarjeve ploskve vidijo in kako je videti ploskve.

Naj postavijo na valjar kroglo; vprašaj, kateri del ploskve se vidi in kako se to vidi.

Poprašaj jih, kateri del zgornje ploskve valjarjeve ne morejo videti zdaj, ko je na nji krogla. Poizvej, kateri del zgornje ploskve kubove ne morejo videti zdaj, ko je na nji valjar. Vprašaj, kateri kubov del morejo videti. (Pod. 33.)

Deščice, skupina. Deščice: 4 krogi, 4 kvadrati, 4 pravokotniki.

Vsak otrok naj zloži dve skupini, ki imate v sredi deščico, ki moli čez deščice okoli središča.

Kdor zna narisati svojo razstavo na tablico, naj to stori.

III. P o r i s a n j u.

Ne rabi pri tej vrsti vaj modelov, izjemoma za razstavljanje.

Krog, valjar. Poprašuj učence, da ti pripovedujejo o krogli in valjarju.

Podajaj vaje v krožnem gibanju s svinčnikom v roki.

Naroči jim, da ti narišejo na levo stran papirja ali tablice sliko obširne krogle, na desno stran pa sliko kega krogli podobnega predmeta, kojega se spominjajo, in napravijo veliko sliko. Ti narisi naj nimajo menj ko tri palce v premeru in se morajo stvoriti prosto. Glej zelo na to, da prigovarjaš k prostosti in krepíš lastno delavnost v risanju. Poprašuj otroke, kaj so narisali, in vspodbujaj jih, zanimaje se za to, kar so napravili.

¹⁾ Nikar ne pričakuj, da otroci vidijo kako primičnost črt. Ako kažejo, da na vrhu ne vidijo čelu jednakega lica, to je dosti.

Kub. Reci otrokom, naj povedo vse, kar vedo o kubu. Potem jih poprašaj, kaj je kubu podobno.

Vežbaj vodoravno in navpično gibanje s svinčnikom v roki!

Veli jim, da narišejo na levo stran papirja ali tablice sprednjo ploskev obširnega kuba, na desno stran papirja ali tablice pa nekaj, kar je kubu podobno.

Ne misli si, da bi ta naris prizadeval težave; skušaj, da bo naris prost, neprisiljen, pristen izraz oblike v otroški duši.

Zgornje lice, sprednje lice. Reci otrokom, naj si mislijo, da imajo krogle v rokah. Naj ti povedo, če pogledajo prav na svoje krogle, kaka bo podoba zgornjemu licu, kaka pa sprednjemu, ako drže kroglo daleč od sebe. Na isti način opomni otroke na zgornje in na sprednje lice valjarjevo. Veli jim, da položijo papir ali tablice tako, da leže kratke strani s sprednjo stranjo klopi vsporedno, in da narišejo na zgornji del tablice zgornje lice obširnega valjarja, pod njega pa sprednje lice istega valjarja.

Vadi tako, da storiš podobo telesa v duši bolj živo, prej ko zahtevaš, da jo narišejo.

Risanje skupine teles. Opozori otroke, naj poslušajo, kaj hočeš zgraditi. Opiši jim sestavljena telesa in veli jim, da narišejo sliko, ki kaže, kaj si mislijo po njihovem mnenju.

Ne kritikuj narisov, nego preišluj jih skrbno, kaj ti o otrocih naznanjajo.

Deščice, paličice, krajevce. Četiri deščice vsake podobe in paličice za obrobnice. Vsak otrok naj sestavi dve krajevici ali tri. Vsi, ki znajo, naj rišejo svoje krajevce na šolsko tablo.

Delovanje.

Pod 34. predstavlja:

- | | | |
|---------------|--------------|--------------|
| a) Stanje. | b) Plesanje. | c) Padanje. |
| d) Hoja. | e) Tek. | f) Dirjanje. |
| g) Napadanje. | h) Prošenje. | i) Sedenje. |

Te majhne podobice predočujejo različna delovanja po spremenjenih kostnjakovih črtah. Ti liki se dajo napraviti iz šibic in namočenega graha. To otroke vodi, da gledajo na obliko in na delovanje, ki se da izobraziti po risanju.

II. Prvo začetniško leto.

Druga polovica.

Modelom, ki so se rabili v prvi polovici leta, se dodajo še sledeči:

Telesa: Polukrogla, kvadratna prizma, tristranična prizma.

Deščice: Polukrog, pravokotnik, trikotnik.

Paličice: 1 do 5 palcev dolge.

Občna navodila.

Loti se zdaj polukrogle, kvadratne prizme in trirobne prizme. Seznaní otroke ž njihovo obliko, kako jih je videti in z miščinimi načini v razstavljanju po vajah podobnih onim s kroglo, kubom in valjarjem, ki so se podajale v prejšnjih poglavjih. Vaje naj obsegajo vežbanje v rabljenju izrazov o legi, postavljanju in meri, ki so se podali do sedaj. Pred vsako vajo v risanju uri gibanje in držanje svinčnika. Zahtevaj obširne narise, črte naj bodo v obče četrí palce dolge.

Vaje za pridobivanje obličinih idej (nazorov) po tipu in po miščinem čutu (držanje, prijemanje, kotanje itd.) se vrše zdaj že bolj hitro, in več časa se lahko porabi za izražanje nazorov o oblikah po risanju. Vestno ogledovanje vzorcev v raznih legah se mora nadaljevati in redne vaje v »izdelovanju« po oblikovanju v glino ali zgibanju papirja se morajo podajati.

Načrt dela za drugo poluletje sledi. Tisti učitelji, ki so trud prvega poluletja vestno premišljevali, bodo lahko nadaljevali v istem duhu. Otroci si naj pridobivajo

svoje nazore o oblikah najprej po modelih, in daje se naj jim pogum, da izražajo svoje nazore s prostodušnostjo. Ne preprečavaj učencem pristnega izražanja pri izdelovanju, risanju ali govorjenju; sproti premišljaj vsak izraz s pozornim uvaževanjem.

I. poglavje.

Polukrogla, kvadratna prizma in trirobna prizma z ozirom na celoto, na površje in ploskve.

I. Polukrogla.

Površje ploskve. Telesa: *krogla, polukrogla*.

Vodi otroke v držanju, prijemanju, kotanju in s prejemanjem prstov po vzorcih k pripovedovanju o »polovici krogle«, njenem delovanju, njenem površju in o njenih ploskvah, okrogli in ravni. Podaj ime polukrogla in vežbaj o njegovi rabi.

Ravnaj se po metodi I, II. in III. poglavja gledé na kroglo, kub in valjar kot celote; glede na krogline, kubovo in valjarjevo površje; gledé na krogline, kubove in valjarjeve ploskve.

Polukrogla vsled razpolovljenja. Veli otrokom, da izoblikujejo iz gline kroglo. Preskrbi otrokom močnega sukanca okoli 2 *dm* in veli jim, da svojo kroglo razdele na jednaka dela, da jo razpolovijo.

Vidnost ploskev. Reci otrokom, da drže kroglo in polukroglo v različnih legah in povedo, katere ploskve vidijo in kako jih je videti.

Telesa: *polukrogla*.

Deščice: *krog, kvadrat, polukrog*.

Risanje, zgornje lice, spodnje lice. Otroci naj ti povedo podobo zgornjega lica (krog), podobo spodnjega lica (krog) in poiščejo deščice iste podobe. Reci jim, da ti pokažejo podobo narisano po zraku.

Veli jim, da položijo svoj papir ali svoje tablice, da bodo ležale od levice proti desnici. Naj ti pokažejo po-

dobo zgornjega lica, narisavši obširno sliko na levi polovici tabličini, sl. 1: spodnje lice napravivši obširen naris, risaje na desno polovico tablice, sl. 2. (Pod. 35.) Prej, ko začno risati, naj pomikajo svinčnike nad površjem, ne da bi se ga dotikali, dva- ali trikrat, da si dobé pravo gibanje in držanje svinčnika. Navod, kako je držati svinčnik, smo že čitali.

Razstavljanje, — krajevica. Modeli: *krogi in paličice.*

Veli otrokom, da sestavijo iz krogov krajevico pri čemur porabijo paličice kakor obrobnice. Potem naj narišejo pa krajevico.

Novi izrazi. Telo: *polukrogla.*

Velikost: *jednaka.*

Deljenje: *razpoloviti, polovica.*

Stavljenje: *leva polovica, desna polovica.*

Lice: *spodnje lice.*

II. kvadratna prizma.

Površje in ploskve. Telesa: *valjar, kvadratna prizma.*

Vodi otroke po vajah v prijemanju, postavljanju, premikanju in v pomikanju prstov po modelih, da ti govoré o njihovem delovanju, površju in njihovih ploskvah (ravnih in zakrivljenih) in o številu in podobi ploskev. Podaj ime kvadratna prizma.

Oblikovanje in razpolavljanje kuba. Naroči otrokom, da izoblikujejo glinast kub. Naj razpolovijo kub z močnim sukancem od levece proti desnici, potem od spredi nazaj in tako stvore štiri kvadratne prizme.

Prizma o različnih legah. Veli otrokom, da drže svoje modele v različnih legah in povedo, katere ploskve vidijo in kako jih je videti.

Telesa: *valjar, kvadratna prizma.*

Risanje zgornje ploskve valjarjeve in kvadratne prizme. Deščice: *krog, polukrog, kvadrat, pravokotnik.*

Veli otrokom, da povedo podobo zgornje ploskve navpičnega valjarja in navpične kvadratne prizme in poiščejo take deščice. Naj ti pokažejo podobo narisaje obširno zgornjo ploskev valjarjevo na levi polovici papirja pod. 37. (sl. 1.) in zgornjo ploskev kvadratne prizme na desni (sl. 2.). Pomni, kako se drži svinčnik!

Razstavljanje, — krajevica. Modeli: *krogi, kvadrati in paličice (klini)*.

Veli otrokom, da sestavijo krajevico, polagaje kroge in kvadrate menjavaje paličice pa porabijo za obrobnice. (Pod. 38.)

Novi izrazi. Telo: *kvadratna prizma*.

Razstavljanje: *menjavaje*.

III. trirobna prizma.

Površne ploskve. Telesa: *kvadratna prizma, trirobna prizma*.

Vežbaj otipavanje modelov in poprašuj otroke v delovanju, površju in ploskvah — (ravne). Postavi modele po koncu in povej, koliko ploskev je navpičnih, koliko vodoravnih in kaka je podoba navpičnim ploskvam. Podaj ime trirobna prizma.

Izoblikuj in razpolovi kvadratno prizmo. Naroči otrokom, da napravijo iz gline kvadratno prizmo. Veli jim, da položijo močno nit na zgornjo ploskev od bližnjega levega vogla do oddaljenega desnega in razpolovijo kvadratno prizmo in tako stvoré dve trirobni prizmi.

Vidne ploskve. Reci otrokom, naj drže modele v različnih legah in pripovedujejo, katere ploskve vidijo, in kako jih je videti.

Telesa: *kvadratna prizma, trirobna prizma*.

Deščice: *kvadrat, trikotnik, pravokotnik*.

Risanje zgornjih ploskev. Naj ti otroci poiščejo deščice za zgornje ploskve obeh prizem. Naj preštejejo stranice obeh deščic. (Pod. 39.) Podaj ime trikotnik.

Naroči jim, da ti predočijo podobo zgornjih ploskev obeh prizem z narisom.

Razstavljanje, — krajevica. Deščice: *trikotniki*.

Paličice; 2 in 3 palce dolge za trikotnike, daljše za obrobnice.

Veli otrokom, naj sestavijo krajevico iz trikotnikov, ki jo bo po njihovem mnenju lepo videti. Potem naj ponovijo delo, a namesto trikotnih deščic polagajo paličice; v krajevici, iz paličic sestavljeni, bodo najbrž trikotniki nekoliko večji. (Pod. 40)

Novi izrazi. Telo: *triobna prizma*.

Deščica: *trikotnik*.

Razdalja: *bližje, dalje*.

II. poglavje.

Modeli: Polukrogla, kvadratna prizma z ozirom na ploskve.

I. Polukrogla.

Spomin na razpolovljeno kroglo. Pokaži otrokom polukroglo; vodi jih, da se spomnijo razpolavljanja glinaste krogle. Veli jim, da pokažejo v obširnem narisu kroglo, kakoršna je bila, predno se je razpolovila (sl. 1.), in pa kroglo, ki ima na sebi znamenje razpolavljanja (sl. 2.) pod. 41.

Oblikovanje polukrogle. Telo: *polukrogla*.

Veli otrokom, da izoblikujejo polukroglo. To se mora nekoliko napraviti s prsti.

Videti okroglo ploskev. Telo: *polukrogla*.

Deščica: *polukrog*.

Naj ti povedo otroci, kako podobo ima ravna ploskev. Veli jim, da drže polukroglo pred očmi daleč od sebe in povedo, kateri del zakrivljene ploskve vidijo. Naj ti pokažejo njeno podobo pomikaje se po polukrogli in po zraku. Naj ti pokažejo deščico, ki ima to podobo. Podaj ime polukrog.

Zgornje lice, sprednje lice. Telo: *polukrogla*.

Veli otrokom, da si položijo papir ali svoje tablice, da bodo ležale odspredi nazaj. V *zgornjo polovico* naj narišejo zgornje lice okroglaste ploskve, v *spodnjo polovico* pa sprednje lice (sl. 3.) pod. 41.

Razstavljanje. Modeli: *vse deščice*.

Otroci naj polagajo deščice, da uprizorijo predmete in povedo, kakšne predmete so napravili.

Novi izrazi. Deščica: *polukrog*.

Postavljanje: *zgornja polovica, spodnja polovica*.

II. kvadratna prizma.

Spomin na razpolavljanje kuba. Pokaži otrokom kvadratno prizmo; vodi jih, da se spomnijo razpolavljanja glinastega kuba, in kaj so stvorili, razpolovivši ga. Veli jim, da ti pokažejo, kako se je razpolovil kub, narisavši obširno na levo polovico tablice zgornjo ploskev kubovo, prej ko se je razpolovil (sl. 1), na desno polovico pa njegovo zgornjo ploskev, potem ko se je razpolovil (sl. 2). (Pod. 39.)

Oblikovanje kvadratne prizme. Telo: *kvadratna prizma*.

Naroči otrokom, naj izoblikujejo kvadratno prizmo začeni z valjarjem. Naj udarijo z valjarjem na nasprotnih straneh, da stvore ravne ploskve kvadratne prizme. Reci jim, naj položijo nit ali pa žico od oddaljenega desnega vogla zgornje ploskve proti bližnjemu levemu voglu in razpolovijo prizmo ter tako stvore dve trirobnici prizmi.

Risanje pravokotnika. Veli otrokom, da postavijo prizmo po koncu na klop.

Naj položijo na klop pred prizmo deščico, ki predočuje njeno sprednje lice; drugo deščico poleg prve, toda ne, da bi se je dotikala, da predočuje postransko lice prizmino.

Naj narišejo na svoje tablice sprednje in postransko prizmično lice v obširni meri. (Pod. 45., II., III.)

Razstavljanje, — grajenje. Deščice: *kvadrat, pravokotnik.*

Telesa: *kub, kvadratna prizma.*

Veli otrokom, da iz kuba in kvadratne prizme, ki stojita ploskev proti ploskvi, uprizorijo kak predmet in povedo, kak predmet so zgradili. Naj ti narišejo sprednje lice predmeta, ki so ga sestavili! (Pod. 43.)

Nov izraz. Lice: *postransko lice.*

III. trirobna prizma.

Spomin na razpolovljeno kvadratno prizmo. Pokaži otrokom trirobno prizmo; poizvej njeno ime. Vodi otroke, da jim spraviš v spomin oblikovanje in razpolavljanje kvadratne prizme na dve trirobni. Vprašaj jih, da ti povedo, kako se je razpolovila zgornja ploskev kvadratne prizme (pod. 45., I.) Prej ko rišejo razpolovnico, naj se vežbajo svinčnik primerno držeč v kretanju.

Oblikovanje trirobne prizme. Telo: *trirobna prizma.*

Otroci naj oblikujejo trirobno prizmo tako, da napravijo najprej valjar. Na treh straneh naj udarijo z valjarjem po ploskvi, da stvoré trirobno prizmo.

Navpične, vodoravne, poševne ploskve. Telesa: *kvadratna prizma, trirobna prizma.*

Veli otrokom, da položijo obe prizmi na klop tako, da leže od zadi naprej. Vodi jih, da ju stavijo v nasprotje glede na mer pravokotniških ploskev — kvadratna prizma ima namreč dve navpični in dve vodoravni pravokotniški ploskvi, trirobna pa tri pravokotniške, jedno navpično, jedno vodoravno, jedno pa, ki visi, poševno ploskev. Podaj izraz poševen in vežbaj njegovo uporabo.

Telo: *trirobna prizma.*

Podoba ploskev. Deščice: *2 oska pravokotnika, širok pravokotnik, kvadrat, 2 trikotnika.*

Naroči otrokom, naj postavijo prizmo navpik, poiščejo deščice za pravokotne ploskve prizmine in jih razložijo

stran ob stran. Izvabi o z e k , š i r o k . Naj položijo tudi deščice za vrh in osnovno ploskev, kakor je videti iz pod 44.

Reci jim, da narišejo ozki pravokotnik na levo polovico tablice ali papirja, širokega pa na desno. Narisi naj bodo obširni, kolikor pripušča prostor. Pod. 45. (II. in III.)

Razstavljanje, — grajenje. Telesa: *kvadratna prizma, trirobna prizma.*

S temi modeli naj otroci gradijo, kakor jim velewa sree in naj pripovedujejo, kaj so zgradili. Naj ti narišejo končno lice tega, kar so zgradili!

Tem podobne so gobe. (Pod. 46.)

III. poglavje.

Modeli: Polukrogla, kvadratna prizma, trirobna prizma z ozirom na robe.

I. Polukrogla.

Zakrivljeni robi. Telesa: *polukrogla, kub.*

Reci otrokom, naj postavijo polukroglo na kub in si to ogledajo od zgoraj. Naj ti povedo, kaj je zgornje lice. Naj ti tudi pokažejo, kaj je zgornje lice in narišejo obširno, kar so videli (sl. I pod. 47.).

Vprašaj, komu je polukrogla podobna. Naroči otrokom, da si za prihodnji pouk vsaki prinese s seboj jabolko.

Oblikovanje predmeta. Razreži prinešena jabolka na polovico in daj vsakemu otroku pol jabolka za vzorec. Vodi jih, da imenomoma ne prezrejo roba polujabolka in veli jim, naj izobličijo polujabolko.

Risanje predmeta. Otroci naj postavijo polujabolko pred se, kakor je videti v pod. 47 sl. II. Naj črtajo rob s prstom, uvažuj pecelj in da jednega presekovnega dela, ki je polovica jabolka, ni videti. Potem naj otroci napravijo obširen naris polujabolka in ne pozabijo pri tem sredice in pešk.

Zakrivljene robe je videti, kakor da bi bili premi.
Telesa: *polukrogla, kub.*

Veli otrokom, da postavijo polukroglo narobe na kub. Reci jim, naj vzamejo kub v desno roko, polukroglo pa drže pri miru z levico in privzdignejo vse vkup v očesno ravnino. Poprašaj, čemu so modeli podobni — (skledici, kupici na stojalu). Naroči otrokom, naj narišejo sprednje lice (sl. III.) pod. 47.

Razstavljanje — četveropero. Deščice: 2 kvadrata, 4 polukroge, vsakemu obeh velikostij.

Otroci naj razstavijo po štiri polukroge okoli kvadrata v dve skupini in jih razložijo tako, da bo prem rob ob premem robu. Podaj ime četveroperesce. Naroči vsem, da narišejo prvo skupino risaje najprej kvadrat, potem pa naj dostavijo polukroge. (Pod. 48.)

Novi izrazi. Lega: *narobe*.

Razstavljanje: *četveroperesce*.

II. kvadratna prizma.

Robi kuba in kvadratne prizme. Telesa: *kub, kvadratna prizma*.

Deščice: *pravokotnik, 2 kvadrata*.

Veli otrokom, da postavijo kvadratno prizmo in kub pokoncu, da bode stala ploskev ob ploskvi, pa se druga ne dotikala druge. Vodi jih, da primerjajo kubove robe prizminim glede na lego, mer in dolgot. Izvabi pojem dolgi in kratki robi. Rabi deščice kakor tudi telesa. Naj ti narišejo sprednje lice kvadratne prizme in kuba. (Pod. 49.)

Poizvedaj, kaj je podobno kvadratni prizmi in kaj bi mogli kvadratni prizmi podobnega prinesiti seboj za prihodnji pouk.

Oblikovanje kakega predmeta. Naj ti otroci oblikujejo iz gline predmet, ki je podoben kvadratni prizmi. Škatljica, shramba za igrače, pokrit jerbašček — so primerni predmeti.

Dolgot robov. Telesa: *kub, kvadratna prizma*.

Deščice: *kvadrat, pravokotnik*.

Šibice: 2 *jedenpalčne*, 3 *dvopalčne*, 2 *četiripalčne šibice*.

Uči otroke — jeden, dva in štiri palce s pomočjo šibic in vzorcev. Naj zložijo sprednje lice kvadratne prizme — vodoravno od leve proti desni iz dva in štiri palcev dolgih paličic in naj ga razpolovijo s paličico po sredi na dva kvadrata. Veli jim, da to narišejo. (Pod. 50.)

Polaganje sprednjega lica. Telesa: *kub*, *kvadratna prizma*.

Šibice: 5 *dvopalčnih*, 2 *četiripalčne*.¹⁾

Vzdigni dve deščici, kakoršne vidiš v sliki. Povej otrokom, da deščice predočujejo sprednje lice kuba in kvadratne prizme. (Pod. 49.) Veli jim, da postavijo modele tako. Naj položijo šibice kot robe, ki jih vidijo na sprednjem licu modelov. Naj narišejo to sprednje lice in črte napravijo tako dolge, kakor so šibice.

Razstavljanje, — podolgovato četveroperesce. Deščice: *pravokotnik*, 4 *polukrogi*.

(Pod. 52.) Otroci naj zložijo podolgovato četveroperesce in je narišejo, pravokotnik se nariše štiri palce dolg

Novi izrazi. Dolgost: *dolg rob*, *kratek rob*; *jeden palec*, *dva palca*, *štiri palce*.

III. Trirobna prizma.

Poševni rob. Telesa: *kvadratna prizma*, *trirobna prizma*.

Otroci naj položijo prizmi vodoravno od spredi nazaj — drugo poleg druge, ne da bi se dotikali. Naj primerjajo med seboj robe obeh prizem. Premikajoč se po robih določiš jim mer. Podaj izraz *poševni rob*!

Oblikovanje. Modeli: *trirobna prizma*, *šibica jeden palec dolga*.

Otroci naj stvore iz gline trirobno prizmo in zaznamujejo palce na vsakem dolgem robu.

Polaganje šibic in risanje. Šibice: 4 *četiripalčne*, 2 *petpalčne*.

¹⁾ To se da zložiti iz 3 dvopalčnih in 3 četiripalčnih šibic.

Drži pred otroci trirobno prizmo kvišku tako, da jim je konec pred očmi kakor v 1. sl. Reci jim, da zložijo iz paličic robe, ki jih vidijo. Zasukaj prizmo, da bo konec videti kakor v 2. sliki. (Pod. 55.) Naj ti zložijo robe iz paličic. Veli jim, da ti narišejo končni lici. Vežbaj gibanje in držanje svinčnika in ne preziraj svinčnikove meri. (Pod. 53. in 54.)

Deščice in risanje. Deščice: *kvadrat, 2 trikotnika. Kvadrat iz papirja.*

Veli otrokom, da zložijo trikotnika v kvadrat. Reci jim, da pregenejo papirnat kvadrat in tako stvore dva trikotnika. Naroči jim, naj narišejo kvadrat in ga razdele na dva trikotnika. Prim. sl. 3. (Pod. 55.)

Razstavljanje, — skupina. Deščice: *2 ozka pravokotnika, 4 trikotniki.*

Naj ti sestavijo otroci iz dveh pravokotnikov kvadrat, okoli kvadrata pa štiri trikotnike in sicer naj položijo dolge robe, rob ob rob s kvadratom. Veli jim, da narišejo skupino. (Pod. 56.)

Novi izrazi. R o b : *poševni rob.* N. pr. košara z jabolki na jedni strani podprta.

IV. poglavje.

Modeli: kvadratna prizma, trirobna prizma z ozirom na vogle in kote.

Primerjanje voglov. Telesa: *kub, kvadratna prizma, trirobna prizma.*

Veli otrokom, naj primerjajo modele z ozirom na vogle. Podaj ime kvadratni vogel in vežbaj rabljenje tega imena!

Votla kvadratna prizma. Telo: *kvadratna prizma. Rob papirja, dva palca širok, pet palcev dolg.*

Drži kvadratno prizmo navpik, zgeni rob papirja okoli njenih pravokotnih ploskev in prilepi zadnjo gubo. Odstrani kvadratno prizmo in pokaži votlo kvadratno prizmo. Veli otrokom, da store istotako. Oglej si sliko nižje.

Ploskvin vogel, — kot. Deščice: *kvadrat, pravokotnik, trikotnik.*

Šibice: *4 dvapalčne, 1 tripalčna, 1 četiripalčna.*

Naj ti poiščejo otroci ploskvine vogle na deščicah. Naj zložijo iz šibic ploskvine vogle. (Pod. 58., 59.) Daj tem likom ime kot.

Prvi kot. Deščice: *kvadrat, trikotnik.*

Šibice: *4 tripalčne paličice.*

Naj ti napravijo otroci s prsti jeden izmed kvadratovih kotov, poišči v trikotniku od tega različen kot in napravi tega s prsti. (Pod. 57.) Podaj izraz pravi kot. Naj naložijo otroci šibice za levi spodnji kvadratov vogel, za desni spodnji kvadratni vogel. (Pod. 59.) Potem naj narišejo ravnokar zložena kota. Naroči otrokom, da zložijo in izrežejo doma pet kvadratov in jih prineso s seboj za prihodnji pouk.

Razstavljanje, — skupina. Deščice: *5 jednopalčnih kvadratov, 1 tripalčen kvadrat.*

Razdeli med otroke kvadrate, ki so jih prinesli za razstavljanje v tej uri. Veli jim, da razstavijo kvadrate v skupino drugega blizu drugega, toda ne, da bi se dotikali med seboj. (Pod. 60.) Vprašaj, kaj bi držalo kvadrate vkup in veli jim, dodati središču kvadrat. Poizvej, koliko pravih kotov ni videti. Naroči otrokom, naj zlepijo skupino na tripalčni kvadrat. (Pod. 60.)

Novi izrazi. Vogli: *kvadratni vogel.*

Ploskvini vogel: *pravi kot.*

II. Ostri vogli, — oster kot.

Primerjanje voglov. Telesa: *kvadratna prizma, trirobna prizma.*

Veli otrokom, da primerjajo modele glede na vogle. Poprašuj, kake vrste vogli se nahajajo na trirobni prizmi. Izvabi ostre vogle. Poglej, ali otroci morejo po samem čutu določiti, kateri so kvadratovi vogli, kateri pa ostri.

Votla trirobna prizma. Telo: *trirobna prizma.*

Rob papirja, štiri palce dolg, dva palca širok.

Drži trirobno prizmo navpik in zgeni rob papirja okoli pravokotnikovih ploskev in prilepi zadnjo gubo. Odstrani model in pokaži trirobno prizmo. Veli otrokom, da store istotako.

Ploskvin vogel, — oster kot. Deščice: *kvadrat, 3 trikotniki.*

Šibice: *4 dvopalčne, 2 tripalčni.*

Veli otrokom, da polože trikotnik na kvadrat in primerjajo kote. Podaj ime ostri kot in vežbaj njegovo rabljenje. (Pod. 62.) Drži dva trikotnika, kakor ju kaže slika in naroči otrokom, da zložijo iz šibic take trikotnike.

Reci jim, naj odvzamejo vodoravne šibice. Naj narišejo kota, ki sta ostala. (sl. 1. Pod. 62.)

Trikotniki združeni. Deščice: *2 trikotnika.*

Drži 2 deščici, kakor je videti na sliki, in veli otrokom, da položijo svoje deščice istotako. Poizvej, koliko kotov je ostrih, koliko pa pravih. Podaj ime pravokotni trikotnik in vadi rabljenje imena. Naroči jim, da obširno narišejo deščice. (sl. 2. Pod. 63.)

Naroči otrokom, da izrežejo doma tri jednopalčne kvadrate, — da jednemu odstrižejo vogle na okrog in ga pretvoro tako v krog, — da ostala kvadrata razrežejo, vsakega na dva trikotnika, — da prinesejo te štiri kvadrate in pa krog v šolo.

Razstavljanje, — skupina. Deščice: *4 pravokotni trikotniki, eden krog.*

Tripalčen kvadrat iz papirja.

Reci otrokom, naj sestavijo iz štirih pravokotnih trikotnikov skupino tako, da bodo drugi blizu drugega, da se pa ne bodo dotikali mej seboj. Krog ti bodi središče. Veli jim, da prilepijo te na tripalčni kvadrat. (Pod. 64.)

Novi izrazi. Vogli: *oster vogel.*

Kot: *oster kot.*

Trikotnik: *pravokotni trikotnik.*

III. Top vogel, — top kot.

Telesa: *kvadratna prizma, trirobna prizma.*

Veli otrokom, da drže prizmi vodoravno z dolgimi robi od zadi naprej tako, da se pravokotne ploskve med seboj dotikajo. Reci jim, naj si ogledajo končno lice in primerjajo vogle. Podaj izraz top vogel.

Deščice: *kvadrat, 2 trikotnika.*

Ploskvin vogel, — top kot. Šibice: *2 dvopalčni, 1 četiripalčna, 2 tripalčni šibici.*

Veli otrokom, da položijo deščice takole (Pod. 65.) in pripovedujejo o kotih. Podaj izraz topi kot. Naj zložijo obris iz šibic in ga narišejo (Pod. 66.). Vprašaj, komu je podoben.

Predmet. Pokaži zaprt pahljač. Izvabi tri vrste kotov s tem, da ga odpreš več ali menj. Odpri ga, da stvari top kot, in veli otrokom, da ga narišejo.

Pregibanje. *Četiripalčen kvadrat iz papirja.*

Narekuj zlaganje na nastopni način.

Pregeni kvadrat po sredi, da se nasprotna roba stikata. Razgrni in pregeni kvadrat na nasproten način. (Pod. 67. a) Razgrni in pregeni nasprotna vogla proti središču. Pregeni ostala nasprotna vogla proti središču. (Pod. 67. b)

Povej jim, da je to majhna skrinjica, in poprašaj jih, kaj bi se utegnilo dati v tako škrinjico, ako bi bila večja. Pokaži jim, da bi ob voglih lahko bili traki ali kaj podobnega in bi se dalo zapeti. (Pod. 67. c) Vprašaj jih, ali bi znali doma napraviti tako škrinjico za robce. Naroči jim, da jo izdelajo prav skrbno iz papirja ali kake tkanine.

Razstavljanje, — krajevica. Šibice: *4 dvopalčne, 3 tripalčne, 2 četiripalčni.*

Naj sestavijo to le krajevico. (Pod. 68.) Položijo naj najprej pravokotnik, potem pa tripalčne paličice poprek in sestavijo krajevico iz ostrih in topih kotov. Krajevico naj narišejo.

Novi izrazi. Vogli: *topi vogel*.

Kot: *topi kot*.

Otrokom se pokaže odprt nož in škarje.

V. poglavje.

Ploskve, robi, črte.

I. Vsporedno med seboj.

Ploskve, robi. Telesa: *kub, valjar, kvadratna in trirobna prizma*.

Deščice: *krog, kvadrat, pravokotnik, trikotnik*.

Otroci naj pomikajo svoje prste po nasprotnih telesnih ploskvah. Vodi jih do spoznanja, da med tem premikanjem roki ostaneti jednako oddaljeni. Podaj besedo vsposedno. Veli jim, da poiščejo vsposedne ploskve, vsposedne robe na telesih in na deščicah.

Oblikovanje. Naj ti otroci oblikujejo klobuk z okroglo štulo. Najprej naj napravijo tenko okroglo ploščico za kraje, nato pa naredé polukrog za štulo.

Krog, kvadrat. Deščice: *2 kroga, 2 kvadrata*.

Krog je popolnoma okrogel. Kvadrat ima četiri jednake stranice in četiri prave kote. Nasprotne kvadratove stranice so vsposedne.

Vprašaj po podobi vsposednih valjarjevih, kubovih ploskev. Naj ti otroci povedo vse, kar vedo o kvadratu. Naj narišejo krog in kvadrat.

Zastava. Pokaži otrokom pisano zastavo. Poprašaj jih, kako bi se narisala na tablo. Veli jim, da jo narišejo. (Pod. 69.)

Naroči otrokom, naj izrežejo doma tri kroge, razpolovijo vsakega in tako stvoré šest polukrogov, ki se bodo rabili pri prihodnjem pouku v razredu. (Pod. 70.)

Razstavljanje, — krajevica. Deščice: šest polukrogov. Šibice: 4 tripalčne šibice.

Reci otrokom, naj sestavijo polukroge, ki so jih prinesli s seboj, ali pa deščice tikoma v krajevico.

(Pod. 70.) Najprej naj položijo dve šibici vsporedno jeden palec vsaksebi, potem naj položijo med šibice polukroge, da se dotikajo šibic in drug drugega. Ostale šibice naj so jim obrobnice. Naj sestavljeno krajevico tudi obširno narišejo.

Novi izrazi. Razmerje: vsporedne ploskve, vsporedni robi.

II. Navpično med seboj.

Ploskve, — robi. Telesa: *kub, valjar, kvadratna in trikotna prizma.*

Deščice: *kvadrat, pravokotnik, trikotnik.*

Reci otrokom, naj pomikajo svoje prste po sosednih ploskvah teles, da opazijo gibanje navpično drugo proti drugemu. Podaj besedo pravokotno (navpik drugo proti drugemu). Naj iščejo pravokotno stoječe ploskve, pravokotno med seboj stoječe robe na telesih in na deščicah.

Oblikovanje ploščic. Reci otrokom, naj naredé iz gline kvadratno ploščico s pomočjo mešanja, stiskanja in rezanja. Naj dodajo gline k temu kvadratu in napravijo vzvišeno okroglo ploščico na vrh kvadratne ploščice.

Kvadrat, pravokotnik. Deščice: *kvadrat, pravokotnik.*

Pravokotnik ima štiri stranice, dve dolgi in dve kratki. Njegovi nasprotni stranici ste vsporedni in jednaki.

Poprašuj po podobi ploskev, kuba in kvadratne prizme. Naj ti otroci povedo o pravokotniku vse kar vedo, in povedo, katere strani stoje med seboj pravokotno. Reci jim, naj narišejo kvadrat in pravokotnik. Vprašaj, kaj je podobno pravokotniku. Pripoveduj o vrečicah iz papirja in iz tkanine, opisuj jim podobo in dostavljaj, čemu so. Naroči vsakemu, da napravi tako vrečico.

Zgibanje kvadrata. Reci otrokom, naj preženejo kvadrat iz papirja po sredi, da se stika rob z robom, na oba načina previdno, potem naj ga razgenejo. Veli jim,

naj narišejo kvadrat s pravokotno (med seboj) stoječima gubama. (Pod. 23. b)

Kvadrati se lahko shranijo za porabo pri prihodnjem pouku. (Pod. 72.)

Razstavljanje. Deščica: *kvadrat.*

Kvadrat iz papirja, stranica mu meri tri palce.

Daj otrokom prejšnji dan zgenene kvadrate ali pa jim veli zložiti nove. Naj položijo kvadratne deščice na zgenene kvadrate tako, da se vsak deščičin vogel dotika gube. (Pod. 72.) Kar so ravnokar sestavili, naj tudi narišejo, pri tem pa naj se črte, ki pomenijo gube, narišejo prav blede.¹⁾

Novi izrazi. Razmerje: *pravokotno med seboj stoječe ploskve, pravokotno med seboj stoječi robi, pravokotno med seboj stoječe črte.*

III. Poševno med seboj.

Ploskve, robi. Telesa: *kvadratna in trirobna prizma.*
Deščice: *kvadrat, pravokotnik, trikotnik.*

Naj poiščejo otroci ploskve, premikaje se po njih, ki stoje poševno druga na drugi. Podaj izraz poševen. Naj poiščejo med seboj poševne ploskve na telesih in na deščicah.

Oblikovanje. Veli otrokom, da stvoré iz gline lik, ki so ga sestavili pri prejšnji vaji. Najprej stvorijo kvadratno ploščico. Naj načrtajo na nje črte, ki pomenijo gube na papirju. Na to zaznamovano ploščico naj izobličijo vzvišen poševen kvadrat.

Deščice: *kvadrat, 4 trikotniki.*

Kvadrat, trikotnik. Trikotnik ima tri stranice in tri kote.

Veli otrokom, naj opišejo trikotnike in povedo vse, kar vedo o njih.

Naj položijo na klop kvadrat in poleg njega razstavijo četrni trikotnike, da se rob dotika roba, in tako

¹⁾ Ta vaja ima namen, navaditi otroke na rabo črt pomožnic.

stvari obširniši kvadrat. Naj narišejo oba kvadrata (Pod. 74.) in v svojih kvadratih izrazijo različno velikost v narisih.

Pravokotnik. *Papirnat pravokotnik.*

Veli otrokom, da previdno pregenejo pravokotnik od vogla do vogla na oba načina in ga potem razgenejo. Naj narišejo pravokotnik in njegove gube, gube predstavljajoče črte, naj se narišejo bolj blede. (Pod. 73. b)

Razstavljanje. *Deščica: kvadrat.*

Papirnat kvadrat, žegar stranica meri tri palce.

Veli otrokom, da previdno pregenejo kvadrat iz kota v kot na oba načina in ga potem razgenejo. Nanj naj položijo kvadratno deščico, da se vsak kot dotika gube. Potem naj narišejo lik, ki so ga ravnokar zložili; naris bodi velik in črte, ki pomenijo gube, blede. (Pod. 74.)

Novi izrazi. *Razmerje: med seboj poševne ploskve, med seboj poševni robi, med seboj poševne črte.* N. pr. Poševno postavljene lestve.

VI. poglavje.

Pregled vseh šest teles.

I. Po tipu.

Spoznavanje po tipu. Ponovi vajo o spoznavanju teles po tipu s šestimi telesi. Imenuj tudi kako telo in veli temu ali onemu, da ga poišče samo po tipu. Ponovi to z ostalimi telesi!

Oblikovanje teles. Polovica prve klopi naj oblikuje kroglo, druga polovica pa krogli podoben predmet; polovica druge klopi naj oblikuje kub, druga polovica pa predmet, kateremu je kub osnova; tako se dela naprej: vsaki klopi se določi druga tipična oblika.

Takih predmetov ti podajajo podobe 1., 5., 6., 22., 23. in še več družih.

Izdelovanje votlih teles. Telesa: *valjar, kvadratna prizma.*

Dva roba papirja po pet palcev dolga in po dva palca široka daj vsakemu otroku.

Otroci naj ovijejo rob papirja okoli valjarja, ga zgenejo in zlepijo z lepivom. Naj ovijejo rob papirja okoli kvadratne prizme, ga prigenejo in zlepijo. Poprašaj jih, ali je treba večjega papirja za valjar ali za kvadratno prizmo. Naj vzamejo modela iz papirja, da ostanejo valjarji in prizme votli.

Polaganje ploskev. Telesa: *kvadratna prizma, tri-robna prizma.*

Paličice: 4 jednopalčni paličici, 2 dvopalčni paličici.

Veli otrokom, da držé kvadratno prizmo po koncu in ti pokažejo zgornjo in spodnjo ploskev. Naj postavijo prizmo po koncu na klop, položijo tesno okoli spodnje ploskve paličice, privzdignejo prizmo in povedo, kaj so zložili. Ponovi isto počenjanje s pravokotno prizmo in s trikotno ploskvo trirobne prizme.

Grajenje. *Vsa telesa.*

Veli otrokom, da gradijo, kakor jih je volja, in da povedo kako so gradili. Prosto izražanje je zelo važno. Otroci vidijo sličnosti, ki jih mi ne vidimo. Uči se iz teh vaj spoznavati, kako otroci vidijo, ali gledajo na celoto, ali na podrobnosti. Po popraševanji bi to bilo težko izvedeti. Primerjaj vspehe, ki jih dajejo te vaje, v zvezi s tistimi, ki so se dobili v prvi polovici leta.

II. Po vidu.

Prednje lice, zgornje lice. Vzdigni kvišku telo in poprašuj otroke po podobi sprednjega, zgornjega, spodnjega in po podobi postranskih lic. Ponovi to z ostalimi telesi!

Pclaganje lic. *Po 4 deščice vsake vrste.*

Drži kvišku telo in veli otrokom, da drže kvišku deščico, ki ima podobo zgornjega lica, isto za sprednje lice. Reci jim, naj polože na klop deščice, in sicer najprej zgornje lice, sprednje lice pa pod ono. Ravnaj isto-

tako z ostalimi telesi. Zahtevaj včasih sprednje lice, spodnje lice in postranska lica. Ta lica naj se zalagajo.

Različna stališča. *Vsa telesa.*

Ponove naj se vaje o okroglem površju po vidu, ravnem površju po vidu, zakrivljenem površju po vidu. Tudi vidnost ploskev naj se ponovi. Porabi votli valjar in votlo prizmo, ki sta se izdelala prej, kakor tudi modele.

Zalaganje kotov. Paličice: 4 *dvopalčne*, 4 *tripalčne paličice*.

Vzdigni kvišku kako telo, pokaži na ploskvin vogel in veli otrokom, da ga zložijo iz svojih paličic in povedo, kake vrste kotov so zložili. Ponavljaj to na ostalih voglih!

Razstavljanje. *Po 4 deščice vsake vrste.*

Paličice za obrobnice.

Veli otrokom, da sestavijo deščice ali v krajevice, ali v skupine, kakor jim je ljubše; naj ti pripovedujejo, kaj so stvorili in kako so razvrstili deščice.

III. P o r i s a n j u.

V tej vrsti vaj ne rabi vzorcev.

Polukrogla. Veli otrokom, naj mislijo na polukroglo, naj pomislijo kako se občuti, naj pomislijo, kako jo je videti, kako je videti njeno zgornje lice, kako se kaže sprednje lice.

Vežbaj gibanje in držanje svinčnika. Zapovej otrokom, da položijo svoj papir ali svoje tablice, da se dolgi strani raztezate od spredi nazaj, in da vam narišejo, kako je videti zgornje, kako spodnje lice.

Kvadratna prizma. Ponovi vse to na kvadratni prizmi.

Kvadratna in trirobna prizma. Ponovi više navedene vaje in poizvedavaj po končnem licu kvadratne prizme in pa trirobne prizme.

Predmeti. Veli otrokom, da se spomnijo klobuka, ki so ga stvorili iz gline! Naj mislijo na polukroglo, narobe položeno na kub, ki jo je videti kakor skledico na

stojalu. Veli jim, da si mislijo te predmete stoječe zadi na klopi. Naroči jim, da ti obširno narišejo, kaj si o predmetih mislijo.

Razstavljanje. Reci otrokom, naj ti narišejo po spominu bodisi krajevico, bodisi skupino.

II. del.

Drugo začetniško leto.

Vzorci za drugo začetniško leto.

Telesa . . .	{ Elipsoid, ovoid, jednakostranična trirobna prizma. Stožec, kvadratna piramida, vazina oblika.
Deščice . . .	
Šibice . . .	{ Široki in ozki pákrogi, oval, jednakostranični, jednakokraki in pravokotni trikotnik.
	Šibice . . . 2palčne, 3palčne, 4palčne.

Zbirka Prangovih modelov vrsta 21. za zasebno porabo. Ta zbirka obsega sledeča telesa: elipsoid, ovoid, stožec, kvadratno piramido, jednakostransko prizmo, majolično obliko; po šestero sledečih ravnih likov: pákrog, oval, krog, kvadrat, jednakostranični trikotnik, pravokotni trikotnik, jednakokraki trikotnik, in dve dvanajsterici šibic izbranih po dolgosti 2, 3 in 4 palcev. Velikost teles: 1 palec poleg dveh.

I. Drugo začetniško leto.

Prva polovica.

Modelom prvega leta se dodado v porabo še ti-le:

Telesa: Elipsoid, ovoid, jednakostranska trirobna prizma.

Deščice: pákrog, oval, jednakostranični trikotnik.

Šibice: 1 do 5 palcev dolge.

I. poglavje.

Modeli: Elipsoid, ovoid, jednakostranska trirobna prizma kakor celote.

I. Elipsoid.

Delovanje, površje, ime. Telesa: *krogla, elipsoid.*

Deščici: *2 krogla.*

Veli otrokom, da primerjajo kroglo elipsoidu po prijemanju, delovanju, po čutenju. Podaj ime elipsoid. Ponovi na elipsoidu vajo, o okroglem površju po vidu. Koliko je ploskev? (Elipsoid in ovoid imata okroglasto [obličasto] površje).

Oblikovanje. Otroci naj stvoré iz gline ovoid. Najprej naj stvoré kroglo, kateri spremenijo podobo, ako jo valjajo.

Zgornje in spodnje lice. Veli otrokom, da si ogledajo zgornje in spodnje lice navpik stoječega elipsoida in pripovedujejo o njih, — da položijo deščice za podobe teh dveh lic ter da jih narišejo. (Pod. 79. I, II.)

Naravnost pred očesom in pod očesom. Telesa: *krogla, kub.*

Naj denejo otroci kroglo na kub, zadi na klopi stoječ; naj povedo, kaj morejo videti, in naj narišejo, kar vidijo. (Pod. 75 a)

Razstavljanje, pregibanje. *Krog iz papirja, kateremu meri premer štiri palce.*

Veli otrokom, da pregenejo previdno krog po sredi, ga razgenejo, ga pregenejo še jedenkrat na nasproten način in znova razgenejo. Poizvej, kako dolg je krog počez; podaj izraze premer in središče. Naroči jim, da narišejo krog in gube, črte za gube pa naj narišejo bledejše. (Pod. 75. b) Ne pozabi gibanja in pomni, kako je držati svinčnik, glej dotične vaje.

Pregled izrazov. Telesa: *krogla, kub.*

Deščica: *krog.*

Delovanje: *kotati (se)*.

Površje: *okroglo*.

Lica: *zgornje lice, spodnje lice*.

Novi izrazi. Telo: *elipsoid*.

Krog: *središče, premer*.

II. Ovoid.

Delovanje, površje, ime, itd. Telesa: *ovoid, krogla, elipsoid*.

Z ovoidom ponovi vajo o »delovanju«, površju, imenu itd. Podaj ime ovoid. Ponovi z ovoidom vajo o »okroglem površju po vidu«. Koliko je ploskev? Kaj je zgornje lice?

Oblikovanje. Naroči otrokom, da stvoré iz gline ovoid. Začno naj s kroglo.

Polukrogla na kubu, sprednje lice. Telesa: *polukrogla, kub*.

Veli otrokom, da denejo polukroglo na kub, da gledajo na sprednje lice, ki jim je naravnost pred očmi, da povedo, kaj vidijo, in da to narišejo. (Sl. a, pod. 76.)

Pod očesom. Veli jim, da denejo polukroglo na kub, ki stoji zadi na klopi, naj povedo, kaj vidijo, in narišejo, kar vidijo.

Razstavljanje, pregibanje. *Papirnat kvadrat, kateremu meri stranica štiri palce.*

Otrokom veli, da zgenejo svoje kvadrate od vogla do vogla, razgenejo in zgenejo nasprotno še jedenkrat in na konec razgenejo kvadrat. Podaj izraz *prekotnica*.

Naj pregenejo kvadrate po sredi, da se rob dotiče roba, najprej v jedno, potem v nasprotno mer. Kvadrat se razgene. Podaj izraz *premer*.

Naj narišejo kvadrat z gubami vred, a gube se naj narišejo bledeje. (Sl. b, pod. 76.)

Pregled izrazov. Telo: *polukrogla*.

Lice: *sprednje lice*.

Pregibanje: *od vogla do vogla, rob na rob*.

Novi izrazi. Telo: *ovoid*.

Kvadrat: *prekotnica, premer*.

III. Trirobna prizma.

Delovanje, površje, pravokotniške ploskve. Telesa: *jednakostranska trirobna in pa kvadratna prizma*.

Deščici: *pravokotnika*.

Veli otrokom, naj primerjajo občutek in delovanje obeh prizem. Naj ti poiščejo pravokotniške ploskve kvadratne prizme — četiri pravokotniške ploskve, med seboj jednake, nasprotne ploskve vsporedne; istotako trirobne prizme — tri pravokotniške ploskve, med seboj vse jednako, a nobena z nobeno vsporedna. Imenuj jo trirobno prizmo!

Oblikovanje prizme. Najprej naj napravijo otroci valjar. Vdarjaje s tem po ravni ploskvi, stvorijo jednakostransko trirobno prizmo.

Kako je videti prizmo na različnih stališčih. Veli otrokom, naj poskušajo, koliko prizme morejo videti na različnih stališčih, in govore o svojih skušnjah. Reci jim, da drže prizmo navpik naravnost pred očmi in da povedo, kaj vidijo; — navpik naravnost pred očmi tako, da imajo rob obrnen proti sebi, in povedo, kaj vidijo ter to narišejo, sl. 1. pod. 77.

Valjar in kub pod očesom. Telesa: *valjar, kub*.

Veli otrokom, da denejo valjar na kub, ki stoji zadi na klopi, da povedo, kaj vidijo, in narišejo, sl. 2. pod. 77.

Pravokotnik iz papirja, dva poleg četririh palcev.

Razstavljanje, pregibanje. Naj zgibajo otroci pravokotnik ob rob vogla do vogla na oba načina. Istotako naj pregibajo od roba do roba na oba načina. Veli jim, da narišejo pravokotnik z gubami vred, gube pa naj narišejo bledeje, sl. 3. pod. 77. Podaj izraze premer, prekotnica, središče, dolgi premer, kratki premer.

Pregled izrazov. Telo: *valjar, kvadratna prizma*.

Deščica: *pravokotniška*.

Razmerje: *vspretna*.

Novi izrazi. Stališče: *naravnost nasproti*.

Pravokotnik: *premer, prekotnica, središče, dolgi premer, kratki premer*.

II. poglavje.

Modeli: Elipsoid, ovoid, jednakostranska trirobná prizma z ozirom na ploskve.

II. Elipsoid.

Vodoravno. Telesa: *krogla, elipsoid*.

Deščice: *krog, 2 pákroga, jeden kratek, jeden dolg*.

Naj načrtajo otroci krogolino podobo, potem drže elipsoid vodoravno od levice proti desnici in mu načrtajo ploskev po telesu in po zraku in poiščejo tej podobi primerno deščico. Podaj ime pákrog. Naj ti narišejo obširno njegovo sprednje lice, (pod. 78.) pri čemer drže svinčnik, kakor da bi risali vodoravno črto. Vežbaj gibanje, prej ko se riše, in ne pozabi, kako se mora držati svinčnik!

Poizvedavaj po stvareh, ki so podobne elipsoidu.

Oblikovanje. Naroči otrokom, naj stvore iz gline kak elipsoidu podoben predmet — limono, češpljo, laški oreh.

Zbirka podaja skupino, iz katere je lahko izbirati predmet za oblikovanje v razredu.

Navpično. Veli otrokom, da drže elipsoid navpik in povedo, kaka je podoba zgornjemu, kaka sprednjemu licu.

Veli, da se sprednje lice nariše obširno, sl. 2. pod. 79., prej pa vežbaj gibanje, da otroci krivuljino mer čutijo prej, ko rišejo. Svinčnik je treba držati tako, kakor da bi se risala navpičnica.

Predmet. Po predmetih, ki so jih oblikovali, naj napravijo obširen naris v priprostih, krepkih črtah.

Razstavljanje, skupina. Deščice: *4 pákrogi, krog, kvadrat*.

Papirnat krog, kateremu je premer 4 palce dolg.

Veli otrokom, da pregenejo krog po primerih, da položijo pákroge okoli središča in dodado središčno obliko, katera jim je bolj všeč. Naj povedo, kako so razstavili deščice. Prizadevaj si, da obdrže skupino v spominu. (Pod. 80.)

Pregled izrazov. Lega: *vodoravna, navpična.*

Mer: *od desnice proti levici.*

Novi izrazi. Deščica: *pákrog.*

II. Ovoid.

Telesa: *elipsoid, ovoid.*

Deščice: *2 pákroga (kratka in dolga), oval, krog.*

Navpik. Veli otrokom, da drže elipsoid navpik, da označijo podobo njegove stranice in poiščejo deščico. Ponovi na ovoidu. Podaj ime oval. Naroči jim, da rišejo sprednje lice, sl. 1. pod. 81.

Oblikovanje. Reci otrokom, da stvore iz gline kak ovoidu podoben predmet, — jajce, želod, jagodo.

Predmet. Naj rišejo po predmetih, ki so jih rabili pri oblikovanju.

Pod očesom. Telesa: *kvadratna prizma.*

Veli otrokom, da položijo kvadratno prizmo vodoravno od leve proti desni zadi na klop, na njo pa denejo ovoid. Poprašaj jih, kaj vidijo, in naj narišejo, kar vidijo. (Sl. 3. pod. 81.)

Razstavljanje ob središču. Deščice: *4 ovali, krog s polpalčnim in krog z jednopalčnim premerom, kvadrat s polpalčno in kvadrat z jednopalčno stranico.*

Papirnat kvadrat, kateremu meri stranica štiri palce.

Veli otrokom, da pregenejo kvadrat po prekotnicah in po premerih. Naj razstavijo ovale tikoma okoli središča in dodajo središčni lik, kakoršen jim prija. (Pod. 82.) Naj ti povedo, kakšne deščice so rabili in kako so jih razstavili. Prizadevaj si, da jim razstave ostanejo v spominu.

Nov izraz. Deščica: *oval.*

III. Trirobna prizma.

Videti zgornje in sprednje lice. Telesa: *jednakostranska trirobna in pa kvadratna prizma.*

Deščice: *kvadrat, jednakostranični trikotnik, z pravokotnika.*

Veli otrokom, naj primerjajo prizmi gledé na pravokotniške ploskve. Naj primerjajo zgornji lici obeh prizem, poiščejo za nju deščice in primerjajo deščici gledé na dolgost robov. Naj denejo trikotnik na kvadrat in deščici narišejo, kakor ležite, sl. 1. pod. 83.

Oblikovanje. Veli otrokom, naj stvoré iz gline jednakostransko trirobno prizmo. Ne podaj še imena, nego naj delajo po telesu. Naj izrežejo po prizmah trikotno deščico.

Risanje zgornjega in sprednjega lica. Veli otrokom, da poiščejo deščice in jih položijo kot prizmino zgornje in njeno sprednje lice. Naj ti narišejo ti lici in pri tem pomnijo, da so stranice zgornjega lica vse jednake.

Pod očesom. Telesa: *elipsoid, kvadrat, kvadratna prizma.*

Veli otrokom, da položijo kvadratno prizmo zadi na klopi vodoravno od levece proti desnici — naravnost pred se in na njo elipsoid. Naj ti povedo, katere ploskve vidijo in kako jih je videti. Naj narišejo, kar vidijo.

Razstavljanje, — obsrediščno. Deščice: *4 jednakostranični trikotniki, krog, kvadrat.*

Papirnat, kvadrat, kojemu meri stranica 2 palca.

Veli otrokom, da zgenejo kvadrat po prekotnicah in premerih.

Reci jim, naj poiščejo trikotnike. Podaj izraze vrh, osnovnica. Veli jim, naj položijo trikotnike, da se stikajo vrhi v kvadratovem središču in so njihove osnovnice kvadratovim stranicam vsporedne. (Pod. 84.) Naj izberejo kvadrat ali krog, kakor jim je všeč, za središčno obliko. Poprašuj jih, kako so deščice položene. Veli jim, naj si

kaj takega sestavijo doma, in zlepijo dele v središču. Shrani najboljše izmed takih sestav.

Pregled izrazov. Deščica: *trikotnik*.

Trikotnik: vrh, osnovnica.

III. poglavje.

Elipsa, oval in trikotniki.

Pod. 85.

I. Pákrog.

Krog in elipsa. Deščici: *krog, pákrog*.

Naj otroci primerjajo krog pákrogu, polagajo krog na pákrog in ju narišejo, sl. 1. pod. 86.

Poprašaj jih po stvarih, ki so podobne pákrogu. Pokaži jim listje, ki je najširje v sredi, in zopet drugo, ki je najširje proti dnu. Naroči otrokom, da prineso s seboj listje, ki je najširje v sredi. (Pod. 87.)

Oblikovanje. Veli otrokom, da ti izdelajo iz gline kvadratne ploščice. Vsak naj napravi na kvadratno ploščico list (ki je najširji v sredi). Za vzorce izberi listje s celim robom. Naroči otrokom, da narišejo doma na papir pákrog, ga izrežejo in ga prineso s seboj v učilnico.

Premér. Zapovej otrokom, da pregenejo svoje pákroge po sredi, kjer so najširji in zopet tam, kjer so najožji, in jih potem razgenejo. Naj rišejo pákrog po koncu po gubah, te pa naj rišejo le blede, pod. 86, sl. 2. Podaj izraze dolgi premer, kratki premer.

Listje. Naj rišejo otroci listje, ki je najširje v sredi. Odberi listje, ki nima nazobčanih robov, sl. 2, pod. 89.

Razstavljanje, — risanje. Spomni otroke na njihove sestave pákrogov na krogu, ki se je pregenil. Naj ti povedo, kako so pregenili krog, in naj narišejo krog z gubami vred. Veli jim, naj ti pokažejo (narišejo), kako so razstavili pákroge v krogu in kaka je bila središčna oblika.

Novi izrazi. Pákrog: *dolgi premer, kratki premer.*

II. Oval.

Podoba. Deščice: *pákrog, z ovala.*

Otroci naj primerjajo pákrog ovalu, naj poiščejo na vsakem največjo širokost, — položijo dva ovala navpik, jednega s širokim koncem na vrhu, drugega pa z ozkim na vrhu. Naj ti narišejo oba ovala, pod. 89, sl. 1. Poizvedavaj po predmetih, ki so podobni ovalu. Govori o listju, ki nima največje širokosti v sredi, in naroči jim, da ti ga prineso.

Oblikovanje. Veli otrokom, da napravijo list (najširji del ne v sredi — rob ne nazobčan!) na kvadratno tablico iz gline. Podaj izraze *osnovnica, vrh.*

Listje. Veli otrokom, da risajoč posnemajo listje, ki je širje na jednom ko na drugem koncu. Izbira naj se, ako je mogoče, listje s celim robom. Pod. 89, II.

Videz. Reci otrokom, naj denejo kroglo na kvadratno prizmo in naj povedo, kaj vidijo, in narišejo, kar vidijo.

Razstavljanje, — risanje. Opomni otroke na sestavo ovala in kvadrata. Veli jim, naj rišejo kvadrat s prekotnicama in premeroma in naj ti pokažejo (*risajoč*), kako lego imajo ovali v njihovih sestavah in kake središčne oblike so rabili.

Novi izrazi. List: *duo, koncc.*

III. Trikotnik.

Imena trikotnikov. Deščice: *pravokotni trikotnik, jednakostranični trikotnik, kvadrat.*

Pravokotni trikotnik ima le jeden pravi kot.

Opomni na kvadratov vogel, pravi kot — oster vogel, oster kot. Otroci naj poiščejo vse prave kote na deščici. Podaj izraz pravokotni trikotnik.

Jednakostranični trikotniki imajo po tri jednake stranice.

Otroci naj primerjajo deščice z ozirom na dolgost stranic, da najdejo, da so stranice jednakostraničnega trikotnika jednake. Podaj ime jednakostranični trikotnik.

Oblikovanje. Veli otrokom, naj stvore iz gline kvadratno ploščico, zaznamenujejo prekotnici in premera s paličico in povedo, koliko je pravokotnih trikotnikov.

Imenovanje prizem. Telesa: *kvadratna, pravokotniška in jednakostranska trirobna prizma.*

Deščice: *kvadrat, pravokotni in jednakostranični trikotnik.*

Veli otrokom, naj postavijo te tri prizme navpik, kvadratno prizmo prvo. Naj si ogledajo zgornje ploskve, poiščejo jim podobne deščice in položijo deščice pred telesa. Poprašaj po podobi zgornje ploskve prvega telesa, potem pa po imenu telesa, — isto stori s trirobnima prizmama in podaj imeni jednakostranska trirobna prizma in pravokotna trirobna prizma. Reci jim, naj narišejo zgornji lici pravokotni trirobni in jednakostranski trirobni prizmi, sl. 1. pod. 90.

Telesa: *kvadratna in jednakostranska trirobna prizma.*

Po telesih. Naj položijo otroci kvadratno prizmo vodoravno od spredaj nazaj in jednakostransko trirobno prizmo na njo. Naj narišejo konec, sl. 2, pod. 90.

Razstavljenje, — grajenje. *Vsa telesa.*

S telesi naj otroci gradijo, — pripovedujejo, kaj so zgradili in kako so zgradili.

Utegne se tudi dati vaja na kaki prejšnji podlagi; toda glej skrbno na to, da se delo zvrši tako, kakor je bilo razloženo v tisku.

Novi izrazi. Telesa: *pravokotna trirobna prizma, jednakostranska trirobna prizma.*

Deščici: *pravokotni trikotnik, jednakostranični trikotnik.*

IV. poglavje.

Deljenje na jednake dele.

(Pod. 90. a, b, c.)

I. Razpolavljanje.

Kvadrat na prekotnicah. Deščice: 4 pravokotni trikotniki.

Veli otrokom, da razložijo deščice, kakor leže v sliki pod. 91., in povedo, kaki lik so tvorili (kvadrat) in kake črte so v njem (prekotnice). Naj to narišejo obširno, in sicer najprej vodoravno črto, katero razpolovijo, potem potegnejo v sredi navpičnico iste dolgosti, pravokotno na vodoravnico, — nazadnje stranici. Podaj izraz kvadrat na svojih prekotnicah.

Oblikovanje. Otroci naj napravijo kvadratno deščico iz gline in načrtajo na njo sl. 1. pod. 92. Naj postavijo na njo kvadrat na svojih prekotnicah in sicer vzvišeno deščico.

Narekovanje. Narekuj otrokom II. sl., pod. 92. — najprej kvadrat na svojih prekotnicah, poluprekotnice se razpolovijo, nariše se znotranji kvadrat.

Narekuj sliko III. pod. 92 — najprej kvadrat, potem premera, polumeri se razpolovijo, vogli se spojijo z razpolovišči. Reci otrokom, da narišejo to zvezdo doma in jo izrežejo iz svetlega papirja.

Spreminanje. Narekuj zopet III. sl., a izpusti poševnice. Veli otrokom, da rišejo krivulje iz kotov do razpolovišč. Naj izrežejo tudi to. Pod. 92 IV.

Pregled izrazov. Deljenje: razpoloviti.

Razmerje: (pravokotno viseč) navpik.

Novi izrazi. Kvadrat: Kvadrat na svojih prekotnicah.

II. Raztrojevanje.

Polaganje paličic in risanje. Šibice: 1 tripalčna šibica, 3 jednopalčne šibice.

Narekuj otrokom sl. II. na pod. 93, ki se naj zloži iz šibic. Podaj izraz raztrojiti. Naj narišejo klobuk, in sicer najprej naj narišejo spodnjo vodoravnico, katero raztroje.

Oblikovanje. Veli otrokom, da stvore iz gline klobuk. Najprej napravijo krožno ploščico, ji raztroje premer in napravijo štulo tako široko, kolikor meri premerova tretjina.

Zgibanje in risanje. *Papirnat kvadrat, ki mu meri stranica štiri palce.*

Naroči otrokom, da pregenejo kvadrat dvakrat, kakor se vidi v 2. sliki, pod. 93. Naj ti narišejo kvadrat z gubama vred.

Zgibanje in risanje. *Papirnat kvadrat, ki mu je stranica štiri palce dolga.*

Reci otrokom, naj pregenejo kvadrat po bledih črtah, slika 3. Narekuj jim sl. 4. in podaj ime grški križ. Naroči jim, da doma narišejo in izrežejo grški križ.

Novi izrazi. Deljenje: *raztrojevati.*

Lik: *grški križ.*

III. Razčetverjanje.

Zgibanje in risanje. *Papirnat rob, štiri palce dolg in jeden palec širok.*

Veli otrokom, da pregenejo rob po sredi in ga tako razpolovijo, potem pa da razpolovijo še polovici, 1. sl. na pod. 94. Podaj izraz razčetveriti. Naj narišejo pravokotnik z njegovimi gubami vred.

Oblikovanje. Otroci naj naredé iz gline kvadratno ploščico, ji razčetverijo stranice, potegnejo vodoravnice in navpičnice, kakor se vidi na 2. sliki, na pod. 94, in stvoré na deščico vzvišen kvadrat.

Narekovanje. Reci otrokom, da narišejo po narekovanju sl. 3, v veliki obliki kvadrat, v njega krog s premeroma — razpolovijo polumere, spoje razpolovišča in stvoré kvadrat. Premera sta razčetverjena.

Ovitek. Naredi na podlagi tu določene mreže iz 10×12 palcev velikega papirja ovitek. Zgenen ovitek bo 3×6 palcev velik. Pod. 95. (Naj narišejo otroci zgenen ovitek in sicer najprej pravokotnik, temu nariši kratki premer, razčeteri premer in nariši uhlja. Pokaži otrokom zgenen in razgenen ovitek in poprašaj otroke, ali bi ga znali narediti doma iz papirja ali iz kake tkanine.

Razstavljanje, — pokrivalo. Deščice: 4 krogi.

Papirnat kvadrat, ki mu meri stranica dva palca.

Naj pregenejo otroci kvadrat po premerih in storé četiri majhne kvadrate, — v vsak kvadrat naj položijo deščico. Kvadrat naj narišejo z njegovimi gubami in deščicami vred, — naj narišejo krogom premere, razpolovijo vsak polumer in spoje razpolovišča z zakrivljenimi črtami in tako pretvoré 3. sl. na pod. 94. in stvore sl. 4.

Novi izrazi. Krog: *polumer.*

Deljenje: *razčeteriti.*

Razstavljanje.

V. poglavje.

Razmerje in somerje.

Otrokom se pokaže več cvetek.

I. — Razmerje. — 1 proti 2.

Telesa: *kub, kvadratna prizma.*

Deščice: *2 kvadrata, pravokotnik.*

Razmerje. Vodi otroke, da najdejo razmerje med kubom in kvadratno prizmo, med kvadratom in pravokotnikom, med kratko in dolgo pravokotnikovo stranico. Naj narišejo kubovo in pa pravokotnikovo prizmino ploskev, pod. 97. sl. I. Podaj izraz 1 proti 2. Naroči jim, da prineso listja (pod. 96.), na katerem se vidi blizu isto razmerje.

Oblikovanje. Reci otrokom, da napravijo iz gline pravokotniško ploščico, ki ima na sebi razmerje 1 proti 2, in na to naj izobrazijo list.

Pákrog. Deščica: *dolg pákrog*.

Poprašaj otroke po deščičinem razmerju. Vodi jih, da ga najdejo po premerih. Narekuj 2. sl. pod. 97., najprej dolgi premer, razčeteri, nariši kratki premer, na konec pa pákrog. Ne pozabi na gibanje in na držanje svinčnika.

Narekovanje. Narekuj 3. sl. in poprašaj otroke po razmerju pravokotnikovem.

Predruagačba. Narekuj 3. sl. razven poševnih črt. Razpolovišča naj otroci spoje s krivuljami.

Nov izraz. Razmerje: *1 proti 2*.

II. — Razmerje. — 2 proti 3, 3 proti 4.

Papirnat kvadrat, ki mu meri stranica štiri palce.

Zgibanje in risanje. Naj otroci zgenejo kvadrat, kakoršen se vidi na drugi sliki pod. 93. Naredé naj še srednjo gubo navpik. Poprašaj po pravokotnikovem razmerju. Podaj izraz 2 proti 3. Naj ti narišejo papir z gubami vred, (sl. 1 pod. 98.). Narekuj pravokotnik — najprej levo navpičnico, raztroji jo, potem zgornjo vodoravnico, ki bodi jednaka dvema deloma navpičnice.

Poprašuj po listju, ki kaže razmerje 2 proti 3.

Oblikovanje. Naroči otrokom, da napravijo pravokotniško ploščo v razmerji 2 proti 3 in na njo izobrazijo list.

Pahljač. Podaj to vajo po predmetu (prim. 2. sl.). Poizvej razmerje, ko pa si to izvedel, narekuj otrokom risanje.

Elipsa. Deščici: *kratek pákrog, dolg pákrog*.

Naj primerjajo otroci pákrog pákrogu z ozirom na razmerje. Naj narišejo pákrog, ki ima na sebi razmerje 2 proti 3 — najprej dolgi premer (os), ki se raztroji.

Narekuj latinski križ, 4. sl. pod. 98. najprej gornjo vodoravnico, ki se raztroji. Poprašaj po razmerju, — 3. proti 4. Podaj ime latinski križ.

Novi izrazi. Razmerja: *2 proti 3, 3 proti 4*.

Lik: *Latinski križ*.

III. Somerje :

Somerna os. *Papirnat kvadrat, žegar stranica meri tri palce.*

Narekuj otrokom sliki (pod. 99. in 100.) Podaj izraz somerna os. Naroči jim, da izrežejo doma kvadrat in pravokotnik in ju pregenejo po somernih oseh.

Poprašaj otroke, kako je pregeniti kvadrat po somernih oseh in kako pravokotnik. Veli otrokom, da narišejo kvadrat z vsemi njegovimi somernimi osmi (dva premera, dve prekotnici) — pravokotnik ž njegovimi somernimi osmi (dva premera). (Pod. 99. in 100).

Pregibanje. *Papirnat kvadrat, žegar stranica meri tri palce.*

Vzemi v roko papirnat kvadrat in pregeni ga po navpičnem premeru, otroci naj opazujejo tvoje ravnanje sl. 1., pod. 101. Razgeni in pregeni spodnji levi vogel navzgor, da se stika s kvadratovim premerom in zaznamuj točko, v kateri se vogel dotika premera, sl. 2., pod. 101. Razgeni in pregeni spodnji desni vogel na isti način navzgor, sl. 3. Iz obeh spodnjih voglov napravi gubo do zaznamovane točke. Tako stвориš jednakostraničen trikotnik in njegove tri somerne osi, sl. 4. Veli otrokom, da store istotako. Shrani papir.

Risanje. Veli otrokom, da narišejo jednakostranični trikotnik; naj narišejo osnovnico, jo razpolovijo, narišejo navpično os neomejeno, zaznamujejo v tej točko kot vrh trikotnikov in narišejo stranice, sl. 1., pod. 102.

Razstavljanje. *Deščice: 3 polukrogi.*

Pregenerni trikotniki.

Podaj otrokom trikotnike, ki so se med prejšnjim poukom pregibali. Veli jim, da polože polukrog na sredo vsake stranice trikotnikove, sl. 4., pod. 102. Naj ti narišejo to sestavo.

Novi izrazi. Somerje: *somerna os (os somernosti).*

VI. poglavje.

Pregled devetih teles.

I. Po tipu.

Spoznavanje teles. Ponovi vaje z deveterico modelov. Imenuj kako telo, koje ti naj kak otrok poišče le s pomočjo tipa. Ponovi to z ostalimi telesi!

Oblikovanje. Veli polovici otrok, da napravijo devet teles, druga polovica pa naj oblikuje predmete, katerim so telesa podstava. Daj nekaterim kroglo, nekaterim kub in tako naprej vsa telesa in vse predmete, katerim so dotična telesa podstava. Razpostavi n. pr.: vrč, valjar, okroglo posodo, skledico.

Izdelovanje votlih teles. Telesa: *kub, valjar in vse tri prizme.*

Rob papirja, pet palcev dolg in dva palca širok.

Razdeli po različnih klopah različna telesa in veli otrokom, da izdelujejo votla telesa.

Ploskve. *Vse deščice.*

Pokliči otroka, naj pobere na svoji klopi deščico in pripoveduje o njej in pokaže na deščici, kakšen ji je obris. Ponavljaj!

Grajenje. *Vsa telesa.*

Naroči otrokom, da zgradijo, kar jim je všeč, povedo kaj so zgradili in kako so to zgradili.

II. Po vidu.

Ogled zgornjega, srednjega lica i. t. d. *Vsa telesa.*

Veli otroku, da pobere telo, pogleda zgornje lice in pove, kaj vidi, — drugemu sprednje lice, drugemu spodnje lice, drugemu postransko lice. Ponavljaj z drugimi telesi.

Polaganje lic. *Po štiri deščice vsake vrste.*

Ponovi vajo o »polaganju lic« z deveterico teles.

Ogled različnih lic. Ponovi vajo o »telesih v različnih položajih (stališčih, legah)« in dodaj elipsoid, ovoid, in jednakostranično trirobnno prizmo.

Dolgost. Telo: *kvadratna prizma*.

Veli otrokom, da postavijo prizmo navpik. Poprašaj po dolgosti vodoravnih robov, — navpičnih robov. Poizveduj po dolgosti robov na predmetih. Naj porabijo prizmo, da sodijo o resnici odgovorov.

Razstavljanje. *Četiri deščice vsake vrste.*

Paličice za obrobnice.

Naj sestavijo otroci iz deščice krajevica ali skupine, kar jim je bolj všeč; naj ti povedo, kaj so napravili in kako so razvrstili deščice.

III. Po risanju:

Ne rabi modelov v tej vrsti vaj.

Elipsoid in kvadratna prizma. Veli otrokom, da mislijo na elipsoid, ki leži na kvadratni prizmi, in kakšno je sprednje lice in naj ga narišejo.

Ovoid na kvadratni prizmi. Reci jim naj mislijo na ovoid, ki leži na kvadratni prizmi, ki stoji zadi na klopi, kako ju je videti, naj napravijo tako sliko.

Trikotniki. Spomni otroke na dve vrsti trikotnikov, naroči jim, da ju obširno narišejo in so pripravljeni, ju pokazati in imenovati, kadar koga pokličeš.

Predmeti. Reci otrokom, naj mislijo ali na češpljo, jajce, limono ali želod. Naj ti pokažejo, kaj so o njih mislili in na katero so mislili s tem, da ti narišejo predmet.

Razstavljanje. Naj ti otroci narišejo sestavo iz spomina, bodisi krajevico, bodisi kako skupino.

Ptice.

Učitelj pokaže sliko raznih ptic n. pr. vrabiča, petelina, raco, čapljo i. t. d. ter otroke napeljuje.

Te slike naj se ne rišejo, nego naj bodo učitelju pripomoček, ki bi mu služil, da vodi lažje otroke pri opažanju oblik. Vodi otroke, da vidijo najprej v obče

ovoidovo obliko na ptičjih telesih, potem razlike v obliki glav, krakov, rasti, kljunov, nog.

Glave in obrazi.

Učitelj opozori na glavo kakega učenca in pokaže tudi slike raznih glav.

Upamo, da bodo te slike podale učitelju marsikaj, po čemur navede otroke na opazovanje glav in lic teh, s katerimi živi.

Vadi jih, da uvažujejo najprej podobo glave v obče — drugokrat obrazne črte — drugokrat vodoravne črte v obrazu — navzgor potegnene izražajo veselje — navzdol potegnjene pa nevoljo. (Pod. 103.)

II. Drugo začetniško leto.

Druga polovica.

Vzorcem prvega poluletja je dodati še sledeče:

Telesa: Stožec, kvadratno piramido, vazino obliko.

Deščice: Jednakokrake in pravokotne trikotnike.

Šibice (kline): 1—, 2—, 3—, 4— in 5palčne.

I. poglavje.

Prva petorica teles.

Ne rabi teles. Prizadevaj si, da zaslediš, ali imajo otroci določene podobe tipičnih oblik v duši. Pokaži jim grozdíč (ribezelj).

I. Krogla in kub.

Opisovanje duševnih podob. Vodi otroke, da ti pripovedujejo o krogli in kubu — čutenje, delovanje, površje; da ti načrtajo po zraku njihove oblike, vidne ploskve — krog, kvadrat, premeri, prekotnice i. t. d. Poizvedavaj po predmetih, ki so podobni krogli, kubu.

Oblikovanje. Naj ti izdelujejo iz gline predmete krogli in kubu podobne.

Vprašaj jih, znajo-li napraviti kub iz papirja. (Pod. 104.)

Naj ti narišejo otroci sprednje krogline in kubovo lice. Sl. 1., pod. 106. Spominjaj se gibanja in pa ne pozabi, kako je držati svinčnik.

Pod očesom. Naj narišejo krogli podoben predmet na kubu sličen predmet: jabolko na škatlji. Sl. 2., pod. 106. Ne pozabi, da bodi naris obširen. V tem slučaju je dobro, da leži papir z dolgima roboma od spredi nazaj.

Razstavljanje, — rožica. Deščice: 4 krogli, jednopalčen kvadrat, polpalčen kvadrat.

Papirnat krog, kojemu je premer tri palce dolg.

Reci otrokom, naj pregenejo krog po premerih, ki stojita drugi na drugem pravokotno. Naj razstavijo krožne deščice okoli središča tikoma, ali pa vsaksebi; polpalčni ali jednopalčni kvadrat pa bodi središče. Podaj besedo rožica za razstavo okoli središča. Naj narišejo rožico. Tudi doma naj jo izdelajo. (Pod. 107., 108.)

Nov izraz. Razstavljanje: *rožica.*

II. Polukrogla, kvadratna prizma.

Opisovanje duševnih podob. Vodi otroke tako, da ti pripovedujejo o polukrogli in kvadratni prizmi ter o polukrogu in pravokotniku. Poizveduj po polukrogli — kvadratni prizmi — podobnih predmetih. Vprašaj jih, znajo li zložiti iz papirja kvadratno prizmo.

Oblikovanje. Otroci naj naredé iz gline telesom podobne predmete, ki pa smejo biti tudi nekoliko različni od njih, — skledico, kupico (ne valjasto), knjigo, omario i. t. d.

Sprednje in spodnje lice. Veli otrokom narisati sprednje in spodnje telesno lice.

Pod očesom. Naj ti narišejo dva — telesom podobna predmeta, — kupico na knjigi, skledico na škrinjici. (Pod. 109.)

Razstavljanje, — čveteroperesce. Deščice: 4 polukrogli.

Papirnat kvadrat, dva palca velik.

Veli otrokom, naj pregenejo kvadrat po premerih, potem pa pregenejo vsako stranico tako, da se rob stika s premerom. Naj položijo polukroge ob kvadratove stranice, znotraj ali zvonaj, kakor hočejo. Naj narišejo svoje razvrstitve. Doma naj jih izrežejo. (Pod. 110. in 111.)

III. — Valjar.

Opisovanje in risanje. Vodi otroke, da ti pripovedujejo o valjarju. Naj ti narišejo sprednje in zgornje lice.

Oblikovanje. Naroči otrokom, naj izdelajo iz gline valjarju podoben predmet n. pr. boben, pino. Če so določeni za različne otroke različni predmeti, se dado izdelani predmeti na jako zanimive načine razvrstiti.

Lice pod očesom. Telo: *valjar*.

Deščica: *kvadrat*.

Veli otrokom, da položijo deščico zadi na klop in postavijo na njo valjar navpik. Naj ti povedo, koliko valjarja vidijo, koliko deščice in kako jih je videti.

Reci jim, naj postavijo valjar na kvadratno deščico, kakor se je to storilo v prejšnji vaji, in narišejo kar vidijo.¹⁾

Razstavljanje, — navpična krajevica. Narekuj otrokom kvadrat z dvopalčno stranico, ki stoji tako na papirju ali tablici, da si ga lahko mislimo prvo ponavljanje v navpični krajevici. Narekuj sl. 3., pod. 112., — da se nariše v kvadrat. Naj podaljšajo levo in desno navpičnico in narišejo na novo lik, da stvorijo navpično krajevico. sl. 4., pod. 112.

II. poglavje.

Sledečih četvero teles, — delitev, sorazmerje in somerje.

Učencem se pokažejo razne školjke.

I. Obe trirobni prizmi.

Opisovanje duševnih podob. Vodi otroke, da pripovedujejo o obeh trirobnih prizmah, pravokotniških plo-

¹⁾ To je korak, ki vodi k risanju valjarja samega.

skvah, koliko jih je enakih, — trikotniških ploskvah, pravokotnem trikotniku, jednakostraničnem trikotniku in kako je prizmama ime.

Oblikovanje. Naj otroci kaj naredo iz gline, kar je podobno jedni izmed trirobnih prizem.

Risanje. Naj narišejo sprednje in zgornje lice obeh navpik stoječih prizem. (Pod. 113.)

Narekovanje. Narekuj otrokom (pod. 113., sl. II.), začeni s prekotnicama, razpoloviti in pravokotno med seboj.

Predrugačba. Narekuj vodnice in naroči otrokom, da predrugačijo sl. II, da narišejo krivuljo namesto premic od razčetverišč kvadratovih stranic.

II. Elipsoid, ovoid, sorazmerje.

Opisovanje duševnih podob. Vadi otroke, da ti pripovedujejo o elipsoidu in ovoidu, — delovanju, površju, o podobi vrha, znožja in sprednjih licih, številu ploskev, o vidnih ploskvah itd.

Oblikovanje. Naj stvoré otroci kaj elipsoidu ali ovoidu podobnega. Ako obrazujejo kak sad, n. pr. češpljo, oreh, ali želod, naj napravijo tudi majhno vejico, ob kateri visi. Otrokom dela tudi oblikovanje gnezda z jajčki veliko veselje.

Risanje. Naj ti narišejo otrčei navpičen pákrog v razmerju 1 : 2. Naj narišejo navpičen oval v razmerju 2 proti 3.

Jedinica. Narekuj pod. 114., da jo otroci rišejo. Imej nekoliko jedinici podobnih likov pri rokah in pokaži otrokom, kako se dajo razstaviti na kvadratovih prekotnicah, da se dotikajo v središču. Podaj izraz jedinica, ki pomeni like, ki se v kaki razstavi ali desinu ponavljajo.

Naroči jim, da si doma izrežejo take jedinice in jih razstavijo okoli kvadratovega središča na prekotnice in da dodado središčno obliko.

Kvadratna roseta. Otroci naj narišejo razstave, ki so jih sestavili iz jedinic (sl. 3., pod. 115.) Podaj izraz kvadratna rožica.

Novi izrazi. Razstava: *jedinica, kvadratna rožica.*

III. Deljenje, somerje.

Razpolovljanje, razčetverjanje. Narekuj otrokom sl. 1., pod. 115., da jo narišejo. Rabi vselej izraze razpoloviti, razčetveriti.

Stranice naj bodo kvadratu štiri palce dolge.

Oblikovanje. Veli otrokom, da napravijo iz gline kvadratno ploščico in na njo načrtajo premera. Namesto poševnic, kakoršne so v sl. 1, naj rišejo črte, ki se vijejo proti premeroma, kakor vidiš v sl. 2. pod. 115. Naj sestavijo na glinasto ploščico čveteroperesni lik.

Raztrojevanje. Nariši sl. 1., pod. 115. na tablo. Narekuj otrokom vodnice in veli jim, naj prerišejo lik, da bodo namestu poševnic krivulje, ki se vijejo ob premerih, kakor vidiš v 4. sl., pod. 115. Naroči jim, naj doma ta lik izrežejo.

Veli otrokom, da prineso s seboj listje, ki je nekoliko podobno pákrogu ali pa ovalu. Naj poiščejo najboljše listje, kar se jim da, ki ima srednje rebro premo in obe strani jednaki.

Listje. Naj rišejo otroci listje, ki so ga prinesli, srednje rebro bodi premo, obe strani bodite jednaki, pecelj pa ste dve črti.

Razstavljanje. Veli otrokom, da narišejo kvadrat na njegovi prekotnici. Reci jim, naj mislijo na list, ki so ga narisali, kakor na jedinico in naj narišejo nekoliko takih jedinic (prav jednostavno, brez žilic) na kvadratove prekotnice okoli središča ter naj dodado središčni lik. (Pod. 116.) Vežbaj gibanje in držanje svinčnika za obe vrsti poševnih črt prej ko zahtevaš, da narišejo kvadrat na njegovi prekotnici.

III. poglavje.

Pred učence se postavijo: Stožec, piramida in vazina oblika.

I. Stožec.

Delovanje, površje, ime, vrste ploskev. Telesa: *stožec, valjar.*

Deščice: *2 kroga.*

Veli otrokom, da primerjajo stožec in valjar med seboj z ozirom na to, kako jih je čutiti in z ozirom na njihovo delovanje. Podaj ime stožec. Naj primerjajo med seboj ravne in zakrivljene ploskve stožceve in valjarjeve. Podaj izraza vrh, osnovna ploskev.

Oblikovanje stožca. Prej ko se to delo vrši, veli otrokom, naj poskusijo njegovo delovanje zopet in naj se iz tega uče navoda, po katerem je valjati glino za stožec.

Stožec, kakor ga je videti na različnih stališčih. Veli otrokom, naj poskušajo, koliko se vidi stožca na različnih stališčih. Naj si ogledajo spodnje lice in zgornje lice navpičnega stožca in uvažujejo v gornjem vrh.

Zgornje in spodnje lice. Reci otrokom, naj poiščejo deščice za spodnje stožčevo lice, potem pa, da narišejo lici in zaznamenujejo vrh v zgornjem licu. (Pod. 120.)

Razstavljanje, — krajevica. Narekuj otrokom dvopalčen kvadrat, ki leži na papirju ali tablici tako, da je prvo ponavljanje v vodoravni krajevici. Narekuj pod. 117., ki se naj nariše v kvadrat. Naj podaljšajo otroci zgornjo in spodnjo vodoravnico in ponavljajo lik, da stvorijo vodoravno krajevico. (Pod. 118.)

Novi izrazi. Telo: *stožec.*

Stožec: *osnovna ploskev, vrh.*

II. Piramida.

Delovanje, površje, ime; vrste ploskev. Telesa: *piramida, stožec.*

Deščice: *2 kvadrata, krog.*

Otroci naj primerjajo, kako je občutiti piramido in stožec in kako delujeta. Podaj ime piramida. Naj primerjajo stožec in piramido gledé na osnovnico in na vrh.

Oblikovanje. Otroci naj stvore iz gline najprej stožec in ga potem pretvore v piramido z lahkimi vdarci.

Piramida v različnih legah. Reci otrokom, naj pogledajo, koliko vidijo na piramidi iz različnih stališč. Naj si ogledajo spodnje in zgornje lice navpične piramide in uvažujejo ne le vrh, nego tudi robe, ki jih je videti v zgornjem licu. (Pod. 121.)

Zlaganje in risanje zgornjega in spodnjega lica. Naj poiščejo deščice za podobo zgornjega in spodnjega lica (pod. 121.), potem narišejo ti lici, da se na zgornjem licu ne vidijo samo robi osnovnične ploskve, nego tudi robi postranskih piramidnih ploskev.

Nariši na tablo četveroperesce slika III., in poprašaj učence po njenem imenu. Lik naj ostane do prihodnjega pouka.

Četveroperesce. Izbriši četveroperesce s table in veli otrokom, da jo narišejo iz glave.

Novi izrazi. Telo: *piramida*.

Piramida: *vrh, osnovna ploskev*.

III. Vazina oblika.

Telo: *vazina oblika*.

Površje in oblika. Veli otrokom, da pripovedujejo, čemu je model podoben in za kakšne posode je. Naj ti govore o njegovem površji, načrtajo obliko na telesu in po zraku z obema rokama. Primerjaj njegovo površje kroglinemu. Podaj izraz okroglast.

Oblikovanje. Veli otrokom, da stvore iz gline vazino obliko.

Sprednje lice. Reci otrokom, naj si ogledajo sprednje modelovo lice. Vodi jih naprej, da vidijo njegovo somernost, da premislijo njegovò razmerje, 2 proti 3, da si mislijo njegovo os in vidijo krivuljino vrsto v preseku.

Podaj izraz narobe (obrnena) krivulja. (Sl. 1., pod. 119.) Naroči jim, da narišejo sprednje lice, sl. 2., pod. 119.

Pod očesom. Veli otrokom, da postavijo vazo na kvadratno deščico, ki leži čisto zadi na klopi, da povedo, kaj vidijo, in da narišejo, kar vidijo, sl. 3., pod. 119.

Nariši na tablo triperesce. Podaj ime triperesce. Vodi otroke, da govore o njenih somernih oseh.

Deteljica. Izbriši triperesce s table in veli otrokom, da je narišejo iz spomina.

Novi izrazi. Telo: *vazina oblika.*

Površje: *okroglasto.*

Podoba: *triperesce.*

Krivulja: *narobe (obrnena) krivulja.*

IV. poglavje.

Različna lica.

Učencem se pokažejo razne polževe lišice.

Telesa: *stožec, valjar, kub.*

Deščice: *z kroga, enakokraki trikotnik, pravokotnik.*

Ogled zgornjega in spodnjega lica. Veli otrokom, naj poiščejo stožčevo in valjarjevo osnovno ploskev; potem naj poiščejo tem odgovarjajoče deščice. Naj potegnejo po stožcu in po valjarju podobe sprednjega lica in poiščejo podobo med deščicami. Podaj izraz vrh, osnovna ploskev.

Oblikovanje. Veli otrokom, da napravijo iz gline stožec in ga prerežejo po koncu. Po razpolovljenem stožcu posnemi trikotnik in polukrog.

Risanje zgornjega in sprednjega lica. Veli otrokom, da poiščejo deščice za zgornje in sprednje stožčevo lice in jih položijo. Ti lici naj narišejo, sl. 1., pod. 120., in ne pozabijo napraviti točke za vrh v zgornjem licu.

Pred očesom in pod očesom. Telesa: *stožec, kub.*

Pregled. Lega I. v vidnih ploskvah. Potem reci otrokom, naj postavijo stožec na kub naravnost pred se in pod oko in naj povedo, koliko vidijo zgornje kubove ploskve. Veli jim, da pokažejo točno to, kar vidijo, v obširnem narisu teles. (Sl. 2., pod. 120.)

Razstavljanje, — grajenje. Telesa: *stožec, kvadratna prizma.*

Veli otrokom, da postavijo kvadratno prizmo naravnost pred se, kakor jim je všeč, na prizmo pa stožec. Na trojen način se dasta razstaviti. (Sl. 3., pod. 120. kaže jedno razstavo.) Potem jim reci, naj napravijo obširno sliko obeh teles.

Novi izrazi. Trikotnik: *vrh, osnovnica.*

II. Piramida.

Videti spodnje in sprednje lice. Telesa: *piramida, stožec.*

Deščice: *kvadrat, 2 jednakokraka trikotnika, krog.*

Veli otrokom, naj poiščejo osnovni ploskvi stožčevo in piramidino in jima jednaki deščici. Naj položijo te deščice za spodnje lice obeh teles. Nad nju naj položijo deščici za sprednji lici.

Oblikovanje. Naroči otrokom, da napravijo iz gline piramido in jo prerežejo po koncu. Po razpolovljeni piramidi naj najdejo trikotnik in pravokotnik.

Risanje zgornjega in sprednjega lica. Otroci naj poiščejo in položijo deščici za zgornje in sprednje piramidino lice. Ti lici naj narišejo, sl. 1., pod. 120.; vse črte kot robe, ki jih je videti v zgornjem licu, se narišejo.

Razstavljanje, — okoli središča. Deščice: *4 jednakokraki trikotniki, kvadrat.*

Papirnat kvadrat, čegar stranica meri štiri palce.

Veli otrokom, da previdno pregenejo kvadrat po prekotnicah in po premerih. Naj denejo kvadratno deščico poševno v središče pregenenega kvadrata in gledajo na to, da se vsak deščičin vogel dotika premera. Okoli kva-

drata naj razvrstijo trikotniške deščice in pri tem gledajo, da se dotika vrh vsake deščice jedne prekotnice, sl. 3., pod. 121.¹⁾ Naroči jim, da narišejo takov lik doma in ga prineso s seboj v šolo. Najboljše izmed teh izdelkov shrani!

Risanje. Naj narišejo otroci papirnat kvadrat z gubami vred, gube pa je narisati čisto blede. Potem naj narišejo sestavljene deščice.

III. Trikotniške podobe.

Modeli: Telesa: *stožec, piramida, jednakostranska trirobna prizma in pravokotna trirobna prizma.*

Deščice: *jednakostranični trikotnik, 2 jednakokraka trikotnika, pravokotni trikotnik.*

Jednakokraki trikotnik ima dve jednaki stranici.

Primerjanje trikotnikov. Veli otrokom, da položijo pred stožec in pred piramido deščice, ki kažejo podobi sprednjih lic, pred prizme pa deščice, ki imajo podobo zgornjih lic. Poizvej imena deščic (trikotnik) in razlike. Podaj ime *jednakokraki trikotnik* in vežbaj njegovo rabo.

Reci otrokom, naj imenujejo kaj stožcu podobnega in prineso s seboj v šolo kaj stožcu podobnega.

Oblikovanje. Oskrbi se s korenjem ali pastinakom, ki se obesi, da ga otroci, ki so prinesli kaj stožcu podobnega, lahko vidijo. Naroči otrokom, da stvoré iz glin kaj stožcu podobnega.

Risanje. Veli otrokom, da narišejo koren ali pastinak vsaj tako dolg, kakor pripušča papir ali tablica. Rišejo naj s svinčnikovo stranjo, da bodo črte mastne, sl. 1., pod. 120.

Učitelji lahko vpletejo zanimivo vajo o koreninah.

Papirnat pravokotnik, dva palca poleg četirih (2 × 4).

¹⁾ Ta in tej podobne vaje naj otrokom pokažejo, da je poraba prekotnic, premerov itd. pri razstavljanju deščic tudi vrl pripomoček pri risanju likov.

Pregibanje in risanje. Poprašuj otroke po dolgosti pravokotnikovih stranic. Naj pregenejo pravokotnik po dolgem premeru, potem ga naj pregenejo iz vsakega spodnjega vogla do zgornjega premerovega konca. Tako se stvari enakokraki trikotnik z osjo vred. Naj narišejo pravokotnik z njegovimi gubami in sicer trikotnik s krepkimi črtami, sl. 2., pod. 122.

Ta lik tudi lahko napravijo doma in izrežejo pravokotnik in trikotnik iz papirja različnih barv.

Razstavljanje. Deščici: *jednakokrak trikotnik, polukrog.*

Veli otrokom, da stožec obrnejo (postavijo narobe), nanj pa denejo polukroglo. Poprašaj čemu je to podobno, in kdo ima kaj takega. Naj narišejo zgornje lice, sl. 3., pod. 122.

Pregled. Razstavljanje: *narobe.*

Novi izrazi. Trikotnik: *jednakokraki.*

Razstavljanje: *os.*

V. poglavje.

Stožec, piramida, vazna oblika, pretvorbe.

(Učencem se pokaže okrogla kupica, ki je spodaj ožja.)

I. Stožec, prisekan.

Oblikovanje. Veli otrokom, naj napravijo iz gline stožec, kateremu meri osnovnične ploskve premer jeden palec tako točno, kakor se da, in ga presekajo vzporedno z osnovno ploskvijo. Podaj izraz prisekan. Shrañi prisekane stožce, da se porabijo kot vzorci v prihodnji uri.

Zgornje lice. Reci otrokom, naj pogledajo na prisekan stožec od zgoraj, da vidijo zgornje lice, katero naj opišejo. Veli jim, da narišejo zgornje lice, sl. 1. pod. 123. Podaj izraz *istosrediščni krog*.

Kupica, sprednje lice. Poprašaj otroke po kupičini obliki. Naj jeden načrta podobo sprednjega kupičinega

lica in ostali naj sledijo gibanju. Naj narišejo sprednje lice, sl. 2. pod. 123.

Prisekan stožec na robe. Telo: *glinast, prisekan stožec.*

Deščica: *kvadrat.*

Veli otrokom, da položijo kvadratno deščico prav zadi na klop, na njo pa postavijo prisekan stožec na robe. Poprašaj jih čemu je stožec podoben. Naroči jim, da obširno narišejo prisekan stožec, ki stoji na deščici, sl. 3. pod. 123.

Rožica. Veli otrokom, naj narišejo rožico iz glave.

Novi izrazi. Stožec: *prisekan.*

Krog: *istosrediščni.*

II. Prisekana piramida.

Oblikovanje. Naj naredé otroci iz gline piramido in jo prisekajo. Shrani prisekane piramide, da boš imel vzorcev pri sledečem pouku.

Zgornje lice. Veli otrokom, naj si ogledajo prisekano piramido od zgoraj, da vidijo zgornje lice, o katerem naj govoré. Reci jim, da narišejo zgornje lice, pri tem pa ne pozabijo na robe. Opomni jih, ali jim niso znani prisekani piramidi podobni predmeti. Govori o svetilniških stebrih.

Polaganje paličice, — svetilniški steber. Šibice: *4 dvopalčne, 3 tripalčne, 2 četiripalčne šibice.*

Veli otrokom, naj zložijo svetilniški steber po narekovanju ali pa po narisu s table, sl. 2. pod. 124.

Opomni na os. Reci otrokom, naj rišejo svetilniški steber začenši od osi.

Razstavljanje, — krajevica. Deščice: *4 jednako-kraki trikotniki.*

Šibice: *2 četiripalčni, 4 jednopalčne paličice.*

Papirnat pravokotnik, dva palca širok in štiri palce dolg, daj vsakemu otroku.

Veli otrokom, naj pregenejo pravokotnik po kratkem premeru in razgenejo, potem naj pregenejo vsak kratek

rob k premeru. Ko razgeneš, imaš pred seboj četiri navpične pravokotnike. Reci jim, da položijo jednega izmed trikotnikov v prvi pravokotnik, čegar *osnovnica* se stika točno s spodnjo pravokotnikovo stranico. Izvabi otrokom zavest, da deščičin vrh razpolavlja pravokotnikovo zgornjo stranico. Naj dodado še ostale deščice kot »ponavljanja« in paličice kot obrobnice in tako stvoré krajevico.

Krajevica se nariše. Veli otrokom naj narišejo papirnat pravokotnik z gubami vred in naj rišejo gube bledeje. Naj porazpolovijo zgornje stranice vsem pravokotnikom in narišejo trikotnike. Leve poševnice naj se rišejo prej, potem se narišejo vse desne poševnice, sl. 3. pod. 124.

Nov izraz. Piramida: *priskana*.

III. Vazine oblike.

Za risanje in oblikovanje. Slike 1., 2. in 3., pod. 125. te spominjajo na jednostavne vazine majoličine oblike, ki se kot primerni predmeti odberejo, da jih otroci rišejo in oblikujejo. Ne pozabi, da pri risanju važnih oblik mora prva narisana črta biti os somernica.

Rožica. Nariši 4. sl., pod. 125. na tablo, otroci pa jo naj rišejo brez narekovanja.

VI. poglavje.

Pregled vseh dvanajst teles.¹⁾

I. Po tipu.

Spoznavanje teles po tipu. Deni vseh dvanajst teles v robec. Pokliči otroka, naj vzame jednega v roko, ga otiplje, vzdigne kvišku, ne da bi ga pogledal in mu pove ime. Ponovi!

Pokliči drugega, da vzame v roko vzorec, ga obrne na vse strani, a ga ne vzame iz robea, in ga opiše. Veli

¹⁾ Ta pregled naj ti pokaže, ali so podobe 12 tipičnih oblik, ki so se podale, otrokom točne v dušah.

sedečim, naj vzdignejo kvišku tak vzorec in povedo njegovo ime. Ponovi! Imenuj telesa, ki naj ti jih poiščejo le po čutu.

Oblikovanje tipičnih oblik. Veli otrokom, naj izdelajo iz gline tipične oblike, nekateri jedne, drugi druge.

Oblikovanje predmetov. Veli otrokom naj izdelujejo iz gline predmete, katerim so tipične oblike podloga. Jednim otrokom se določi to, drugim pa kaj drugega; vendar pa naj določajo otroci, kateri predmeti se naj stvoré.

Oblikovanje deščic. Naroči otrokom, naj naredé iz gline kvadratne in pravokotniške ploščice, na nje pa postavijo liste, cvetke ali sadje, katere jim učitelj pokaže.

Grajenje. *Vsa telesa.*

Podaj otrokom vse modele za stavljenje. Z modeli naj ne le gradijo, nego tudi pripovedujejo, kaj so zgradili in kako so to zgradili.

II. Po vidu.

Razna lica. *Vsa telesa.*

Razdeli vsa različna telesa med otroke.

Veli otroku, da privzdigne telo, pogleda zgornje lice in popiše, kaj vidi. Drugi, ki ima v roki isto telo, naj si ogleda sprednje lice in opiše, kaj vidi; drugi zopet postransko lice. Ponovi na ostalih telesih. (Pod. 126.)

V slikah so telesa navpik, ali otroci jih naj postavijo navpik ali vodoravno.

Glede na trirobní prizmi zahtevaj imenoma skrbnih opisov. Opazuj na črtah slik c, d legi jednakostranske prizme in razliko v licih. (Pod. 127.)

Spoznavanje lic. Nariši na tablo zgornje in spodnje lice dvanajsterice teles. Pokaži na zgornje in na sprednje lice kakega telesa in veli kakemu otroku, naj vzdigne telo in ga imenuje. Ponovi to na drugih narisih.

Ogled različnih lic. Veli otrokom, da položijo zadi na klop kvadratno prizmo vodoravno od levice proti de-

snici naravnost pred se. Na to telo naj denejo kroglo in povedo kaj vidijo. Ponovi to s stožcem in kubom, polukroglo in valjarjem, vazino obliko in kvadratno prizmo, ki leži vodoravno od levice proti desnici.

Velikost in razmerje. Kaži telesa brzo drugo za drugim in poprašuj otroke glede na velikost po palcih in razmerje.

Razstavljanje. Deščice: *po štiri deščice vsake vrste.*

Šibice: *4 dvopalčne, 4 tripalčne, 4 četiripalčne šibice.*

Veli otrokom, naj naredé, kar hočejo, naj povedo, kaj so storili in kako so to storili.

III. Po risanju.

Razmerje. Narekuj otrokom 1. sl., pod. 128. — najprej kvadrat, njegove prekotnice — stranice se razpolovijo, premera — stranice se razčetverijo, prekotnice pa raztrojijo. Povej otrokom, da je ta lik malteški križ.

Delenje. Narekuj otrokom 2. sl., pod. 128. — najprej pokoncú pravokotnik v razmerju 1 proti 2 — stranice se razpolovijo, premeri — vsaka polovica krajšega premera se razstroji — pákrog se nariše skozi konce premerov — pákrog se nariše skoz zvonanja raztrojišča.

Oblike iz prirode. Veli otrokom, da risajoč list, posnemajo oko (popék), vejico ali cvetko — toda oblika naj se izbere vselej jako jednostavna.

Predmet. Naroči otrokom, naj narišejo valjar ali kupico. Ta vaja bo pokazala, ali so se otroci naučili prav videti.

Razstavljanje. Veli otrokom, naj narišejo iz glave sestavo, bodisi krajevico, bodisi rožico, ali pa pokrivalo.

Poslovitev.

Devaje iz rok ta majhen trud, želé spisovatelji izraziti globoko veselje, ki so ga vživali med delom. Prezanimivo je, delati za male otroke in zasledovati, kako se jim v dušah razvija mišljenje. Spremljevala so jih — v domišljiji — po ljudskih šolah jasna in vesela lica tisočerih otrok, pri kojih se bodo pod vplivom vaj, kmalu pojavljale misli, koje bodo izražali včasih nerado, včasih naivno in pogostokrat pristno, da te bodo kar osupnili.

Trud bi zgrešil svoj namen, ako bi ne navedel učiteljev, da puščajo otrokom obširno svobodo pri svojem počenjanju, da jim celo takrat prigovarjajo, kadar bi njih domišljija hotela hoditi po humorističnih potih.

Spisovatelji so uverjeni, da otroci, ki so se šolali po tukaj podanih navodih in vadili izražati svoje misli v različnih oblikah, bodo radi in iz lastnega nagiba porabili svojo spretnost pri igrah, kakor tudi pri resnem delu.

Ni treba dostavljati, da znajo ti otroci čitati, znajo pisati, znajo izdelovati in znajo risati.



Dodatek.

Kako je ravnati z glino.

Navod ravnatelja Edwarda A. Springa.

Če je glina presuha, zmoči jo; če pa je premokra, posuši jo.

Deni kepe čiste, suhe gline v prsten lonec, ali v cev ali v sodček. Polij glino s čisto vodo in pusti vodo stati nekoliko ur ali dnij, da ni več suhih kep. Potem izcrpaj vodo.

Porini deščico ob zunanji strani gline v posodo in zgrebaj jo proti sredi okoli in okoli, dokler glina ne stoji na sredi v stožcu. Po nekaterih urah ali tednih, ko je dovolj suha, da se ne obeša na prste, sme se porabiti za oblikovanje. Izreži je iz lonca s kosom zakrivljene žice, kolikor je treba.

Ako je suho glino pripraviti hitro, se premesi s toplo vodo na suhi deski ali kameniti plošči, dokler ni dovolj gosta. Gnetenje in mokrota pripravita glino, da je za oblikovanje tako rabljiva kakor o mokrotnem vremenu iz zemlje vzeta.

Pred oblikovanjem pripravi, česar je treba za omivanje rok. Varuj roke, da ni na njih suhe gline. Čista glina je gladka, a cunjice, papirčki ali gnjil les kvari mokro glino.

Nedodelano oblikovanje se pripravi za izdelovanje stem, da se poškropi z vodo in da se varuje pred zrakom. Steklen zvonec, ali obrnen sodček ali dobro zaklenjena sobica ovira sušenje. Kepe (ali zatiči) iz gline najbolj varujejo delo, dokler ni izvršeno.

Navod gospodičine E. F. Dimock.

Glina mora dobro premočena — imeti gostost mehkega loša, ne sme se prijemati prstov.

Nikar ne rabi tople vode pri zmakeanju gline.

Razvaljaj glino za razdeljevanje v dolge eliptične hlebe, ki zadostujejo za razred.

Glina se vzame v izbo na čisti deski, ki je temu poslu namenjena.

Ko so učenci glino porabili, mora se pustiti na zraku, da se presuši.

Posušeno glino deni v kadico in pokrij jo z vodo. Tako jo pusti stati dva do tri dni; izlij ostalo vodo, predelaj glino in jo deni v pokrito posodo.

Glina se zvalja v hlebe, da je za porabo pri rokah. V to svrho se hlebi pokrijejo z mokro tkanino (cunjo).

Nikoli ne pošiljaj gline, ki se je rabila v kakem razredu, v drugega za porabo, ne da bi bila presušena.

Z glino je ravnati, kakor se ravna z drugimi pripomočki, ki jih omisli oskrbnništvo. Brez voditeljevega dovoljenja gline ne zametavaj.





Pogled na slovensko pedagogiško polje l. 1896. in 1897.

Spisal J. I.

Slovensko šolsko slovstvo je tudi zadnje 2 leti napredovalo, vendar ne tako, kakor bi bilo, če bi ga bile šolske gosposke boljše podpirale. V tej zadevi je pač velika razlika pri nas in na Hrvaškem, zato pa tudi hrvaško šolstvo vse boljše napreduje kakor naše. To potrjuje tudi govor slovenskega poslanca g. P. Grassellija v deželnem zboru kranjskem dne 28. svečana t. l.

Celjska »Domovina« je pa pisala dne 27. avgusta m. l. o priliki, ko je slavila sijajni vspeh devetega občnega zbora »Zaveze slovenskih učiteljskih društev«, da vladne osebe tudi premalo zanimajo ti občni zbori, ki so tako rekoč največji prazniki za slovensko učiteljstvo. Drugod jih obiskujejo najvišji šolski gospodje. Da je slovensko učiteljstvo tako vzorno organizovano, na to je ono ponosno, to je v čast celemu slovenskemu narodu, čegar zvesti sinovi so slovenski učitelji.

Krono svojemu delovanju za desetletno dōbo je pa »Zveza« postavila s svojim sklepom, da hoče svojo desetletnico praznovati ondi, kjer je bil prvi občni zbor, t. j. v Ljubljani. Kedar se bode še ta dostojno izvršil, nastopili bodemo še z eno in to z zadnjo željo na dan, in ta

bode, da bi se »Zaveza« potrudila, da se še na Koroškem ustanovi slovensko učiteljsko društvo, in da potem »Zaveza« tudi enkrat zboruje v starodavnem slovenskem Gorotanu. Predno se bode to izvršilo, bode slovenskemu učiteljstvu treba prestati in premagati še marsikatero oviro; tu in tam se bode vrglo še kako poleno našemu učiteljstvu pod noge. Toda naj čvrsto koraka naprej, delaje tudi v bodočnosti le za koristi slovenskega šolstva.

Z ozirom na čvrsto svojo organizacijo bode slovensko učiteljstvo l. 1898. ponosno in hvaležno slavilo cesarjevo 50letnico. Ponosno pravimo, ker je iz lastne moči postalo faktor v javnem življenju slovenskega naroda, hvaležno pa pravimo, ker je postalo le na podlagi svobodomiselnih postav, danih od našega presvetlega cesarja samega, to, kar je.

Brez svobodomiselnih šolskih zakonov in brez društvenega zakona ne bi se bilo ne šolstvo, ne učiteljstvo, ne učiteljsko društveno življenje tako razvilo, kakor se je. — Zanimivo, hvaležno in ne pretežavno delo bi bilo, sestaviti paralelo gledé narodnega šolstva po Slovenskem leta 1848. in leta 1898. Ne bomo se veliko motili, ako trdimo, da je bilo takrat po vsem Slovenskem komaj 300 učilnic, da jih pa danes štejemo čez 1000. Učiteljev in učiteljic pa je bilo znabiti kacic 400. Koliko pa jih je danes? Približno jih deluje okolo 2000 po vsem Slovenskem. Koliko je pa vredno sedanje učiteljstvo? Kako je ono izobraženo, kako delavno, kako značajno! Vse to je sad novih šolskih zakonov. Res je na potu napredka zoper duh novih zakonov priletelo marsikatero poleno, ki je mislilo to napredovanje ovirati, toda slovensko učiteljstvo je »korakalo čez taka polena čvrsto naprej«.

Slovensko učiteljstvo pa tudi zaupa z drugim avstrijskim učiteljstvom vred, da bodo še prihodnje vlade in bodoči parlamenti skrbno čuvali, kar je sankcionirala srečna roka najmodrejšega cesarja v dóbi najlepših let svojega vladanja!

Kaka mala sprememba glede šolskega obiskovanja bi pa tudi ne škodovala, vsaj je razumljivo, da se šletno šolsko obiskovanje na enorazrednicah ne more tako izvrševati kakor na štiri- ali večrazrednicah. Šolsko obiskovanje naj se ravna torej po številu razredov in oddelkov. Zato pa naj se ustanovljajo povsod vsaj dvorazrednice. Tako urejeno je tudi na najvišji stopinji stoječe šolstvo na Saksonskem.

Razen »Zavezinega« zborovanja niso slovenski učitelji veliko v javnost stopali v minoli dveletni dōbi. A to moramo reči, da slovensko učiteljstvo, kjer-koli je v večjem številu zastopano, krepko deluje, n. pr. v beli Ljubljani, v Mariboru, na Krškem in drugod. Osobito moramo ljubljanske tovariše pohvaliti. Svoje »Slovensko učiteljsko društvo« dobro vzdržujejo, njegov organ, ki sedaj že trikrat na mesec izhaja, kaže lep napredek. Posebno hvalevredno je, da se ljubljanski učitelji z velikim vspehom trudijo, da ustanové učiteljski konvikt, da založijo cesar Franc Jožefovo ustanovo, da delajo priprave za ustanovitev učiteljske denarne zadruga itd.

Mala kolonija slovenskih učiteljev v Mariboru je tako srečna, da ima v svoji sredini poleg prejšnjega števila odličnih slovenskih pedagogov jako uplivnega in uzornega pedagoga, ki je tudi velik domoljub. Zato pa zboruje učiteljsko društvo mariborske okolice tako pogostoma, in kar še to društvo ne more storiti, nadomestujejo pa hospitacije, katere vodi omenjeni pedagog — direktor g. Schreiner — kateremu se je od odbora našega »pedagogiškega društva« celó ponudilo, da bi se ono preselilo v Maribor, kjer bi bilo izročeno vodstvu njegovih spretnih rok.

Okrajna učiteljska društva po Slovenskem niso v pretekli dōbi veliko zborovala, osobito na Kranjskem premalo. Najmarljivejša v tej zadevi so bila spodnještajerska učiteljska društva, posebno mariborsko in celjsko. Ali tudi druga so se odlikovala. Vsaj so nekatera lani

in letos na jako slovesen način praznovala svoje petindvajsetletnice, n. pr. ljutomersko, slovenje-bistriško, brežko učiteljsko društvo. Kdor je bil pri tacih slovenskih skupščinah navzoč, ta se je kar čudil, kako so naši slovenski učitelji v vsakem obziru glede omike napredovali, ko so dali tem skupščinam ne samo lepo zunanjo obliko, ampak tudi veliko notranjo vrednost. Koliko lepih govorov, krasnih pesmi, deklamacij, godbenih produkcij se je pri takih prilikah slišalo! In to vse dovršeno, vse harmonično, vse vneto v pravi ljubezni do šole in domovine! Zato pa niso bili učitelji pri takih slovesnih prilikah osamljeni, marveč so se jim pridružili različni izobraženi domoljubi, osobito duhovniki; kajti to moramo reči, da vlada na Slovenskem, posebno na Spodnjem Štajerskem lepo sporazumljenje med učiteljstvom in duhovništvom.

Posebno veseli na Štajerskem duhovnike, ki so poleg učiteljev ondi najboljši domoljubje, da imajo v izobraženih učiteljih svoje najboljše znance in prijatelje. Da je temu res tako, dokazal je očitno jako izobražen slovenski duhovnik iz celjske okolice, ki je lani na »Zavezinem« shodu očitno branil učitelje, poudarjavši, da so učitelji prijatelji vere, morale in sploh prave omike.

Pri uradnih okrajnih učiteljskih skupščinah pa bi želeli, da bi v njih vladal še tisti »nobel« duh, kakor prvotno, vsaj učiteljstvo v omiki vedno napreduje, se mnogo trudi in tudi v šoli lepe vspehe dosega. Pri nekaterih okrajnih uradnih učiteljskih skupščinah (Celje, Brežice, Ptuj) pa nam tudi to ni po volji, da predsednik niti ene slovenske besede ne spregovori, in da ima komaj en sam učitelj slovenski govor. V mnogih okrajih se pa opazuje, da se slovenščina preveč tam izpodriva (celo na Kranjskem), kjer se je bila z velikim trudom priborila vsaj nekoliko prostora t. j. v pisarnicah šolskih voditeljev, krajnih in okrajnih šolskih svetov. Število okrajnih šolskih nadzornikov pa naj bi se pomnožilo, da

bi ne bili z delom preobloženi ter mogli biti kos svoji nalogi. Ali mar ni res? Na Kranjskem sta sicer za 30 nemških šol dva nemška okrajna šolska nadzornika, ali za 70 slovenskih šol (na Notranjskem) je pa nastavljen en sam šolski nadzornik.

Konečno omeniti nam je še, da je l. 1897. izšlo več novih slovenskih šolskih knjig, ki bodo prav dobro služile naši mladini. V Ljubljani otvorili bodo šolski muzej, ki bode ob enem tudi stalna učilska razstava, kakor jo ima naše društvo v Krškem. V središču se bode gotovo še veliko lepše razvila. Za kranjsko učiteljstvo jako važen je tudi korak »Slovenskega učiteljskega društva«, ki ga je storilo meseca novembra l. 1897. s tem, da je predložilo deželnemu odboru načrt o ureditvi učiteljskih plač. Kakor čujemo, ne brez uspeha! Živeli naši vrli tovariši v Ljubljani, ki so to priporili!





Donešek k strokovni terminologiji.

Iz knjige

„Německo-česko-ruský hornický a hutnický slovník“.

Sestavil E. Hořovský, c. kr. horní ředitel v Praze.

Abart, Varietät, podrazdeljenje mineralov (r).	Abfassen, ubrati.
Abbänken, zbiti (č), odbojka (r).	Abfeuern, ugasiti.
Abbau, dobivka (r), dobivanje (r).	Abflammen, opaliti (č, r).
Abbauen, dobivati, odčepovati.	Abflauen, splahnuti.
Abbeizen, žlutiti.	Abfluss, odtok (č), iztečenje (r).
Abbinden, vezba.	Abflusstollen, stoka.
Abblättern, pleniti se.	Abführen, odvesti.
Abbohren, uvrtniti.	Abgekömme, odžilek.
Abbrennen, odpaliti (č), zažigati (r).	Abgiesen, odliti (č), odlivati (r).
Abbruch, zbiti skalo.	Abguss, odlivka (č, r).
Abdachung, sklonitost.	Abglühen, okaliti (r).
Abdämmen, ograditi (r).	Abgrund, propast (č, r).
Abdämpfen, izparivati (r).	Abgussstück, odljtek.
Abdeckerarbeit, odkrivka (č).	Abhaspeln, odmotati.
razmet (r).	Abhau, upadnice.
Abdrehen, ukrožiti.	Abhauen, dobivati (č, r).
Abdruck, otisk.	Abhütten, dopustiti razruščenje rudnika (r).
Abendschlag, zapadni prekop.	Abkarren, odtačkovati.
Abendstoss, zapadni bok (č, r).	Abkerben, zasekati.
Abfall, upad, sklon.	Abklauben, obirati.
Abfallen, odpad (č), odliv (r), odtekati (č).	Abkleiden, opažiti.
Abfallstange odpadnik.	Abkohlen, odbivati oglje.
Abfangen, podpirati (č, r).	Abkühlen, ohladiti.
	Abkühlinne, ohladni žleb.
	Ablage, nanos (č, r).

- Ablagerung, naležanje gornjih
 tolišč (r).
 Ablagerstätte, ložišče.
 Ablass, splav.
 Ablassen, spustiti.
 Ablauf, odtok
 Abläutern, očiščati rudo (r).
 Ableckbühne, okapni povalek.
 Ablecken, okap (č), stekanje (r).
 Ablöschen, gasiti (r).
 Ablürschen, zaraziti.
 Abmarken, odmeriti.
 Abmessen, zmeriti.
 Abnehmen, odbirati, klesati.
 Abnehmer, obrač.
 Abraum, pokrivka (č), vrhni sloj
 zemlje (r).
 Abraumarbeit, odkrivka.
 Abräumen, odkriti (č, r).
 Abrichten, napraviti.
 Abrösten, pražiti (č), obžigati (r).
 Abrüstung, obžiganje (r).
 Absäubern, obirati, očistiti.
 Absichten, položiti.
 Abschiessen, odstreliti.
 Abschlag, splav.
 Abschlagen, odraziti, obirati, * za-
 staviti.
 Abschlagschaufel, zatkavka.
 Abschlagwisch, otiralka.
 Abschlämmen, odmočenje (r).
 Abschlitzen, zatinati.
 Abschlitzung, zatinka.
 Abschmieden, odkovati (r).
 Abschrecken, odraziti.
 Abschroten, usekati (č),
 odsekati (r).
 Abschützen, zastaviti.
 Abschwarten, odrobiti.
 Abschwenzen, očiščati (r).
 Abseigern, odcediti.
 Absetzen, zlomiti.
 Absichern, lotkovati.
- Absocken, okapati.
 Absonderung, oddelnost (r), de-
 lenje (r).
 Absperren, zastaviti.
 Abspringen, opustiti, ostaviti.
 Abstechen, narezati.
 Absteifen, podpirati.
 Absturz, strmina.
 Abthun, odpaliti.
 Abtrecken, složiti.
 Abtreibearbeit, zabivka (r).
 Abtreiben, odbiti, pažiti.
 Abtreibepfahl, pažina.
 Abtrocknen, osušiti.
 Abweichung, odklonjenje (r).
 Abwerfen, zrušiti.
 Abwickeln, odmotati.
 Abzugsbühne, podmostki (r).
 Abzugsgerinne, odvodni žleb.
 Abzugsgraben, svodnice.
 Achsenspindel, vreteno (č, r).
 Achsenschiemere, osno mazivo,
 kolomaz (č, r).
 Adeligkeit, rudnatost.
 Ader, rudna žilka (č), žila (r).
 Adlerstein, orlik (r).
 Adoucieren, odkaliti, (č), odži-
 ganje (r).
 Affination, očiščenje (r).
 Affinität, srodstvo (r).
 Afterkristall, pakristal.
 Alaun, kamenec.
 Alaunstein, kameničnik.
 Alluvion naplava (č), nanos (r).
 Almandinspath, rudivec.
 Altait, zemnik.
 Alteisen, lom železa (r).
 Aluminiumoxid, glinozem (r).
 Amalgamirmühle, amalgamirna
 melnica (r).
 Amalgamirwerk, amalgamirni
 завод (r), amalgamovna (č).

- Amazonenstein, amazonski kamen.
 Ambossschale, nakovnice.
 Ambossstock, nakovnik.
 Amoniakwasser, amonijakova voda.
 Amphigenspath, lavovec.
 Anamorphose, izmenenje (r).
 Anbau, pristavek.
 Anbohren, navrtati.
 Anbremsen, zabrzditi.
 Anbruch, najti rudo.
 Anbrüsten, zasekati.
 Anfail, priteska.
 Anfangsbohrer, zavrtovak.
 Anflug, nalet (č, r).
 Anfühlen, omakati.
 Angewachsen, prirastli.
 Angewäge, poduška.
 Angriff, načinati.
 Anhalten, zastaviti.
 Anhauen, zalomiti.
 Anheben, nabrati.
 Ankehren, napustiti.
 Ankeilen, priklinovati.
 Anker, klešče, zavlač.
 Anklammern, priskobiti, spojiti.
 Anlage, zavod (č, r).
 Anlassen, napustiti.
 Anlaufenlassen, zakaliti.
 Anlauffarben, zakalne barve.
 Anlaufstab, privarnik.
 Anlegen, založiti, položiti.
 Anreichern, obogatiti (r).
 Anreicherung, obogaščenje (r).
 Ansatz, nastavek (č), nasadka (r).
 Anschlagen, naložiti, zaraziti.
 Anschläger, nakladač.
 Anschroten, načepiti.
 Anschuhen, okovati.
 Anschütte, odval (č, r).
 Anschützen, spustiti.
 Anschweissen, privariti (č, r).
 Ansetzen, nasaditi, založiti.
 Ansetzen des Schrames, zasek (č), zasekanje vloma (r).
 Ansiedeprobe, ošlakovanje (r).
 Ansitzen, usaditi se.
 Anstecken, nasaditi.
 Anstecker, nasadec.
 Ansteckgevier, nasadni venec.
 Ansteckjoch, nasadna podložka.
 Anstürzer, nakladač.
 Antediluvianisch, predpotopni.
 Antimonbaryt, strabivec.
 Antimonbutter, antimonovo maslo.
 Antimonerz, antimonova ruda.
 Antimonglanz, strabikovec.
 Antimonkupferglanz, krušec.
 Antimonocker, strabinec.
 Anziehung, privlečenje.
 Apatit, kazivec.
 Apparat, pristroj.
 Aquaduct, vodovod, vodotok.
 Aräometer, solimer.
 Arbeiter, robotnik (č, r).
 Arbeitseinheit, edinica rabote (r).
 Arcanit, trpčin.
 Arsenblende, zarnek.
 Arsenikkies, otružec.
 Arsensilberblende, jasnorudek.
 Asche, pepel (r).
 Achenkasten, pepelnik (r).
 Asphalt, židovska-mineralna smola.
 Asphaltlager, asfaltovo ložišče.
 Ätzwasser, lužna voda.
 Aufbereiten, upraviti.
 Aufbereitung, uprava.
 Aufbereitungsanstalt, upravni zavod.
 Aufbereitungsmachine, upravni stroj.
 Aufblähen, naduti (č),
 Aufbrausen, kipeti (č, r).

- Aufdecken, odkriti.
 Auffahren, udelati, provesti.
 Aufgeben, opustiti, (č), ostaviti (r).
 Aufgeber, nasipač.
 Aufgeschwemmtes, naplava (č),
 nanos (r).
 Aufgewältigen, zmahati.
 Aufkappen, nasaditi.
 Aufkeilen, zbiti s klinec.
 Aufketzern, razklinovati.
 Aufkochen, vskipanje (r).
 Auflader, nakladač.
 Auflagerung, naplastovanje (r),
 naležanje (r).
 Auflassen, opustiti, (č), osta-
 viti (r).
 Auflösen, razpustiti (č), razlo-
 žiti (r).
 Auflöslichkeit, razpustnost.
 Auflösung, raztvorenje (r).
 Aufriss, naris (č), izobraženje v
 vertikalnem položnji (r).
 Aufsatteln, nastaviti.
 Aufsatzgestänge, nastavki.
 Aufsatzkranz, nasadni venec.
 Aufsatzvorrichtung, podstavniki
 Aufsäubern, očiščati zaboj (r).
 Aufschiesen, odstreliti.
 Aufschlag, zaražka.
 Aufschlagen, naraziti, postaviti.
 Aufschlagspunkt, zaražišče.
 Aufschliessen, odkriti (č),
 razkriti (r).
 Aufschlussarbeit, odkritje (r).
 Aufschürfen, odkriti.
 Aufseher, nadziralatelj (r).
 Aufsicht, nadzor (r).
 Auftrag, nasip (č, r).
 Auftragen, natočiti (č), namo-
 tati (č), navivati (r).
 Aufwindung, navivanje (r).
 Aufzug, podjemnik (č, r).
 Augeisen, bodec.
 Ausbau, krepljenje (r).
 Ausbeute, dohod od rudnika (r).
 Ausblasen, zastaviti.
 Ausbrechen, zalomiti.
 Ausbruch, izverženje (r).
 Ausdünstung, izparenje (r).
 Ausfiedern, razbiti.
 Ausfluss, iztečenje (r).
 Ausförderung, dostavka (r).
 Ausfüllung, napolnjenje (r).
 Ausfüllungsholz, paživo.
 Ausglühen, razkaliti (r), na-
 kaliti (r).
 Ausguss, izlivanje (r), iztok (r).
 Aushängen, odvesiti.
 Aushauen, dobiti žilo.
 Ausheizprozess, nagrevanje (r).
 Aushieb, očistka (r).
 Ausklauben, prebirati.
 Auskleiden, opazati, zapažiti.
 Auskleidung, obšivka (r).
 Auslängen, provesti, zdeliti.
 Auslausen, razplesti, razmotati.
 Auslenken, odbočiti.
 Auslochen, škrabati.
 Ausmessung, izmerenje.
 Auspauschen, razbirati.
 Ausplatzen, odskakovati.
 Ausprägen, raziti.
 Ausräumen, očiščati (r).
 Ausrichten, razkrivati (r).
 Ausrichtung, razkrivanje (r).
 Aueschalen, obiti (č), obdelati (r).
 Ausscheiden, dobivati (r).
 Ausschlagarbeit, oddelivanje (r).
 Ausschlagen, udelati (č), odde-
 lati (r).
 Ausschlagfäustel, razbijak.
 Ausschlageklein, drobnačka.
 Ausschrämen, delati podbojke (r).
 Ausschüren, očiščati (r).
 Ausschuss, izmet (r).

Ausstrecken, prostirati se.	Backensteine, bočniki.
Ausströmung, iztečenje (r), iztok (r).	Backenstücke, bočnice.
Ausstürzen, zavaliti (č, r).	Baggern, čerpati.
Austonnen, opažiti (č), obšivati (r).	Bahn, cesta.
Austränken, zatopiti.	Balgenmacher, mehar.
Auswaschen, odmivati (r).	Balken, klada.
Ausweiche, izgib (r).	Band-Schwebe, podpornik.
Ausziehen, izvlekati (r).	Bandbremse, brzda pasova.
Auszimmerung, krepljenje (r).	Bank, sloj (r).
B acherz, potočni železovec.	Bankerze, lavkova medna ruda.
Backen, sloj (r).	Barreneinguss, izložnica.
Backenquetsche, drobilka (č, r).	Bärtrog, korito (č, r).
	Bart, plena.
	Baryte, težovci; bariti.

Opomba: Ti podatki, posneti iz 1. zvezka, kažejo, koliko vrednosti ima za nas Slovence navedena knjiga, ki obsega 9 zvezkov ali 449 strani v vel. 8°. — Resnične so torej pesnikove besede, ki se glase:

„Vse imamo, a neznamo,
Le iščimo, pa dobimo!“

— a —

ofoto



Poročilo¹⁾

o delovanju „Pedagogiškega duštva l. 1896. do 1898.

Sestavil J. B.

1896 — II. polletje.



ri odborovi seji dne 22. julija so se izvolili delegatje za zborovanje »Zaveze učiteljskih društev« v Opatiji. Pri tem zboru je imel društveni odbornik g. Jernej Ravnikar jako izboren govor o gmotnem stanju slovenskega učiteljstva, kateri je bil kasneje tudi natisnjen

v raznih časnikih.

»Knjigarni dioničke tiskarne« v Zagrebu se je na posebno željo poslalo nekaj društvenih knjig v komisijo.

Dne 8. oktobra je društvo zborovalo v Boštanju. Predaval je g. Flor. Rozman o vzgoji, za njim pa g. nadučitelj Al. Račič jako poučljivo o ameriški trtnici. Peljal je udeležence po zborovanju tudi na šolski vrt, kjer si je uredil prav lepo trtnico.

Na posebno prošnjo je poslal odbor 2 gld. za spomenik pokojnemu V. Ribnikarju, predsedniku »Zaveze«. K slavnostnemu odkritju poslalo je društvo tudi brzjavni pozdrav.

Za Praprotnikov spomenik je poslal odbor 3 gld.

¹⁾ To poročilo je jako skrajšano, ker obširneje o tem so že prilično poročali naši šolski listi.

Koncem leta je razposlal predsednik vsem učiteljskim društvom tiskane pozive in nabiralne pole »Pedagogiškega društva«.

Dne 28. januarja 1897. l. je odposlal odbor prošnjo na slavni deželni zbor kranjski za podporo.

Dne 21. marca nakazal je slavni deželni odbor 100 gld. podpore.

Dne 6. maja je zborovalo društvo v Škocijanu.

Udeležitev je bila prav obilna in tudi prebivalstvo je slovesno sprejelo goste ter okrasilo hiše z zastavami.

Predavala sta gg. J. Bezlaj in J. Lapajne, prvi je metodiško z učenci obravnaval meritev teles, drugi pa je temeljito razpravljajl vprašanje »Kako učitelj lahko pospešuje narodno blagostanje.«

Dne 29. julija se je v smislu društvenih pravil vršil občni zbor v Krškem, pri katerem se je volil odbor, ki se je tako-le konstituiral: J. Bezlaj, predsednik; J. Rupnik, tajnik; Fl. Rozman, blagajnik; J. Lapajne, dr. T. Romih in A. Šest, odborniki. Izvolili so se tudi delegatje za zborovanje »Zaveze« v Celju. Društvo je imelo pretečeno leto 381 gld. 81 kr. dohodkov in 343 gld. 51 kr. stroškov. Iz blagajnice se je dovolilo po 2 gld. za M. Močnikov in I. Tomšičev spomenik. Zbor je predsednik zaključil s slavo-klici presvetlemu cesarju!

Dne 19. avgusta je odbor v imenu društva brzojavno pozdravil zborujoče češke učitelje v Kutni gori in hrvaške v Zagrebu. Brzojavne pozdrave je tudi poslal k Praprotnikovni slavnosti na Brezje in k Tomšičevi na Vinico.

Dne 7. oktobra je bilo zborovanje v Radečah pri Zidanem mostu. Predaval je g. Fl. Rozman o svojem kolesarskem potovanju v minulih velikih počitnicah k Plitvičkim jezerom in v Dalmacijo. Predavanje gosp. J. Bezlaja »o perspektivi« se je preložilo na prihodnje zborovanje.

Do novega leta je odbor pripravil gradivo za »Slavnostni pedagogiški letnik«, tiskarna pa je mogla pričeti s tiskom — zaradi drugega nujnega dela — šele meseca sušca l. 1898.

Dne 12. maja je imelo društvo svoje zborovanje v Kostanjevici. Tu je poročal predsednik J. Bezljaj o tisku »slavnostnega letnika« v proslavo petdesetletnice cesarjevega vladarstva ter omenil, da je odbor vse storil, da bode knjiga po obliki in vsebini primerna letošnji slavnosti; akoravno se vedno krči število udov, vendar upa odbor, da bode cenjeno učiteljstvo še pripomoglo, da društvo ne bode imelo materijalne izgube. Hvaležno se moramo tudi spominjati naših podpornih udov, ki so že večkrat priskočili društvu z znatnimi doneski na pomoč in sicer v prvi vrsti slavni deželni zbor kranjski, potem prevzvišeni gospod knez nadškof dr. J. Missia, preblagorodni gospod profesor M. Pleteršnik in slavna posojilnica krška. Upamo, da nas tudi v prihodnje ne pozabijo.

Dalje naznani predsednik, da se bode »Pedagogiško društvo« udeležilo izložbe v ljubljanskem šolskem muzeju ter pozivlje zbrane, naj tudi posamezniki pošljejo kaj primernega v to zanimivo šolsko razstavo.

Pevska vaja za slavnostni koncert, ki bode meseca avgusta v Ljubljani se je vršila pod spretnim vodstvom g. L. Potreбина prav dobro.

Predsednik zaključi potem zborovanje z navdušenimi slavoklici presvetlemu vladarju, cesarju Francišku Jožefu I.

Občni zbor bode dne 30. julija v Krškem. Dnevni red se naznani po časnikih. Za zborovanje »Zaveze slovenskih učiteljskih društev meseca avgusta v Ljubljani je društvo naznanilo predavanje J. Bezlaja: »Vzorni načrti kmetijskih stavb« z ozirom na deške meščanske šole s kmetijskim značajem, pojasnjeni s podobami in modeli.

Društvo izda za l. 1897. in 1898. razen »Slavnostnega pedagogiškega letnika« še »Stavbne črteže s proračuni«. Zadnja knjiga se bode v kratkem doposlala udom, ki so za obe leti plačali letnino.

Odbor je torej storil svojo dolžnost v polni meri, ni se bal ne truda — ne stroškov, zato pa sme po pravici pričakovati, da cenjeno učiteljstvo to požrtovalno in nesebično prizadevanje prizna ter tudi izpolni svojo dolžnost nasproti prvemu pedagogiško-literarnemu društvu, čegar dosedanje delovanje je gotovo na čast vsemu slovenskemu učiteljstvu!

Brez vsestranske podpore bi društvo ne bilo nikdar doseglo tako lepih uspehov, od te pa je tudi zavisno nadaljno delovanje »Pedagogiškega društva«.

Društvo ima še mnogo knjig v svoji zalogi. Prosimo sezite po njih!

Nerazprodane knjige so:

III. **Pedagogiški letnik**, cena gld. 1-10. Vsebina: Iskustveno dušeslovje. Nekaj odlomkov iz Jana Amosa Komenskega »Didaktike«. V šolski delarni. Spomini na Dunaj. Pogled na pedagogiško polje l. 1888. Poročilo o »Prvi stalni učilski razstavi« na Slovenskem. Poročilo o društvenem delovanju.

IV. **Pedagogiški letnik**, cena gld. 1-10. Vsebina: Jezikovni pouk v ljudski šoli, I. del Navod k početnemu risanju in oblikoslovju. V šolski delarni II. Iz risarske izložbe v Norimberku. Vpliv prirode in hrane na zdravje človeško. Pogled na pedagogiško polje l. 1889. in 1890. Poročilo o prvi stalni učilski razstavi na Slovenskem. Poročilo o društvenem delovanju.

V. **Pedagogiški letnik**, cena gld. 1-10. Vsebina: Jana Amosa Komenskega I. Šola v igri. II. Kako pregnati lenobo iz šol. Simon Rudmaš, koroški šolnik in domoljub. Jednostavni predmeti iz stavbarstva in strojstva. Kotomerstvo. Iz norimberške risarske izložbe II. Pogled na

pedagogiško polje l. 1891. Statistiški pregled ljudskega šolstva v Avstriji l. 1890. Poročilo o prvi stalni učilski razstavi na Slovenskem. Poročilo o društvenem delovanju.

VI. Pedagogiški letnik, cena glđ. 1:10. Vsebina: Frančišek Ser. Jamšek. Važni spisi Jana Amosa Komenskega. Situvacijski črteži in risanje zemljevidov. Dopisovanje v meničnih zadevah. Pogled v kemijo in alkemijo. O lepopisju v ljudski šoli. So li deška ročna dela potrebna ali ne in kako jih je gojiti? O kolegijalnosti. Ozir po slovenskem pedagogiškem polju. Nova šolska klop in tabla. Donesek k strokovni terminologiji. Zgodovinska črtica o hrvaškem šolstvu. Zaznamek priporočljivih šolarskih knjižic. Zbirka gospodarskih, obrtnih in gospodinskih računskih nalog. Poročilo o društvenem delovanju od leta 1892.— 1896.

„**Slavnostni pedagogiški letnik**“, z znano vsebino. Cena za neude glđ. 1:40.

Logika po 60 kr.

Občno ukoslovje po 60 kr.

Izkustveno dušeslovje po 60 kr.

Jezikovni pouk v ljudski šoli I. del po 60 kr.

Nazorni pouk v ljudski šoli po 1 glđ. 30 kr.

Navod k početnemu risanju in oblikoslovju po 40 kr.

Pouk o črtežih po 40 kr.

Pri cenah vračunjena je tudi že poštnina. Vse te knjige se lahko naročé v vsaki knjigarni ali pa naravnost pri odboru »Pedagogiškega društva« v Krškem.

I. in II. Pedagogiški letnik sta razprodana.



Vsebina.

	Na strani:
I. J. Ravnikar : Naš cesar Franc Jožef I. (1848—1898)	1—101
II. H. K. : Stvarna in slovnična obravnava berila „Cesar Franc Jožef I.“	105—112
III. — z —: Odlični hrvaški in srbski pedagogi	113—138
IV. Prof. Jerovšek : O porabi modelov pri risanju (iz angleščine)	139—237
V. I. L. : Pogled na slovensko pedagogiško polje (l. 1896. in 1897.)	238—242
VI. — a —: Donesek k strokovni terminologiji	243—247
VII. J. B. : Poročilo o delovanju „Pedagogiškega društva“ od l. 1896.—1898.	248—252



